

**T.C.
MİMAR SİNAN
GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ PROGRAMI**

**TRABLUSGARB MESELESİ VE OSMANLI
KAMUOYUNUN TUTUMU (1878-1912)**
(Doktora Tezi)

Hazırlayan:
20036059 Zoubeir KHALFALLAH

Danışman:
Doç. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

İSTANBUL 2009

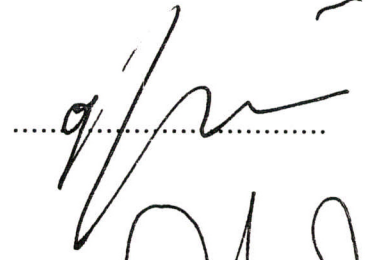
Zoubeir Ben Hedi KHALFALLAH tarafından hazırlanan Trablusgarp Meselesi ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912) adlı bu çalışma jürimizce Doktora Tezi olarak Kabul Edilmiştir.

Kabul (Sınav) Tarihi : 01 / 10 / 2009

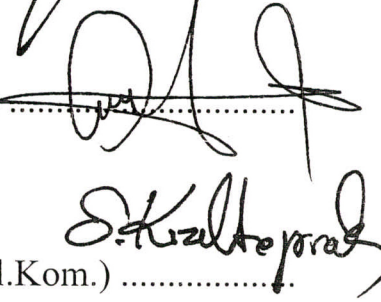
(Jüri Üyesinin Ünvanı , Adı , Soyadı ve Kurumu) :

İmzası :

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Abdülkadir ÖZCAN (Tez İzl.Kom.Üy.)

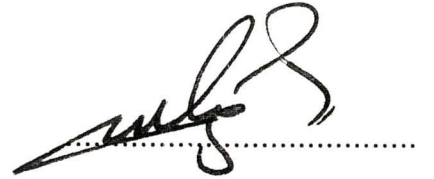
Jüri Üyesi : Prof.Dr.İdris BOSTAN (Tez İzl.Kom.Üy.İ.Ü.Öğr.Üy.)

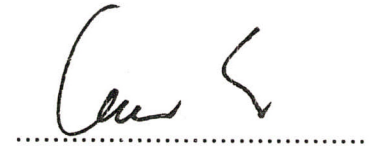
Jüri Üyesi : Doç.Dr.Süleyman KIZILTOPRAK (Danışman-Tez İzl.Kom.)

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Ahmet TAŞAĞIL

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Ahmet AK (İ.Ü.Öğr.Üy.)

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ.....	VI
ÖZET	X
SUMMARY	XI
KISALTMALAR	XII
BELGE, HARİTA VE RESİMLER LİSTESİ	XIV
KAYNAKLARI DEĞERLENDİRME	XV
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Akdeniz Havzasında Osmanlı-Avrupa İlişkileri ve Trablusgarb Meselesi'ne Etkileri

I. 1. Avrupa Emperyalizminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış	21
I. 2. Akdeniz Havzasındaki Siyasî Gelişmeler ve Uluslararası Dengelere Etkileri	24
I. 3. Berlin Kongresi'nin Önemi ve Kuzey Afrika Bölgesine Etkileri.....	29
I. 3. 1. Berlin Kongresi: Önemi ve Osmanlı Politikasına Etkisi.....	29
I. 3. 2. Berlin Kongresi'nden Sonra Osmanlı Genel Dış Politikası	32

I. 3. 3. Berlin Kongresi'nin Kuzey Afrika'ya Etkileri	35
I. 3. 3. 1. Tunus'un Fransa Tarafından İşgali ve İtalya'nın Tepkisi.....	35
I. 3. 3. 2. İngiltere'nin Mısır'ı İşgali ve Diğer Devletlerin Tutumu	38
I. 3. 3. 3. 1905 Fas Krizi'nin Kuzey Afrika Bölgesine Etkisi.....	40
I. 4. İtalya Dış Politikası ve Afrika Bölgesinde Sömürge Faaliyetleri.....	42
I. 4. 1. İtalya'nın Üçlü İttifak'a Katılması ve Etkisi	42
I. 4. 2. İngiltere, İtalya ve Avusturya Arasında Akdeniz Anlaşması	44
I. 4. 3. İtalya'nın Afrika Sömürge Politikası.....	46
I. 5. Berlin Kongresi'nin Trablusgarb Meselesi'ne Etkisi	47
I. 5. 1. Osmanlı Devleti ile Avrupa'nın Sahra Politikası ve Politikanın Trablusgarb'a Etkisi	50
I. 5. 2. Trablusgarb'ta Senûsî Hareketi'nin Ortaya Çıkışı	52
I. 6. Fransız-İngiliz Anlaşması ve Trablusgarb'ın Güneyine Etkisi	56
I. 6. 1. Senûsî Hareketi'nin Sahra'da Avrupa Faaliyetlerine Karşı Rolü.....	59
I. 6. 2. İtalya-Fransa Anlaşması ve Trablusgarb Meselesi'ne Etkisi	61
I. 6. 3. Osmanlı'nın İtalya Politikasına Karşı Tutumu	63
I. 6. 3. 1. Osmanlı-Fransız Anlaşması.....	63
I. 7. İtalya'nın Trablusgarb Politikası ve Kamuoyunun Tutumu.....	66
I. 7. 1. İtalya'nın Trablusgarb İşgal Etmek İçin Gösterdiği Diplomatik Ataklar.....	67
I. 7. 2. İtalya'nın Trablusgarb'taki Sömürgeci Faaliyetleri	69
I. 7. 2. 1. Banco Di Roma'nın İşgale Katkı Sağlayan Faaliyetleri.....	67
I. 7. 2. 2. İtalyan Okullarının Faaliyetleri	73
I. 7. 2. 3. İtalyan Basınının Faaliyetleri.....	74
I. 8. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb Politikası	75

I. 8. 1. II.Abdülhamid'in Trablusgarb Politikası.....	75
I. 8. 2. II.Abdülhamid'in Senûsî Hareketiyle İlişkisi.....	78
I. 8. 3. İttihat Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarb Politikası.....	80

II. BÖLÜM

Osmanlı-İtalyan İlişkilerindeki Gerginlik: Trablusgarb Meselesi'ne Etkisi ve Kamuoyunun Tutumu

II. 1. İtalya'nın Trablusgarb'ı İşgal Etmesine Yol Açan Sebepler	87
II. 2. İtalyan Basınının Aşırı Milliyetçiliği Pompalaması.....	88
II. 3. İtalya'nın Trablusgarb'ı İşgal Sürecini Başlatması.....	90
II. 3. 1. İtalya'nın İşgali Büyük Devletlere Bildirmesi	90
II. 3. 2. İşgalin Son Adımları	95
II. 4. Osmanlı Hükümeti'nin Tutumu ve İtalya ile İlişkilerin Gerginleşmesi.....	100
II. 5. İtalya'nın Savaş Hazırlıkları ve Savaş Kararı	105
II. 5. 1. İtalya'nın Savaş Yanlısı Politikaları ve Kamuoyunun Tutumu	105
II. 5. 2. İtalya'nın Savaş Kararı ve Kamuoyunun Tutumu.....	109
II. 5. 3. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaş İlânı.....	112
II. 6. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlân Etme Süreci Sebepleri ve Osmanlı ve Dünya Kamuoyu	117
II. 6. 1. Savaş İlânın Sebepleri	117

II. 6. 2. Savaş İlanına Karşı Osmanlı ve Dünya Kamuoyunun Tutumu	119
II. 6. 2. 1. Osmanlı Kamuoyunun Tutumu	119
II. 6. 2. 2. Dünya Kamuoyunun Tutumu	124
II. 7. Osmanlı Hükümeti'nin Savaşı Önlemek İçin Diplomatik Çabaları	127
II. 8. İtalya'nın Trablusgarb Savaşı'ndaki Diplomatik Hedefleri	130
II. 9. Savaş Başlarken Osmanlı Devleti'nin Siyasî Durumu	133

III. BÖLÜM

Trablusgarb Savaşı ve Kamuoyunun Tutumu

III. 1. Savaşın Başlaması ve İtalyan-Osmanlı İlişkilerinin Kesilmesi	136
III. 1. 1. Trablus, Bingazi ve Derne Üzerindeki İtalyan Kuşatması ve Etkileri	136
III. 1. 2. Osmanlı Devleti'nin İtalyan Saldırısına Karşı İzlediği Savunma Stratejisi	139
III. 2. İtalyan Güçlerine Karşı Trablusgarb'ta Direniş Hareketinin Başlaması ve Mustafa Kemal	140
III. 2. 1. Trablusgarb'ta Direnişin Başlaması ve Kamuoyunun Tutumu	140
III. 2. 2. Mustafa Kemal'in Trablusgarb Savaşına Katkıları	147
III. 3. Savaşın Gelişmesi ve Yayılması	150
III. 3. 1. Trablus ve Bingazi'nin İtalya Tarafından İlhakı	150
III. 3. 2. Savaşın Adriyatik ve Kızıldeniz Kıyılarına Yayılması	153

III. 3. 3. Beyrut ve Çanakkale'nin Bombalaması.....	158
III. 3. 4. Rodos ve 12 Ada'nın İtalya Tarafından İşgaline Karşı Osmanlıların Tutumu	163
III. 4. Savaşın Bölgedeki Uluslararası Dengelere Etkisi.....	165
III. 4. 1. Savaşta Fransa ve İngiltere'nin Menfaatleri	165
III. 4. 2. Savaşın Osmanlı Devleti'nin İç Siyasetine Etkisi	167
III. 4. 3. Savaşın Osmanlı ve Dünya Kamuoyuna Etkileri.....	169
III. 4. 3. 1. Savaşın Osmanlı Kamuoyuna Etkisi.....	169
III. 4. 3. 2. Savaşın Uluslararası Kamuoyuna Etkisi.....	172
III. 5. Savaşı Durdurmaya Yönelik Osmanlı-İtalyan Diplomatik Çabaları	177
III. 6. Savaşın İki Devlet Arasında Uluslararası Arabuluculuk ve Kamuoyunun Tutumu	181
III. 7. Osmanlı-İtalyan Barış Görüşmelerinin Başlaması ve Sonuçları	189
III. 8. Uşi Antlaşması ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri.....	196
III. 8. 1. Balkan Ayaklanmasının Osmanlı Devleti'ni Barışa Zorlaması.....	196
III. 8. 2. Uşi Antlaşması'nın İmzalanması	199
III. 9. Savaşın Sona Ermesi ve Trablusgarb'ın Osmanlı Devleti'nin Elinden Çıkması ve Kamuoyu.....	205
SONUÇ.....	208
EKLER.....	213
BİBLİYOGRAFYA	256
ÖZGEÇMİŞ.....	278

ÖNSÖZ

Trablusgarb, 1552 yılında Osmanlı eyaleti olduğundan beri Akdeniz ve Afrika kapılarının stratejik üssü haline geldi. Trablusgarb'ın sahip olduğu bu stratejik ayrıcalık, sömürgeci Avrupa devletlerinin iştahını kabartmaktaydı. Bu sebeple Osmanlı Devleti, Kuzey ve Orta Afrika'yı ele geçirmek isteyen Avrupa projesine karşı XVI. yüzyıldan itibaren buraya verdiği önemi artırmaya başladı.

Fransa'nın 1830'de Cezayir'i ve yarım asır sonra 1881'de de Tunus'u işgal etmesinin ardından Trablusgarb'ın stratejik önemi daha da arttı. Almanya, Fransa ve İngiltere'nin gerçekleştirdiği 1878 Berlin Kongresi'nden sonra, Osmanlı Devleti'nin varlıklarını ele geçirerek Orta Afrika'nın doğal ve yeraltı zenginliklerine ulaşmak isteyen Avrupa projesine karşı Türkler, Trablusgarb'ın stratejik önemini daha iyi anlamaya başladılar. Ayrıca 1878 Berlin Kongresi, Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki uluslararası dengeler açısından yeni bir dönemin başlangıcıydı. Bir yandan Avrupa Devletleri'nin çıkar farklılığı yüzünden birbirleriyle rekabete girmesi ve diğer yandan Osmanlı Devleti'nin varlıklarını ele geçirme konusunda hemfikir olmaları sonucunda uluslararası ilişkilerde anlaşmazlıklar yaşanmaya başladı.

Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki bu dengeler arası sarsıntı, Trablusgarb Meselesi'ni ortaya çıkardı. Ayrıca bunun akabinde cereyan eden gelişmeler, Osmanlı Devleti ile İtalya'nın 1911 yılında savaşmasına ve Avrupa devletlerinin bu savaşta üçüncü taraf olarak yer almalarına yol açtı.

Trablusgarb Meselesi, doğum evresinden 1878 Berlin Kongresi sonrasındaki tüm süreçte Osmanlı tarihi ve Akdeniz ile Kuzey Afrika'nın geleceğinde büyük bir dönüm noktası olarak tezahür etmiştir. Yine bu mesele, uluslararası ilişkilerin yanı sıra yerel ve dünya kamuoyunun doğasını etkileyen önemli bir faktördü. Bu bakımdan Trablusgarb Meselesi'ni konu alan bu araştırmamızda söz konusu meselenin Osmanlı basını ve kamuoyundaki yansımaları üzerinde durulacaktır.

Bu araştırmamızı, Trablusgarb Meselesi'ni ele alan diğer araştırmalardan farklı kılan husus, bakış açısı itibarıyla konuya, kökleri eskiye dayanan ve özellikle de 1878 Berlin Kongresiyle ilişkisi olan bir mesele olarak yaklaşmamızdır. Öte yandan diğer araştırmalar, Trablusgarb Meselesi'ne sadece Osmanlı Devleti ile İtalya arasında vuku bulan bir savaş olarak bakmaktadırlar. Bize göre bu düşünce ve yaklaşım sorgulanmalıdır. Çünkü Trablusgarb Savaşı, XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren, bir başka ifadeyle Fransa'nın Cezayir'i işgalinden beri bölgedeki uluslararası dengeler ve ilişkilerde meydana gelen çatlaklar sonucu ortaya çıkmış bir olaydır. Bu yüzden bu meseleyi ele alırken konuyu Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki jeopolitik gelişmelerin ışığında işlemeye çalıştık ve uluslararası dengelerdeki değişimler sonucu ortaya çıkan Trablusgarb Savaşı'nı daha sonra 1914 yılında ortaya çıkan I. Dünya Savaşı'nın sebeplerinden biri olarak değerlendirdik.

Araştırmamızı farklı kılan ikinci nokta ise, Trablusgarb Meselesi'nin Osmanlı basını ile yerel ve dünya kamuoyundaki yansımalarına ışık tutmasıdır. Çünkü Trablusgarb Meselesi, içerisinde etkin olan üç faktörü barındırmaktadır. Bunlar;

1) Politik faktör,

2) Askerî ve stratejik faktör,

3) Medya ve uluslararası kamuoyu faktörüdür. Araştırmamız sırasında medya ve kamuoyu faktörünü işlerken, bu faktörün diğer iki faktörün anlaşılmasına yardımcı olacağını varsaydık.

Trablusgarb Meselesi'nin içerisinde yatan anlam ve boyutları ortaya çıkarabilmek için Osmanlı basınına temel kaynak olarak kullanmaya çalıştık. Osmanlı gazetelerinin yanı sıra arşiv belgelerinden ve bu konu hakkında yazılmış Türkçe, Arapça ve diğer yabancı dillerdeki farklı kaynaklardan azami ölçüde istifade etmeye çalıştık.

Araştırmamızı üç bölümde ele aldık. Birinci Bölüm'de Trablusgarb Meselesi'ni Avrupa ve Kuzey Afrika'daki Uluslararası konjonktürler ve dengelerdeki değişimin gölgesinde ele aldık. Bir diğer ifadeyle Trablusgarb Meselesi'ni bölgesel ve uluslararası çerçevede değerlendirmeye çalışıp bunun Osmanlı Devleti ve Trablusgarb'la olan ilişkisine etkisi ile Kuzey Afrika'nın geleceğine olan etkisini analiz ettik.

İkinci Bölüm'de Trablusgarb Meselesi'ni Osmanlı-İtalya ilişkileri çerçevesinde ele aldık. Bu durumun Osmanlı basını ile yerel ve dünya kamuoyundaki yansımalarına değindik. Ayrıca gerek Osmanlı Devleti ve gerekse İtalya açısından Trablusgarb Meselesi'nin stratejik boyutlarını araştırdık.

Üçüncü Bölüm'de ise Osmanlı-İtalya ilişkilerinin sonucu ve iki ülke arasında meydana gelen savaşa değindik. Bu savaşın yerel ve uluslararası alanda ortaya çıkardığı etkiler ile kamuoyunun yaklaşımını analiz ettik. Ayrıca Osmanlı Devleti ile İtalya arasında imzalanan Uşi Antlaşması'nı inceleyerek bu antlaşmanın bir yandan Trablusgarb'ın geleceğine diğer yandan da Kuzey Afrika ve Akdeniz'deki Osmanlı varlığının geleceğine olan etkilerini ele aldık.

Tezimiz, Trablusgarb Meselesi'ni bir Osmanlı-İtalya savaşı olarak gören kitaplardan farklı olarak, meselenin sadece askerî bir savaş olmayıp aynı zamanda büyük ölçüde bir medya savaşı olduğunu ortaya koyan bir çalışmadır.

Bu vesileyle, tezle ilgili araştırmalarımız sırasında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Beyazıt Devlet Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi,

Süleymaniye Kütüphanesi ve İslâm Araştırmaları Merkezi'nden (İSAM) yararlandık. Araştırmalarımız sırasında sağladıkları kolaylık ve yardımlarından dolayı söz konusu kurumlardaki görevlilere teşekkür ederim. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Başkanı Prof. Dr. Ahmet TAŞAĞIL ile tez komitesinin değerli hocalarından Prof. Dr. Mahmut AK, Prof. Dr. Abdülkadir ÖZCAN ve Prof. Dr. İdris BOSTAN'ın öneri ve yönlendirmeleri çalışmalarımıza önemli katkılar sağladı. Bundan dolayı adı geçen hocalarıma teşekkür ediyorum. Yine, tez konusunun araştırılması, planlaması, kurgulanması ve yazımı esnasında düşüncelerini benimle paylaşan, tezin sistematik olarak kaleme alınmasında yol gösteren ve karşılaştığım zorlukları aşmama yardımcı olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK'a da yardım ve tavsiyelerinden dolayı teşekkürlerimi sunuyorum.

Zoubeir KHALFALLAH

İstanbul, Eylül 2009

ÖZET

“Trablusgarb Meselesi ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912)” başlığını taşıyan doktora tez çalışmamızda 1878-1912 yılları arasında Trablusgarb Meselesi’nin medya boyutunu ele alıp söz konusu meseleye Osmanlı basını ile kamuoyunun bakışını analiz etmeye çalıştık.

Trablusgarb Meselesi, doğum evresinden 1878 Berlin Kongresi sonrasında kadarki tüm süreçte Osmanlı tarihi ve Akdeniz ile Kuzey Afrika’nın geleceğinde büyük bir dönüm noktası olarak tezahür etmiştir. Nitekim bu mesele, Akdeniz bölgesinin ve özellikle de Kuzey Afrika’da yaşanan Osmanlı-İtalya çatışmasının önemli halkalarından birini oluşturmaktadır. Çünkü Avrupa sömürgecilik anlayışının, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde bir genişleme politikası olarak uygulama alanına koyduğu bu mesele ile amacı, Osmanlı Devleti’nin varlıklarını ele geçirmektir.

Trablusgarb Meselesi, sadece Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen bir savaş olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü Trablusgarb Savaşı XIX. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren, yani Fransa’nın Cezayir’i işgalinden beri bölgedeki uluslararası dengeler ve ilişkilerde meydana gelen anlaşmazlıklar sonucunda ortaya çıkmış bir olaydır. Öte yandan Trablusgarb Meselesi, uluslararası ilişkilerin yanı sıra yerel ve dünya kamuoyunun doğasını etkileyen önemli bir faktördür.

Bu tezle, Trablusgarb Meselesi’ni bir Osmanlı-İtalyan savaşı olarak gören inceleme ve araştırmalardan farklı olarak, meselenin sadece askerî bir savaş olmayıp büyük ölçüde bir medya savaşı olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Trablusgarb, Kuzey Afrika, Osmanlı, Avrupa, Basın

SUMMARY

“ Trablusgarb issue and the Ottoman public attitudes (1878-1912) ” PhD thesis title , we tried within this work to analyze the Trablusgarb issue between years 1878-1912 and to emphasize on the view of Ottoman media and public press

Trablusgarb issue birth after the Congress of Berlin in 1878. It has been turned as a major point during all stages in the process of Ottoman history and the future of the Mediterranean and North Africa. Indeed, the people of the Mediterranean region and especially of the North Africa, was the most constituent of the Ottoman-Italy clash. Because, the Europe expansionism policy within the borders of the Ottoman Empire aims to dominate the Ottoman State fortune

We should not consider the Trablusgarb issue only as a war between Italy and the Ottoman State. Because, after the second quarter of the XIX. century, Trablusgarb war was a result of the international instability and regional conflict caused by the invasion of France on Algeria .On the other hand, the Trablusgarb issue was a very important factor that affects the public and international opinions.

This thesis, takes in another view than other researches the question of Trablusgarb as Ottoman and Italian war, it do not show only the millenarian war but it brings in to focus the war media .

Key Words: Trablusgarb, North Africa, the Ottomans, Europe, Press

KISALTMALAR

a.g.k.	: Adı Geçen Kitap
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
a.g.t.	: Adı Geçen Tez
A. MKT. MHM	: Sadaret Mektubî Mühimme Kalemi Evrakı
BEO	: Bâbîâli Evrak Odası
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DH. İD	: Dahiliye Nezareti İdare Evrakı
DH. MKT	: Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemi Evrakı
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
Fhr.	: Fihrist
GİH.	: Giolotti Hatıratı
Haz.	: Hazırlayan
HR. SYS	: Hariciye Nezâreti Siyasî Kısım Evrakı
HR. TO	: Hariciye Nezâreti Tercüme Odası Evrakı
HRT.h	: Haritalar
HSD. CB	: Cavid Baysun Evrakı
İ. DH	: İrade-i Dahiliye
İ. HR	: İrade-i Hariciye
İ. HUS	: İrade Hususi
İ. MBH	: İrade Mâbeyn-i Hümâyûn
İ. MMS	: İrade Meclis-i Mahsus
İ. MTZ	: İrade Eyalet-i Mümtaze
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi

İÜ.	: İstanbul Üniversitesi
km²	: Kilometrekare
MV	: Meclis-i Vükelâ Mazbataları
no:	: Numara
R.	: Rebûlâhir
Ra.	: Rebûlevvel
s.	: Sayfa
S.	: Safer
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Trc.	: Tercüme
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: Ve benzeri, ve benzerleri
Y. A. HUS	: Yıldız Sadâret Hususi Maruzat Evrakı
Yay.	: Yayınlayan
Y. EE	: Yıldız Esas Evrakı
Y. PRK. ASK	: Yıldız Perakende Evrakı Askerî Maruzat
Y. PRK. DH	: Yıldız Perakende Evrakı Dahiliye Nezâreti Maruzâtı
Y. PRK. EŞA	: Yıldız Perakende Evrakı Elçilik, Şehbenderlik ve Ataşemiliterlik
Y. PRK. HR	: Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezâreti Maruzatı
Y. PRK. KOM	: Yıldız Perakende Evrakı Komisyonlar Maruzatı
Y. PRK. MK	: Yıldız Perakende Evrakı Müfettişlikler ve Komiserlikler Tahrirâtı
Y. PRK. PT	: Yıldız Perakende Evrakı Posta Telgraf Nezâreti Maruzatı
Y. PRK. TKM	: Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mâbeyn Mütercimliği
Y. PRK. UM	: Yıldız Perakende Evrakı Umumi
Za.	: Zilkade

BELGE, HARİTA VE RESİMLER LİSTESİ

A. BELGELER

Belge 1:	213
Belge 2:	214
Belge 3:	215
Belge 4:	216
Belge 5:	217
Belge 6:	218
Belge 7:	219
Belge 8:	220
Belge 9:	221
Belge 10:..	240

B. Haritalar

Harita 1:	244
Harita 2:	245
Harita 3:	246
Harita 4:	247
Harita 5:	248
Harita 6:	249

C. Resimler

Resim 1:	250
Resim 2:	251
Resim 3:	252
Resim 4:	253
Resim 5:	254
Resim 6:	255

KAYNAKLARI DEĞERLENDİRME

Trablusgarb Meselesi, Akdeniz bölgesinin ve özellikle de Kuzey Afrika’da yaşanan Osmanlı-Avrupa çatışmasının önemli halkalarından birini oluşturmaktadır. Avrupa sömürgesinin amacı, Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde genişleme politikası olarak tezahür eden bu mesele sonucunda Osmanlı Devleti’nin varlıklarını ele geçirmektir. Ayrıca Trablusgarb Meselesi, bir yandan Avrupa-Osmanlı ilişkileri, diğer yandan da Avrupa-Avrupa ilişkileri gerçeğini gözler önüne sermektedir. Birçok araştırmacının 1911 yılında Osmanlı ile İtalya arasında vuku bulan bir savaş olarak ele aldığı Trablusgarb konusunu işlerken, gözlerden kaçan gerçeklere ulaşmak için meseleyi farklı boyutlarıyla ele almaya çalıştık. Bu bağlamda Trablusgarb’ın Osmanlı-Avrupa ilişkilerine etkisini anlamada bize yardımcı olacak birçok farklı kaynaktan yararlanmaya çalıştık. Bu konuda başvurduğumuz önemli kaynakları şu şekilde sıralayabiliriz:

BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ

Osmanlı Arşivi belgeleri, Trablusgarb Meselesi’ndeki gelişmeleri aynı zaman dilimi içerisinde ele alması hasebiyle araştırmamız sırasında yararlandığımız kaynaklar arasında önemli bir yere sahiptir. Ayrıca bu belgelerin Akdeniz, Kuzey Afrika ve özellikle de Trablusgarb bölgesinde uluslararası güçler arasındaki mücadelenin esas tarafı olan Osmanlı Devleti’ne ait olması, söz konusu önemi daha da artırmaktadır. Bu yüzden İstanbul’daki Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde 1878 Berlin Kongresi’nden Osmanlı ile İtalya arasında imzalanan 1912 Uşi

Antlaşması'na kadarki dönemi kapsayan farklı belgeleri tespiti çalıştık. Belgeler üzerindeki incelemelerimiz sonucunda elde ettiğimiz bilgileri, Trablusgarb Savaşı hakkında yapılmış araştırma ve tezlerle karşılaştırma imkânını bulduk. Ayrıca bu belgelerden Osmanlı'nın resmî politikasını ve Osmanlı kamuoyunun bakış açısını ortaya koyma hususunda çokça istifade ettik. Yine bu belgeler sayesinde Avrupa devletleriyle Osmanlı Devleti arasındaki çekişmeler ışığında Trablusgarb Meselesi'nin farklı boyutlarını görmeye çalıştık¹.

GAZETELER

Araştırmamız sırasında yararlandığımız önemli kaynaklar arasında Osmanlı gazeteleri yer almaktadır. Çünkü bu gazeteler, Trablusgarb olaylarının yaşandığı bir dönemde yayınlanmıştır. Ayrıca Osmanlı kamuoyunu, sokağın nabzını, Osmanlı Devleti içerisinde ortaya çıkan farklı siyasî görüşlerle bu görüşlerin Trablusgarb için alınan siyasî kararlara olan etkisini anlamak için bu gazetelerde yer alan makale ve analizlerden çokça faydalandık. Siyasî kulislerde yapılan gizli müzakereleri, alınan uluslararası kararları ve o güne ait gelişmeleri gün yüzüne çıkarmada Osmanlı gazetelerinin rolü büyüktür. Yine batılı gazetelerde çıkan makalelerin tercüme edilerek Osmanlı gazetelerinde yayımlanması, batı kamuoyunun ve devletlerin Trablusgarb Meselesi'ne bakışını anlamada araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır. Araştırmamızda faydalandığımız önemli gazeteleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1-*Tercüman-ı Hakikat*

Trablusgarb Meselesi'nin başladığı 1878 Berlin Kongresi'nden sonraki dönemde yayımlanmış olması ve Avrupa Devletleri'nin Kuzey Afrika bölgesindeki emelleri ile İtalya ve Fransa'nın Tunus ve Trablusgarb'ı elde etmek için verdikleri mücadeleyi ele almış olması, bu gazetenin önemini ortaya koymaktadır. Ayrıca gazetede çalışan bazı muhabirlerin bölgede görev yapmış olması, Tunus, Trablusgarb ve Kuzey Afrika'daki durumun tasvir edilmesinde büyük rol oynamıştır. Böylece gazetede yer alan bilgilerin doğru olup olmadığı hakkında diğer

¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nin genel olarak **Dahiliye, Hariciye, Yıldız ve İrade** fonlarından yararlanılmıştır.

kaynaklarda yer alan bilgilerle karşılaştırılması ve analiz edilmesi imkânı doğmuştur. Bu gazetenin Osmanlı yönetiminin görüşünü yansıtmaktan ziyade, belli ölçüde de olsa bağımsız olma özelliğinden çokça istifade ettik².

2-Vakit

1878 Berlin Kongresi'nden itibaren Trablusgarb Meselesi'ni ele alan, Osmanlı Devleti'nin Batı Akdeniz'de odaklandığı Kuzey Afrika bölgesi hakkında Avrupa ve uluslararası anlaşmaları yorumlayıp sunan bu gazeteden yararlandık. Çünkü bu gazete, Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesinden sonra İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal planlarını ortaya çıkardığı gibi, Afrika'nın kapısı konumundaki Kuzey Afrika'yı elde etme adına Fransa ile İtalya arasındaki çekişme ve mücadelenin boyutlarını da gözler önüne sermekteydi. Bu gazetenin bağımsız olması, olayları objektif olarak değerlendirmemize yardımcı olmuştur³.

3-Tanin

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yapılan Trablusgarb Savaşı ile bu savaşın gerek yerel gerekse uluslararası kamuoyuna sonuçlarını yansıtması bakımından büyük önem taşıyan bir gazetedir. Ayrıca, İttihat ve Terakki hükümetinin görüşünü yansıtması açısından da ayrı bir ehemmiyet arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb Meselesi'ne siyasî bakışını temsil etmesinin yanı sıra İttihat ve Terakki hükümetinin duruşunu sergileyen bu gazeteden oldukça istifade ettik. Trablusgarb Savaşı'nın siyasî, ekonomik, stratejik ve uluslararası boyutlarını daha iyi anlayabilmek için bu gazetede yer alan Batılı gazetelerin haberleri ile Batı kamuoyunun düşüncelerini yansıtan tercümelerden yararlandık⁴.

4-Trablusgarb

Trablusgarb'ta yayımlanan bu gazete, Osmanlı-İtalya Savaşı'nın yerel yansımaları ile önemli sonuçlarını bizlere aktarmaktadır. Meseleye doğrudan bakma

² **Tercüman-ı Hakikat:** 1878-1912 yılları arası.

³ **Vakit:** 1881-1890 yılları arası.

⁴ **Tanin:** 1911-1912 yılları arası.

imkânı sunan bu gazetenin önemi, stratejik boyutları daha kapsamlı bir şekilde anlamamıza yardımcı olmasında yatmaktadır⁵.

5-Beyrut

Beyrut'ta yayımlanan bu gazete, Beyrut ve bölgenin Trablusgarb Meselesi'ne karşı reaksiyonlarını anlamamıza ve Arap kamuoyunun Osmanlı-İtalya Savaşı'na bakış açısını gözlemlememize yardımcı olmaktadır. Özellikle de Beyrut, savaş sırasında İtalya saldırısına uğramış bir kenttir⁶.

5-el-Cevâib

Akdeniz ve Kuzey Afrika'daki bölgesel durumu bizlere sunan bu gazete, bölgedeki uluslararası değişken dengeleri, özellikle de Kuzey Afrika'da geniş bir nüfuza sahip Fransa'nın rakibi İngiltere tarafından 1882 tarihinde işgal edilen Mısır'daki olayları bizlere anlatmaktadır. Kısmen de olsa bölge kamuoyunu etkilemeye çalışması açısından önemlidir⁷.

6-el-Mirsâd

Bu gazetenin en belirgin özelliği, Trablusgarb içerisinde Sultan II. Abdülhamid'e karşı yürütülen sert muhalefetin sesi niteliğinde olmasıdır. II. Abdülhamid'in politikasını eleştiren gazete, onu “kızıl gangster” olarak tanımlamıştır. II. Abdülhamid'e karşı İttihat ve Terakki Cemiyetiyle aynı çizgide yer alan bu gazete sayesinde, bir yandan Sultan ile İttihatçılar arasındaki politik çatışmayı, diğer yandan da Sultan'a karşı Trablusgarb içerisindeki siyasî tavrı tespiti çalıştı⁸.

7-Şehbal

Trablusgarb Savaşı sırasında, gerek yerel gerekse uluslararası kamuoyuna sonuçlarını duyurması bakımından büyük öneme sahip bir gazetedir. Bu gazeteden özellikle Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb Meselesi'ne siyasî bakışını tespit

⁵ **Trablusgarb:** Gazetenin Trablusgarb Savaşı'na ait 1911 yılında yayımlanan özel bir bölümü vardır.

⁶ **Beyrut:** Trablusgarb Savaşı ve özellikle Beyrut bombardımanı hakkında bilgiler vardır.

⁷ **el-Cevâib:** Tunus ve Mısır meseleleri ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

⁸ **el-Mirsâd:** 1908 yılında II. Abdülhamid'in siyasetini şiddetle eleştiren bir gazetedir.

açısından büyük ölçüde istifade ettik. Yine bu gazete sayesinde Trablusgarb Savaşı'nın sadece siyasî boyutunu değil, aynı zamanda ekonomik, stratejik ve uluslararası boyutlarını daha iyi anlayabilmek için gazetede yer alan Batı gazetelerinin haberleri ile Batı kamuoyunun düşüncelerini yansıtan tercümelerden çokça istifade ettik⁹.

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki savaşta cereyan eden gelişmeler ile yerel ve uluslararası kamuoyunun tavrını belirlemede, bu gazetelerin dışındaki diğer Osmanlı gazetelerinden de istifade etmeye çalıştık. *İkdam*, *İktihâm*, *Sabah*, *Yeni Gazete*, *Anadolu*, *Alemdar*, *Ahvâl-i Hâzıra* ve *Babalık* gibi gazeteler başlıca diğer önemli gazetelerdendir¹⁰.

ARAŞTIRMALAR VE MAKALELER

1-*Şimâli Afrika'da Türkler* (Aziz Samih İlter)

Kuzey Afrika'da Osmanlı varlığı ve Osmanlı Devleti'ni ortadan kaldırıp bölgedeki nüfuzunu yaymak isteyen Avrupalı güçlerin mücadelelerini anlatan bu eser, XIX. yüzyılda Trablusgarb Meselesi'nin tarihî çerçevesini anlamaya yardımcı olduğundan büyük önem arz etmektedir¹¹.

2-*1327-1328 Türkiye-İtalya Harbi Tarih-i Bahrîsi* (Ali Haydar Emir)

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında cereyan eden savaşların siyasî ve tarihî çerçevesini anlamamıza yardımcı olan önemli bir tarihî kaynaktır. Kitapta, Osmanlı-İtalya devletleri arasında yaşanan gerilim ile iki ülkenin Akdeniz'deki mücadelesi işlenmektedir. Olayların cereyan ettiği döneme yakın bir zamanda telif edilmiş olması sebebiyle ayrı bir öneme sahiptir¹².

⁹ **Şehbal:** 1911-1912 yılları arası.

¹⁰ **İkdam, İktihâm, Sabah, Yeni Gazete, Anadolu, Alemdar, Ahvâl-i Hâzıra ve Babalık:** 1911-1912 yılı olay ve haberleri.

¹¹ Aziz Sâmi İter, **Şimali Afrika'da Türkler**, İstanbul 1936.

¹² Ali Haydar, Emir, **1327-1328 Türkiye-İtalya Harbi Tarih-i Bahrîsi**, İstanbul 1339.

3-Türk İnkılâbı Tarihi (Yusuf Hikmet Bayur)

Müellif bu kitapta Trablusgarb Savaşı'nın ortaya çıktığı şartları ve savaşın Akdeniz'de doğurduğu önemli sorunları ele almaktadır. Bu sorunların başında, bir yandan Osmanlı-Avrupa mücadelesi diğer yandan ise Avrupa ülkeleri arasındaki mücadelelere sebep olan Boğazlar krizi gelmektedir. Zira bu krizin ardından 1914 yılında I. Dünya Savaşı çıkmıştır¹³.

4-Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti (Abdurrahman Çaycı)

Büyük Sahra Çölü ve Trablusgarb'ta Osmanlı-Fransa mücadelesini anlatan eden bu eser, konumuzu işlerken yararlandığımız önemli kaynaklardan biridir. Eserde, Orta ve Kuzey Afrika ile Akdeniz bölgesindeki uluslararası dengelere yer verilmektedir. Ayrıca köle ticaretinin geçiş noktası olan ve zengin kaynaklara sahip bulunan Orta Afrika'ya giriş koridoru niteliğindeki Büyük Sahra Çölü'ndeki rekabetin karmaşık boyutları ortaya konmaktadır. Bu rekabetin çokça yaşandığı alanlardan biri olan Trablusgarb'ı ele geçirmek için başta 1911 yılında Osmanlı Devletiyle savaşa giren İtalya olmak üzere birçok sömürge devleti birbirleriyle mücadele halindeydi¹⁴.

5-Bir Siyasal Örgüt Olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türkler 1889-1902 (M. Şükrü Hanioğlu)

Bu kitabın önemi, 1911 yılında İtalya ile savaşa giren siyasî bir cemiyeti tanımlamış olmasından ileri gelmektedir. O sebeple II. Abdülhamid'e darbe yapan ve politik görüşüyle Osmanlı Devleti'ne Trablusgarb dahil, topraklarının büyük bir bölümünü kaybettiren İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni tanımak gerekiyordu. Kitap, bölgede uluslararası dengelerin değiştiği 1889-1902 yılları arasında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasî ve fikrî politikasını yansıtmaktadır¹⁵.

¹³ Yusuf Hikmet Bayur, **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. I, İstanbul 1940.

¹⁴ Abdurrahman Çaycı, **Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti**, Erzurum 1970.

¹⁵ M. Şükrü Hanioğlu, **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1985.

6-Osmanlı Tarihi (Enver Ziya Karal)

Bu kitabın “Kuzey Afrika’da Osmanlı Avrupa Çekişmesi” ve “Avrupa Ülkeleri Arasındaki Anlaşmalar” bölümlerinden faydalandık. Ayrıca kitapta Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen 1911 savaşının sebep ve sonuçları analiz edilmektedir¹⁶.

7-Libya, Trablusgarb, Bingazi ve Fizan (Celâl Tefvik Karasapan)

Tarih boyunca ve özellikle Libya’nın modern tarihinde büyük çatışmalara sahne olan önemli bölgelerden Trablusgarb, Bingazi ve Fizan’da cereyan eden tarihî olayları ele almaktadır. Bu olaylar arasında Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki savaşa da yer verilmektedir¹⁷.

8-Trablusgarb Savaşı (1911-1912) ve Türk Subayları (Orhan Koloğlu)

Bu kitap, Trablusgarb Savaşı’nın farklı yönlerinden ve başta bu savaşa bizzat katılan Mustafa Kemal (Atatürk) olmak üzere Türk subaylarının çalışma ve faaliyetlerinden bahsetmektedir. Trablusgarb savunmasında Türk subaylarının rolünü belirleme konusunda bu kitaptan önemli ölçüde yararlanılmıştır¹⁸.

9-Trablusgarb Savaşının Başlaması ve Neticeleri (Kurt N.)

Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki Trablusgarb Savaşı’nın hangi şartlarda başladığı, ne gibi sonuçlar doğurduğu, Akdeniz bölgesindeki uluslararası dengelerin nasıl değiştiği ve uluslararası ilişkilerde yaşanan gerginliğin 1914 yılında I. Dünya Savaşı’nın çıkmasına nasıl yol açtığı konularına değinilmektedir¹⁹.

10-Trablusgarb, Devlet-i Aliyye-İtalya Vekâyi-i Harbiyesi (M. Süleyman Avanzâde)

Trablusgarb Savaşı hakkında yazılmış en önemli eserlerden birisi olan bu eser, söz konusu savaş hakkında gerçek ve objektif bir analiz yapmakta, savaş

¹⁶ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. VII-VIII, Ankara 1983.

¹⁷ Celâl Tefvik Karasapan, **Libya: Trablusgarb, Bingazi ve Fizan**, Resimli Posta Matbaası, Ankara 1960.

¹⁸ Orhan Koloğlu, **Trablusgarb Savaşı ve Türk Subayları 1911-1912**, Ankara 1979.

¹⁹ N. Kurt, **Trablusgarb Savaşı’nın Başlaması ve Neticeleri**, İstanbul 1975.

başlangıcından sonuna kadar gelişen olaylar hakkında bilgi vermekte ve İtalya ile Osmanlı Devleti arasındaki diplomatik teşebbüslere değinmektedir²⁰.

11-Osmanlı Devrinde Kuzey Afrika ve Libya, Türk, Libya İlişkileri (Faruk Sümer)

Osmanlı dönemindeki Libya tarihini ele alan bu kitap, Osmanlı açısından Kuzey Afrika'nın önemine değinmektedir. Kitapta hem Osmanlı Devleti ile Kuzey Afrika arasındaki ilişkiler hem de Osmanlı-İtalya ilişkileri anlatılmaktadır²¹.

12-Trablusgarb Savaşı ve Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1912 (Hale Şıvgın)

Türkiye-İtalya devletleri arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin gerilme sebepleri ve sonuçları hakkında analizlerin bulunduğu eser, başlangıcından sonuna kadar Trablusgarb Savaşı'na değinmektedir. Bu araştırma, bir yıl gibi kısa bir süre devam eden savaş üzerinde yoğunlaşmaktadır²².

13-Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1916 (İsrafil Kurtcephe)

Bu kitabın ehemmiyeti, 1916 yılına kadar Trablusgarb Savaşı ve sonuçlarına geniş bir şekilde odaklanmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti Trablusgarb, Balkan ve I. Dünya Savaşlarını yaşamıştır. Özellikle bu eserden Trablusgarb'taki İtalyan sömürge politikasına karşı Osmanlı diplomasisinin ne gibi faaliyetler yaptığını tespit hususunda istifade ettik²³.

14-Arnavutluk'ta, Suriye'de ve Trablusgarb'ta Tanin (Şerif Ahmet)

Bu kitap, Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki çatışmaların yaşandığı toprakların bağrından çıkan canlı şahitlerin yer verildiği önemli bir kaynaktır. Başta İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin görüşünü yansıtan *Tanin* gazetesi olmak üzere

²⁰ Mehmed Süleyman Avanzâde, *Trablusgarb ve Devlet-i Aliyye-İtalya Vekâyi-i Harbiyesi*, İstanbul 1911.

²¹ Faruk Sümer, "*Osmanlı Devrinde Kuzey Afrika ve Libya, Türk-Libya ilişkileri*", İstanbul 1980.

²² Hale Şıvgın, *Trablusgarb Savaşı ve Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1912*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1989.

²³ İsrafil Kurtcephe, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, TTK, Ankara 1995.

Osmanlı basınının rolü ortaya konmaktadır. Gerçekleri belirlemek için bu gazetede yer alan bilgiler, diğer Osmanlı gazeteleriyle mukayese edilmiştir²⁴.

15-Senûsiler ve Sultan Abdülhamid (Şehbenderzâde Ahmet Hilmi)

Trablusgarb'ta sömürge planlarına karşı savaş açan Senûsî hareketi ile Sultan II. Abdülhamid arasındaki ilişkileri aydınlatmaya çalışan bu kitap, başta II. Abdülhamid'in İslâm Birliği düşüncesi olmak üzere Padişah ile Senûsîler arasındaki yakın benzerlikleri anlatmaktadır²⁵.

16-et-Tedahhülû'l-Ecnebiyyi'l-Emeriki ve'l-Fransi fî Şimâl ve Vasati İfrikiyye (Avad Osman)

XIX. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika bölgesinde Avrupa sömürgeciliğinin yayılmasını konu alan önemli bir Arapça kaynaktır. Kitapta, zengin kaynaklara sahip Afrika kıtasını ele geçirmek isteyen Batılı emperyalist güçlerin sömürgecilik anlayışlarını ortaya koymaktadır. Özellikle Afrika'daki Avrupa sömürge projeleri konusunda bu kitaptan istifade edilmiştir²⁶.

17-et-Tarihü's-Siyasî li'l-Mağribi'l-Arabî el-Kebîr (Abdülkerim Filâlî)

Kuzey Afrika'nın siyasî tarihine ışık tutan bu araştırmadan, XIX. yüzyılın başından I. Dünya Savaşı'na kadar olan süreçte Kuzey Afrika'daki yakınçağ siyasî tarihini tespit açısından büyük ölçüde yararlanılmıştır. Bu araştırmada, Arapların Trablusgarb Savaşı'na bakışını ve Avrupa'nın sömürgecilik planlarına karşı Osmanlı politikasına yer verilmektedir²⁷.

²⁴ Ahmet, Şerif, *Arnavutluk'da Suriye'de Trablusgarb'da Tanin Gazetesi*, yay. TTK, Ankara 1999.

²⁵ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, *Senûsîler ve Onüçüncü Asrın En Büyük Mütefekkir-i İslâmiyesi Seyyid Muhammed es-Senûsî: Abdülhamid ve Seyyid Muhammed el-Mehdi ve Asr-ı Hamidiye ve Âlem-i İslâm ve Senûsîler*, İkdâm Matbaası, İstanbul 1914.

²⁶ Osman Avad, *et-Tedahhülû'l-Ecnebiyyi'l-Emeriki ve'l-Fransi fî Şimal ve Vasati İfrikiyye*, Beyrut 1989.

²⁷ Abdülkerim Filâlî, *et-Tarihü's-Siyasî li'l-Mağribi'l-Arabî el-Kebîr*, Kahire 2006.

18-Cihadü'l-Ebtâl fî Trablusgarb (Tâhir Ahmed Zâvî)

Bu kitap, İtalyan işgaline karşı Libya ve Osmanlı direnişini konu almakta, Trablusgarb halkının kahramanlıklarından bazı örneklerin yanı sıra halkın İtalyanlara karşı Osmanlılarla işbirliğini anlatmaktadır. Kitapta ayrıca, Osmanlıların İtalyanlara karşı direnişi terk ettiği söylentileri yalanlanmakta ve Libyalılar ile Osmanlılardan meydana gelen direniş hareketinde tam bir dayanışma ve işbirliğinin sergilendiğini vurgulamaktadır²⁸.

19-el-İdaretü'l-Osmaniyye fî Trablusgarb 1842-1911 (Kâmil Ali Mesud Vîbe)

Karaman ailesinin himayesinden çıkıp Osmanlı Devleti'ne tâbi olan Trablusgarb'ta uygulanan Osmanlı politikasını konu alan bu kitap, özellikle Fransa'nın Cezayir'i işgalinden sonra Avrupa ülkelerinin Kuzey Afrika ve Afrika'ya olan ilgilerinin Osmanlı Devleti tarafından fark edildiğine ve bu yüzden de Osmanlıların Trablusgarb'ta askerî, idarî ve siyasî nüfuzunu artırma çabasında bulunduğuna dair bilgiler vermektedir²⁹.

20-Avrubba ve'l-Gazvu'l-İtali fî Libya: 1911-1912 (Yazan: William S. Eskyo, Arapça'ya Çev. Milâd Makrahi)

Osmanlı Devleti'nin İtalya ile yaptığı Trablusgarb Savaşı sırasında Avrupa devletlerinin oynadığı rol işlenmektedir. Ayrıca Avrupalıların İtalya'yı nasıl destekleyip Trablusgarb'ı işgal etmeye nasıl teşvik ettikleri, Akdeniz'de İtalya'dan yana ne şekilde politika izledikleri ve geri çekilmesi için de Osmanlı Devleti'ne ne tür baskılar yaptıkları gözler önüne serilmektedir³⁰.

²⁸ Tâhir Ahmed Zâvî, *Cihadü'l-Ebtâl fî Trablusgarb*, Beyrut 2004.

²⁹ Kâmil Ali Mesud, Vîbe, *el-İdaretü'l-Osmaniyye fî Trablusgarb 1842-1911*, Trablus 2005.

³⁰ William S. Eskyo, *Avrubba ve'l-Gazvu'l-İtali li-Libya: 1911-1912*, Arapça'ya Çev. Milâd Makrahi, Trablus 1988.

21-Tarihu Libya min Nihayeti'l-Karni't-Tâsi' Aşer hattâ Âm 1969 (Yazan: N. I. Prosin, Çev. İmad Hâtim)

XIX. yüzyılın sonundan XX. yüzyılın başına kadar Trablusgarb tarihini ele almaktadır. Bu dönemde Akdeniz bölgesi, bir yandan Avrupa ülkeleri arasında diğer yandan da Avrupa ülkeleri ile Osmanlı Devleti arasında birçok mücadeleye sahne olmuştur. Yazar, kitabında Osmanlı ile İtalya devletleri arasında vuku bulan Trablusgarb Savaşı'na da değinmiştir³¹.

22-Histoire de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algerie-Maroc (Charles Julien)

Kitabın önemi, Avrupalıların gözüyle Afrika tarihini ele almasından ileri gelmektedir. Ayrıca kitap, en büyük rakipleri olan Osmanlıların egemenliği altındaki Kuzey Afrika'nın Avrupalıların zihin dünyasındaki yansımalarını göstermektedir³².

23-La Paix Armée et La Grande Gume 1871-1919 (P. Renouvin)

1871-1919 yılları arasındaki dönemi ortaya koymaktadır. Bu dönemde Avrupa ülkeleri arasında silahsız, fakat çok çetin mücadeleler yaşanmış ve sonuçta Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen savaş ile 1914 yılında çıkan I. Dünya Savaşı'na yol açan gelişmeler yaşanmıştır. Bu arada Avrupa devletleri Sykes-Picot anlaşmasıyla "hasta adam"ın topraklarını kendi aralarında paylaşma politikası izlemişlerdir³³.

24-Vers La Grande Guerre (N. Debidour)

Akdeniz ve Kuzey Afrika'da I. Dünya Savaşı'na yol açacak gelişmeleri analiz eden eserde, ayrıca uluslararası diplomaside kriz özelliği taşıyan gelişmelerden biri olan Trablusgarb Meselesi anlatılmaktadır³⁴.

³¹ N. I. Prosin, **Tarihu Libya fi'l-Asri'l-Hadis min Muntasifi'l-Karni's-Sâdis Aşer hattâ Matlai'l-Karni'l-İşrîn**, Trc. İmâd Hâtim, Beyrut 2001.

³² Charles Julien, **Histoire de l'Afrique du Nord: Tunisie-Algerie-Maroc**, Paris 1980.

³³ P. Renouvin, **La Paix Armée et La Grande Gume (1871-1919)**, Paris 1947.

³⁴ N. Debidour, **Vers la Grande Guerre**, Paris 1912.

25-Italy's Foreign And Colonial Policy 1903-1910 (Tomasso Tittoni)

1903-1910 yılları arasında Trablusgarb'ı işgal etmek isteyen İtalya'nın dış politikasını ele alan bu kitap, işgal hazırlığı sırasındaki İtalya'nın diğer Avrupa ülkeleriyle yaptığı diplomatik faaliyetleri aydınlatmaktadır³⁵.

26-Italo-Turkish Diplomacy And The War Over Libya 1911-1912 (W. Child Timothy)

Kitapta Trablusgarb Savaşı sırasındaki Türk- İtalya diplomasinin boyutları ele alınmaktadır. Savaşa karışan her iki tarafın diplomatik ve stratejik yaklaşımlarına yer verilen eserde, Avrupa devletlerinin Osmanlı ile İtalya arasında yapılan savaş sebebiyle izledikleri politikalarına ve savaşı durdurmak için üstlendikleri arabuluculuk çabalarına da değinilmektedir. Kitabın yazarı, savaşın sonuçlarını ve Osmanlı Devleti'nin Uşi Antlaşmasıyla savaşı kaybedip Kuzey Afrika'dan tamamıyla çekildiği süreci analiz etmektedir³⁶.

27-Italy The Least of The Great Power: Italian Foreign Policy Before The First World War (Richard J. B. Bosworth)

İtalya'nın kendi birliğini sağladıktan sonraki sömürge arzularından bahsedilmektedir. Çünkü İtalya, uluslararası alanda siyasî nüfuzunu artırıp bölgesel ve küresel bir güç haline gelmek istemiş ve Afrika'da koloniler kurmayı planlamıştı. Trablusgarb da bu planın bir parçasıydı. İtalya zihniyetini ve dış politikasını anlama konusunda bu kitaptan istifade edilmiştir³⁷.

28-French Imperialism In The Middle East (William Shorrock)

Batı emperyalizmini, özellikle de Fransız emperyalizmini anlamada bu kitaptan yararlanılmıştır. Zira bu eser, emperyalist politikanın özelde Osmanlı Devleti'ne, genelde ise İslâm dünyasına yaklaşımını kavramada yardımcı olmuştur.

³⁵ Tomasso Tittoni, **Italy's Foreign And Colonial Policy (1903-1910)**, Londra 1914.

³⁶ W. Child Timothy, **Italo-Turkish Diplomacy And The War Over Libya 1911-1912**, Leiden 1990

³⁷ Richard J. B. Bosworth, **Italy The Least of The Great Power: Italian Foreign Policy Before The First World War**, Cambridge 1979.

Bilindiği üzere Fransa, ekonomik refahını yükseltmek adına yeni koloniler bulmada emperyalist teşebbüslerde bulunan ilk devletti³⁸.

29-Büyük Harpte Türk Harbi (M. Larşer)

Bu kitap, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen Trablusgarb Savaşı'nı ve bu savaşın bölgede doğurduğu problemleri ele almaktadır. Söz konusu savaşın bölgesel ve küresel boyutlarını tespitte bu kitaptan istifade edilmiştir³⁹.

BASILİ ARŞİV KAYNAKLARI

1-Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları (İdris Bostan)

Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki savaşta büyük öneme sahip Ege'deki 12 Ada Meselesi'ni konu alan bu kitapta, uluslararası düzeyde büyük çekişmelere sahne olan Akdeniz'in önemi ortaya konmaktadır. Trablusgarb Savaşı'nın denizcilik tarihi bakımından analizinin yapılmaya çalışıldığı bu eserde, gerek Osmanlı Devleti gerekse İtalya açısından 12 Ada'nın stratejik önemi vurgulanmaya çalışılmıştır⁴⁰.

2-Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar (Orhan Koloğlu)

Yazar Orhan Koloğlu, Libya'nın ve Libyalıların 1877'den 1920'ye kadar geçen sürede Osmanlı meclislerindeki çalışmalarının yeri ve önemini, zabıtları ve notlarını aynen aktararak bu kitapta topladı. XVI. Yüzyıla "TÜRK YÜZYILI" denmesinin sebebi, sadece İslam Dünyasının savunucusu olmasından değil, sözünü bütün Avrupa'da da dinletecek bir güce sahip olmasındandı. Bu dönemde, Akdeniz'e hakimiyet çerçevesinde, bugün Libya adını verdiğimiz bölgeyi de halkın davetiyle korumasına aldı. Osmanlı Devleti sadece koruyucu olarak kalmadı, bu bölgelerde çağdaş kurumların ve uygulamaların yansımından da başrolü oynadı.

³⁸ William Shorrock, **French Imperialism In The Middle East**, Madison University of Wisconsin Pres 1976.

³⁹ M. Larşer, **Büyük Harpte Türk Harbi**, c. I, Çev. Bursalı Nihat, İstanbul 1928.

⁴⁰ İdris Bostan, **Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları**, Stratejik Araştırma ve Etütler Milli Komitesi, Ankara 2003.

Bunlardan biri de parlamenter sistemin yerleştirilmesidir. Libya'nın ve Libyalıların 1877'den 1920'ye Osmanlı meclislerindeki çalışmalarındaki yerini, zabıtları aynen aktararak ve notlarla sunuyoruz. Böylece son nefesini verirken bile Devlet'in uyruklarına nasıl bir ufuk açmış olduğu ortaya çıkıyor⁴¹.

HATIRATLAR

1-Siyasî *Hatıratım* (Sultan II. Abdülhamid)

Sultan II. Abdülhamid hatıralarında saltanatı bulduğu yıllar arasındaki siyasî olaylara değinmektedir. Ayrıca kendi siyasî hatalarını itiraf etmekte ve buna gerekçe olarak Osmanlı Devleti'nin topraklarını sömürmek isteyen Batılı ülkelerin yoğun komplolarını göstermektedir. II.Abdülhamid'in siyasî vizyonunu anlayabilmek amacıyla bu hatıralardan istifade edilmeye çalışılmıştır⁴².

2- *Enver Paşa'nın Anıları 1881-1908* (Halil Erdoğan Cengiz)

Enver Paşa 1902'de Harp Akademileri'ni bitirerek Selanik'te göreve başladı. 1906'da İttihat ve Terakki'ye üye oldu. II. Meşrutiyet'in ilanında önemli rol oynadı. 31 Mart İsyanı'na karşı Balkanlar'da toplanan Hareket Ordusu'na katıldı. Bingazi'de, Mustafa Kemal ile aynı cephelerde İtalyanlara karşı savaştı. İstanbul'a döndükten sonra İttihat ve Terakki'nin iktidarının pekişmesinde önemli yeri olan Babiâli Baskını'na katıldı. Balkan Savaşı'nda işgale uğrayan Edirne'nin kurtarılışının öncülerindendi. 1914'te Sait Halim Paşa kabinesinde harbiye nâzırı oldu. Osmanlı-Alman ittifakının gelişmesinde ve ülkenin I. Dünya Savaşı'na girmesinde önemli rol oynadı⁴³.

⁴¹ Orhan Koloğlu, **Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar**, Boyut Kitapları, İstanbul 2003.

⁴² Sultan II. Abdülhamid, **Siyasî Hatıratım, 1336/1918**, Dergah Yayınları, İstanbul 1984.

⁴³ Halil Erdoğan iletişim, **Enver Paşa, Enver Paşa'nın Hatıraları(1881–1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul 1991.

3- Sadrazam Sait Paşa, Sait Paşa'nın Hatıratı (Şemsettin Kutlu)

İttihat ve Terakki'nin desteği ile 30 Eylül 1911 tarihinde sadaret makamına sekizinci kez gelen Küçük Sait Paşa, ilk defa Sultan Abdülhamit olmadan bu görevi yürütecektir. 7 Ekim 1911 tarihinde hükümeti kuran Küçük Sait Paşa'nın bu dönemde ele aldığı ilk konu Trablusgarb'ın İtalyanlar tarafından işgali idi. Küçük Sait Paşa ve hükümeti ne olursa olsun İtalyanlar ile barış yapılmasından yana idi. Bununla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti buna karşı olarak aktif bir siyaset benimsenmesi gerektiğini belirtiyordu. Küçük Sait Paşa, İttihatçı olmamasına rağmen meclisteki İttihatçı çoğunluğun desteğini almak adına uzlaşmacı bir siyaset izliyordu. Sonuç olarak hükümet, İtalya ile Uşi Antlaşması'nı imzalamak zorunda kaldı ve Trablusgarb elden çıktı⁴⁴.

4- Kamil Paşa'nın Anıları: Belgelerle Mısır, Ermeni,Kürt ve Doğu Rumeli Meseleleri (Gül Çağalı Güven)

Kamil Paşa, kendi hatıratında şöyle anlatıyordu: “ İkinci Abdülhamid döneminin başlangıcını anlatan pek çok yayın vardır. Ancak dönemin geri kalan yıllarına ait siyasi olayları öğrenmek isteyenlerin de sayısının çokluğunun yanında selefim Said Paşa'nın sadaret yıllarına ilişkin hatıratını gazetede neşretmesi beni de sadrazamlık dönemine ait siyasi hatıratımı yayınlamaya yöneltti. Bu nedenle tarih henüz hükmünü vermemiş de olsa ilk sadaret yıllarımda ortaya çıkan iki önemli siyasi olay yani Doğu Rumeli ve Mısır meseleleri sırasındaki icraatımı yayınlamaya karar verdim. Böylelikle şu iki mesele hakkındaki gerçeklerin ortaya çıkacağını umuyorum”⁴⁵.

⁴⁴ Şemsettin Kutlu, **Sadrazam Sait Paşa, Sait Paşa'nın Hatıratı**, Hür Yayın ve Ticaret AŞ, İstanbul 1977.

⁴⁵ Gül Çağalı Güven, **Kamil Paşa'nın Anıları: Belgelerle Mısır, Ermeni, Kürt ve Doğu Rumeli Meseleleri**, Arba Yayınları, İstanbul 1991.

GİRİŞ

Trablusgarb Meselesi, sadece 1911 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki meydana gelen bir sorun olmayıp bunun yanı sıra Avrupa tarafından Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgelerinde Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen siyasî, askerî ve stratejik bir projedir. Bu mesele, Akdeniz bölgesinde ve özellikle de Kuzey Afrika'da ortaya çıkan Osmanlı-Avrupa çatışmasının önemli halkalarından birini meydana getirmektedir.

Avrupa sömürgeciliğinin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde genişleme politikası olarak tezahür eden bu projeyle gerçekleştirilmek istenen amaç, “hasta adam” ilân edilen Osmanlı Devleti'nin zenginliklerini ele geçirmektir. Trablusgarb Meselesiyle birlikte, bir yandan Osmanlı-Avrupa ilişkileri, diğer yandan da Avrupa devletlerinin kendi aralarındaki ilişkiler aydınlanmış bulunmaktadır. Birçok araştırmacının “1911 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen bir savaş” şeklinde ele aldığı Trablusgarb Meselesi'ni işlerken, şimdiye kadar yazılanların aksine gözlerden kaçan gerçekler varsa bunları tespit edip yeni analizlere ulaşmaya çalıştık. Bu çerçevede, bu tezde Trablusgarb Meselesi'nin Osmanlı basınına yansımaları farklı yönlerden ele alınmaya gayret edilecektir. Araştırmamızın konusu teşkil eden 1878 -1912 Trablusgarb Meselesi ve Osmanlı kamuoyunun tutumuna yön veren temel etken, İtalya'nın Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprakları olan Trablusgarb vilâyetini ele geçirmeye yönelik faaliyetleri olmuştur.

Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgesinde Osmanlı-Avrupa arasındaki çatışma, XVI. yüzyılda ve Osmanlıların Akdeniz'in batısına yöneldikleri tarihte başladı. Bu tarihten itibaren Akdeniz, İslâm dünyasının liderliği görevini üstlenen Osmanlı

Devleti ile Hristiyan dünyasının lideri durumunda bulunan İspanya arasında başlayan büyük mücadele ve çatışmalara sahne olmuştur. Osmanlılar ile İspanyollar arasında yapılan şiddetli savaşıardan sonra Barbaros Hayrettin Paşı'nın 1533 yılında Cezayir, 1551 tarihinde Trablusgarb ve 1574 senesinde de Tunus'u ele geçirmesiyle bütün Kuzey Afrika, Osmanlı topraklarına katılmıştır. Bu açılım sayesinde İspanyollar da Kuzey Afrika bölgesinden çıkarılmışlardır.

1587 yılında Kuzey Afrika'nın üç eyaletten meydana geldiğı görölmektedir. Bu eyaletlere "Garp Ocakları" adı verilmiştir. Böylece bu dönemle birlikte Osmanlı-Avrupa arasındaki çatışmanın birinci aşaması sona ermiştir¹. Garp Ocakları her şeyden önce Osmanlı Devleti'nin, Batı Akdeniz'deki deniz gücünü meydana getirmesi yönünden önemliydi. Buradaki Osmanlı denizcileri, özellikle Batı Akdeniz'deki Osmanlı deniz egemenliğinin sağlanmasında, o tarihlerde Akdeniz'in tek giriş çıkış kapısı olan Cebelitarık Boğazı'nı kontrol altında tutarak devletin, Akdeniz'de yaptığı ticarete ve bu ticaretin güvenli olarak yapılmasında büyük hizmetlerde bulunuyorlardı. Osmanlı denizciliğinde önemli bir yeri olan Garp Ocakları'nın eyaletlerinden her biri İstanbul'dan atanan bir beylerbeyi tarafından yönetiliyordu².

Diğer taraftan, Cezayir'in İstanbul'a olan bağılılığı ise, ocak mensuplarının seçtiğı Dayı'nın Padişah tarafından onaylanmasıyla gerçekleşiyor ve Dayı'nın İstanbul'a gönderdiği hediyelerden ibaret kalıyordu. Dayılar, ülkenin iç yönetiminde bütünüyle 1711'de bağımsızdılar³. Trablusgarb eyaletinin idaresini de, yeniçeri ileri gelenlerinden Karamanlı Ahmet Bey, yeniçerilerin arzuları üzerine kabul etmiştir. Bu suretle Trablusgarb'da iktidar irsî olarak Padişah adına Karamanlı ailesine intikal etmiştir. Bu arada Garp Ocakları Padişah'ın yüksek hâkimiyetini tanımakta, fakat ülke içinde ve dışında menfaatlerinin gerektirdiğı serbest bir politika izlemekteydi⁴.

¹ Aziz Samih İLTER, *Şimali Afrikada Türkler*, 30, 152.

² W. K. RUF, *Introduction à l'Afrique Du Nord Contemporaine*, 174, 203.

³ İLTER, *a.g.k.*, 143.

⁴ Dirk VANDEWALLE, *A History of Modern Libya*, 135, 170.

XVII. ve XVIII. yüzyıllarda, Avrupa'nın güçlü devletleriyle hayatî bir mücadeleye girmiş olan Osmanlı Devleti, Garp Ocakları'nın kendilerini koruma imkânına sahip olduklarını bildiğinden, onları Avrupa devletleriyle olan ilişkilerinde serbest bırakmakta herhangi bir mahzur görmemişti. Kuzey Afrika'nın, Osmanlı egemenliğine geçmesinden itibaren, özellikle Batı Akdeniz denizciliğinde güçlü bir yeri olmuştur. 1798 yılında Fransızlar'a karşı Ebukır Deniz Savaşı'nı kazanan İngilizler, Akdeniz'de birinci derecede nüfuz kazandılar. Diğer taraftan, "Koalisyon Savaşları" sonucunda Napolyon Bonapart tehlikesi ortadan kaldırılınca, Avrupa devletleri, XIX. yüzyılın başlarında Cezayir deniz gücünden kurtulmak üzere harekete geçtiler⁵.

Tam bu sırada Trablusgarb'da Karamanlı ailesi arasında çıkan savaş, Avrupalılarca arzu edilen müdahale imkânına elverişli bir zemin hazırladı. Karamanlı ailesinin son kudretli valisi Yusuf Paşa zamanında (1797-1832) Avrupa'da gemicilik tekniğinin gelişmesiyle kudretli gemiler yapılmış ve Garp Ocakları bunlarla baş edemez hale gelmişlerdi. 1815 tarihinde akdedilen Viyana Kongresi, İngiltere'nin istek ve önerisiyle dünyada korsanlığa son vermeyi kararlaştırmıştı. Bunun uygulanmasını da, yüzyılın başlarında büyük bir deniz ve sömürge devleti haline gelen, Akdeniz'de ve Kuzey Afrika bölgesinde geniş çıkarları bulunan İngiltere üstüne almıştı⁶.

1815 yılında Kuzey Afrika ile ilgili olarak Avusturya ve Prusya devletleriyle bir antlaşma yapan İngiltere, 1816'da Cezayir'e bir donanma gönderdi. Hollanda filosuyla birleşen İngiliz donanması, Cezayir şehrini topa tutup bütün gemileri batırdı. Bunun üzerine Cezayir Dayısı, İngiltere ve Hollanda ile birer antlaşma yapmak zorunda kaldı. Bu anlaşmaya göre, Cezayir'deki Hıristiyan esirler serbest bırakılacak ve bundan böyle Hollanda gemilerine saldırılmayacaktı. Böylece Cezayir büyük bir darbe yemişti. Diğer taraftan 1819 tarihinde toplanan Aix-la-

⁵ Michel TERRASSE, *İslam et Occident Meditteraneen de La Conquete Aux Ottomans*, 211,222.

⁶ VANDEWALLE, *a.g.k.*, 175.

Chapelle Kongresi'nde korsanlığın Avrupa devletlerince yasaklanıp bu yasağa riayet etmeyenlerin büyük denizci devletler tarafından şiddetle cezalandırılması kararı üzerine, Kuzey Afrika eyaletleri büyük bir gelir kaynağından mahrum kalmıştır. Bu durum Kuzey Afrika eyaletlerinin ekonomik hayatında negatif yönde derin tesirler meydana getirmiştir⁷.

Bu sırada Trablusgarb Valisi Yusuf Paşa, gelirlerin azalmasına karşılık masraflarda bir değişiklik olmaması sebebiyle, ihtiyacı olan parayı İngiliz ve Fransız tüccarlardan ağır faizlerle borç almak, ahalinin vergilerini ağırlaştırmak ve ayarı bozuk para bastırmak yollarıyla telâfi etmek istemişti. Aslında bozuk olan malî durum, 1830 yılında Trablus'a gelen Fransız donanmasının tehdidi altında, Yusuf Paşa'nın 800 bin frank tazminat vermeyi kabul etmesiyle büsbütün ağırlaşmıştı. Yusuf Paşa bu parayı temin etmek için kabilelerden aldığı vergiyi artırdı. Bu ise kabilelerin hoşnutsuzluğuna sebep oldu. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu'nun iç ve dış büyük sorunlarla uğraşmasından yararlanmak isteyen Fransa, Avrupa siyasî ortamını da uygun bulunca, Cezayir'i almak üzere harekete geçti. Ayrıca İngiltere ile Fransa, Akdeniz'de rekabet siyaseti izlemekteydiler. Fransız nüfuzunun çoğalmasının diğer bir neticesi de, İngiliz konsolosluğu ile ilişkilerin bozulması oldu⁸.

Fransa'nın Cezayir'i İşgali

Fransa'nın Cezayir ile ilgisi çok eski tarihlere dayanmaktaydı. XIX. yüzyılın başlarından itibaren Fransız-Cezayir ilişkileri bozulmaya başladı. Açık denizlerde eski gücünü kaybeden Fransa, hemen karşısında bulunan Cezayir'i ele geçirmeyi planlıyordu. O tarihlerde Cezayir Dayısı bulunan İzmirli Hasan Paşa, alacağı olan paranın verilmemesinden dolayı Fransa'ya karşı bazı tedbirler almaya başlamıştı. Bu da iki ülkenin arasını açmıştı. Fransa ise, bu anlaşmazlığı körükleyecek bir davranış

⁷ TERRASSE, a.g.k., 211, 222.

⁸ Francisco GURU, *Libya: Esnaü'l-Ahdi'l-Osmanî es-Sâni*, 55, 72.

içine girmişti. Nihayet 29 Nisan 1827 yılında, İzmirli Hasan Paşa alacak sorununu tartışırken, Fransız elçisinin yüzüne elindeki yelpaze ile vurunca, iki ülke arasındaki ilişkiler kesildi. Arkasından da bu olayı bahane eden Fransa, çoktan beri planladığı hareketi gerçekleştirmek üzere 16 Haziran 1827’de Cezayir’e savaş ilân etti ve şehri büyük bir donanmayla kuşattı⁹.

Fransa, bu durumu Ağustos 1827’de Osmanlı Devleti’ne bir nota ile resmen bildirdi. Mora İsyanı ile meşgul olan İstanbul Hükümeti bu notayı kabul etmedi. Bu hareketiyle de başına yeni bir problem çıkarmak istemediğini göstermiş oldu. Nitekim yapılan hükümet toplantısında, Fransa ile Cezayir arasında çıkan anlaşmazlığa fiilen karışmamaya, ancak ilgilendiğini de belirtecek şekilde hareket etmeye karar verdi. Bâbiâli’nin bu şekilde davranmasının bir başka sebebi de, Cezayir’in kendi başına Fransızlar’ı yeneceğini düşünmüş olmasından ileri geliyordu. Aslında istenilseydi buraya bir kuvvet gönderilmesine de imkân yoktu. Çünkü 20 Ekim 1827’de Osmanlı donanması Navarin’de yakılmış ve arkasından da devlet 1828 yılında Rusya ile savaşa girmişti. Buna karşılık Fransa da, Avrupa’daki siyasî ortamdan ve Mora’yı işgal için asker göndermiş olduğundan Osmanlı Devleti’nin bu sıkışıklığından yararlanamamıştı. Sadece, Cezayir kentini yıllarca kuşatmakla yetinmişti. Bir ara Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa’yı kullanarak Cezayir’i yola getirmek istemişse de İngiltere ile Avusturya’nın karşı çıkması üzerine bundan da bir sonuç alamamıştı¹⁰.

Nihayet Fransızlar, 14 Haziran 1830’da 37 bin kişilik bir orduyu Cezayir’e çıkardılar. 5 Temmuz günü Cezayir şehri Fransızlar tarafından işgal edildi. Böylece Fransa, Kuzey Afrika’da Osmanlı topraklarının en önemli parçalarından biri olan Cezayir’e yerleşmiş oldu. Ancak bu, Cezayir ülkesinin tamamının Fransızlar’ın eline geçmesi anlamına gelmiyordu. Ülke genelinin Fransa tarafından işgali, uzun

⁹ Lucette VALENSI, *Le Maghreb Avant La Prise d’Alger (1790–1830)*, s. 44, 53.

¹⁰ VALENSI, *a.g.k.*, 66.

bir mücadelenin sonunda, Emir Abdülkadir'in etrafında toplanan yerli kuvvetlerin yenilmesinden sonra, ancak 1847 yılında gerçekleşecekti¹¹.

Osmanlı Devleti, Fransa'nın Cezayir'i işgal etmesi karşısında hemen harekete geçmişse de, olayı sadece protesto etmekle yetinmişti. Çünkü 1828-1829 Savaşı'ndan yeni çıkmıştı. 1831 yılında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa isyan etmişti. 1833 yılında Mısır valisi ile Kütahya Anlaşması'nı ve bilâhare Rusya ile de Hünkâr İskelesi Antlaşması'nı yaptıktan sonra Cezayir ile yeniden ilgilenmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti bu tarihlerde Cezayir'i geri almak üzere Avrupa'da çeşitli siyasî teşebbüslerde bulunmuş, hatta bir ara Cezayir'e kuvvet göndermek için bazı hazırlıklar bile almıştı. Ne var ki, Avrupa devletleri Fransa'nın Cezayir'e yerleşmesini kabul ettiğinden ve Osmanlı Devleti'nin de tek başına Fransa ile baş edemeyeceğini anladığından dolayı sonuçta, 1847 yılında Cezayir üzerindeki hak ve hukukun sona erdiğini kabul etmek zorunda kalmıştır¹².

Böylece Osmanlı Devleti, Akdeniz ve Kuzey Afrika'da stratejik önemi büyük olan bir toprağını, yani Cezayir'i yüzyıllardan beri dost bildiği bir devletin saldırısı sonucunda kaybetmiştir. Böylece bu bölgede, Tunus vasıtasıyla da Fransa gibi büyük bir Avrupa devletiyle komşu durumuna gelmiştir. Diğer taraftan Cezayir'in Fransa tarafından Osmanlı Devleti'nden kopararak alınması, imparatorluğun dağılmasında yeni bir gelişmeyi daha ortaya çıkarmıştı ki, bu da Osmanlı topraklarının sınırdaşı olmayan sömürgeci Avrupa devletlerinin hedefleri arasına girdiği gerçeğiydi.

Trablusgarb'ın Osmanlı Devleti'ne Dönüşü

Cezayir'in Fransa tarafından işgal edilmesinden sonra Osmanlı Devleti, bir taraftan Cezayir'i siyaset yoluyla geri almaya çalışırken, diğer taraftan da Tunus ve

¹¹ Bessam ASELI, *el-Cezair ve'l-Hamaletü's-Salibiyye*, 175, 189.

¹² Pierre BARDIN, *Algeriens et Tunisiens dans l'Empire Ottoman de 1848 à 1914*, 101, 112.

Trablusgarb'daki Karamanlı ailesini ortadan kaldırıp buraları doğrudan doğruya merkeze bağlamaya karar verdi. İngiltere İngiliz elitlerinin alacaklarının tahsili bahanesiyle Trablusgarb Valisi Yusuf Paşa'yı sıkıştırmaya başladı. Temmuz 1832 ortalarında bir İngiliz filosu Trablus şehri önlerine geldi. Başkonsolos borçların 48 saat içinde ödenmesini istedi. Vali Yusuf Paşa, gerekli parayı bulabilmek için muaf tutulan Münşiye ve sahil ahalisine vergi koydu. Münşiye ahalisi bu durumu protesto ederek isyan etti. Münşiyeliler Yusuf Paşa'nın torunu Mehmet Bey'i vali ilân ettiler. Yusuf Paşa'nın bu isyanı bastırmak için gücü yoktu. Çaresizlik içinde, büyük oğlu Ali Bey yararına valilikten vazgeçmek zorunda kaldı. Bunu kabul etmeyen asiler, sahil ve şehir çevresinde kontrolü ele geçirdiler. Memleketin diğer bölgelerinde de zaten Karamanlı ailesinin herhangi bir otoritesi kalmamıştı¹³.

Bu sırada İngiliz başkonsolosu Mehmet Bey'i, Fransız başkonsolosu ise Ali Bey'i destekliyordu. Durumu inceleyen Bâbîâlî, önce Ali Bey'e valilik fermanı verdi. Ancak Ali Bey huzur ve barışı sağlayamadı. Bâbîâlî vaziyeti tekrar tahkik için Trablusgarb'a daha önce birkaç defa gitmiş olan Mehmet Şakir Efendi'yi vazifelendirdi. Şakir Efendi tahkikâtını tamamladıktan sonra, meseleyi çözmek için ocağa asker ve donanma göndermekten başka çare olmadığını Bâbîâlî'ye bildirdi. Esasen, Fransa Büyükelçisi de Bâbîâlî'ye, Ali Paşa yararına Trablus'a asker gönderilmesini teşvik etmeye gayret ediyordu. Ama Osmanlı Devleti, Cezayir Meselesi'ni unutmayıp o zamana kadar Garp Ocakları'na karşı izlediği müsamahakâr siyaseti terk ederek bunları merkeze bağlama kararını vermiş bulunuyordu. Ancak, büyük devletlerin muhalefetini ve ortaya çıkması muhtemel ihtilâfları önlemek maksadıyla son derece ölçülü ve ihtiyatlı hareket etmek mecburiyetindeydi¹⁴.

Bu itibarla Osmanlı Devleti, amacını mümkün olduğu kadar gizli gerçekleştirmeye çalıştı. 26 Mayıs 1835 tarihinde Ferik Mustafa Necip Paşa

¹³ GURU, a.g.k., 77.

¹⁴ N. İ. PROSİN, *Târîhu Libya fi'l-Asri'l-Hâdis min Muntasifi'l-Karni's-Sâdis Aşer Hattâ Matlai'l-Karni'l-İşrîn*, 224, 249.

kumandasında 22 gemi ve 6.000 askerden meydana gelen bir Osmanlı filosu Trablusgarb sahillerine geldi. Karaya asker çıkarılarak önemli yerler hemen kontrol altına alındı. Mustafa Necip Paşa, Osmanlı makamlarınca vali tayin edildiğini gösteren fermanı okuttu. Ardından Karamanlı Ali Paşa ve akrabaları tutuklanarak İstanbul'a gönderildiler. Asilerin reisi Mehmet Bey intihar etti. Kardeşi Ahmet Bey de Malta'ya kaçtı. İsyanın bu şekilde sonuçlanmasıyla Trablusgarb yeniden Osmanlı Devleti'ne dahil oldu¹⁵.

Fransa ve İngiltere, Yusuf ve Ali Paşaların Avrupalı tüccarlardan aldıkları borçları, Osmanlı Devleti'nin kabul etmesi şartıyla Trablusgarb'ın yeni statüsünü tanıdılar. Bâbîâli, Trablusgarb Eyaleti'nde devlet otoritesini tesis etmek için bu kez Aşkar Ali Paşa'yı 1838 yılında vali olarak tayin etti. Aşkar Ali Paşa eyalette devlet otoritesini sağladıysa da Şeyh Guma'nın isyanını bastıramadı. 1842 yılında Aşkar Ali Paşa'nın yerine vali olan Mehmet Emin Paşa, Şeyh Guma meselesini halledemedi. Mehmet Emin Paşa, vilâyet meclisi üyelerinin kefaleti üzerine Şeyh Guma'nın affını istemesi halinde iyi muamelede bulunulacağına dair teminat verdi. Şeyh, şehre gelmiş ve kendisine 3.000 kuruş maaşla kapıcıbaşlık rütbesi verilmişti. Ancak üç ay sonra Mehmet Emin Paşa, Şeyh Guma'yı bir ziyafette gizlice tutuklayarak İstanbul'a gönderdi. Durumu öğrenen Cebel halkı silaha sarıldı. Fakat Kumandan Ahmet Paşa tarafından asiler mağlup edildi¹⁶.

Aşkar Ali Paşa, başarılı askerî hareketiyle nasıl Trablusgarb'ın yeniden fatihi olmuşsa, Vali Mehmet Emin Paşa da kurduğu nizam ve teşkilâtla eyalet idaresinin kurucusu olmuştu. Vali Tanzimat-ı Hayriye gereğince kaza, sancak, müdürlük ve meclisler teşkil ettirdiği gibi, merkezden başlayarak bütün eyalette resmî kayıtların tutulmasını temin edip kanunların uygulamasını sağladı. Bu itibarla 1835 yılında başlayan Trablusgarb'daki ikinci Osmanlı hâkimiyeti devresinin, tamamen ve kesin

¹⁵ PROSİN, a.g.k., 266.

¹⁶ Costanzo BERGNA, *Trablus min 1510 ilâ 1850*, 212, 223.

bir şekilde yerleştiği ve ahali tarafından da benimsendiği rahatlıkla kabul edilebilir¹⁷.

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Trablusgarb Eyaleti'nde genel asayiş problemi olarak sağlamaya çalışırken, bundan sonraki önemli işi, vilâyetin refah ve güvenliğini temine çalışmak olmuştur. Bu amaçların her ikisinin de gerçekleşebilmesi, devletin Kuzey Afrika, Akdeniz ve Sahra bölgeleriyle yakından ilgilenmesini gerektiriyordu. Osmanlı Devleti'nin bu üç bölgeyle ilgilenmesini icap ettiren sebeplerden en önemlisi iktisadîdir. Nitekim Osmanlıların Trablusgarb'da asayiş sağlamalarının tabii bir neticesi olarak Sudan'dan gelip giden ticarî kervan seferleri büyük ölçüde çoğalarak önem kazanmıştır¹⁸.

Öte yandan XIX. yüzyılın başlarından itibaren iki önemli gelişme daha ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi milliyetçilik, ikincisi ise bağımsızlık akımlarının güçlenmesidir. Her iki gelişme sonucunda yeni devletlerin ortaya çıkmıştır. Bu devletlerin bir kısmı bağımsızlıklarını kazanan, bir kısmı da birliklerini sağlayan uluslar tarafından kurulmuştur. Her iki durumda da bu devletler, Avrupa siyasetine yeni güç katmışlar ve XIX. yüzyıl ile XX. yüzyıl başında Avrupa'nın siyasî coğrafyasında ve güçler dengesinde önemli değişimlere yol açmışlardır. Bunlar arasında İtalyan ve Alman birliklerinin sağlanması ile kurulan devletler de, XIX. yüzyıl ve sonrası Avrupa'ya olduğu kadar, dünya güçler dengesine de büyük etkiler yaptıklarından ayrıca önem taşırlar. Nitekim 1870 yılında İtalyan birliğinin kurulması, her şeyden önce 1815'te Viyana Kongresi ile çizilen Avrupa'nın siyasî haritasını ve güçler dengesini büyük ölçüde değiştirmiştir¹⁹.

Avrupa, Akdeniz ve Kuzey Afrika'nın stratejik bakımından bu önemli noktasında, yeni ve büyük bir devlet ortaya çıkmıştı. Bu devlet İtalya idi. İtalya, bu

¹⁷ BERGNA, a.g.k., 225.

¹⁸ BERGNA, a.g.k., s. 225.

¹⁹ Paris Antlaşması'nın VII. maddesi konusunda bkz. HUREWTIZ J. C., **Diplomacy In The Near And Middle East**, Princeton, N. J., Van Nostrad Co. Inc., 1958, c. I, 143, 154.

tarihlerden itibaren diğer büyük devletlerle birlikte Avrupa, Akdeniz, Kuzey Afrika ve dünya politikasında önemli roller oynamaya başladı. Bu devletin gerek kuruluşu sırasında, gerekse politik güç olarak ortaya çıkmasından sonra Avrupa'nın, daha geniş anlamı ile dünyanın siyasî gelişmesinde önemli değişimler olmuştur²⁰.

İtalya Dış Politikası ve Trablusgarb Meselesinin Ortaya Çıkışı

İtalya birliğinin kurulması ve sonrasında meydana gelen bu gelişmelerden sonra İtalya ile Fransa, Tunus üzerinde bir rekabete girişmişlerdir. Bu rekabetin ardından İtalya, Osmanlı Devletiyle savaşa girip 1911 yılında Trablusgarb'ı işgal etmiştir. İtalya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika'daki Trablusgarb Vilâyeti'ne yönelik sömürgeci amaçlar izlemesinin kökenleri, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştı²¹.

İtalya, 1881 yılında Fransa'nın Tunus'u işgalinden sonra Fransa'yı tek rakibi olarak görmeye başladı. Bu yüzden İtalya dış politikası da bu tarihten itibaren kendisi açısından hayatî öneme sahip olarak gördüğü bölgelerden Fransa'yı uzak tutma anlayışı üzerine kuruldu. Fransa'nın Tunus'u işgaliyle birlikte o bölgede devre dışı kalan İtalya, bu durumunu telâfi etmek için gözlerini Trablusgarb'a dikti²².

Görüldüğü kadarıyla, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Mısır ve Kıbrıs'ı koparmış olan İngiltere, 1890 yılında İtalya'nın Trablusgarb'ı işgaline karşı Osmanlı'nın hâlihazırda elinde kalmış olan topraklarının bütünlüğünü hâlâ koruma kaygısındaydı²³.

²⁰ Toktamış ATEŞ, *Siyasi Tarih*, I, 203, 211.

²¹ BOA, Y. EE., 127/39.

²² HUREWTIZ, *a.g.k.*, 154.

²³ Luigi ALBERTINI, *The Origins Of The War Of 1914*, I, 52.

Buna karşılık, diğer Avrupalı büyük devletlerin çoğu kendilerini kısıtlamaya o kadar da niyetli değildi. Örneğin, İtalya'nın müttefikleri Almanya ve Avusturya-Macaristan, İtalyan'ın Kuzey Afrika'ya yönelik muhtemel eylemlerine sıcak bakıyordu. İtalya'nın Almanya ile anlaşarak Osmanlı Devleti'nin mirasından daha fazla pay kapması mümkündü. Zira Fransa'nın, Osmanlı'nın Trablusgarb Vilâyeti'ni ya da Fas Sultanlığı'nı işgale kalkışması sebebiyle çıkabilecek bir İtalyan-Fransız savaşında, İtalya Almanya'nın desteğini sağlayabilirdi. Diğer taraftan İtalya İngiltere ile de bir anlaşma imzalamak istemiş ve bunu başarmıştı. İngiltere 1887 yılında İtalya'ya bir anlaşma önerisinde bulunmuştu²⁴. İtalya'nın Mısır konusunda İngiltere'yi desteklemesine karşılık, İngiltere Kuzey Afrika sahillerinde, özellikle de Trablusgarb Vilâyeti'nde İtalya'yı destekleyecek ve Fransa ile patlak verebilecek bir savaşta iki ülke birbirlerine yardımcı olacaktı²⁵.

İtalya'nın İşgal Hazırlıkları ve Osmanlı Devleti'nin Tutumu

1902 yılından itibaren İtalya, Trablus üzerinde “barışçı” bir işgal politikası uygulamaya başladı ve Roma Bankası'nın maddî desteğiyle ekonomik ve ticarî alanlarda bir takım teşebbüslerde bulundu. Böylelikle kurulan fabrikalar ile diğer işyerlerinin, gerektiğinde silahlı bir saldırıya zemin hazırlamaları amacı güdüüyordu. Ancak Türk tarafı, bu art niyetli ekonomik teşebbüsü durdurabilmek için büyük gayretler harcayarak sonunda bu hareketin önünü kesmeyi başardı. Ortaya çıkan büyük malî çöküntü sonunda, hissedarların alacaklarının ödenebilmesi için Roma Bankası, İngiliz ve Alman finansörlerle görüşmeye başladı. Bunun yanında Almanya, Üçlü İttifak'ta beraber olduğu İtalya'nın Trablus'a sahip olmasını istemiyordu. Çünkü Almanya, bu bölgeyi ileride kullanabileceği bir istasyon olarak görüyordu.

²⁴ Süleyman KIZILTOPRAK, **Mısır'ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Mücadelesi: 1882-1887**, 13.

²⁵ Abdurrahman ÇAYCI, **La Question Tunisienne et La Politique Ottomane**, 10, 18.

1878 yılında yapılmış olan Berlin Kongresi, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü yeniden onaylamıştı. Aslında bu kongreyle Osmanlı İmparatorluğu'nun aşamalı olarak dağılmasının kapısı aralanmıştı. Berlin Kongresi'nden kısa bir süre sonra, 1881'de Fransa Tunus'u, 1882'de ise İngiltere Mısır'ı işgal edecektir. Osmanlı Devleti, gerek kendi güçsüzlüğü gerekse Tunus ve Mısır'ın 40 yıldır fiilen bağımsız olmalarından ötürü, kendisine ait bu vilâyetlerin hukuken kaybına engel olamamıştır. Buna karşılık, İtalyan saldırısının başladığı 1911 yılında Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'daki egemenliği çok daha güçlüydü. Buna ek olarak, XIX. yüzyılın sonları ve XX. yüzyılın başlarında Osmanlı İmparatorluğu'nun dış politikası, sorunlar yumağı halindeydi. İtalyanların Kuzey Afrika'ya, özellikle de Trablusgarb'a yönelik emellerinden Osmanlılar'ın çok daha önce haberdar oldukları bilinmektedir. Nitekim Sultan II. Abdülhamid'in uzun vadede ortaya çıkabilecek bu tehlikenin tamamen farkında olduğuna ilişkin delillerin bulunduğunu söylemek gerekir²⁶.

Osmanlı Devleti'nin son dönem dış politikasına ilişkin yapılan yorumlar, genellikle “Avrupa devletlerinin teşebbüslerine karşı çıkış”tan ibaretmiş gibi değerlendirilmektedir. Bu değerlendirmede gerçeklik payı çok fazla olmakla birlikte, İmparatorluğun ayakta kalabilmesinin sebeplerini XIX. yüzyıl boyunca Osmanlı Padişahları'nın ve nâzırlarının yürüttükleri reform politikalarında da aramak gerekir²⁷.

Osmanlı Devleti'nin Siyasî Durumu ve Trablusgarb Meselesine Etkisi

1908 yılında Jön Türk Devrimi olarak bilinen hareketin ana hedefi, 1876 Kanun-ı Esasî'si'ni (Anayasası'nı) yeniden yürürlüğe koymaktı. Şayet bu anayasa Osmanlı İmparatorluğu'nu koruma görevini yerine getirmemişse bunun sebebi,

²⁶ Samih Nafiz TANSU, *İki Devrin Perde Arkası*, 62-63.

²⁷ J. Stanford SHAW, *History Of The Otoman Empire And Modern Turkey*, Cambridge, c. II, İngiltere 1977, 271-272.

belki de ona bu şansın hiç verilmemiş, yani Osmanlı Devleti'ne kendini toparlama fırsatının tanınmamış olmasından ileri geliyordu. Söz gelimi, XX. yüzyılın ilk yıllarında II. Abdülhamid'i uğraştıran temel dış politika konularından biri, Makedonya sorunu idi. 1903-1908 yılları arasında büyük devletler Osmanlı Devleti'ne Makedonya'da reform yapılmasını dayatmışlardı. Ancak yapılan reformlar, Makedonya'da barışı sağlayamamıştı²⁸.

İngiltere Dışişleri Bakanı Sir Edward Grey, 1908 yılında kendisiyle yapılan bir mülâkatta bu konuyla ilgili olarak:

“Türk yönetimini ıslah etmek mümkün değil. Ayrıca Müslümanlar arasında reform taraftarlarının son derece azınlıkta kaldığını ve İngiltere'nin yegâne amacının Türkiye'deki Hristiyanlar için yaşanabilir şartların oluşmasını sağlamak olduğunu düşündüğümüzde, Makedonya'yı ve mümkünse Ermenistan'ı İstanbul'un doğrudan yönetiminden koparmanın en isabetli yol olduğu ortaya çıkar”²⁹ diyordu.

Osmanlı Devleti'ndeki gerilim, 1908 yılı Temmuzunda patlak verdi. Bu tarihte askerî bir ayaklanma meydana geldi. Merkezi Selanik'te bulunan bu hareketin siyasî yönünü belirleyen İttihat ve Terakki Cemiyeti, yıllar önce askıya alınmış olan 1876 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konmasını istiyordu. Bu harekete karşı direnişi daha fazla sürdüremeyen II. Abdülhamid, nihayet 23 Temmuz 1908 yılında Anayasa'yı yeniden yürürlüğe koymak zorunda kaldı³⁰.

Buna karşılık Jön Türk devrimi Fransa, İngiltere ve Rusya tarafından olumlu bir şekilde karşılanmış ve sonuçta büyük devletler, Makedonya'da dayattıkları hukukî denetimleri bu gelişmelerden sonra kaldırmayı kabul etmişlerdi³¹.

²⁸ SHAW, a.g.k., II, 210-211.

²⁹ David WADE, **European Diplomacy In The Near Eastern Question 1906-1914**, Urbana 1940, 35.

³⁰ Bernard LEWIS, **The Emergence Of Modern Turkey**, 208-209.

³¹ Ahmet Bedevi KURAN, **Osmanlı İmparatorluğu'nda İnkılâp Hareketleri ve Milli Mücadele**, 497.

Bazı büyük devletler Jön Türk devrimini olumlu karşılarken, Osmanlı Devleti aleyhinde politikalar sürdürmekte olan ve bu sebeple de Osmanlılar'ın zayıflamasını isteyen diğer bazı büyük devletler de bu gelişmeden rahatsızlık duymuşlardı. Nihayet II. Abdülhamid tahttan indirilip yerine kardeşi Sultan Mehmet Reşat 27 Nisan 1909 yılında tahta çıktı. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinden sonra Osmanlı Devleti, üç temel sorunla karşı karşıya kalmıştı. Birincisi, imparatorluk uyruklarının kimliğinin nasıl tanımlanacağı, yani hangi birleştirici kavramın bulunacağı; ikincisi, Osmanlı Hükümeti'nin nasıl bir yapıya sahip olacağı ve üçüncüsü de İmparatorluğun toprak bütünlüğünün nasıl korunacağı sorunu idi³².

12 Ocak 1910 yılında, Roma sefirliğinden sadrazamlığa getirilen Hakkı Paşa, İttihat ve Terakki Partisi programı doğrultusunda bir siyaset izledi. Hakkı Paşa, İtalya'nın, topraklarına yakın olan Kuzey Afrika ülkelerine karşı emellerini bilmesine rağmen Trablus'taki Osmanlı gücünü Yemen'e sevk etti. Tümenin mühimmatını da birçok ihtarlara rağmen İstanbul'a getirtti. Bölge bütün müdafaa tedbirlerinden mahrum kalınca, İtalya'nın teşebbüsleriyle Trablusgarb Vali ve Kumandanı Müşir İbrahim Paşa vazifesinden alındı. Bütün bunlar İttihat ve Terakki Partisi'nin takip ettiği akıl almaz dış siyasetinin bir neticesiydi. "İtalya ile problem çıkarmamak" düşüncesiyle hareket ettiklerini iddia eden İttihatçılar, sonunda işi ihanete kadar götürdüler. İtalya, 14 Şubat 1910 tarihinde Avrupa devletleriyle yaptığı antlaşmalara dayanıp Akdeniz'deki kuvvet dengesi bakımından Kuzey Afrika'daki bu toprakların İtalya için son derece önemli olduğunu belirterek Trablusgarb'da imtiyazlar istedi³³.

Osmanlı Hariciye Nâzırı Rifat Paşa, müstakil bir devletin hâkimiyet telâkkisine aykırı olan bu İtalyan teklifini reddetti. Yüzyıllardır Osmanlı hâkimiyetinde yaşayan bölge halkı da sadakatle, İtalyan teklifi aleyhine cephe aldı. İtalya, sömürgeci teklifini dünyaya kendi siyaseti istikametinde bildirdi. İtalya, 23 Eylül 1911 tarihli ilk notasında İttihat ve Terakki Partisi'nin Trablusgarb ve

³² LEWIS, a.g.k., 212.

³³ KURAN, a.g.k., 499.

Bingazi’de halkı İtalyanlar aleyhine tahrik ettiğinden ve Osmanlı vapurlarıyla bölgeye asker ve mühimmat sevk olunduğundan şikâyet edip İtalyan tebaasının ertesi gün o havaliyi terk edeceklerini bildirdi. Bölgedeki durumun vahim bir hal alacağı belli olunca da, İstanbul’a daha önce getirtilen mühimmat hatasını telâfi edici mahiyette, bir vapurla bir miktar cephane gönderildi. Bundan sonra, İtalya’nın cüretkâr teklif ve icraatları, bitmez tükenmez bir şekilde devam etti³⁴.

Bu dönemde, birleştirici bir unsur olan İslâm’ın, Arap ve Arnavutlar arasında giderek büyüyen kendi bilincine varma olgusuyla karşı karşıya kaldığı, bununla eşzamanlı olarak Türkler arasında da ortaya çıkan Türklük bilincinin geliştiği görülmektedir. 1910 yılında, Osmanlı Devleti’nin askerî kuvvet sevk ettiği ve gereksiz yere baskıcı önlemlere başvurduğu Arap bölgelerinde durum parlak değildi. Bu baskı politikası sonucunda yerel Araplarda İttihat ve Terakki hükümetinin siyasetine karşı hoşnutsuzluk artmıştı. Osmanlı Devleti’ni yönetenler, iç sorunlarla ve yakın bölgelerdeki dış sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Zira Yemen’de İmam Yahya Hamidüddin ve Asir’de Şeyh Muhammed el-İdrisî’nin başını çektikleri isyanlar çıkmıştı. Bu isyanlara son vermek için söz konusu yerlere 30 bin kişilik askerî kuvvet gönderildi ve Osmanlı Harbiye Nezâreti Trablusgarb’daki yegâne tümeni takviye kuvvet olarak Yemen’e göndererek Trablusgarb’ı savunmasız bıraktı. Öyle ki, Kuzey Afrika tümeninde savaşa hazır 16 bin asker bulunuyordu.

Tam bu sırada XIX. yüzyılın sonundan itibaren Trablusgarb’ı işgal etmek isteyen İtalya, Osmanlı İmparatorluğu’nun içinde bulunduğu bu sıkıntılı durumdan dolayı büyük bir fırsat yakalamış ve Trablusgarb’ı işgal etmek için hazırlıklara başlamıştı. Osmanlı Hükümeti, İtalyan’ın savaş ilânından aylarca önce Trablusgarb Vilâyeti’ne ek bir askerî birliğin gönderilmesine karar verip bölgeye Münir Paşa’yı yollamıştı. Bölgeye ulaşan Münir Paşa hemen çalışmalara başlamıştı.

³⁴ Tanin, 24 Eylül 1911.

Trablusgarb Savaşı'nın Başlaması ve Sonuçları

İtalya, 28 Eylül 1911 tarihinde verdiği yirmi dört saatlik ulti-matomunda Osmanlı Devleti'nden Trablus ile Bingazi'nin tahliye ve teslimini istedi. Hakkı Paşa bu ulti-matomu, gayrimüslim ve Türk jandarma müfettişliğiyle Osmanlı hizmetinde bulunan İtalyan Generali Robilant Paşa'nın evinde briç oynarken aldı. Sadriazam, briçi bırakıp ulti-matomu okumak hareketinde dahi bulunmayınca, ev sahibesi Bayan Robilant meselenin vahametini bildiğinden ısrarla okuttu. Ültimatoma 29 Eylül 1911 tarihinde verilen cevapta Osmanlı Devleti, toprak bütünlüğünün tanınması şartıyla İtalya'ya bu bölgede iktisadî ve kısmen siyasî imtiyazlar verilmesini kabul ettiğini bildirdi. İtalya, ulti-matomun cevap tarihi olan 29 Eylül 1911'de Osmanlı Devleti'ne harp ilân ettiğini bir notayla bildirdi. Harp için önceden bütün hazırlıklarını tamamlamış olan İtalya, modern şekilde teçhiz edilen 36 bin kişilik bir orduyu çıkarma yapmak üzere bölgeye gönderdi³⁵.

İtalyan donanması 1 Ekim 1911 tarihinde Trablusgarb sahillerini abluka altına aldı. 4 Ekim'de karaya çıkarılan bir İtalyan müfrezesi, boş bulduğu Hamidiye Tabyası'nı işgal etti. 5 Ekim'de 1.700 bahriye askeri daha karaya çıkarıldı. Kara askerlerinin de sahile çıkarılmasıyla başlayan harekât neticesinde, Trablusgarb Vilâyeti'nin sancak merkezlerinden Humus Kasabası 18 Ekim'de işgal edildi. 19 Ekim 1911 tarihinde Bingazi sahiline çıkarma yapan ilk işgalci kuvvetler, 20 Ekim'de şehre girdi. Fakat bütün bunlara rağmen İtalyanların hâkimiyeti, daha çok donanmalarının bulunduğu sahil boylarındaydı³⁶.

Vali vekilliği ve kumandanlığı üstlenen Miralay Neşet Bey, şehirdeki çok az sayıdaki kuvvetler ve Sultan II. Abdülhamid Han'ın silâhlendirdiği Senûsîlerle elbirliği ederek birçok mahrumiyet içerisinde müdafaa cephesi kurdu. Bölgeye, İstanbul'dan kara kuvveti göndermek mümkün değildi. Bunun için Tunus ve Mısır yoluyla gizlice subay, para ve mühimmat gönderildi. Bu sırada İstanbul'dan Enver

³⁵ ALBERTINI, a.g.k., I, 74.

³⁶ William S. ESKYO, *Urubba ve'l-Gazvu'l-İtali li-Libya: 1911-1912*, 57.

Paşa, Mustafa Kemal³⁷, Fuat (Bulca), Nuri (Conker) ve Fethi (Okyar) gibi Türk subayları gizli yollarla Trablusgarb'a gelip buradaki kuvvetleri organize ederek İtalyanlar'a rahat vermeyecek şekilde sürekli saldırılar başlattılar. Bunların sayesinde Tobruk, Derne ve diğer kuvvetli müdafa hatları kuruldu. İtalyan ordusu, bütün taarruzlarına rağmen sahilden içeri pek giremedi. Birçok İtalyan taarruzunun püskürtülmesi, İtalyan kumandan ve askerlerini ümitsizliğe düşürdü. İtalyan ordusunun askerî itibarı dünya kamuoyunda sarsıldı. İtalya bunu telâfi etmek için donanmasıyla Rodos, 12 Adalar ve Boğazlar'ı işgal etmek istedi. Bu davranışıyla Osmanlı Devleti'ni tehdit ederek bölgeye yardım gönderilmesini engellemeyi düşünüyordu. Osmanlı donanmasının bölgeye hareket etmemesinden faydalanan İtalya, Rodos ve 12 Ada'yı 1912 baharında işgal edebildi. İtalyan donanması 1912 yazında Çanakkale Boğazı'nı zorladıysa da kuvvetli müdafa karşısında geri çekilmek zorunda kaldı³⁸.

Trablusgarb Harbi devam ederken, 8 Ekim 1912 yılında Balkan Harbi çıktı. İtalya'nın bütün başarısızlıklarına rağmen Balkan Harbi çıkınca Osmanlı Devleti, cephe sayısını azaltmak ve Trablusgarb Meselesi'ni halletmek üzere Londra'da İtalya ile diplomatik görüşmelere başladı. Osmanlı-İtalyan görüşmeleri, antlaşmayla neticelendi. Osmanlı-İtalyan Antlaşması, 15 Ekim 1912 tarihinde Lozan'ın iskelesi olan Uşi (Ouchy) şehrinde imzalandı. Trablusgarb Harbi'ne son veren bu antlaşma, üç bölümü gizli olmak üzere dört bölüm halindeydi³⁹.

Araştırmamızda Ele Alınacak Temel İddialar

Şu ana kadar yapılan bazı araştırmalarda dile getirilen tez şu şekildedir:

³⁷ Mustafa Kemal, Trablusgarb'a "Gazete Muhabiri Şerif Bey" adıyla Mısır üzerinden ulaşmıştır.

³⁸ Orhan KOLOĞLU, **Trablusgarb Savaşı ve Türk Subayları**, 22, 54.

³⁹ Uşi antlaşmasının metni için bkz. Ek.; Richard J. B. BOSWORTH, **Italy The Least Of The Great Power: Italian Foreign Policy Before The First World War**, 206, 209.

“Kamuoyunu, İtalya basını yönlendirmiştir. Kamuoyunun etkisinde kalan İtalyan Hükümeti, Trablusgarb’ı işgal etmiştir. İtalyan birliğinin kuruluşunun 50. yılı sebebiyle İtalyan milliyetçiliği aşırı bir duruma gelmişti. Bu yüzden basının kışkırtıcılığına zaten zemin uygundu”⁴⁰.

Osmanlı kamuoyu olan bitenin ve Trablusgarb Meselesi’nin ne kadar farkındadır? Ayrıca, Osmanlı Hükümeti, Hariciye nâzırı ve diğer devlet adamları Trablusgarb Meselesi’ni tam olarak kavrayabildiler mi? Kavradyılar hangi tedbirleri aldılar? Bütün suç kimin? İttihatçıların mı, yoksa Hakkı Paşa’nın mı? İşgale giden süreçteki temel hatalar nelerdir?⁴¹ Biz, bu araştırmada bu ve buna benzer iddiaları yeniden değerlendirip yukarıdaki sorulara cevap vermeye çalışacağız.

Araştırmamızın konusunu teşkil eden 1878-1912 Trablusgarb Meselesi’nin Osmanlı basınına yansımalarına ve kamuoyunun tutumuna yön veren temel etken, İtalya’nın Kuzey Afrika’daki son Osmanlı toprakları olan Trablusgarb Vilâyeti’ni ele geçirmeye çalışmasıdır. Bu yüzden araştırmamızda Trablusgarb Meselesi’nin Osmanlı basınına yansımaları önemli bir yer tutmaktadır.

Bu çalışma büyük ölçüde arşiv belgelerine ve Osmanlı basınına dayanarak kaleme alınmıştır. Araştırmamızı yaparken öncelikle, Trablusgarb Meselesi hakkında Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde bulunan belgeleri inceleyip değerlendirdik. Osmanlı belgelerinin yanında tedkik ettiğimiz dönemin Osmanlı basınından da çokça istifade ettik. Zira Trablusgarb Savaşı’ndan önce ve savaş döneminde hem Osmanlı, hem de yabancı basın tarafından Trablusgarb ve Osmanlı-İtalyan ilişkileri üzerine yazılmış pek çok makalenin bulunduğunu tespit ettik. Oysa Trablusgarb Meselesi üzerine yapılmış araştırmalar, günümüz itibarıyla kamuoyunun tutumunu değerlendirmeye odaklanmamıştır. Osmanlı basınında pek çok gazete Trablusgarb Meselesi’ne 1878 yılından itibaren büyük önem vermiştir.

⁴⁰ BOSWORTH, a.g.k., 141-142.

⁴¹ ESKYO, a.g.k., 66.

Tercüman-ı Hakikat, İkdam, Vakit, Trablusgarb, Alemdar, Sabah ve Tanin gibi gazeteler bunlardan birkaçıdır. Trablusgarb Meselesi'ne sadece Osmanlı basını değil, ayrıca uluslararası basın ve kamuoyu da oldukça önem vermiştir. Bu araştırmada mümkün olduğu ölçüde yerli ve yabancı her kaynağı kullanmaya çalıştık. Araştırmamızda kullanmış olduğumuz Osmanlıca, Türkçe, Arapça, Fransızca, İngilizce ve İtalyanca kaynaklar, birçok bakımdan konunun daha iyi bir şekilde anlaşılabilmesine yardımcı olmuştur.

Diğer taraftan, bu araştırmayı daha geniş bir şekilde analiz edebilmek için şu beş hususa dikkat edilmesi gerekmektedir:

1-Trablusgarb Meselesi yeni bir mesele olmayıp XIX. yüzyılın başlarına ait eski bir meseledir. Çünkü bu mesele, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, özellikle de Berlin Kongresi'nden sonra dünya sahnesinde güçlü bir şekilde kendini hissettirmeye başlamıştı. Nitekim Fransa, Almanya ve İngiltere Berlin Kongresi'nde bir araya gelip Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgelerindeki yeni siyasî haritayı oluşturmak için aralarında anlaşmalar yapmışlardı.

2-Trablusgarb Meselesi denirken, 1911 yılında meydana gelen Trablusgarb Savaşı değil, bununla birlikte meselenin tarihî kökenleri, boyutları, etkileri, ortaya çıkış sebepleri, sonuçları ve bölgedeki uluslararası ilişkilere yansıyan şekli kastedilmektedir.

3-Trablusgarb Meselesi'ni, Osmanlı-İtalya çatışmasına ilâveten Osmanlı İmparatorluğu'nu ortadan kaldırmayı amaçlayan Avrupa'nın sömürgeci yeni stratejisi kapsamında ele almak gerekmektedir. Zira Avrupa XIX. yüzyıldan itibaren Kuzey Afrika bölgesinde Osmanlı Devleti'nin varlığını bitirip yeni bir bölgesel rejim oluşturmayı hedeflemekte ve bu vesileyle de Afrika kıtasını ele geçirip kıta kaynaklarından yararlanmayı planlamaktaydı.

4-Trablusgarb Meselesi'ni, sadece Avrupa'nın Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği topyekün bir mücadele olarak görmek yerine, başta Fransa, İtalya, İngiltere

ve Almanya olmak üzere Avrupa devletlerinin parçalamaya çalıştıkları Osmanlı İmparatorluğu'nun mirasından pay alma mücadelesi olarak da görmek gerekmektedir.

5-Trablusgarb Meselesi'ni ele alan araştırmalar meseleyi daha çok askerî boyutuyla ele almışlar ve meselenin bölgesel ve uluslararası boyutlarına, siyasî, stratejik ve kültürel yansımalarına fazlaca temas etmemişlerdir. Oysa Trablusgarb Meselesi, etkileri açısından sadece kendi dönemiyle sınırlı kalmayıp bugünkü Kuzey Afrika'da ve İslâm Dünyası'nda meydana gelen pek çok gelişmenin sebepleri arasında yer aldığı görülmektedir.

Söz konusu maddeleri yerli yerinde analiz edebilmek için Trablusgarb Meselesi'ni, ortaya çıkaran tarihî şartların yanı sıra siyasî, ekonomik, diplomatik ve stratejik sebepler açısından ele almaya çalıştık. Böylece bu çalışmada çeşitli kaynaklardan faydalanarak Trablusgarb Meselesi'nin başlangıcından sonuna kadar Osmanlı-İtalya Savaşı'nın boyutlarını, etkilerini ve sonuçlarını inceleyip ortaya koymaya çalıştık.

I. BÖLÜM

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Akdeniz Havzasında Osmanlı-Avrupa İlişkileri ve Trablusgarb Meselesi'ne Etkileri

I. 1. Avrupa Emperyalizminin XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'ndeki Faaliyetlerine Genel Bir Bakış

Osmanlı Devleti, sahip olduğu jeopolitik ve jeostratejik konumu sebebiyle özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa devletlerinin ve Rusya'nın ilgi odağı haline geldi. Avrupa'nın sanayileşmiş ülkeleri, gerek hammadde kaynakları gerekse ürünlerine pazar bulabilmek için “emperyalist bir politika” izlemeyi kendilerine ilke edinmişlerdi¹. Avrupa emperyalizmi, çeşitli devirlerde bir form değişikliği olsa bile, tarihin bir parçası olarak XX. yüzyıla kadar ulaşmıştır. Avrupa devletlerinin XV. yüzyıldan itibaren genişlemek için izledikleri “sömürge siyaseti”, dünya tarihinin önemli bir bölümünü meydana getirmektedir. Bir başka ifadeyle, merkez ülkelerin çevre ülkeler üzerinde egemenlik kurmaya başlaması, yani modern emperyalizm, 1500'lü yıllardan itibaren dört safhadan geçerek bugüne ulaşmıştır. Bu safhaları ülke politikalarındaki kesin değişiklikleri temel alarak açıklayabilmek mümkündür².

Sanayi Devrimi'nin Avrupa açısından en önemli yönü, Alman ve İtalyan millî birliğinin kurulmasıdır. Bu devrimin küresel açıdan en önemli sonucu ise,

¹ Bayram KODAMAN, “Sömürgecilik (Kolonyalizm-Emperyalizm)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, XII, 22.

² KIZILTOPRAK, **a.g.t.**, 11.

sömürgeciliğin emperyalizm biçimine dönüşmesidir. Sömürgecilik ve emperyalizm kavramları birbirlerine yakın anlamlar çağrıştırmakla birlikte, tamamen farklı ifadelerdir. Sömürgecilik, bir devletin egemenliğini başka halklar ve topraklar üzerinde genişletmesidir. Politik ve ekonomik bir karakter taşıyan ve aynı zamanda demografik bir hareket olan sömürgeciliğin esası, her şeyden önce göçtür. Avrupalıların Amerika kıtasına göçleri, buna açık bir örnektir. Emperyalizmin en belirgin karakteri ise, askerî bir müdahale özelliği taşımasıdır. Bu bakımdan emperyalizm, özellikle Avrupalı büyük devletlerin XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren diğer kıtalar üzerindeki genişlemelerine verilen addır. Bunun en önemli sebebi, Sanayi Devrimi'nin ürünü olan yeni ekonomik şartlardır. Diğer bir ifadeyle emperyalizm, Avrupa'daki kuvvet politikasının ile devletlerarası siyasî sürtüşme ve ekonomik rekabetin Avrupa kıtası dışına çıkması demektir³.

Söz konusu emperyalist politikanın yürütülmesinde Şark Meselesi'nin önemli bir rolü vardır. Şark Meselesi, genel tanımıyla “Avrupalıların, Osmanlı toprakları üzerinde çeşitli çıkarlar elde ederek devleti zayıflatmak, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarını ele geçirip aralarında paylaşmak ve Osmanlıları buradan atmak, nihayetinde ise Osmanlı Devleti'nin geri kalan topraklarını aralarında paylaşarak devleti tamamen ortadan kaldırmak amacıyla yürüttükleri emperyalist ve işgalci politikalarının bütünü”ne verilen addır. Bu dönemde Kuzey Afrika, Ortadoğu, Balkanlar, Boğazlar, Akdeniz ve çevresi jeopolitik ve jeostratejik önemi sebebiyle İngiltere, Fransa, Rusya ve Avusturya arasında mücadelelere sahne olmuştur. Bu mücadeleye daha sonra Almanya ve İtalya da katılacaktır⁴.

Avrupa devletleri, Şark Meselesi'ni kendi istek ve çıkarlarına göre çözümlmek üzere Osmanlı Devleti'ne karşı izledikleri siyasette, devletten siyasî, ekonomik, ticarî ve diğer alanlarda hak ve çıkarların yanı sıra toprak elde etme çabası içindeydiler. Aynı zamanda her devlet, daha çok pay elde etme ve diğer rakip devletlerin kendi aleyhine gelişmesini önleme mücadelesindeydi. Bu yüzden günün gelişmelerine ve siyasî konjonktüre göre Avrupa devletleri arasında kıyasıya

³ KIZILTOPRAK, a.g.t., 11-12.

⁴ KODAMAN, a.g.m., 208.

mücadeleler olmuş, Osmanlı toprakları sömürgeciler arasında çıkar çatışmalarına yol açmıştır. Burada yeri gelmişken Şark Meselesi kadar önemli olan, hatta birbiriyle iç içe olan Sömürgecilik ve Emperyalizm konusuna da değinmek istiyoruz. Sömürgecilik, güçlü bir devletin iktisadî, ticarî, siyasî, kültürel vb. alanlarda diğer devlet ve toplumlar üzerinde maddî-manevî bir kontrol ve nüfuz kurma faaliyetidir⁵.

Bilindiği üzere coğrafi keşifler sonrasında sömürgecilik faaliyetleri hızlanmış, İngiltere, Fransa, Portekiz, Hollanda ve İspanya gibi ülkeler dünyanın pek çok yerinde farklı adlar ve statüler altında pek çok koloniler kurmuşlardır. Emperyalizm'in, hedeflerine vasıtalarına ve uygulanış biçimlerine göre çeşitli adlar aldığı bilinmektedir⁶.

Avrupa devletleri, XIX. yüzyılın ikinci yarısında, Osmanlı Devleti üzerinde güçlerini ve nüfuzlarını artırabilmek için gayrimüslimleri himayeleri altına alıp onları kendi emelleri ve çıkarları doğrultusunda kullanmak istiyorlardı. Batılı devletlerin bu siyaseti Osmanlı Devleti'nden ayrılmayı düşünen gayrimüslimlerin siyasî, ekonomik ve dinî amaçlarına uygun düştüğünden gayrimüslimler bu durumu kolayca kabulleniyorlardı. Avrupa devletleri, başta bizzat kurdukları yabancı okullar vasıtasıyla her türlü yardım ve desteği sağladıkları azınlıkları kendi emelleri doğrultusunda kullanmak üzere etkileri altına almaya başladılar. Nitekim azınlık okulları ve misyonerler bu hususta çok aktif rol oynamışlardır.

Bütün bunlar Batılı devletlerin Osmanlı Devleti'ni paylaşma planı olan “Şark Meselesi” etrafında gerçekleştiriliyordu. Aslında emperyalizmin tarihine bakıldığında, emperyalist faaliyetlerin misyonerlik faaliyetleriyle iç içe yürüdüğü görülmektedir. Zira misyonerlerin amaçları arasında bir ülkeyi siyasî ve idarî açıdan hâkimiyeti altına almak (siyasî emperyalizm), sosyal ve kültürel açıdan hâkimiyeti altına almak (kültürel emperyalizm) gibi emelleri vardır⁷. Avrupa devletleri, bunun farkında oldukları için Osmanlı Devleti için ayrı bir metod uygulamaya koyuldular.

⁵ Davut DURSUN, “Sömürgecilik”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, III, 494.

⁶ KODAMAN, **a.g.m.**, 23.

⁷ Abdurrahman KÜÇÜK, **Misyon Anlayışı ve Misyonerlik**, 39.

Bu sömürü metodunun özü şuydu: “Siyasî istiklâl ve devletin toprak bütünlüğüne dokunmadan mevcut kapitülasyonlar ve yeni anlaşmalar yoluyla imparatorlukta iktisadî, ticarî, malî ve kültürel hedeflere ulaşmak⁸”.

XIX. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde “yeni emperyalizm” dönemi hız kazanmıştır. Bu çerçevede, 1880 yılından itibaren Avrupa devletleri, savaş alanlarını kolonilere çevirmeye başladılar. Özellikle İngiltere, bu tarihten sonra yeni bir sömürge politikası izlemeyi tercih etti. Avrupa devletleri arasındaki eski düşmanlıklar, bir form değişikliğine uğrayarak Afrika’da koloni kazanma yarışına dönüştü. Sanayi Devrimi’nin sunduğu teknolojik gelişmeler askerî güçle birleşince, sömürgecilik alanında yeni rekabetler ortaya çıktı. Fransa’nın 1881’de Tunus’u işgal etmesinin hemen ardından İngiltere de 1882 yılında Mısır’ı işgal ederek aralarındaki rekabeti, Kuzey Afrika’ya kaydırıldılar. Böylece Mısır ve Kızıldeniz sahillerinin stratejik konumu yeniden önem kazandı⁹.

Sonuç olarak söylemek gerekirse, özellikle XIX. yüzyılın sonlarına doğru Batılı devletlerin Osmanlı Devleti’ni paylaşma planları hedefine ulaşmış ve bu süreçte yabancı yatırımlara ait şirketler ve bankacılık faaliyetleri, misyonerler tarafından kurulan azınlık okulları çok önemli roller ve stratejik görevler üstlenmiştir.

I. 2. Akdeniz Havzasındaki Siyasî Gelişmeler ve Uluslararası Dengelere Etkileri

Bilindiği üzere Fransız İhtilâli’nden sonra Avrupa’da meydana gelen büyük iktisadî ve siyasî dönüşüm, Avrupa’nın dışındaki diğer bölgelerin ele geçirilmesine yol açtı. Avrupa ülkeleri, uzak yerlerde varlıklarını bildikleri, fakat ulaşamadıkları zenginlikleri araştırmak ve onlara sahip olmak için sömürgecilik hareketlerine giriştiler. Dolayısıyla Akdeniz ve çevresinin XIX. yüzyılın başından itibaren

⁸ KODAMAN, a.g.m., 26.

⁹ KIZILTOPRAK, a.g.t., 13.

dünyanın en önemli bölgesi olarak uluslararası siyasî, iktisadî ve stratejik önemi artmış bulunuyordu¹⁰.

Gerek Akdeniz ve gerekse dünyanın diğer bölgelerinde meydana gelen sömürgecilik faaliyetlerinin gelişmesi, aynı zamanda sömürgeciler arasında rekabet ve çatışma alanlarının doğmasına da sebep oldu. Avrupa ülkelerinin, üretimlerini geliştirmek, hammadde kaynakları bulmak, pazar ve sermaye oluşturmak için Avrupa dışında yeni bölgeler bulmaları gerekiyordu. Bu yüzden Afrika ve Ortadoğu'ya açılmak noktasında Akdeniz'in önemi -diğer bölgelere göre- daha da artmıştı¹¹.

Avrupa yayılcılığı, XIX. yüzyılın sonlarına doğru hız kazanıp Akdeniz bölgesinde yeni uluslararası düzenin oluşturulmasında önemli bir faktör haline gelmişti. Çünkü Avrupa devletleri, Afrika, Asya ve Amerika kıtalarını fiilen işgal yoluyla siyasî ve iktisadî egemenliklerine geçirmişlerdi. Bunun tabii bir sonucu olarak, XIX. yüzyılın sonlarında Afrika'nın yaklaşık 9/10'u, Asya'nın ise büyük bir kısmı Avrupalı devletlerin kontrol ve denetimi altına girmiş bulunuyordu¹².

Öte yandan bu devletler, “hasta adam” diye nitelendirdikleri Osmanlı Devleti'nin geleceğiyle de yakından ilgilenmekteydiler. Özellikle, Osmanlı egemenliği altında bulunan Kuzey Afrika, Akdeniz Adaları, Balkanlar ve Boğazlar, büyük güçlerin gözlerini diktikleri ve denetimleri altına almak istedikleri başlıca yerlerdi. XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa kıtasındaki geniş ve verimli topraklarını yitirmesi sonucunda, Avrupa'nın siyasî haritası yeniden çizilmiş ve bölgede yeni bir statü oluşturulmuştur¹³.

Avrupa'nın izlediği yeni strateji en başta dünyayı, ikinci olarak da özellikle Osmanlı-Avrupa ilişkilerini etkileyecektir. Avrupa devletleri Osmanlı Devleti'nin

¹⁰ ATEŞ, a.g.k., I, 203, 211.

¹¹ Fouad ZAİM, *Le Maroc et Son Espace Mediterranéen: Histoire Economique et Sociale*, 52.

¹² Musa SEYİRCİ, *Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri*, 75.

¹³ ATEŞ, a.g.k., I, 203-211.

topraklarını paylaşmak için kendi aralarında ittifaklar kurarak ve hızla silahlanarak Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgelerinde yeni dengeler oluşturmaya başlamışlardır¹⁴.

XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa ülkelerinin Osmanlı iç siyasetine karışması oldukça artmıştı. Bu yüzden Osmanlı Devleti, egemenlik haklarını ve geleceğini tehdit eden bir durumla karşı karşıya kalmıştı. Nitekim bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin yaşadığı her iç sorunu, aynı zamanda onun bir dış sorunu haline gelmeye ve dış siyasetini etkilemeye başlamıştır¹⁵.

Bütün bu sıcak gelişmeler Osmanlı Devleti'nin bakışlarını Avrupa ülkelerine yöneltmiştir. Bu bakımdan Osmanlı Devleti, bundan böyle varlığını korumaya çalışmak zorunda kalmıştır. Osmanlılar XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgesinde ortaya çıkan sorunlarla uğraşmıştır. Bu bölgelerde, özellikle Fransa'nın Cezayir'i işgalinden sonra kalan toprakları korumayı kendine amaç edinmişti¹⁶.

Fakat XIX. yüzyılın ikinci yarısının birinci çeyreğinde Akdeniz bölgesinde dengeler bozulmaya başlamıştı. Avrupalı büyük devletlerin Şam bölgesindeki çıkar çatışmaları sonucunda Suriye Meselesi ortaya çıktı. Aslında Suriye Meselesi, bir iç olay gibi başlamıştı. Ancak mesele, kısa sürede devletlerarası bir sorun haline gelmiştir. Zira Fransa ve İngiltere'nin bu bölgedeki Dürzîler ile Marunîler arasındaki çatışmaları istismar ederek bölge halkını kışkırtmaları söz konusu sorunu daha da önemli bir hale getirmişti. Bu sebeple Avrupa devletleri bölgede söz sahibi olabilmek için burada yaşayan halkın bazılarıyla ilgi kurma politikası izlemeye çalışıyorlardı¹⁷.

Dürzîler ile Marunîler arasındaki çatışma 1860 yılında büyük bir isyan haline dönüştü. Avrupa devletleri, Fransa'ya karşı silahlı bir müdahaleye karar verdiler. Devletlerin baskısı sonucunda, Suriye isyanı karşısında alınacak önlemler ile

¹⁴ RUF, a.g.k., 67.

¹⁵ Hüner TUNCER, XIX. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914), 87.

¹⁶ ATEŞ, a.g.k., I, 208.

¹⁷ Haluk ÜLMAN, 1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay, 5, 8.

Lübnan'ın geleceğini yeni bir statüye bağlamak üzere beş büyük devlet ile Osmanlı Devleti temsilcisinden meydana gelen bir komisyon kuruldu. Komisyon 9 Haziran 1861 yılında *Lübnan Nizamnâmesi* adıyla bölgede yeni bir yönetim şeklinin kurulmasına karar verdi. Suriye bunalımının sonucunda Lübnan'da devletlerarası bir anlaşma ile belirlenen idarî, malî ve adlî bir statü kurulmuş oldu. Böylece bölgede artan Fransız etkisi, varlığını I. Dünya Savaşı'na kadar sürdürmüştür. Bütün bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin bölgedeki otoritesine büyük bir darbe vurmuştur. Bu da ilerleyen tarihlerde Osmanlı İmparatorluğu'nun başına yeni sorunların çıkmasına zemin hazırlamıştır¹⁸.

Şam Meselesi'nden sonra, Osmanlı Devleti'nin başına bu kez Akdeniz bölgesinde Mısır Meselesi çıktı. Bu mesele, İsmail Paşa'nın Mısır valisi olmasıyla başlamıştır. İsmail Paşa 1867 yılında Hidiv unvanını ederek Mısır'ın iç yönetimini güçlendirmek istiyordu. Bu yüzden Osmanlı-Mısır ilişkileri biraz zayıfladı. Tam bu sırada Fransa ve İngiltere bu durumu istismar ederek Süveyş Kanalı'nı açmak için Osmanlı Devleti'ne karşı baskı yapmaya başladılar. Süveyş Kanalı'nın açılması sorunu ise, Akdeniz ve Mısır'da Osmanlı Devleti'nin yeni sorunlarından biri oluyordu. 1859 yılında başlanan kanal açma çalışmaları, 1869 yılında tamamlanarak hizmete girmiştir¹⁹.

Süveyş Kanalı'nın açılması, yüzyıllardan beri kapalı bir iç deniz olan Akdeniz'i açık bir deniz haline getirmiştir. Akdeniz ile Kızıldeniz'in birleşmesi, Batı ile Doğu arasındaki uzun su yolu bağlantısını kısaltmıştır. Bu da zaten stratejik yollar üzerinde bulunan Mısır'ın durumunu siyasî, ekonomik ve ticarî bakımdan daha da önemli bir konuma yükseltmiştir²⁰.

Süveyş Kanalı'nın açılması, bölgeyi sömürgeci devletlerin, özellikle de İngiltere ve Fransa'nın rekabet alanı haline getirmiştir. Bu tarihe kadar Osmanlı Devleti, Boğazlar dolayısıyla birçok sorunla uğraşmıştı. Bundan böyle Süveyş

¹⁸ Tayyip GÖKBİLGİN, "1840'dan 1861'e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler", **Belleten**, X/40, 641.

¹⁹ Enver Ziya KARAL, **Osmanlı Tarihi**, XI, 91, 94.

²⁰ Senem ÇEŞMECİOĞLU, **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye**, 123.

Kanalı'nın öneminden dolayı Akdeniz Bölgesi'nde yeni sorunlarla karşılaşacaktı. Nitekim çok geçmeden Avrupa devletlerinin yaptıkları teşebbüsler, bölgede Osmanlı Devleti aleyhine yeni gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır²¹.

Bu arada İngiltere, Doğu Akdeniz ve çevresiyle Süveyş Kanalı'nı kolayca kontrol edebilmek için kendisine yeni bir üs olarak Kıbrıs'ı seçmişti. İngiltere ile Osmanlı Devleti arasında Kıbrıs'ın idaresinde değişiklik yapılmasını öngören ilk anlaşma, 4 Haziran 1878 günü İstanbul'da imzalandı. Ardından 7 Temmuz 1878'de İngiltere'ye adaya asker çıkarma izni verildi. Bunun üzerine 12 Temmuz 1878 tarihinde İngiliz birlikleri Kıbrıs'a çıkarak adanın yönetimini resmen teslim aldılar. Böylece Kıbrıs'ta geçici İngiliz yönetimi dönemi başlamış oldu²².

Akdeniz bölgesinde ortaya çıkan yeni gelişmeler uluslararası dengeleri doğrudan doğruya etkilemiştir. Avrupa siyaset sahnesine İtalya ve Almanya gibi yeni güçler katılmıştır. Bu iki gücün de sömürgecilik politikasına kalkışmasıyla, sömürgecilik alanında yeni bir mücadeleye başlandı. Almanya'nın nüfuz mücadelesine başlaması ve İtalya'nın ise sömürgecilik bölgelerinden pay almak istemesi, Avrupa'da ve özellikle Akdeniz bölgesinde yeni ve önemli siyasî gelişmelere yol açmıştı²³.

Nihayet İtalya'nın Trablusgarb ve 12 Ada'yı ele geçirip Osmanlı Devleti ile 1911 yılında savaşa girmesi ve daha sonra da 1914 yılında meydana gelen bloklaşma süreci, I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep oldu²⁴.

²¹ TERRASSE, a.g.k., 179.

²² Rifat UÇAROL, *Siyasî Tarih*, 353.

²³ DEBIDOUR, *Vers la Grande Guerre*, 21.

²⁴ Fahir H. ARMAOĞLU, *Siyasî Tarih 1789-1960*, 232, 245.

I. 3. Berlin Kongresi'nin Önemi ve Kuzey Afrika Bölgesine Etkileri

I. 3. 1. Berlin Kongresi, Önemi ve Osmanlı Politikasına Etkisi

Berlin Kongresi, Osmanlı-Rus Savaşı'nı bitirmek için düzenlenmiştir. Ancak bu kongre, Akdeniz ve diğer bölgelerde devletlerarası dengelerin değişmesine sebep olmasının yanı sıra Osmanlı-Avrupa ilişkilerini de etkilemiştir. Bu kongrede, sadece Ayastefanos Antlaşması'na yeni bir şekil verilmekle kalınmamış, bozulan Avrupa güçler dengesi yerine, yeni güçler dengesi kurulmuştur. Bu yeni denge ise, Avrupalı büyük devletlerin Osmanlı Devleti üzerindeki çıkarlarının temini ve Osmanlı topraklarının paylaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla meydana gelmişti²⁵. Osmanlı Devleti, Berlin Kongresi'nde altı büyük devletin hedefi haline gelmiştir. Berlin Kongresi, açık bir ifadeyle söylemek gerekirse, Osmanlı Devleti'nin paylaşılma pazarlığının yapıldığı uluslararası bir anlaşma idi. Paylaşım ülkenin bütününe içine alıyordu. Osmanlı ülkesinin paylaşılmasının başta gelen savunucularından olan İngiltere, Berlin Antlaşması'nın imzalandığı günlerde Kıbrıs'a yerleşmişti. Halbuki Osmanlı Devleti, bu tarihe kadar genellikle Osmanlı topraklarının bütünlüğünün devamı için kendi çıkarları gereği bazı büyük devletlere dayanma politikası izleyerek Rusya'ya karşı kendini korumaya çalışmıştı. Ancak Osmanlılar, Berlin Kongresi'nde bu devletlerin de kendi aleyhinde hareket ettiğini ve topraklarına göz diktiğini görmüştür. Bu da Osmanlı dış politikasında, bundan sonraki tarihlerde önemli değişmelere yol açacak bir gelişme olmuştur²⁶.

Berlin Kongresi kararlarıyla Osmanlı Devleti 287.510 km² toprak kaybetti. Ayrıca sınırları içerisinde bulunan Bosna-Hersek ve Kıbrıs gibi yerlerde egemenliği kâğıt üzerinde kaldı. Balkanlar, Doğu Anadolu ve Girit gibi yerlerde ıslahat yapmak ve bunları Avrupa büyük devletlerine bildirmeyi yüklenmekle de buralardaki egemenliği büyük ölçüde sınırlandı²⁷.

²⁵ Nihat ERİM, *Devletlerarası Hukukî ve Siyasî Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları*, I, 403, 424.

²⁶ ERİM, *a.g.k.*, I, 425, 427.

²⁷ A. Şükrü, *ESMER, Siyasi Tarih*, 21, 22.

Bu durum, aynı zamanda Avrupalı devletlerin daha çok iç işlerine karışmasına yol açtı. Ortaya çıkarılan Bulgaristan ve Arnavutluk gibi kavramlarla yeni sorunların ve devletlerin temelleri atıldı. Söz gelimi Ermeni Meselesi, Osmanlı-Rus anlaşmazlığından çıkarak altı büyük devletin söz hakkının olduğu bir konu haline getirildi. Bütün bu meseleler, bundan böyle Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını ve özellikle Balkanlarda gerilemesini hızlandıran başlıca faktörler oldu²⁸.

Berlin Antlaşması, getirdiği statüyle gerek Akdeniz çevredeki büyük devletler ve gerekse Balkan devletleri arasındaki çatışmaları şiddetlendirdi. Bunun sonucu olarak Kuzey Afrika bölgesi başta olmak üzere çeşitli bölgeler sürekli bunalımlara sahne olacak bir duruma geldi. Bu tarihten itibaren devletlerarası ilişkilerde ve bloklaşmalarda önemli gelişmeler yaşandı.

Berlin Kongresi'nde birçok sorun, Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili devletler arasında görüşülmek üzere ileri tarihlere bırakılmıştı. Bu ise yeni bunalımların ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bilindiği gibi Osmanlı İmparatorluğu toprakları, 1875 yılında ortaya çıkan Şark Meselesi, 1878 yılında yapılan Osmanlı-Rus Savaşı ve Berlin Kongresi'nde alınan kararlarla Avrupa ülkeleri yararına parçalanıp bölüşülmeye başlanmıştır²⁹.

Bu sırada İngiltere Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü prensibini Akdeniz siyasetine esas ediniş Osmanlı topraklarının parçalanmasını amaçlayan yeni bir politikaya izlemeye başlamıştı. Böylece İngiltere, Osmanlı Devleti tarafından kontrol edilen Hindistan ticaret yolu üzerindeki stratejik yerleri ve sıcak denizleri ele geçirmeye çalışarak Akdeniz hâkimiyetini elinde tutmaya çaba sarf ediyordu³⁰.

Süveyş Kanalı'nın açılmasıyla İngiltere bu meseleye büyük önem verip bütün dikkatini bu noktada topladı. Çünkü kanalın açılmasıyla Akdeniz'de stratejik ve ticarî yolların bütün ağırlığı bu bölgeye kaymıştı. Bu sebeple İngiltere'ye göre

²⁸ ESMER, **a.g.k.**, 23.

²⁹ KARAL, **Osmanlı Tarihi**, c. VIII, 91, 94

³⁰ DEBIDOUR, **a.g.k.**, 32.

Süveyş Kanalı, Hindistan'a giden ticaret yolu üzerindeki en önemli kavşak noktasıydı³¹.

Bu sırada Avrupa devletleri, ıslahat meselesinde bir sonuca ulaşamayan, malî bakımdan iflas durumunda bulunan ve iç isyanlarla uğraşmak zorunda kalan Osmanlı İmparatorluğu'nun bu kötü durumundan faydalanmaya çalışmaktaydı³².

Avrupa basınında Osmanlı İmparatorluğu aleyhinde “sonun başlangıcı” başlıklarıyla abartı dolu makaleler yazılıyordu. Bu yazılar, Avrupa ve özellikle de İngiliz kamuoyunu büyük ölçüde etkiliyordu. Bu yüzden İngiltere siyasetinde bazı değişiklikler meydana yaşanıyordu. İngiltere'nin siyasî vizyonuna bakılırsa, Osmanlı Devleti'nin çöküş işaretleri ortaya çıkmaya başlamıştı. İngiliz kamuoyunun bu görüşü benimsemesi, Akdeniz'de mevcut dengeyi değiştiren en önemli sebeptir. Bu itibarla, Berlin Kongresi'nde İngiliz delegeleri, Bosna-Hersek'in geçici olarak Avusturya-Macaristan tarafından işgalini teklif etmişlerdi³³.

Diğer taraftan İngilizler, Doğu Akdeniz'de Kıbrıs'ın işgaliyle statükonun değişmesi karşısında tepki göstermemesi için de Fransa'yı Tunus'u işgale teşvik etmişlerdir. Fransa, Berlin Kongresi'nde İngiltere ve Almanya'dan elde ettiği açık kartı kullanmak için üç yıla yakın bir süre tereddüt içinde kalmış, fakat kendi hareketsizliği karşısında İtalya'nın Tunus'a el koyacağını görünce, 1881 yılında Kasr-ı Said Anlaşmasıyla Tunus'ta himaye idaresi kurmuştur. Böylece Fransa, Doğu Akdeniz ile Batı Akdeniz arasında stratejik önemi olan bir ülkeye yerleşmiştir³⁴.

Akdeniz bölgesindeki dengeler birkaç yıl içinde esaslı bir şekilde değişmişti. Fransa, bir taraftan Doğu ile Batı Akdeniz arasındaki geçide hâkim olan Tunus'u alarak Akdeniz'de stratejik durumunu kuvvetlendirirken, diğer taraftan Cezayir'deki durumunu da biraz daha güçlendirmişti. İngiltere ise, Kıbrıs ve bilhassa Mısır ile Süveyş Kanalı'na yerleştiği zaman Hindistan yolunu Cebelitarık, Malta, Kıbrıs,

³¹ DEBIDOUR, a.g.k., 45.

³² Cemal TUKİN, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, 138.

³³ TUKİN, a.g.k., 136, 232.

³⁴ KARAL, a.g.k., VIII, 91, 94.

Süveyş ve Aden zinciriyle tamamen kontrolü altına almıştı. İki büyük Avrupa devletinin Akdeniz'in en önemli yerlerine yerleşmeleri Akdeniz ve Kuzey Afrika bölgeleri üzerinde yürütülen devletlerarası ilişkilere yeni bir boyut eklemiştir.

I. 3. 2. Berlin Kongresi'nden Sonra Osmanlı Devleti'nin Genel Dış Politikası

Sultan II. Abdülhamid, padişahlığının hemen ilk yıllarında, Osmanlı Devleti için büyük bir felâketle neticelenen ve Balkanlarda birçok toprak parçasının kaybedilmesine yol açan Osmanlı-Rus Savaşı'nın acı sonuçlarına katlanmak zorunda kalmıştı. Padişahın ondan sonraki dönemde izlediği dış politikada, bu savaşın acı sonuçlarını her zaman göz önünde bulundurduğunu belirtmek gerekir.

II. Abdülhamid hükümdarlığı döneminde kendine özgü bir dış politika anlayışı geliştirmiştir. Bu politikayı değerlendirirken “Düvel-i Muazzama” adı verilen dönemin Avrupalı büyük devletlerinin, Osmanlı Devleti'ne bakış açılarını özellikle göz önünde bulundurmakta fayda vardır³⁵.

Avrupalı büyük devletler, Berlin Antlaşması'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü garanti etme politikasından vazgeçerek bu ülkeyi bir an önce parçalama sürecini başlatmışlardı. Bu sebeple, ülkenin hayatiyetini devam ettirebilmesi gün geçtikte güçleşiyordu. II. Abdülhamid Osmanlı Devleti için en büyük tehlike olarak İngiltere'yi görüyordu. Ona göre, İngiltere'nin Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakmış olması, bir politika değişikliği idi ve artık İngiltere Osmanlı Devleti'ni parçalamaya çalışacaktı. Nitekim İngiltere 1878 yılında Kıbrıs'ın idaresini eline geçirdiği gibi 1882 yılında da Mısır'ı işgal etmişti. Bu arada Osmanlı Devleti'ni parçalama gayreti içindeki diğer bir Avrupalı güç olan Fransa da 1881 yılında Tunus'u işgal etmişti³⁶.

³⁵ Muhammed Mustafa HİLALİ, *es-Sultan Abdülhamid es-Sânî Beyne'l-İnsaf ve'l-Cuhud*, 15.

³⁶ Engin Deniz AKARLI, *The Problems Of External Pressures, Power Struggles And*

II. Abdülhamid, İngiltere hakkındaki düşüncelerini şu sözlerle ifade ediyordu: “Büyük devletler arasında en fazla çekinilmesi gereken İngilizlerdir. Çünkü onlara göre söz vermenin hiçbir kıymeti yoktur. Daha Kasım 1882’de Lord Granville “İngiltere’nin Mısır siyasetini değiştirmeyeceğini, bizim fermanımızda yazılı olanların muteber kalacağını” söylemişti. Aynı yılın Temmuz ayında Amiral Seymour İngilizlerin Mısır’ı zapt etmeyi veya herhangi bir şekilde Mısırlıların haklarını gasp etmeyi düşünmediklerini açıklamıştı. Halbuki Ağustos ayında İngiliz askeri Mısır’a girdiğinde, bunun hidivin otoritesini korumak maksadıyla gerçekleştiğini söylediler. Dönek İngiltere verdiği sözleri çabuk unuttu. Sonunda aciz kaldık”³⁷.

II. Abdülhamid, bu zor dönemde ülkenin parçalanmasının önüne geçmeye çalıştı. Hükümdar, Osmanlı Devleti’nin siyasî ve iktisadî gücünün farkında olarak her yabancı ülkeyi ayrı ayrı değerlendirip ona göre politika uygulamayı tercih etti. II. Abdülhamid İngiltere, Fransa, İtalya ve Avusturya gibi ülkelerle dişe diş bir mücadele içine girmiş, bu ülkelere gücünün yetmeyeceğini hissettiği merkezden uzak bölgelerdeki çekişmelerde zaman zaman taviz siyaseti izlemiştir. Çok yakın bir tehlike olarak gördüğü Rusya’yı ise mümkün olduğu kadar ürkütmemeye çalışmıştır. Almanya, diğer büyük devletlerin karşısında Osmanlı Devleti’nin dayanabileceği önemli bir koz olarak görüldüğünden, bu ülke ile her zaman dostluk ilişkileri sürdürülmüştür³⁸.

II. Abdülhamid, küçük Balkan ülkelerini himayesi altında bulunduracak tarzda hareket etmiş, diğer bir Balkan ülkesi olan Yunanistan’a karşı ise tavizsiz davranmaya çalışmıştır. Balkan devletleri arasındaki anlaşmazlıkları canlı tutmak ve hatta körüklemek padişahın politikaları arasında yer alıyordu³⁹.

³⁷ BOA, Y. A. HUS, 167/92.

³⁸ AKARLI, a.g.k., 89.

³⁹ BOA, Y. A. HUS, 167/92.

II. Abdülhamid, büyük devletlere yönelik politikasını uygularken çoğu zaman aralarındaki rekabetten faydalanmayı bir metod olarak kullanmıştır. Politikasının temel unsurunu Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün muhafazası oluşturunuyordu. Bunu yaparken de ülkenin bazı vilâyetleri için çok hassas davrandığı halde, devletin gücünün uzanamayıp sınırlı kaldığı vilâyetler için aynı hassasiyeti gösteremiyordu. Çünkü bu yıllarda Osmanlı Devleti ancak kendi varlığını koruma peşinde idi⁴⁰.

II. Abdülhamid her zaman barışçı bir dış politika izlemeyi tercih etmiştir. Esas itibarıyla o, devletin mevcut gücünün başka bir şekilde davranmasına imkân tanımadığının da bilincinde idi. Bu sebeple meseleleri daha çok barışçı ve diplomatik yollardan çözmeyi siyasetine uygun görmüştür. Uluslararası politikada istihbaratın önemini çok iyi bildiği için de, büyük paralar harcama pahasına, güçlü bir istihbarat örgütü kurmuştur. Bu sayede dünyadaki gelişmelerden haberdar oluyor ve ona göre önlem almaya çalışıyordu⁴¹.

II. Abdülhamid, dış meselelerde genellikle barışçı ve hatta duruma göre taviz siyasetini tercih etmekle beraber, kaçınılmaz bir durum olduğundan savaş kararı da alabilmiştir. Nitekim 1897 yılında Osmanlı-Yunan Savaşı'nın arka planında böyle bir kararlılık vardır. Fakat II. Abdülhamid bu kararı alırken savaşın kazanılacağından emin bulunuyordu. Yoksa kaybedilmesi muhtemel bir savaşa, özellikle de büyük devletlere karşı yürütülecek bir mücadeleye girmeyi kesinlikle göze alamazdı.

Netice itibarıyla II. Abdülhamid, büyük devletler arasındaki rekabeti sürekli körükleyen, tarafsız, bağımsız, çoğu zaman barışçı, bazen tavizkâr fakat yeri geldiğinde de tehditkâr bir dış politika anlayışını padişahlığı döneminde uygulamıştır⁴².

⁴⁰ HİLALİ, a.g.k., 57.

⁴¹ Vahdettin ENGİN, II. Abdülhamid ve Dış Politika, 24, 30.

⁴² ENGİN, a.g.k., 26.

I. 3. 3. Berlin Kongresi'nin Kuzey Afrika'ya Etkileri

I. 3. 3. 1. Tunus'un Fransa Tarafından İşgali ve İtalya'nın Tepkisi

Berlin Kongresi'nin Kuzey Afrika bölgesine ilk etkisi, Tunus'un Fransa tarafından işgalidir. Tunus, XIX. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, özellikle ekonomik ve malî yönlerden İngiltere, Fransa ve İtalya'nın etkisi altına girmişti. Bu sırada Osmanlı Devleti de Tunus ile bağlarını güçlendirecek bazı teşebbüslerde bulunmuştu. Fakat devletin Osmanlı-Rus Savaşı'nda uğradığı ağır yenilgi, istediği sonucu alamamasına sebep olmuştu. Bu durumdan da Tunus'u ele geçirmek isteyen İtalya ümitlenmişti. Buna karşılık Beyliğe karşı harekete geçen devlet Fransa oldu. Fransa, Cezayir'e yerleştikten sonra dikkatini Tunus üzerine çevirmişti. Nihayet ona ülkeye yerleşme fırsatını, 1878 yılında düzenlenen Berlin Kongresi verdi⁴³.

Berlin Kongresi sırasında Almanya Başbakanı Bismarck, 1870 yılında yenilgiye uğrattığı Fransa'ya Alsace-Lorraine'in acısını unutturmak ve onun dikkatini kendi sınırlarından uzaklara çekmek için Tunus'u almasını önermişti. İngiltere ise, kendisinin Kıbrıs'a yerleşmesine karşı Fransa'nın tepkisini önlemek için onu Tunus'a yöneltmek istemişti. Böylece Osmanlı Devleti'nin bu toprağı, büyük devletler arasında pazarlık konusu haline gelmişti. Ayrıca, Akdeniz iki büyük devlet olan Fransa ve İtalya'nın rekabet alanı haline gelmişti. Berlin Kongresi'nden sonra Fransa ve İtalya'nın Tunus üzerindeki rekabeti daha da şiddetlenmişti⁴⁴.

Burada dikkat edilmesi gereken bir husus şudur: Tunus Meselesi'nin önemi, Avrupa'nın, özellikle de Fransa ve İngiltere'nin Tunus ile olan ekonomik bağlarından ileri geliyordu. Sonradan buna İtalya da katılmıştır. İngiliz sermayedarları, Tunus'ta demiryolları, havagazı ve su işleri tesisleri konusunda imtiyazlar elde etmişlerdi. Fransızlar ise kredi müesseseleri kurmuşlardı. Tunus Beyine ödünç para verenlerin başında da yine Fransızlar gelmekteydi⁴⁵.

⁴³ KARAL, a.g.k., VIII, 137-145.

⁴⁴ BARDIN, a.g.k., 201.

⁴⁵ BARDIN, a.g.k., 217.

İtalyanlar ise özellikle tarım işçisi olarak çalışmaktaydılar. 1880 yılında İtalyanların sayısı 10 bin, Fransızların sayısı 2 bin, Cezayirlilerin sayısı da 8 bindir. Tunus'ta birçok Fransız okulu vardı. İtalyanların kredi müessesesi olarak Tunus'a girmeleri 1878 yılından sonradır. Yabancıların, Tunus ekonomisi üzerindeki bu etkilerinin bir sonucu da, İngiliz, Fransız ve İtalyan konsoloslarının kendi çıkarlarını koruduktan başka, Tunus Beyine her konuda akıl hocalığı yapmaları ve bu durumdan doğan aralarındaki rekabetti⁴⁶.

Kuzey Afrika'daki bu sömürge hareketlerinde, özellikle de Fransa ile İtalya arasında yaşanan çatışmanın ana konusunu Tunus meydana getiriyordu. İtalya, Berlin Kongresi'ne katılan Avrupa devletleri tarafından Tunus üzerinde aşırı ölçüde kısıktılmıştı⁴⁷.

Bu sırada İngiltere, Osmanlı Devleti'ne karşı bir Akdeniz Bloğu oluşturmak istiyordu. İngiltere önce Fransa'ya yanaşmak istemişse de Fransa'nın çekingen tavrı üzerine, bu kez Mart 1879'da İtalya'ya bir Akdeniz Anlaşması teklifinde bulunarak İtalya'yı Kuzey Afrika'ya yöneltmek istemiştir. Bismarck da İtalya'ya, Osmanlı topraklarından Tunus, Trablusgarb veya Arnavutluk'tan birisini seçmesini teşvik etmişti. Hatta Rusya bile İtalya'ya, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgal etmesi halinde, onun da Arnavutluğu almasını tavsiye etmekteydi⁴⁸.

O tarihlerde İtalya, bu önerilere pek de sıcak bakamıyordu. Çünkü böyle bir toprak macerası için kendisini yeteri kadar güçlü görmüyordu. 1878 yılında İtalyan Başbakanı Cairoli Berlin'i ziyaretinde Almanya kendisine dolaylı da olsa Tunus'u teklif ettiğinde Cairoli'nin cevabı, "İtalya'nın Tunus'u almasının Fransa ile münasebetlerini gerginleştireceği, bu yüzden İtalya'nın böyle bir ihtimali göze alamayacağı" şeklinde olmuştu⁴⁹.

⁴⁶ ÇAYCI, a.g.k., 15.

⁴⁷ ÇAYCI, a.g.k., 22.

⁴⁸ BOA, Y. EE, 43/83.

⁴⁹ BARDIN, a.g.k., 211.

Bu gelişmeler üzerine İngiltere hemen yüzünü Fransa'ya döndü. İngiltere, 4 Haziran 1878 Antlaşması ile Kıbrıs'a yerleşince, tepkisini önlemek için Fransa'ya da Tunus'u teklif etmişti. Ayrıca Fransa'nın Tunus'u almasına pek de sesini çıkarmayacağı izlenimini vermişti. Fransa ise şuna kanaat getirmişti ki, "Tunus Meselesi fazla bir gürültüye sebep olunmadan kesin bir şekilde çözümlenmeli" idi. Bir başka ifadeyle Almanya ürkütülmemeliydi⁵⁰.

Almanya'nın bütün istediği ise Fransa'nın Alsace-Lorraine'i, yani Ren kıyılarını unutmaması ve Fransa ile arasındaki iyi ve dostane münasebetlerin geliştirilip devam ettirilmesi idi. Almanya, Avrupa'da barışın bozulmasını kesinlikle arzu etmiyordu. Çünkü böyle bir durumda Fransa Alsace-Lorraine'i almak hevesine kapılabilir ve bu da bir takım problemler doğurabilirdi⁵¹.

Bu sebeple Fransa, gözünü kaybettiği topraklardan ayırıp başka alanlarla uğraşmalıydı. Tunus, bu bakımdan en iyi alandı. Fransa'nın burasıyla hem ekonomik ilgisi vardı ve hem de Fransa'ya yakındı. Fransa Tunus'u alacak olursa, orada aynı zamanda gözü olan İtalya ile münasebetleri bozulurdu ki, böyle bir durumda Fransa, Almanya'ya kafa tutmaya cesaret edemezdi. Böylece İtalya ile çatışan Fransa, arkasından emin olmak için Almanya ile iyi geçinmek zorunda kalırdı⁵².

Bu şekilde İngiltere ve Almanya'nın desteğini sağlamış bulunan Fransa, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu bunalımdan da yararlanarak bazı sınır olaylarını bahane edip harekete geçti. Cezayir'deki Fransız askerî birlikleri, Nisan 1881 tarihinde Tunus'a girerek ülkeyi işgale başladı. Bunun üzerine Tunus Beyi, 12 Mayıs 1881 günü Bardo Anlaşması'nı imzalayıp Fransız himayesini kabul etti. Böylece Fransa, Kuzey Afrika'da Cezayir'den sonra yeni bir sömürge kazanırken,

⁵⁰ FAY Sidney Bradshaw, **The Origins Of The World War**, I, 97,98.

⁵¹ BOA, Y. EE, 43/83.

⁵² FAY, **a.g.k.**, 98, 100.

Osmanlı Devleti de Tunus gibi Müslümanların yaşadığı bir toprak parçasını daha kaybetmiş oldu⁵³.

Osmanlı Devleti, Fransa'nın Tunus'u işgal ederek kendisine bağlamasına karşı çıktı ve onu şiddetle protesto etti. Ancak fiilî harekete gücü olmadığından bir sonuç alamadı. Çünkü tam bu sırada Osmanlı Devleti'nin iç işlerinde Tunus sorunuyla uğraşmaktaydı.

Sonuç olarak, Fransa'nın Tunus'u işgali, Osmanlı Devleti'nin olduğu kadar Avrupa'nın devletlerarası politikasını da etkileyen bir olay oldu. Bu olay bundan sonraki gelişmeleri de etkileyecektir. Tunus'ta gözü olan İtalya ise, Fransa'nın yaptığı bu işgale sadece tepki göstermekle yetindi ve fiilen bir şey yapamadı. Bu sebeple söz konusu olay, iki devlet arasındaki ilişkileri olumsuz yönde etkiledi. Bundan sonra ise İtalya, Fransa'nın hareketine karşı Almanya'ya doğru yaklaşmaya başladı⁵⁴.

I. 3. 3. 2. İngiltere'nin Mısır'ı İşgali ve Diğer Devletlerin Tutumu

Fransa ile İngiltere'nin, Mısır'daki çıkarları yüzünden çatışmaları Hidiv İsmail Paşa'yı epey endişelendirmişti. İsmail Paşa, Mısır malî krizi sebebiyle Fransa ve İngiltere tarafından zor bir durumda bırakılacağını anlamaya başlamıştı. Süveyş Kanalı'nın hisselerini satarak malî sıkıntının ancak çok küçük bir kısmını karşılayan Hidiv, kısa vadeli olmasına rağmen, o dönemdeki en yüksek faiz oranı olan % 30 ile borç temin etmeye çalışıyordu. Bu şekilde vadesi gelen borçlarını ödemeye gayret ediyordu. İsmail Paşa idaresindeki Mısır'ın borçlanma kredisi artık tükenmişti. Vadeleri gelen borçlarını ödeyemez durumda kalan İsmail Paşa, çok yüksek

⁵³ KARAL, a.g.k., VIII, 137-145.

⁵⁴ Yusuf Hikmet BAYUR, *Türk İnkılâbı Tarihi*, I, 32.

oranlardaki faize razı olarak yine borçlanmayı sürdürdü. Fakat 1875 yılında tüm borçları 91 milyon pounda çıkınca yeni kaynak bulamadı⁵⁵.

23 Ekim 1876 tarihinde Disraeli: “Hindistan’ın anahtarı ne Mısır ne de Süveyş Kanalı’dır, sadece İstanbul’dur” diye bir açıklama yaptı. İngiltere’nin değişmekte olan dış politikasını haber veren bu açıklamadan sonra, 24 Nisan 1877’de Rusya, Osmanlı Devleti’ne savaş açtı. Avrupalı devletler bu savaşta tarafsız kaldılar. Osmanlı Devleti’nin kayıpları büyük boyutlara ulaşınca, İngiltere Rusya’yı tehdit ederek savaşa son verilmesini istedi. Bu sırada Almanya Başbakanı Bismarck, İngiltere’ye Mısır’ı işgal etmesini tavsiye etti. Bismarck’ın kurguladığı senaryo şuydu: “Mısır’a giren İngiltere ile İstanbul’a girecek Rusya, Akdeniz’de birbirleriyle hâkimiyet mücadelesine girecekler ve bunun sonucunda çıkacak sıcak çatışmadan iki taraf da birbirine ağır bir darbe vuracaktı. Almanya ise onların güç kaybetmesinden faydalanarak Avrupa’da ayakta kalan tek güç olacaktı⁵⁶”.

Berlin Kongresi’nin bir başka sonucu, Mısır’ın İngiltere tarafından işgalidir. 1882 yılında Mısır’da çıkan ayaklanmayı fırsat bilen İngiltere, Fransa ile anlaşkıktan sonra, 19 Mayıs 1882 tarihinde savaş gemilerini İskenderiye önlerine göndererek yeni bir problem çıkardı. Bu tarihten sonra Şark Meselesi’nin en önemli konularından biri haline gelen Mısır bunalımına, devletlerarası diplomatik alanda bir çözüm aranmaya başlandı. İngiltere, bu bunalımı kendi çıkarlarına uygun bir şekilde sokmak için, Fransa’nın çekingenliğinden de yararlanarak tek başına harekete geçip 20 Ağustos 1882 günü Port-Said’e asker çıkardı. 15 Eylül 1882’de de Kahire’ye girerek Mısır’a fiilen yerleşti⁵⁷.

İngiltere’nin, Mısır’a geçici olarak da olsa yerleşmesi, Avrupa devletleri tarafından farklı şekillerde yorumlandı. Fransa, Mısır’daki üstünlüğünü İngiltere’ye kaptırmış olmasının bir sonucu olarak, Doğu politikasında değişiklik yapmaya ve İngiltere’nin 1878 yılından sonra yürütmeye koyduğu Osmanlı topraklarını bölüşme politikasına karşı, Osmanlı Devleti’nin yanında durmaya başladı. Bu sebeple

⁵⁵ KIZILTOPRAK, a.g.k., 20.

⁵⁶ KIZILTOPRAK, a.g.k., 23.

⁵⁷ Rifat UÇAROL, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919)**, 151-152.

İngiltere'nin Mısır'ı işgaline taraftar görünmek suretiyle Fransa aleyhinde İngiltere ile İtalya arasındaki Mısır ve Akdeniz işbirliğini gerçekleştirme yolunu tuttu⁵⁸.

Osmanlı Devleti ise, Kıbrıs ve Tunus'tan sonra Mısır'a da yabancı bir devletin yerleşmesini tepkiyle karşıladı. İngilizleri Mısır'dan zorla çıkaramayacağını ve diğer Büyük devletlerden de yeterli yardım alamayacağını anlayan Osmanlı Devleti, 1885 yılında İngiltere ile anlaşma yolunu tuttu. Bu anlaşmayla Osmanlı Devleti, İngiltere'nin geçici olarak Mısır'ı işgalini kabul ediyor, ancak ülkede düzen ve güvenliğin sağlanmasından sonra bu işgalin sona ermesini onaylamış bulunuyordu⁵⁹.

Görüldüğü üzere Mısır'ın işgali, Berlin Kongresi'nin önemli sonuçlarından birisidir. 1882 yılından itibaren Mısır'ın Osmanlı Devleti ile bağlantısı gün geçtikçe zayıflamış ve hatta bir görüntüden ibaret kalarak hukuk yönünden olmasa da, ülkenin fiilî yönetimi bütünüyle İngiltere'nin eline geçmiştir.

I. 3. 3. 3. 1905 Fas Krizi'nin Kuzey Afrika Bölgesine Etkisi

Almanya, 1904 yılındaki İngiliz-Fransız Anlaşması'ndan sonra durumun ciddiyetini görerek 1905 yılından itibaren yeni bazı taktiklere başvurunca, ister istemez bu blokla bir dizi çatışmaya girmekten geri kalmadı. Bu çatışmaların giderek artması, I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkışına kadar devam etti. 1905-1911 yılları arası ise, bu çatışmaların ve bloklar arasındaki rekabetin en şiddetli zaman dilimini oluşturmuştu. Fas sebebiyle Avrupa devletleri iki defa büyük krize girmişti. Birincisi 1905, ikincisi de 1911 yılında yaşanmıştı. Nitekim tezimizin ikinci bölümünde ele alınacak olan Fas ikinci krizi, Trablusgarb'ın İtalya tarafından işgalinin önemli sebeplerden birini teşkil etmiştir⁶⁰.

⁵⁸ Magali MORSY, **North Africa: 1800-1900 A Survey From The Nile Valley To The Atlantic**, 253.

⁵⁹ BAYUR, **a.g.k.**, I., 53.

⁶⁰ Charles JULIEN, **Histoire De L'Afrique Du Nord: Tunisie-Algerie-Maroc**, II, 243.

Birinci Fas sorunu, 1904 tarihli İngiliz-Fransız Anlaşması'nı Fransa'nın uygulama alanına koymak istemesinden ve Almanya'nın hem bu anlaşmayı bozmak ve hem de İngiliz-Fransız münasebetlerini zayıflatmak istemesinden doğmuştur. Bunun sebeple Almanya, Rusya'yı kullanmak istiyordu. Rusya ile Almanya'nın yakınlaşması Fransa'yı da Almanya'nın yanına çekebilir ve üçü birleşerek İngiltere'ye karşı bir güç oluşturabilirdi. Dolayısıyla Almanya ve Rusya İngilizler ile Fransızlar arasında yapılan bu anlaşmayı hiç hoş karşılamamışlar ve daha başlangıçtan itibaren bu anlaşmayı sekteye uğratmak için Fas krizini yeniden tahrik etmişlerdir. Birinci Fas krizi dediğimiz hadise, Alman İmparatoru II. Wilhelm'in Fas'a yaptığı bir ziyaretle başlamıştı⁶¹.

Bu sırada Fransız gazeteleri Fas'ı "Tunuslaştırmak"tan (Tunisification), yani Fas'ı da Tunus haline getirmekten söz etmeye başlamışlardı. Fas sorunu yüzünden Almanya ile Fransa arasında bir savaşın çıkmasından korkuluyordu. Fransız kabinesi içinde görülen görüş ayrılığını fark eden Almanya, tutumunu daha da sertleştirince Fransız-Alman münasebetleri iyice gerginleşti⁶².

Fransa, bir savaş çıkması durumunda, İngiltere'nin Fransa'ya yardım edeceğine inanıyordu. Gerçekten de İngiltere, Fransa'yı destekliyordu. *The Times* gazetesi, "Büyük Fransız" deyimini kullanırken, milletlerarası konferansı kabul etmenin Fransa için teslim olma anlamına geldiğini ve haysiyet kırıcı olduğunu yazıyordu. Diğer İngiliz gazeteleri de aynı yorumda birleşiyordu. Fransız-Alman münasebetleri daha da gerginleşti. Bunun üzerine Fransa, Fas'taki özel durumunun ve meşru menfaatlerinin tanınması şartıyla konferansa gitmeye razı oldu. Almanya da bunu kabul etti. 8 Temmuz 1905 tarihinde her iki taraf arasında bir anlaşma imzalandı. Fransa, özellikle Cezayir'e komşu olması sebebiyle Fas'ta asayiş ve güvenliğin sağlanması görevinin kendisine verilmesini istiyordu. Bu konudaki görüşmeler Eylül sonuna kadar devam etti. Nihayet 28 Eylül 1905 yılında Fransa ile

⁶¹ Abdurrahman ÇAYCI, **Büyük Sahrada Türk-Fransız Rekabeti**, 167, 169.

⁶² BOA, Y. PRK. TKM, 11/35.

Almanya arasında ikinci bir anlaşma daha yapıldı. Buna göre, Cezayir sınırına yakın bölgelerde asayişi Fransa sağlayacaktı⁶³.

Fas sorununa dair 16 Ocak 1906 tarihinde yapılmış konferansta Almanya'nın yalnız kaldığı söylenebilir. Çünkü İngiltere ile müttefiki Rusya, Fransa'yı kuvvetle desteklediler. İtalya da Fransa tarafındaydı. Zira İtalya, bu sırada Üçlü İttifak ile bağlarını zayıflatmış ve daha önce de belirttiğimiz gibi imzaladığı anlaşmalarla Fransa'ya Fas'ta güçlük çıkarmamayı taahhüt etmişti. Konferans kararları 7 Nisan 1906 günü bir genel senet şeklinde imzalandı. Buna göre, Fas'ın toprak bütünlüğü ve bağımsızlığı tanınıyor, "ticaret eşitliği" yani "açık kapı" ilkesinin uygulanması da kabul ediliyordu⁶⁴.

Fas krizinin belki de en önemli sonucu, İngiltere ile Fransa arasında ortaya çıkan yakınlaşmanın daha da gelişmesiydi. Nitekim 1906 yılı başından itibaren yapılan anlaşma, 1904 yılında yapılmış olan Fransa-İngiltere stratejik anlaşmasını daha da güçlendirilmiştir⁶⁵.

I. 4. İtalya Dış Politikası ve Afrika Bölgesinde Sömürge Faaliyetleri

I. 4. 1. İtalya'nın Üçlü İttifak'a Katılması ve Etkisi

İtalyan dış politikasına yön veren en önemli faktörlerden birisi sömürgeciliktir. İtalya gittikçe çoğalan nüfusu için iskân ve iş sahaları, sanayii için de hammadde kaynakları ve pazar yerleri elde etmek istiyordu. İtalya'nın izlediği bu sömürgecilik siyaseti, onu diğer sömürgeci devletlerle karşı karşıya getirmişti. Nitekim İtalya, bu gayelerle Avrupa kıtasına hâkim olan Almanya ile anlaşmak

⁶³ DEBIDOUR, a.g.k., 27-28.

⁶⁴ ÇAYCI, *Büyük Sahrada...*, 112.

⁶⁵ JULIEN, a.g.k., 249.

istemiştir. Ayrıca Tunus'un Fransa tarafından işgali de, İtalya'nın Almanya-Avusturya ittifakına katılmasında önemli rol oynamıştır⁶⁶.

Bu sırada bir Rus-Fransız ittifakı ihtimalini de gözden uzak tutmayan Almanya Başbakanı Bismarck, 1882 yılında Avusturya-Macaristan-Almanya bloğuna İtalya'nın da katılmasıyla Üçlü İttifak'ı kurmuş oldu. Üçlü İttifak, sadece Bismarck'ın çabaları ile kurulmuş bir blok olarak telâkki edilemez. Bismarck'ın, Fransa'yı Tunus'u almaya ve hatta daha da ileri giderek sömürge maceralarına teşvik ettiği bir gerçektir. Fakat Bismarck'ın bunları, bir taraftan Fransa ile dostluğu geliştirmek öte taraftan da Fransa'ya 1870 yılının acılarını unutturmak için yaptığı da bilinmektedir. Yoksa yoktan yere telâşlandırdığı İtalya'yı kendisine çekme siyaseti gütmemiştir. Ancak Fransa'nın Tunus'u ele geçirmesi, İtalya'yı Üçlü İttifak'a girmek zorunda bırakmıştır⁶⁷.

Üçlü İttifak, aslında bir savunma anlaşması olup Fransa'ya karşı yapılmıştı. İttifakın birinci maddesine göre, taraflar birbirleri aleyhine yapılan ittifaklara girmeyecekler ve birbirlerini ilgilendiren siyasî ve ekonomik sorunlarda birbirlerine danışacaklardı. İkinci maddeye göre de, İtalya'nın tahriki olmaksızın, herhangi bir sebeple Fransa İtalya'ya saldırırsa, diğer iki müttefik hemen İtalya'ya yardım edeceklerdi. Yine, Almanya'nın tahriki olmaksızın Fransa Almanya'ya saldırırsa, İtalya derhal Almanya'nın yardımına gidecekti. Öte yandan İtalya, bu ittifakı İngiltere'ye karşı yapmadığını açıklamıştı. Söz konusu ittifakla ilgili olarak Londra Büyükelçisi Rüstem Paşa şunları söylemişti: "İtalya Başvekili'nin Almanya Prensi Bismarck'ı ziyareti, Almanya-Avusturya-İtalya ittifakı, İtalya'nın Arnavutluk, Mısır ve Trablusgarb hakkındaki niyetleri Almanya-Fransa arasında muhtemel bir savaşa yol açabilir..."⁶⁸

Fransa'nın Tunus'a yerleşmesinden memnun olmayan İtalya, Üçlü İttifak'a girmesinin yanı sıra sömürgecilik siyasetinde de İngiltere ile işbirliği içine girdi. Bir başka ifadeyle İtalya, sömürgecilik siyasetinde muhtaç olduğu desteği İngiltere ile

⁶⁶ ARMAOĞLU, a.g.k., 368,369.

⁶⁷ KARAL, a.g.k., VIII, 81.

⁶⁸ BOA, Y. EE, 51/49.

işbirliği yaparak sağlamaya çalıştı. Almanya, da bu yolda onu teşvik etti. Çünkü Üçlü İttifak'ın 20 Şubat 1887 yılında yenilenen hükümlerine göre, Fransa'nın Kuzey Afrika'da genişlemek istemesi durumunda, şayet İtalya bu devlete hücum ederse, Almanya da müttefikini silâhla destekleyecekti⁶⁹.

Üçlü İttifak İtalya'ya en başta manevî bir prestij ve huzur sağlıyordu. Çünkü İtalya, Almanya gibi büyük bir devletle ittifak yapmış bulunuyordu. Bu suretle de kendisini büyük devletlerden sayıyordu. İkinci olarak, artık Fransa'dan korkmuyordu. Çünkü Üçlü İttifak'ın imzalanması sonucunda Almanya, Fransa'yı Avrupa'da tek başına bırakmıştı. Bu arada Almanya'nın Avrupa'daki üstünlüğü ise tartışılmaz bir hale gelmişti.

Bismarck, Avrupa'da kurmuş olduğu bu bloğa “barış güçleri” adını vermişti. Onun amacı, tamamen statükonun korunmasına yönelik olup Fransa'nın bu statüko ve barışı bozmasına izin vermemekti. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Bismarck'ın kurduğu bu ittifak bloğu, savunma amacı taşıyordu⁷⁰.

I. 4. 2. İngiltere, İtalya ve Avusturya Arasında Akdeniz Anlaşması

Bismarck, İtalya'yı İngiltere ile anlaşmaya teşvik etti. İngiltere'nin Akdeniz'de Fransa'ya karşı bir desteğe ihtiyacı vardı ve bunu da İtalya ile giderdi. İngiliz-İtalyan Anlaşması, 12 Şubat 1887 yılında yapıldı. Anlaşmanın maddeleri şunlardı:

“1-Akdeniz, Adriyatik, Ege Denizi ve Kızıldeniz'de statükonun korunmasına çalışılacaktır. Bu statükonun, tarafların zararına olarak bozulmasına izin verilmeyecektir.

⁶⁹ P. RENOUVIN, *La Paix Armée et La Grande Güme (1871-1919)*, 435.

⁷⁰ BOA, Y. PRK. DH, 1/37.

2-İtalya, İngiltere'yi Mısır'da destekleyecektir. İngiltere ise İtalya'nın Kuzey Afrika'da ve özellikle Trablusgarb'daki sömürgecilik hareketlerine yardımcı olacaktır.

3-Akdeniz'de bir anlaşmazlık çıkması durumunda, taraflar birbirlerini destekleyeceklerdir.”

Bu anlaşma sonucunda İtalya, sömürge isteklerini İngiltere'ye kabul ettirmekle kalmıyor, aynı zamanda Akdeniz'de İngiliz donanmasının da desteğini kazanmış oluyordu⁷¹.

Daha önce de ifade ettiğimiz üzere, İngiltere ile İtalya ve Avusturya-Macaristan arasında 1887 yılı Şubat ve Martı'nda, Akdeniz ile ilgili olarak bir takım anlaşmalar yapılmıştı. Crispi'nin 1887 Temmuzunda İtalya başbakanı olması, 1887'deki işbirliğini daha da hızlandırmıştır. Çünkü Crispi'nin en büyük amacı, İtalya'yı Avrupa'nın büyük devletleri arasına sokmak ve İtalya Devleti olarak Avrupa diplomasisinde büyük bir rol oynamaktaydı⁷².

Osmanlı İmparatorluğu'nun yakında yıkılacağına inanan Crispi Francesco, imparatorluk mirasından İtalya'ya da bir pay kapmak istiyordu. İtalya, gözünü Arnavutluk'a dikmiş olan Rusya'nın Bulgaristan'a yerleşip Akdeniz'e inmesini Akdeniz'deki çıkarları açısından tehlikeli görüyordu. Bu sebeple İtalya, Eylül 1887'de Avusturya-Macaristan'a Balkanlarda yürütülecek bir işbirliği için siyasî bir anlaşma teklifinde bulunduysa da Avusturya-Macaristan Dışişleri Bakanı Kalnoky, İtalyan emellerine vesile olmamak için böyle bir anlaşmaya yanaşmadı. Aksine Kalnoky, Balkanlarda Rusya'ya karşı İngiltere ile işbirliği yapmayı düşünüyordu. Bu gelişmeler ışığında İngiltere, Avusturya ve İtalya, kendiliklerinden bir noktada birleşmiş oluyordu⁷³.

⁷¹ BOA, Y. EE, 51/49.

⁷² TERRASSE, **a.g.k.**, 188.

⁷³ BOA, Y. EE, 51/49.

Üç devlet arasında 12 Aralık 1887 yılında yapılan İkinci Akdeniz Anlaşması ile hedeflenen, Rusya'nın Akdeniz'e inmesini önlemektir. Bu sebeple her üç devletin ilgi alanına Osmanlı Rumeli, Anadolu ve Afrika'daki toprakları giriyordu. Bu ilginin, İngiltere'nin Osmanlı Devletiyle yaptığı 1878 tarihli Kıbrıs Anlaşması'nın maddeleriyle de yakından bağlantısı bulunuyordu. Daha genel bir ifade ile söylemek gerekirse, İngiltere'nin 1878 yılından sonra Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlemeye başladığı yeni politika da bu şekliyle netleşmiş oluyordu⁷⁴.

I. 4. 3. İtalya'nın Afrika Sömürge Politikası

İtalya, büyük devlet olmanın verdiği gururla Afrika kıtasında sömürgecilik hareketlerine girişti. Ancak, sömürgecilik politikasında diğer devletlerden beklediği yardımı görmedi. Çünkü b tarihte, coğrafî bakımdan kendisine yakın olan sömürgeler, başka devletler tarafından ele geçirilmişti. Tunus'u Fransa alırken, Mısır'a İngiltere yerleşmişti. Adriyatik kıyıları ise, bir bakıma Avusturya-Macaristan'ın hayat sahası idi. Ayrıca Balkanlar da, Avusturya-Macaristan ile Rusya arasındaki mücadelenin alanı idi. Kısacası İtalya için, yakın yerlerde sömürecek bölgeler kalmamıştı⁷⁵.

Bu sebeplerden ötürü İtalya, Afrika'nın daha uzak bölgelerine gitmek zorunda kaldı. 1885 yılında Kızıldeniz kıyısında bulunan ve Habeşistan'ın kuzey limanı olan Massava'yı işgal etti. Fakat buraya yerleşmesi kolay olmadı. Yerli kabilelerin saldırılarının ardı arkası kesilmiyordu. İtalya, uzun uğraşlar ve mücadelelerden sonra, 1889 yılında Habeş İmparatoru II. Menelik ile yaptığı bir anlaşmayla buraya yerleşebildi. Habeşistan'daki bu mücadele ve zorluklardan dolayı İtalya, gözlerini tekrar Akdeniz'e çevirdi. İtalya, Akdeniz'deki Osmanlı topraklarını en kolay yayılma bölgesi olarak görmeye başladı⁷⁶.

⁷⁴ MORSY, a.g.k., 273.

⁷⁵ BOA, Y. EE, 43/83.

⁷⁶ RENOUVIN, a.g.k., 466.

Bu arada İtalya, müttefik devletlerine, kendisine sömürgecilik konusunda yardımcı olmaları için başvuruda bulundu. Akdeniz'deki Osmanlı topraklarından kendisine bir pay ayrılmadıkça, ittifakın yenilenmesine pek istekli olmadığını belirtti. İtalya'nın bu tutumuna Bismarck'ın tepkisi çok sert oldu. Bismarck, Üçlü İttifak'ın sömürgecilik için değil, Avrupa barışını korumak için yapıldığını söyleyerek İtalyanların Fas, Kızıldeniz, Tunus, Mısır veya dünyanın herhangi bir parçasındaki beklentisi için Avrupa'nın geniş çaplı bir savaş karşısında bırakılamayacağını bildirdi. Bismarck açık bir dille şunu söylüyordu: "İtalyanlar, parmaklarının ucunu bile ıslatmadan, kendi menfaatleri için başkalarının suya atlamasını istiyorlar"⁷⁷.

Bu gelişmeler üzerine Bismarck, İtalya'nın Fransa'yla olan anlaşmasını yenilemesini istedi. İtalya da 20 Şubat 1887 yılında bunu kabul etmek zorunda kaldı. Böylece İtalya, bu anlaşma sonucunda müttefiklerine sömürgeyle ilgili bütün isteklerini kabul ettirmiş oluyordu. Fransa ile bir çatışma içine girmek istemeyen Avusturya-Macaristan İtalya'nın Doğu'ya ait isteklerine destek verirken, Rusya ile çatışmak istemeyen ve Balkanlar'a bulaşmaktan kaçınan Almanya da İtalya'nın Batı'ya yani Fransa'ya yönelik taleplerine destek vermekteydi.

Sonuçta, Üçlü İttifak yenilenmiş, İtalya ise sömürge faaliyetleri konusunda kendisi adına önemli bir adım atmıştı⁷⁸.

I. 5. Berlin Kongresi'nin Trablusgarb Meselesine Etkisi

Berlin Kongresi'nden hiçbir şeyi elde edemeden çıkan ve Tunus'un Fransa tarafından işgali üzerine uğradığı kayıpları telâfi etmek düşüncesinde bulunan İtalya, sömürgeci emellerini gerçekleştirmek amacıyla bu kez yönünü Trablusgarb'a

⁷⁷ Süleyman KIZILTOPRAK, "Mısır Sorunu Çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Üçlü İttifaka Yaklaşım (1882-1992) ", **TTK** 2008, s. 214-215.

⁷⁸ BOA, Y. PRK. TKM, 20/29.

çevirmiştir. Bu emeller, Mısır'ın İngiltere tarafından işgalinden sonra daha açık ve net bir şekilde hissedilir olmuştur⁷⁹.

Osmanlı Devleti, Trablusgarb'ın İtalya tarafından işgaline dair Fransız basınında çıkan haberler hakkında İtalya Hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulunmak gereğini duyarak İtalyan makamlarından açıklama yapılmasını istemiştir. Kasım 1884'te Trablusgarb'a karşı ciddi bir İtalyan hareketi söz konusu olup İtalyan basını da bu yolda neşriyat yapmıştı. Trablusgarb Meselesi'nde Osmanlı Devleti tarafını tercih eden Fransa, 1885 yazı ile sonbaharında İtalya'yı dikkatle takip ediyordu⁸⁰.

Bu konuyla ilgili olarak Saffet Paşa, “Berlin Kongresi toplandığı sırada Lord Salisbury ve Washington'un beyanatı doğrultusunda İtalyanların Trablusgarb'ı almak peşinde oldukları söylenmişse de, Fransız Delegeşi Mösyö Korti'nin bunun mümkün olamayacağını söylediğini, Fransızların da Cezayir'de birçok menfaatlerinin olduğunu, hatta Sudan'a bir şimendifer hattı inşasına hazırlanmaları sebebiyle İtalyanların Trablusgarb'a girmelerinin Fransız Cezayiri'nin güvenliğini ihlâl edeceği gibi hem Mısır'a yaklaşması ve hem de İngilizlerin Hindistan yolu üzerinde bulunması sebebiyle devletlerin menfaatine dokunacağı, bununla beraber Trablusgarb'ın bu halde bırakılmasının uygun olamayacağından oraya muktedir kaymakamların gönderilmesi gerektiğini⁸¹” tezkiresinde ifade etmişti.

Tunus'a yerleşen Fransa, bir süre için dikkatlerini Tunus-Trablusgarb hududuna çevirdi. Fransız işgaline karşı koyan 100 binden fazla Tunuslu mülteci Trablusgarb Vilâyeti'ne iltica etti. Mülteciler, Osmanlı Devleti'nin Tunus olaylarına müdahale etmesini ümitle beklemeye başladılar. Bu arada Osmanlı yönetimi, mültecilere cesaret verici muamele yapılmasına özen gösteriyordu. Ayrıca vilâyet dahilinde asayiş muhafaza etmek, Tunus olaylarından etkilenen bazı göçebe kabilelerin dindaşlarının mücadelesine katılmalarını önlemek ve muhtemel bir Fransız veya İtalyan hareketine engel olmak gibi sebeplerle Trablusgarb'da askerî

⁷⁹ PROSIN, a.g.k., 301.

⁸⁰ ÇAYCI, *Büyük Sahrada...*, 100, 105.

⁸¹ BOA, Y. EE, 43/83.

gücünü takviye etti. 1884 sonlarında Tunuslu mültecilerin büyük bir kısmı memleketlerine dönmüş bulunuyorlardı⁸².

1887 yılında, İtalya ile İngiltere arasında Akdeniz anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre İtalya, İngiltere'yi Mısır'da destekleyecek, buna karşılık İngiltere de İtalya'yı üçüncü bir devletin, yani Fransa'nın Trablusgarb'ı işgali halinde destekleyecekti. Her iki devlet Akdeniz, Ege, Afrika ve Kuzey Afrika'da statükoyu korumak için işbirliği yapacaklardı.

Tunus'un Fransa tarafından işgal edilmesiyle Osmanlı-Fransız ilişkileri bozulmuş ve iki devlet arasında yaşanan gerginlik, Kuzey Afrika'daki statüyü etkilemiştir⁸³. Nitekim güney Tunus'ta Fransa'ya muhalif bir direniş hareketi başladı. Diğer taraftan Fransa, İtalya'yı diğer Avrupa devletlerinin de yardımıyla Trablusgarb'da durdurabileceğine inanıyordu. Gerçekten de Fransa, Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya karşı olan kuşkularının devam etmesinden memnun olmakta, bunun devam etmesi için de itina göstermekteydi⁸⁴.

Netice itibarıyla İngiltere'nin Mısır'a yerleşmesi, İtalya'nın da Trablusgarb'a göz koyması, Osmanlı Devleti'ni Kuzey Afrika ve Afrika ile ilgili problemlerde Fransa'ya karşı daha uyanık davranmaya zorlamıştır.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'a askerî kuvvet göndermesi ve Padişah'ın halifelik otoritesini muhafaza etmek için izlemeyi elzem gördüğü İslâmcılık politikası icabı Tunus olaylarına müdahale edecekmiş gibi bir tavır takınması, Kuzey Afrika'daki Fransız otoriteleri ve İtalya'nın Trablusgarb'daki çıkarları için sürekli bir endişe kaynağı haline gelmişti. Tunus ve Trablusgarb hudutlarının Fransız ordu birlikleri yerine yerli kabileler tarafından muhafaza edilmesi, Fransa için de faydalıydı. Göçebe ve yarı göçebe olup hükümet otoritesi altına girmek istemeyen kabilelere, alıştıkları yaşayış tarzına uygun bir hareket serbestliği

⁸² A. MARTEL, **Les Confins Sahro-Tripolitaine De La Tunisie**, c.II, Paris 1965, 7, 32,33.

⁸³ PROSIN, **a.g.k.**, 307.

⁸⁴ ÇAYCI, **Büyük Sahrada...**, 111.

⁸⁵ BOA, Y. A. HUS, 208/66.

tanınmakla hem bunların itaatleri temin edilmiş hem de zararlarından korunmuş oluyordu⁸⁶.

Bütün bunlara ilâveten, Tunus'un güneyine üç sefer düzenlenerek bölgeye hâkim olan Vargammalar itaat altına alındılar. Bunlar 1884 yılından itibaren vergiden muaf olarak ananevî şeflerine ve mahallî adalet hükümlerine bağlı olarak bir bakıma bağımsızlık statüsü içinde Tunus-Trablusgarb sınırını korumaya Mahzen kabilesi olarak memur edildiler. Kabile esasına dayanan bu teşkilât, 1888 yılında statü değiştirdi. Kabile yerine özel anlaşmaya dayanan ve askerî otoriteye bağlı yeni bir Mahzen teşkilâtı yapıldı⁸⁷.

I .5. 1. Osmanlı Devleti ile Avrupa'nın Sahra Politikası ve Politikanın Trablusgarb'a Etkisi

Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Sahra ile yakından ilgilenmeye başlamıştı. Osmanlılar'ın burasıyla ilgilenmelerini gerektiren sebeplerden en önemlisi iktisadîdir. Çünkü Orta Afrika'dan sahile ve oradan da Avrupa'ya giden varlıklı insanlar üreticiden çok zanaâtâr idiler. Altın madeni, deve kuşu tüyü ve fildişi gibi kıymetli ticaret kaynakları ciktet, natron ve ceylan boynuzuyla değiştirilirdi. Tüylar, daha kolay elde edildikleri Güney Afrika pazarlarının açılışıyla kıymetini yitirmesine karşılık, Orta Afrika'dan getirilen köleler Trablusgarb'da önemli bir ticaret geliri sağlıyordu⁸⁸.

Osmanlılar'ın Trablusgarb'da asayişini sağlamalarının tabii bir sonucu olarak kervan seferleri büyük ölçüde çoğalarak önem kazanmıştır. Kervanların coğrafi bakımından en kısa yol olan Trablus'a Sudan mallarıyla birlikte gelmesi, Avrupa mamulü taşıyan vapurların Trablus Limanı'na düzenli sefer yapmalarına yol açmıştır. Böylece Trablus, Sahra ve Sudan önemi gün gittikçe artan bir ticaret

⁸⁶ MARTEL, a.g.k., 7, 33.

⁸⁷ MARTEL, a.g.k., 7, 33.

⁸⁸ R. PINON, *L'Empire de La Mediterranee*, 312.

merkezi haline gelmişti. Trablusgarb'ın Ceffara kısmı ile Bingazi'nin Cebel-i Ahdar bölgesi hariç, geri kalan kısmı çöl halinde olduğundan Sahra'nın bir parçasını teşkil ediyordu. Dolayısıyla halkın geçimini temin eden gelir kaynakları pek mütevazı bir çevre içinde kalıyordu⁸⁹.

Bu zor şartlar içinde, vilâyet hudutları içinden geçen Sahra ve Sudan transit yolu vilâyete çeşitli menfaatler sağlamaktaydı. Bu itibarla vilâyetin iktisadî hayatı için Sahra ve Sudan ticareti hayatî önem taşıyordu. Osmanlılar'ın Sahra ile ilgilenmelerinin bir başka sebebi de vilâyette nizam ve asayiş tam olarak sağlamanın Trablusgarb Sahrası'nın belli başlı vahalarını elde tutmakla mümkün olmasından kaynaklanıyordu. Sahra'da yaşayan büyük göçebe kabilelerin hareketleri ancak bu şekilde kontrol edilebilirdi. Nitekim Trablusgarb'da Osmanlı hâkimiyetinin yerleşmesi, Osmanlıların Murzuk ve Gadames'e hâkim olmalarıyla sağlanmıştır⁹⁰.

Tunus'un 1881'de Fransızlar ve 1882 tarihinde Mısır'ın da İngilizler tarafından işgaliyle birlikte, o zamana kadar ancak yöresel önem taşıyan Trablusgarb'ın hudutları meselesi, devletlerarası düzeyde önem kazanmıştır. Osmanlı Devleti bu sebeple, idaresi ve nüfuzu altındaki toprakların güvenliğini sağlamak gayesiyle buralarının başka devletler tarafından işgal edilmesini önlemeye çalıştı⁹¹.

Öte yandan Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğünün Berlin Kongresi'nde Avrupalı büyük devletlerce garanti altına alınmış olması ve devletler arasında sürdürülen rekabet, Avrupa devletlerini açıktan açığa Osmanlı topraklarına tecavüz hususunda frenlemekteydi. Avrupa büyük devletlerinin kendi hesabına ve Osmanlı Devleti aleyhine statükoyu değiştirmesi, uluslararası anlaşmazlıklara yol açmıştı⁹².

⁸⁹ PROSIN, a.g.k., 290.

⁹⁰ Ettore ROSSI, *Libya: Münzü'l-Fethi'l-Arabî Hattâ Sene 1911*, 297.

⁹¹ BOA, Y. A. HUS, 208/66.

⁹² BOA, Y. EE, 43/83.

Bu sebeple Fransa, Tunus'u ancak Avrupa devletlerinin yardım ve desteğini aldıktan sonra himayesi altına alabilmiştir. İngiltere ise Mısır'ın işgalinin daima geçici olduğunu ileri sürmüştür. İngiltere, I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti'nin hukukuna itiraz etmemeye bilhassa itina göstermiştir. Böylece Avrupa büyük devletleri arasındaki rekabet, blokların teşekkülüyle daha da şiddetlenmiş ve Osmanlı Devleti'ne karşı münferit davranışlar bir dereceye kadar önlenebilmiştir. Trablusgarb'ın Tunus ve Mısır'la olan hudutları, Akdeniz dengesini ilgilendirdiğinden söz konusu devletlerin fiilî müdahalelerine yol açıyordu. Halbuki Sahra hudutlarının belirsizliği ve fiilen işgal edilmemiş olması, buralarda yürütülecek faaliyetlere imkân veriyordu⁹³.

İşte bu imkândan istifade etmek isteyen Avrupa ülkelerinin davranışları, Osmanlı Sahra politikasının netleşmesine yol açmış ve 1882 yılından itibaren de Trablusgarb Meselesi'nin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'ın güvenliğini sağlamak için Sahra ile ilgilenmeye başlayıp bu alanda bir politika izlemeye çalıştığı görülmektedir. Nitekim Kuzey Afrika'daki Osmanlı varlığı, Sahra'da tesirini 1918 yılı sonuna kadar sürekli muhafaza edecektir⁹⁴.

I. 5. 2. Trablusgarb'da Senûsî Hareketi'nin Ortaya Çıkışı

Senûsîlik, Trablusgarb'da XIX. yüzyılda ortaya çıkan tasavvufî bir ıslahat hareketidir. Kuzey Afrika'nın genelinde etkin olan bu akım, misyonerlik, sömürgecilik, geri kalmışlık, merkezî otoriteden yoksunluk ve buhranın arttığı bir dönemde kendine özgü çözüm yollarıyla dünyanın dikkatini çekmiştir⁹⁵.

1787 yılında Cezayir'in Mustaganem kentinde dünyaya gelen hareketin kurucusu Cezayirli Muhammed bin Ali es-Senûsî, ilk öğrenimini Cezayir

⁹³ ÇAYCI, *Büyük Sahrada...*, 116.

⁹⁴ MARTEL, *a.g.k.*, 22.

⁹⁵ Nicola ZIYADE, *Sufi Orders In North Africa*, 63, 69.

medreselerinde, yüksek ihtisasını Fas'ta Karaviyyin Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Fas'tan ayrıldıktan sonra tekrar memleketi Cezayir'e gitmiş, kısa bir süre burada kaldıktan sonra Tunus ve Trablusgarb üzerinden Mısır'a geçmiştir. Buradaki Ezher Üniversitesi'nde dokuz ay kadar ders vermiştir. Mısır'da umduğunu bulamayan Senûsî, Hicaz'a gidip hac vazifesini yerine getirdikten sonra dönemin seçkin simalarından ve kendisinin savunduğu fikirlerin bir benzerini savunan aslen Faslı olarak bilinen Ahmed bin İdris el-Fasî ile tanışmıştır. Kendisi gibi hukukçu olan el-Fasî yaşının ilerlemiş olduğu bir dönemde özlediği öğrenci kisvesini Senûsî'nin şahsında görmüştür. "Meşhur ikili" olarak tanınan el-Fasî ve Senûsî, bir güç oluşturarak kitlelerin nabzını ellerinde tutmaya çalışmışlardır⁹⁶.

Senûsî, aradığı tasavvufî çizgiyi daha çok İdrisiyye tarikatının piri kabul edilen el-Fasî'nin tarikatında bulmuştur. Zamanla el-Fasî'nin önde gelen halifelerinden biri konumuna yükselmiştir. Hocası ile birlikte Vahhabîler'e karşı tasavvufun İslâmîliğini savunmuş ve hatta bu vesileyle de Vahhabîler'in saygısını kazanmıştır⁹⁷.

Ahmed bin İdris'in 1837'deki vefatından sonra İdrisiyye tarikatının meşihatını üstlenen Senûsî, temelde Ahmed bin İdris'in öğretilerine bağlı kalırken, tarihî süreç içerisinde yeni anlayış ve yaklaşımları benimsemiştir. Hem el-Fâsî'den hem de diğer tarikat şeyhlerinden edindiği farklı tasavvufî tecrübeleri kendi yaklaşımları ile yoğurarak Senûsîlik adı verilen yeni bir tasavvufî oluşuma öncülük etmiştir. Senûsî, memleketi Cezayir'in işgali üzerine halkının Fransız işgaline karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesine katılmak üzere Kuzey Afrika'ya geçmiştir⁹⁸.

Dönemin seçkin isimlerinden ve manevî ağırlığa sahip olmasından dolayı Fransız istihbarat güçleri tarafından Cezayir'e sokulmayınca bir süre Kuzey Afrika halklarının durumunu tespit etmek üzere bölgede dolaşmaya başlamıştır. Gördüğü manzara kendisini çok korkutmuştu. Halkın fakirliği, bölgenin geri kalmışlığı, Müslüman kitlelerin cehalet girdabında boğulan yapısı, kabile, aşiret ve kitle

⁹⁶ PROSIN, a.g.k., 336.

⁹⁷ ZIYADE, a.g.k., 67.

⁹⁸ Nicola ZIYADE, *Sanusiyyah a Study Of a Revivalist Movement In Islam*, 14.

kavgalarının artması, Afrika halklarının merkezî idareden yoksunluğu gibi hususlar kendisini son derece rahatsız etmişti⁹⁹.

Senûsî, böylesi bir kitleyle bağımsızlık mücadelesinin verilemeyeceğini anlayarak yeniden yapılanma faaliyetine girişti. Bu maksatla şehir merkezlerinden uzakta ve çoğu kimsenin müdahale edemeyeceği iç kesimleri, hatta Sahra topraklarını seçti. İlk zaviyesini Trablusgarb'ın iç kesimlerinde yer alan Cebel-i Ahdar'da kurdu. Kurduğu zaviyeden kendine has bir disiplin teşekkül ettirdi. Müritlerini meslek sahibi olmaya, kendi el emekleriyle çalışmaya, alan el değil veren el olmaya ve üretimde bulunmaya teşvik etti. Halkın taleplerini karşılayacak düzeyde meslek dallarında elemanlar yetiştirdi. Ticaretin yayılmasına ve bölge halkları arasında yakınlaşma, kardeşlik ve birlik ruhunun uyanmasına hız verdi. Yol emniyetini sağlamaya çalıştı. Halkın taleplerini karşılayacak düzeyde meslek dallarında elemanlar yetiştirdi¹⁰⁰.

Kitleleri, her şeyden önce iyi bir Kur'ân hafızlığına, Kur'ân'ı iyi bir şekilde anlamaya teşvik etti. Kadın erkek ayırt etmeksizin bütün bölge halklarının eğitimi için zaviyelerini bir okul haline getirdi. Hatta Cağbub'da kurduğu zaviyesini tarikatın özel üniversitesi yaparak onu Afrika'daki dört büyük üniversiteden biri durumuna yükseltti. Başta Trablusgarb olmak üzere Tunus, Mısır, Cezayir, Sudan, Çad, Kameran, Somali ve Nijer topraklarına kadar yayılan geniş bir zaviye ağı kurdu¹⁰¹.

XIX. yüzyıldan itibaren Trablusgarb'da kök salmaya başlayan Senûsî hareketi, siyasî, ekonomik ve sosyal hayatta ortaya çıkan boşluktan yararlanarak meydana gelen basit, iddiasız ve yöresel bir hareket değil, devlet idaresine talip olan siyasî bir teşekküldür. Bu hareket zaman içinde adeta bir devlet hüviyetine kavuştu. Senûsîlik, gerek teorik gerekse pratik açıdan bir neo-sufizm hareketi ve ahlâkî bir ıslahat

⁹⁹ PROSIN, a.g.k., 341.

¹⁰⁰ Şehbenderzade Filibeli Ahmet HİLMÎ, *Senûsîler ve Onüçüncü Asrın En Büyük Mütefekkir-i İslâmiyyesi Seyyid Muhammed es-Senûsî: Abdülhamid ve Seyyid Muhammed el-Mehdi ve Asr-ı Hamidiyye ve Âlem-i İslâm ve Senûsîler*, 76.

¹⁰¹ PROSIN, a.g.k., 337.

programına sahiptir. Benimsenen ıslahat düşüncesi çerçevesinde, İslâm dünyasındaki siyasî boşluğun doldurulmasına çaba sarf edilmiştir. Müslüman halkların kültürel, ekonomik, sosyal ve siyasî alanlarda huzur ve sükûna kavuşmasına çalışılmıştır. Zamanla büyük bir saygınlık kazanan Senûsî önderleri, edindikleri konumla devlet içinde de etkinlik kazanmışlardır¹⁰².

Hareketin merkezini iç bölgelere nakletmek suretiyle kabile savaşları ve aile kavgalarının önüne geçmeye çalışan Senûsî liderler, tüm kabilelere karşı eşit mesafede bulunmuşlardır. Senûsî hareketinin sağladığı barış ve güvenlik sayesinde, geçmişte hiçbir kafilenin saldırıya uğramadan geçemediği yollarda ticaret serbest bir şekilde yapılmaya başlanınca aynı zamanda siyasî boşluk ve başıbozukluğun da önüne geçilmiştir¹⁰³.

Hareket, Osmanlı idaresi ile kabileler arasında bir tampon vazifesi görmüştür. Osmanlı toprakları ve eyaletleri içerisinde yayılan bu hareketi Vahhabîlik'ten ayıran önemli bir özellik, Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığıdır. Senûsî, başlangıçta Osmanlı Devleti'ne karşı samimi hisler beslemeyip menfî bir tutum sergiliyordu. Bunun başlıca sebebi, çok sevdiği hocası Muhammed İbn Kunduz'un Osmanlı'nın Cezayir valisi tarafından idam edilmesi idi. Senûsî'nin, Osmanlılar'a karşı mesafeli davranmasına yol açan bir diğer etken ise hayatının ilk gençlik dönemlerinde, Osmanlı Devleti muhalifi biri olmasından ileri geliyordu. Çünkü Hicaz'da Vahhabîler'le yaşanan sıkıntılı sürecin Trablusgarb'da da gerçekleşmesinden rahatsız oluyordu. Senûsî'nin Trablusgarb'a gelişi ile Trablusgarb'ın 1835 yılında Osmanlı Devleti'ne yeniden bağlanması, hemen hemen aynı tarihe denk düşüyordu¹⁰⁴.

Osmanlı Devleti, yeni bir idari yapı kurduğu eyalette kısa zamanda güçlü bir zaviyeye sahip olup kitlelerin nabzını elinde tutan bir hareketin siyasî bir kisveye bürünmesinden çok rahatsız oluyordu. Fakat korkulan gerçekleşmedi. Zira Senûsî,

¹⁰² ZIYADE, *Sanusiyah a Study...*, s. 77.

¹⁰³ ROSSİ, *a.g.k.*, 321.

¹⁰⁴ Muhammed Yusuf Makarîf, *Libya Beyne'l-Mazi ve'l-Hazır Safahat Mine't-Tarihi's-Siyasî*, I, 209.

zamanla Osmanlılar'la iyi ilişkiler kurmaktan kaçınmadığı gibi eski fikirlerinden de neredeyse vazgeçmiş görünüyordu. Önceleri Senûsîliği ve önderlerini yakın takibe alıp özel raporlar hazırlatan bölge valileri, daha sonra Senûsî'nin Osmanlı'ya karşı beslediği samimi hislerden memnun kalınca onunla sıcak temasa geçip güçlü ilişkiler kurmaya başladılar. Senûsî ile valiler arasında gerçekleşen mektuplaşmalar bu dostane ilişkilerin en bariz örneği idi. Trablusgarb Valisi Mehmet Emin Paşa, Bingazi Valisi Mehmet Salih Paşa ve Fizan Valisi Mustafa Paşa'ya gönderilen mektuplar bu durumun açık belgeleridir¹⁰⁵.

Bu yakınlaşmanın bir diğer örneği, Senûsî'nin Bingazi Zaviyesi Şeyhi Abdurrahim Mahbub'u İstanbul'a temsilci olarak göndermesidir. Şeyh Mahbub bizzat Sultan Abdülmecid tarafından karşılanmış ve kendisi için resmî protokol düzenlenmiştir. Yapılan görüşmeler sonucunda, Padişah bir ferman yayınlamıştır. 1856 yılında yayınlanan bu fermana göre, tarikatın varlığı Osmanlı Devleti'nin en üst makamınca bizzat tanınmış ve zaviyelerin gelirleri vergiden muaf tutularak Senûsî zaviyelerine bölgede vergi ve para toplama yetkisi verilmiştir. Osmanlı Devleti de politik amaçlarıyla çatışmadıkça ve siyasî emellerine engel teşkil etmedikçe tasavvufî hareketlerden bir takım faydalar elde etmeyi siyasî bir tutum olarak benimsemiştir¹⁰⁶.

I. 6. 1890 Fransız-İngiliz Anlaşması ve Trablusgarb'ın Güneyine Etkisi

1890 tarihli Fransız-İngiliz Anlaşması, Haziran 1890'da yapılan ve Almanya ile İngiltere arasında Doğu Afrika'yı ilgilendiren anlaşmazlığı çözümleyen İngiliz-Alman anlaşmasının bir sonucudur¹⁰⁷.

Trablusgarb'dan Sudan'a, Büyük Göller havzasına ve Afrika'nın ortasına ulaşmak isteyen İngiltere'nin, Mehdi taraftarlarının elinde bulunan arazilerle Nil

¹⁰⁵ MAKARİF, a.g.k., 213.

¹⁰⁶ HİLMİ, a.g.k., 86.

¹⁰⁷ ERİM, a.g.k., 403, 424.

kaynaklarını kontrol edebilmesi için Afrika'nın ortasında rakibi olan Almanya ile müzakerelerde bulunmuştu. Bu müzakereler sonucunda, 15 Haziran 1890'da İngiliz-Alman anlaşması yapıldı. Buna göre Almanya, Uganda üzerindeki iddialarından vazgeçiyor, buna karşılık İngiltere de, Kuzey Denizi'nde bulunan Heligoland Adası'nı Almanya'ya iade ediyordu¹⁰⁸.

Ancak bu anlaşmaya Fransa karşı çıktı. Taviz olarak Madagaskar üzerindeki himayesinin kabulünü, Tunus'la İngiltere arasındaki 1875 Anlaşması'nın tadilini ve Sudan topraklarındaki İngiliz ve Fransız nüfuzunun tahdidini teklif etti. İngiltere, Tunus'la ilgili talep hariç, diğer hususlarda müzakereye girmeyi kabul etti. Fransa, Osmanlı Devleti'nin ve Tuareglerin karşı koymaları sebebiyle Tombuktu ve Çad'a nüfuz etmeyi kolaylaştıracak bir çözüm yolu üzerinde ısrarla durdu. Böylece Fransa bir taraftan Fas'ta, diğer taraftan da Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb, Gat ve Gadames'in batısına yayılmasını önlemek istiyordu. Neticede Fransız görüşü ağır bastı ve iki devlet Londra'da 4 Ağustos 1890 yılında mutabakata vardılar¹⁰⁹.

1890 tarihli Fransız-İngiliz Anlaşmasıyla hinterland nazariyesi, en geniş manasıyla Fransa lehine tefsir edilmiştir. Cezayir'in hinterlandı güneyde Nijer Nehri'ne kadar indirilerek bu devlete batıda Sahra ve Sudan'a nüfuz imkânı verilmiştir. Böylece Fransa, Siyah Afrika'nın anahtarı olan Çad Gölü'ne çıkış kapısı bulmuş oluyordu. Çad havzası, Fransız Afrikasındaki toprakların birleşme yeri haline gelmişti. Bu sebeple Fransa bundan sonraki bütün gayret ve nüfuzunu bu bölge üzerinde yoğunlaştıracaktı.

Diğer taraftan Osmanlı Devleti, 1890 yılındaki bu anlaşmadan haberdar olur olmaz, ilgili büyükelçiliklerden bilgi istedi. Aldığı bilgiler Bâbiâli'yi oldukça teskin etti. Fakat Osmanlı Devleti, Fransa'nın ileride kısmen veya tamamen Trablusgarb'ın güneyine yerleşmesi ihtimaline karşı çıktı. Bu yüzden, söz konusu bölgenin Osmanlı Seraskerliği tarafından bir haritası çıkarıldı¹¹⁰.

¹⁰⁸ BOA, Y. PRK. PT, 6/116.

¹⁰⁹ BOA, Y. PRK. PT, 20/29.

¹¹⁰ BOA, Y. PRK. PT, 6/116.

Sonuçta, Trablusgarb'ın güneyindeki Osmanlı nüfuz bölgesine ait hudutların tespit edilerek ilgili devletlere tebliğine karar verildi. Bu karar Sadâret makamının 3 15 Ekim 1890 tarihli yazılarıyla Hariciye Nezâreti'ne bildirildi. İşte bu yazı, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'ın güneyinde hak iddia ettiği nüfuz bölgesinin hudutlarını tespit eden 30 Ekim 1890 tarihli meşhur Osmanlı notasına esas teşkil etmiştir¹¹¹.

Daha önce ifade ettiğimiz üzere, Tunus'un Fransa, Mısır'ın da İngiltere tarafından işgali üzerine İtalya bütün dikkatini Trablusgarb üzerinde toplamıştır. İtalya, 1 Ağustos 1887 yılından itibaren bir sömürge politikasını izlemeye başlamıştır. 20 Mayıs 1882 yılından beri Üçlü İttifak'ın ve 12 Şubat 1887'den beri de Akdeniz Anlaşması'nın bir üyesi olan İtalya, bu sıfatıyla Akdeniz'de statükonun değişmesi durumunda müttefiklerinin desteğini elde edebilecekti. Aslında Osmanlı Devleti, İtalya'nın müttefiklerinden bir İtalya hücumuna göz yumabilecekleri sebebiyle kuşkulandığını düşünmüyordu. Bu yüzden Bâbîâli bir İtalyan hücumu halinde Fransa ile işbirliği yapmak istemiş ve Tunus ile Trablusgarb hududu gibi ikinci derecedeki çıkarları için Fransa ile dostluk ilişkilerini bozmak istememiştir¹¹².

İtalya ise, 1890 yılında imzalanan Fransız-İngiliz Anlaşması'ndan en fazla rahatsızlık duyan ülkeydi. İtalya anlaşmadan haberdar olur olmaz, İngiltere'ye Fransa'nın belli başlı Sahra yollarını ve Trablusgarb'ın ekonomik bağımsızlığını tehdit ettiğini hatırlattı. İtalya'nın amacı, Akdeniz bölgesinde ortaya çıkan yeni dengeyi değiştirmektir. Üçlü İttifak ve Akdeniz Anlaşması'nın üyesi olan İtalya, bu sayede Trablusgarb'a yerleşmeyi arzuluyordu. Ancak bu amaca ulaşabilmek için, Akdeniz'deki uluslararası dengeyi bozulması gerekiyordu¹¹³.

İtalya Akdeniz'de dengenin bozulduğuna delil olarak önce Tunus'a bağlı Bizerte şehrinin bir Fransız deniz üssü haline getirildiğini ileri sürerek İngiltere'yi rahatsız etmiştir. Ardından Fransa ile Tunus arasında Bey'in ölümü halinde Tunus'un Fransa'ya ilhak edileceğine dair gizli bir anlaşma olduğunu iddia etmiştir.

¹¹¹ BOA, Y. PRK. PT, 6/116.

¹¹² BOA, İ. MTZ.(05), 33/1917.

¹¹³ BOA, Y. PRK. TKM, 20/22.

Fakat beklediği desteği büyük devletlerden bulamamıştır. İtalya'nın sürekli artan teşebbüsleri, Osmanlı-Fransız yakınlaşmasına ve Trablusgarb Vilâyeti'nin askerî bakımdan takviye edilmesine yol açmıştır. Bu arada İtalya'nın Habeşistan'da yenilmesi, bu ülkeye silah yardımı yapan Fransa'nın prestij ve nüfuzunu artırmıştı¹¹⁴.

I. 6. 1. Senûsî Hareketi'nin Sahra'da Avrupa Faaliyetlerine Karşı Rolü

İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki emellerinin ve Sive'ye turistik seyahatlerde bulunan İtalyan ajanlarının bölgeye yerleşmek istediklerinin farkında olan Seyyid Mehdi, temsilcilerini görevlendirerek duruma hâkim olmak istemiştir. Cağbub gözlemci ve araştırmacıların bir merkezi idi. Kufra ise, yerleşime daha uygun ve ulaşımı daha kolay bir şehirdi. Mısır'ın 1882'de İngilizler tarafından işgali sonucunda Senûsî tarikatı ve müntesipleri için merkez konumunda olan Cağbub'un ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya kalmasına mukabil, Kufra'nın savunması daha kolay bir durumda idi. Ancak Seyyid Mehdi, Senûsîliğin yayılması ve etkinliği açısından önemli ve büyük bir bölge konumundaki Merkezî Sudan'a daha yakın bir bölgeye gitmek istemiştir. Tarikat Seyyid Mehdi döneminde bilhassa Sahra ve Sudan'ın iç kesimlerine doğru oldukça genişlemiştir. Onun şahsî gayretleri ve yapısı gereği bu yayılış, misyoner tarzında bir görünüm arz ediyordu¹¹⁵.

Sudan Mehdisi'nin Nil yolu ve güzergâhını kapatmasıyla birlikte Trablusgarb vahalarından sahillere kadar uzanan ticaret yollarının önemi bir kat daha artmıştır. Tarikatın Cağbub'dan yönetilmesi ve talimatların iletilmesi hayli zor olduğundan Seyyid Mehdi 1895 yılında tarikatının genel merkezini Cağbub'a oranla daha merkezî konumda bulunan Kufra'ya taşımıştır¹¹⁶.

¹¹⁴ BOA, Y. PRK. TKM, 20/24.

¹¹⁵ Tayyib EL-EŞHEB, *Mehdi es-Senûsî*, 67.

¹¹⁶ EL-EŞHEB, *a.g.k.*, 69.

Bu hicret, Avrupalı emperyalistler ile Osmanlı Devleti nüfuzundan uzaklaşmayı, Kufra'nın başkent olarak benimsenmesini, İslâmî bir devletin kurulmasını ve Senûsîliğin tarihî seyri içerisinde yeni bir yapılanmanın gerçekleşmesini sağlamayı amaçlıyordu. Mehdi'nin tasarladığı bu devlet Trablusgarb, Cezayir'in sahra bölgeleri ve Çad Gölü bölgesini kapsıyor ve Orta Afrika'yı Akdeniz'e bağlayan tüm ticaret yollarını içerisine alacak tarzda Mısır'dan Atlantik kıyılarına kadar uzanıyordu. Ancak Kufra, Seyyid Mehdi'nin son karargâhı olmamıştır. Çünkü tarikat merkezi, ilgi alanını genişletmesinden dolayı dört yıl sonra Orta Sudan'daki Gıru'ya taşınmıştır. Daha sonra Seyyid Mehdi'nin oradan da taşınmayı düşündüğü bilinmektedir¹¹⁷.

Avrupa devletlerinin, Orta Afrika'daki nüfuz alanlarına yönelik oluşan bu açık tehdidin farkına varmaları uzun sürmedi. Avrupalılar, oradaki Senûsîlere karşı savaş açtılar ve gün geçtikçe işgal alanlarını genişletip 1902 yılında Senûsî zaviyelerini tahrip ettiler. Aynı yıl Seyyid Mehdi vefat etti. Tarikatın genç bir üyesi olan Seyyid Ahmed eş-Şerif halifesi oldu. Bundan sonraki dönemde Ahmed eş-Şerif'in şeyhliğinin daha tutarlı olduğu görülmektedir¹¹⁸.

Ahmed eş-Şerif, 1902 yılında kendini Orta Afrika'da Avrupalılara karşı yürütülen bir savaşın içerisinde buldu. Şartlar dinamik, çevik ve mücahit bir liderin varlığını gerektiriyordu. Seyyid İdris'in amcaoğlu Seyyid Ahmed eş-Şerif tam bu minvalde bir şahsiyetti. Seyyid Ahmed eş-Şerif'in stratejisi ve ilgi alanı Vaday'dı. Fransızlar'a karşı yapılan savaşta, Vaday sultanı Senûsîlere katıldı. 1904-1908 yılları arasında Fransızlarla çarpıştılar. Fransızlar'ı mağlup etme hususundaki ilk aşamada, Seyyid Ahmed eş-Şerif oldukça başarılı olmuştur. Fakat 1909 yılında Şeyh'i mağlup eden Fransızlar Vaday'ı işgal ettiler. Mücadelenin ikinci safhası bir

¹¹⁷ Seyyid el-Mehdi 1859 yılında kardeşi Seyyid Muhammed eş-Şerif'e yazdığı bir mektupta ona, Sultan'ın kuryelerinin ulaşmasını önlemenin tek yolu olan Sudan'ın iç kesimlerine taşınmak istediğini söyler. Ertesi yıl Teylemun Zaviyesi Kufra'dan yazdığı bir mektupta da ondan, Seyyid el-Mehdi'nin ayrılışından önce Kufra'ya rapor vermesini ister. EL-EŞHEB, a.g.k., 67.

¹¹⁸ E. E., Evans PRITCHARD, *The Sanusi Of Cyrenaica*, 91.

dizi savaşıyla geçti ve zamanla etkinlikleri azalan Senûsîler aktifliklerini kaybederek pasifize oldular¹¹⁹.

Fransızlar'la yapılan bu savaşlar genellikle Kaver, Bilma, Ayn Kalak'ta meydana gelmiştir. 1906 ve 1907 yıllarında Ayn Kalak'ı işgal eden Fransız askerleri buradaki Senûsî zaviyesi şeyhi ve Seyyid Mehdi'nin Sahra'daki en popüler tebliğci ve temsilcilerinden biri olan Muhammed el-Barrani'yi öldürdüler. 1909 yılında Abaiş'i işgal eden Fransızlar, buradaki Senûsî tekkelerine saldırıp yok ettiler¹²⁰.

Avrupalılar'ın galibiyet ve başarısı sahip oldukları güçten kaynaklanıyordu. Silah ve donanım bakımından daha gelişmiş durumdaydılar. Ağır savaşlar yapmak zorunda kalan Senûsîler büyük kayıplar verdiler. Abdullah ez-Zuviyi gibi en gözde ihvan hayatını kaybetti. Bununla birlikte Ahmed eş-Şerif, özellikle Fransızlar'ın Senûsî zaviyelerini harap etmelerinin, sadece Senûsîler'e yönelik değil, aynı zamanda bizzat İslâm'a karşı yapılan bir saldırı olduğu noktasında Osmanlı Sultanı'nın ilgisini çekmeyi başarmıştır¹²¹.

I. 6. 2. İtalya-Fransa Anlaşması ve Trablusgarb Meselesine Etkisi

İtalya'da iktidara gelen yeni idareciler, Üçlü İttifak'tan ayrılmadan Fransa ile olan ilişkileri yumuşatmak istediler. Çünkü Habeşistan'da ümitleri kırılan İtalya'nın, Kuzey Afrika sahillerinde tek yerleşebileceği yer olan Trablusgarb'ı ele geçirmek istemesi halinde, bunu Fransa'nın kabul etmeden gerçekleştirebilmesi mümkün değildi. Bunun yanı sıra Fransa'nın 1899 yılından beri Vatikan'a karşı takip ettiği siyaset, öteden beri Papalık'la arası iyi olmayan İtalya'yı Fransa'ya yaklaştırmıştı. Fransa ise, kıtadaki durumunu kuvvetlendirerek Üçlü İttifak'ı zayıflatmak arzusundaydı¹²².

¹¹⁹ EL-EŞHEB, **a.g.k.**, 69.

¹²⁰ BOA, Y. PRK. EŞA, 45/89.

¹²¹ PRITCHARD, **a.g.k.**, 28.

¹²² ÇAYCI, **Büyük Sahrada...**, 110, 115.

İtalya ile Fransa arasındaki yakınlaşma, üç aşamada gelişti. Önce 28 Eylül 1898'de bazı ekonomik ve kültürel menfaatlere karşılık, İtalya Tunus'taki Fransız himayesini resmen tanıdı. Diğer taraftan Kuzey Afrika'da herhangi bir yer işgal etmek için bahane arayan İtalya'nın Fas ile hem ticarî hem de politik ilişkisi vardı. Fransa, Faşo olayından sonra, Mısır ve Sudan'dan tamamen ümidini keserek gözlerini ciddi bir şekilde Fas üzerine çevirdi. Fakat yapması gereken ilk şey İtalya'yı Fas'tan uzaklaştırmaktı. İtalya'nın Fas'la ilgilenmemesine karşılık, Fransa'nın da Trablusgarb'da siyasî nüfuzunu yaymaya çalışmayacağına dair karşılıklı güvene dayalı bir mutabakata varıldı¹²³.

Fransa'nın Roma Büyükelçisi Barrere, 14 Aralık 1900 tarihinde hükümeti adına yazdığı bir mektupla 21 Mart 1899 Mukavelesi'nin Trablus ve Bingazi'ye nazaran Fransız nüfuz sahasını tespit ettiğini, Fransa'nın bu tespit edilen sahayı geçmeye niyet ve tasavvurunun olmadığını, ayrıca bu mukavelede bahis konusu olan bölge ile Trablusgarb arasında faaliyette bulunan kervanları kendi toprağına getirmek niyetinde olmadığını dair teminat verdi¹²⁴.

Her iki devlet, yapılan anlaşmanın dostluk ilişkilerini kuvvetlendirdiğini belirterek gizli tutulması hususunda mutabakata vardılar. İtalya bu anlaşma ile Fransa'ya Fas'ta hareket serbestliği sağlarken, buna mukabil kendisi de Trablus'u işgal etmek için elverişli bir hale getirmiş ve Sudan-Trablusgarb ticaret yolu için güvence elde etmiştir. Ancak bu karşılıklı teminata rağmen, İtalya'nın Trablusgarb üzerindeki emelleri hiç gevşememiştir¹²⁵.

Görüldüğü üzere Fransa, Aralık 1900'da İtalya imzaladığı anlaşmaya göre Fas'ta hareket serbestîsi elde ederken, Trablusgarb'ı da İtalyan nüfuzuna bırakmıştı. Bunun üzerine İtalya yüzünü Fas'tan Trablusgarb'a döndürdü. Bu arada Fas Sultanı, İngiltere'ye başvurup İngiltere'nin himayesine girmek istedi. Fakat İngiltere bu sırada Boer Savaşı ile meşgul olduğundan bu teklifle ilgilenmedi. Bu durum karşısında Fas Sultanı, 20 Temmuz 1901 tarihinde Fransa ile bir anlaşma yapmak

¹²³ BOA, Y. A. HUS,424/74.

¹²⁴ BOA, Y. A. HUS, 424/92.

¹²⁵ ÇAYCI, **Büyük Sahrada...**, 112, 121.

zorunda kaldı. Bu anlaşmayla Fas ile Cezayir arasındaki sınırlar çiziliyordu Mayıs 1902’de yapılan üçüncü bir anlaşmayla Fransa, Cezayir sınırına yakın yerlerdeki Fas kabilelerini kontrol ve gözetim altında bulundurma hakkını kazanıyordu. Böylelikle Fransa adım adım Fas’a girmeye başladı¹²⁶.

Fransa ile anlaşılan İtalya Trablusgarb’ı işgal ettikten sonra gözlerini buraya çevirdi. İtalya 1882’de, Tunus’un Fransa tarafından işgalinden bir yıl sonra Trablusgarb’ı işgalini düşünmeye başlamışsa da o tarihte bölgedeki uluslararası denge bu işgal için uygun değildi. Bu sebeple İtalya, kendisine Kuzey Afrika’da en büyük rakip olan Fransa ile anlaştıktan sonra Trablusgarb’ı işgal etti. Bu önemli bir adımdı. Fakat tabii ki kolay değildir. Çünkü Trablusgarb Osmanlı Devleti’ne bağlıydı. Bu yüzden İtalya Trablusgarb’ı işgal etmek için planını yapmış, Akdeniz ya da Kuzey Afrika’da uygun bir fırsat beklemeye başlamıştır¹²⁷.

I. 6. 3. Osmanlı’nın İtalya Politikasına Karşı Tutumu

I. 6. 3. 1. Osmanlı-Fransız Anlaşması

Osmanlı Devleti, Fransa ile İtalya arasında Aralık 1900’de imzalanan anlaşmadan ancak bir yıl sonra haberdar oldu ve haberin doğruluk derecesi hakkında Paris ve Roma Büyükelçiliklerinden bilgi istedi. Roma Büyükelçiliği 28 Ocak 1902 tarihli cevabında yapılan anlaşmanın mahiyeti hakkında bilgi verdikten sonra özetle, 1899 yılından beri gelen İtalyan hükümetlerinin şu yolda teminata bulunduklarını bildirdi: “İtalyan Hükümeti’nin, Trablusgarb’ın toprak bütünlüğünün meşru hâkimi olduğu ve Akdeniz dengesi bugünkü durumunu muhafaza ettiği müddetçe Trablusgarb’a doğru yayılmak gibi bir niyeti yoktur”¹²⁸.

Ancak İtalyan Hükümeti, bu kayıtsızlığından Akdeniz’de dengenin bozulması halinde çıkacak ve başka herhangi bir devletin Trablusgarb’a yerleşmesine

¹²⁶ TUKİN, a.g.k., 334, 339.

¹²⁷ BOA, Y. A. HUS, 424/92.

¹²⁸ DEBIDOUR, a.g.k., 64.

kesinlikle müsaade etmeyecektir. Büyükelçi İtalyan teminatının statükonun devamıyla kaim olduğunu ifade ettikten sonra hâlihazırda Trablusgarb’a karşı bir hareketin bahis konusu olmadığını belirterek raporuna son veriyordu¹²⁹.

Osmanlı Devleti, Fransa-İtalya anlaşmasını Berlin Antlaşması’nı imzalayan devletler nezdinde protesto etmeye karar verdi. Bu maksatla Londra, Berlin, Viyana ve St. Petersburg Büyükelçiliklerine Fransa ile İtalya arasında Trablusgarb konusunda bir anlaşma yapıldığını, böyle bir anlaşmanın Avrupa ve Akdeniz dengesini bozacağını, Trablusgarb’a karşı yapılan bir tecavüz anlaşmasının Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünü garanti eden Berlin Antlaşması’nın temel prensibini zedeleyeceğini belirterek bulundukları başkentlerden bu hususta bilgi alınmasını istedi¹³⁰.

İngiltere Dışişleri bakanına göre, aslında bu bir Fransız-İtalyan ittifak anlaşması değil, sadece 1898 yılındaki mukavelenin teyidi idi. Diğer taraftan Fransa da, Trablusgarb’ın ilgi alanına girmediğini ifade etmiştir. İngiltere Hükümeti, Akdeniz’de statükonun devam etmesinden yana olduğundan bu görüşü değişmemiştir. Osmanlı Londra Büyükelçiliği, İngiliz Dışişleri bakanının bu düşüncelerine iştirak ettiğini, “anlaşmanın Trablusgarb’ı hedef alan bir ittifak şeklini almadığı” kanaatinde olduğunu hükümetine bildirdi¹³¹.

Büyük devletlerin görüşü bu şekilde ortaya çıktıktan sonra Sultan II. Abdülhamid bizzat Fransa büyükelçisi ile görüştü. 24 Ocak 1902 tarihinde yapılan bu görüşmede Padişah, eski Fransız büyükelçileri Montebello ve Cambon ile şeflerinin Trablusgarb’ın Osmanlı Devleti’nde kalması hususundaki görüşlerini teferruatlı bir şekilde anlattı¹³².

Padişah, İtalyan komşuluğunun Tunus için zararları ve tehlikeleri üzerinde ısrarla durdu. Padişah’ın Trablusgarb konusunda Fransa ile İtalya’nın anlaşmalarını,

¹²⁹ ÇAYCI, **Büyük Sahrada...**, 112, 121.

¹³⁰ BOA, Y. A. HUS, 424/74.

¹³¹ BOA, Y. A. HUS, 424/74.

¹³² BARDIN, 176.

dolayısıyla İtalya'nın tek başına hareket etmesinin engellenmesi gerektiğini belirtti. Fransa, büyükelçisine bu konuda Osmanlı Devleti ile müzakereye girmemesi talimatını verdi. Bu durumda Fransa'nın tutumu meydana çıkmış oluyordu. Bâbîâlî, Trablusgarb'ı tehdit altında gördüğünden, bir taraftan İtalya'dan tecavüz etmeyeceğine dair güvence almaya çalışırken, diğer taraftan da Fransa'nın bu konuda yardımını temin etmek için çaba sarf ediyordu¹³³.

Bu arada İtalya, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü muhafaza etmek gayesi güttüğünü, aslında Trablusgarb'ın Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmasının İtalya için bir tehlike olacağına işaret ederek İtalya'nın Trablusgarb'da sadece ticaretini geliştirmeyi gaye edindiğini açıkladı. Bu açıklamalara rağmen, İtalya'nın Trablusgarb'a asker çıkarması ihtimalinin Osmanlı Devleti'ni ciddi bir şekilde meşgul ettiği, İtalya nezdinde sık sık yapılan siyasî teşebbüslerden anlaşılmaktadır. Bu ihtimalin kuvvetlenmesinin bir neticesi olarak Osmanlı Devleti, 1883-1899 devresinde olduğu gibi, bu hususta Fransa ile işbirliği yapmak istedi¹³⁴.

Bâbîâlî, Aralık 1900'de Fransa ile İtalya arasında imzalanmış olan anlaşmadan haberdar olur olmaz, Paris Büyükelçisi Münir Bey'e İtalya'nın Trablusgarb'a karşı yapacağı her türlü tecavüze Fransa'nın karşı çıkacağına dair teminat elde etmesi talimatını verdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü garanti eden Paris ve Berlin Antlaşmalarını imza etmiş olan bir devlet sıfatıyla, Fransa'nın takınacağı tavrın tespit edilerek bu husustaki tutumunun öğrenilmesini istedi¹³⁵.

Bâbîâlî, Münir Bey'e, Fransa ile Trablusgarb konusunda yapılacak anlaşma şartlarının Osmanlı Devleti'ne bir faydası olmayacağı ve Padişah'ın hâkimiyet haklarını zedeleyeceği anlaşıldığından, bu konuda Fransa kabinesi nezdinde yapılan zemin yoklama faaliyetlerine son verilmesini istedi. Böylece 1902 yılının ilk üç ayında yapılmasına çalışan Osmanlı-Fransız anlaşması gerçekleşemedi. Buna

¹³³ ÇAYCI, **Büyük Sahrada...**, 112, 121.

¹³⁴ BOA, İ. HUS, 94/1319 Za.-022.

¹³⁵ BOA, İ. HUS, 94/1319 Za.-022.

mukabil aynı yıl Akdeniz dengesi ve dolayısıyla Sahra ile ilgili Osmanlı-Fransız devletleri arasında iki yeni anlaşma imzalandı¹³⁶.

I. 7. İtalya'nın Trablusgarb Politikası ve Kamuoyunun Tutumu

Millî birliğini sağlayıp Avrupa'da yeni bir güç olarak ortaya çıkan İtalya, diğer emperyalist Avrupa devletleri gibi sömürgecilik politikasını benimsemiştir. Avrupa devletleri Amerika, Afrika ve Asya'da büyük sömürgelere sahip iken İtalya'nın bu yağmadan mahrum edilmemesi düşüncesi İtalya'da kuvvet kazanmaya başlamıştır¹³⁷.

Bilindiği üzere, Tunus'un Fransa tarafından işgaline Osmanlı Devleti ve İtalya itiraz etmişlerdi. Bu toprakları gelecekte kendi sömürgesi olarak gören İtalya, Fransız işgalinden sonra da elde ettiği haklardan kolay vazgeçmeye yanaşmadı. Tunus'ta Fransız-İtalyan nüfuz çekişmesi 1900 yılında yapılan antlaşmaya rağmen 1919 yılına kadar sürdü. Tunus'u Fransa'ya kaptıran İtalya, Kuzey Afrika'da paylaşılmamış son Osmanlı topraklarından olan Trablusgarb ve Bingazi'ye yöneldi. Mısır ve Tunus'un işgaliyle önemli bir darbe alan İtalya, mutlaka Trablusgarb ve Bingazi'ye sahip olmak istiyordu. Bu sebeple İtalya'nın 1881 yılından sonra izlediği dış politikasında Trablusgarb Meselesi önemli bir yer tutmaktadır¹³⁸.

İtalya, Trablusgarb ve Bingazi üzerindeki niyetlerini açıkça ifade edip hak iddialarını diğer devletlere kabul ettirmek için yoğun bir faaliyete girişti. İtalya'nın Üçlü İttifak'a girmesinde, Tunus Meselesi'nden dolayı Fransa'ya karşı meydana gelen küskünlüğün yanında Fransa ve İngiltere'yi Trablusgarb'ı kapabilecek tehlikeli birer rakip olarak görmesinin de büyük rolü olmuştur. İtalya, 1882 yılında

¹³⁶ BOA, Y. H. A, 518/61.

¹³⁷ Suphi Nuri İLERİ, *Siyasi Tarih*, 306.

¹³⁸ BAYUR, *a.g.k.*, I/1, 36.

Almanya ve Avusturya ile imzaladığı Üçlü Antlaşma ile Kuzey Afrika'daki emellerini kabul ettirmek için gerekli zemini hazırladığına inanıyordu¹³⁹.

Böylece İtalya, Trablusgarb ve Bingazi üzerindeki emellerini İngiltere'ye kabul ettirdiği gibi muhtemel Fransız tehlikesine karşı da İngiltere'nin desteğini sağlamış oluyordu. Ancak İngiltere'nin desteği uzun süreli olmadı. İki devlet arasındaki antlaşmayı 1896 yılında İngiltere yenilemedi. Çünkü artık İngiltere'nin Mısır'da İtalya'nın desteğine ihtiyacı kalmamıştı. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi, bu değişiklik sonucunda İtalya, Fransa ile aralarındaki ilişkileri düzeltmenin yollarını aramaya başladı ve Kuzey Afrika'da cereyan eden Fransız-İngiliz çatışması dolayısıyla Fransa ile 1902 yılında gizli bir anlaşma imzalandı¹⁴⁰.

Böylece İtalya, bütün büyük devletlere Trablusgarb ve Bingazi'yi kendi nüfuz bölgesi olarak kabul ettirmekle Osmanlı'nın Kuzey Afrika'daki bu son topraklarının gelecekte istila etmek yolunda önemli bir adım atmış oldu.

I. 7. 1. İtalya'nın Trablusgarb'ı İşgal Etmek İçin Gösterdiği Diplomatik Ataklar

İtalya, Habeşistan yenilgisinden sonra yeniden dikkatini Trablusgarb'a çevirdi. Ancak geçen zaman içerisinde devletlerarası ilişkilerde yeni değişiklikler olmuştu. Söz gelimi, İngiltere Akdeniz politikasında İtalya'yı desteklemekten vazgeçmişti. Halbuki İtalya'nın İngiltere'nin desteğine ihtiyacı vardı¹⁴¹.

Yine bu sırada Fransa ile İngiltere arasında 21 Mart 1899 yılında bir anlaşma yapılmıştı. Fransa, bu anlaşma sonucunda Trablusgarb'ın güneyine yerleşme imkânı bulmuştu. Bu sebeple hem bunu, hem de bir zamandan beri teşebbüste bulunduğu Fas üzerindeki çıkarlarını İtalya'ya göstermek istiyordu. Bunun için de İtalya'yı

¹³⁹ ARMAOĞLU, a.g.k., 225.

¹⁴⁰ ÇAYCI, *Büyük Sahrada...*, 65.

¹⁴¹ BOA, Y. A. HUS, 427/11.

Trablusgarb’da serbest bırakmak, bunun karşılığında ise aralarındaki ilişkileri düzeltmek amacındaydı¹⁴².

Böylece Fransa, Trablusgarb’ın güneyi konusunda, İtalya’nın ve dolayısıyla da Üçlü İttifak’ın Osmanlı Devleti’ni desteklemesini önlemiş olacaktı. Ayrıca, Cezayir’in batı sınırlarının güvenliğini sağlamak için Fas’ı işgal ettiği takdirde, burayı İtalya’ya karşı ödün olarak kullanabilecekti. Nihayet iki devlet arasında 14 Aralık 1900 tarihinde bu konuda bir anlaşma yapıldı. Buna göre İtalya, Fransa’nın Fas’ta girişeceği hareketleri tanımasına karşılık, Trablusgarb ve Bingazi’deki nüfuzunu çoğaltabilecekti. Böylece İtalya sınır komşusu olup aynı zamanda Akdeniz’in büyük güçlerinden ve Kuzey Afrika’da sömürgeleri bulunan Fransa ile ilişkilerini düzelterek Trablusgarb’a yapacağı teşebbüsü ona da göstermiş oldu¹⁴³.

Ancak İtalya, bunu yeterli görmemekteydi. Akdeniz’de ve Kuzey Afrika’da büyük güç ve etkiye sahip bulunan İngiltere ile de anlaşmak istiyordu. Bu sıralarda İngiltere, Akdeniz’de Fransa’ya karşı, İtalya’yı bir denge unsuru olarak kullanmak niyetindeydi. Bunun için Trablusgarb’da statükonun korunması veya değişiklik kaçınılmaz olursa, üçüncü bir devletin söz sahibi olmasını istiyordu. İşte bu şartlar altında, İtalya’nın Ocak 1901’deki başvurusu üzerine 12 Mart 1902 tarihinde İngiliz-İtalyan Anlaşması yapıldı. Buna göre İngiltere, Trablusgarb’da statüko değişikliği söz konusu olursa, bunun İtalya aleyhine olmamasına çalışacaktı. Buna karşılık İtalya da, Akdeniz’de İngiliz çıkarlarına aykırı olacak bir anlaşmaya girmeyecekti¹⁴⁴.

Böylece İtalya, Trablusgarb’a yerleşmek konusunu İngiltere’ye kabul ettirmiş oluyordu. Bir süre sonra 1900 tarihli anlaşmayı genişleten yeni Fransız-İtalyan Anlaşması 30 Haziran 1902 yılında yapıldı. Aynı günlerde Haziran 1902’de Üçlü İttifak’ın yenilenmesi sırasında İtalya, daha önce Almanya’ya kabul ettirdiği Trablusgarb üzerindeki emellerini bu kez de Avusturya’ya bildirdi. Bu suretle İtalya,

¹⁴² BOA, Y. A. HUS, 116/39.

¹⁴³ BOA, Y. PRK. TKM, 41/53.

¹⁴⁴ BOA, Y. A. HUS, 116/39.

Trablusgarb'a yapacağı işgal için daha 1902 yılında dört büyük devletin onay ve desteğini diplomatik yollardan sağlamış oldu.

Görüldüğü üzere İtalya, XX. yüzyılın başında başlıca iki hedefe yönelmiş bulunuyordu: Bunlar Arnavutluk'u da içene alacak şekilde Adriyatik kıyılarını Akdeniz'in bir kapısı haline getirmek ve Trablusgarb'ı ele geçirerek sömürge yapmaktı¹⁴⁵.

İtalya bu şekilde uzun bir politikanın sonucunda, Trablusgarb üzerine girişeceği bir teşebbüsü, devletlerarası ilişkilerdeki gelişmelerden de yararlanarak diğer devletlere tanıtip kabul ettirmiştir. Bundan sonra yapılması gereken iş, fiilen harekete geçmektir.

I. 7. 2. İtalya'nın Trablusgarb'daki Sömürge Faaliyetleri

Bilindiği gibi, İtalyan birliği kurulduktan sonra işbaşına gelen hükümetler Trablusgarb ve Bingazi'yi ilgi alanları olarak kabul etmişlerdi. Bu ilginin bir sonucu olarak Trablusgarb ticaretinde İtalya büyük pay sahibi oldu. İtalyanlar, öncelikle Trablusgarb'ın deniz ticaretine el attılar. İtalyalılar yoğun ticarî faaliyetlerine rağmen Fransa'nın 1881 yılında Tunus'u işgaline kadar Trablusgarb ve Bingazi'yi öncelikle sömürge alanı olarak düşünmüyorlardı. İtalya için asıl hedef, Tunus idi. Çünkü Tunus'un Osmanlı Devleti ile bağları son derece zayıftı¹⁴⁶.

Osmanlı Devleti, İtalya'nın Trablusgarb ve Bingazi ile ilgili sömürgeci emellerini fark etmekte gecikmedi. Konu Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda gündeme getirildi. Mecliste söz alan Serdâriekrem Abdülkerim Paşa, İtalya'nın Trablusgarb hakkında bazı fikirler beslediğini, gerekli tedbirler alınmazsa Kuzey Afrika'daki bu son Osmanlı toprağının da kaybedileceğini ileri sürdü. Mithat Paşa da bu iddiayı

¹⁴⁵ ESMER, a.g.e., 407-408.

¹⁴⁶ ESMER, a.g.e., 252.

destekler bir konuşma yaparak İtalyan faaliyetlerinin Trablusgarb'ı tehdit ettiğini vurguladı¹⁴⁷.

Daha önce, 1876 yılında Abdülkerim Paşa tarafından Hüseyin Avni Paşa'ya gönderilen bir mektupta şunlar yazılmıştı: “Şimdi İtalya, bizim Rumeli'deki meşguliyetimizden istifade ederek Trablusgarb'da kendine bir takım menfaatler temin etmek istiyor. Geçen gün *Freie Presse*'de İtalyanca'dan tercüme edilmiş bir makale gördüm. Bu makalede Napoli ile Trablusgarb arasında bir deniz taşımacılık şirketi kurulmasından bahsediliyordu. Bu teşebbüsün sadece bir vapur işletmesiyle sınırlı kalmayacağı mülâhazasında bulunarak orada bazı tedbir alınmasını tavsiye ederim¹⁴⁸”.

Bu ifadelerle İtalya'nın Trablusgarb ile ilgili faaliyetlerine bir Osmanlı bürokratının ağzından dikkat çekilmektedir.

I. 7. 2. 1. Banco Di Roma'nın İşgale Katkı Sağlayan Faaliyetleri

İtalyanlar, Trablusgarb'da 1876 yılından itibaren dış hatlarda oluşan bir deniz yolu ajansı kurdukları gibi Trablusgarb'a hâkim olmak yerine, iktisadî bakımdan halk nazarında İtalya'yı hoş göstermek için posta ve taşımacılıkla da ilgilenmişlerdir. Banco Di Roma Müdürü Bresciani tarafından Osmanlı makamlarına 1908 yılında yapılan bir başvuruda haberleşmeye yardımcı olmak maksadıyla vilâyet sahilllerinde bir vapur çalıştırmak istediklerini belirtmiş ve kendilerine izin verildiği takdirde Osmanlı postalarının ücretsiz olarak taşınacağı taahhüt etmişti. Trablusgarb valisinin bu istekleri reddetmiş ve Sadâret'e çektiği telgraflarla Banco Di Roma'nın bu faaliyetlerinin ticarî değil, siyasî amaçlara hizmet edeceğini bildirmişti. Buna rağmen İtalyanlar ile uzlaşma yolunu tercih eden

¹⁴⁷ Mehmed Süleyman AVANZÂDE, *Trablusgarb ve Devlet-i Aliye-İtalya Vekâyi-i Harbiyesi*, 158.

¹⁴⁸ AVANZÂDE, *a.g.k.*, 66.

Bâbîâli'nin vapur işletmesine izin veren kararı, 21 Nisan 1908 yılında Trablusgarb'a ulaşmıştır¹⁴⁹.

Ülkede çalışma izni alan bankalar, devletlere ve fertlere borç para vermek suretiyle önce borçlandırılıp sonra iflasa sürüklenmeye çalışmaktaydı. Trablusgarb'a nüfuz etmek isteyen İtalyan sömürgeciler de aynı yolu izlemişlerdir. Diğer sömürgeci devlet ve şirketlerin vasıtası durumundaki bankaların Osmanlı Devleti'ni ve halkını borçlandırmakla ekonomik ve siyasî çıkarlar elde ettiklerini gören İtalyan Hükümeti de, Trablusgarb ve Bingazi üzerinde nüfuz kurabilmek için Banco Di Roma'yı kullanmaya karar vermiştir. İtalyanlar, Trablusgarb'da Banco Di Roma'nın bir şubesini açmak için ilk kez 1905 yılında teşebbüste bulundular. Ancak, bu teşebbüs sonuç vermedi¹⁵⁰.

Bu yalanlamaya rağmen Trablusgarb'da İtalyanların ekonomik faaliyetlerinin gün geçtikçe artması, Osmanlı idarecilerini harekete geçirdi. İtalyan teşebbüslerinin sonuçsuz bırakılması için 1906 yılında Osmanlı Bankası'nın bir şubesi Trablusgarb'da hizmete açıldı. İtalyanlar, 1907 yılında Trablusgarb'da bir ev kiraladılar. İtalyan konsolosu bu binanın ne maksatla kullanılacağı sorulduğunda burada banka açmayacaklarına dair teminat verilmişti. Oysa bir süre sonra İtalya'dan gelen Banco Di Roma yazılı bir afişin Trablusgarb Gümrüğü'nden geçirilmemesi Recep Paşa ile İtalyan konsolosu arasında tartışmalara sebep oldu¹⁵¹.

Recep Paşa, 8 Nisan 1907 yılında Bâbîâli'ye çektiği telgrafta, Trablusgarb'da bir banka açılmasının iktisadî ve siyasî mahzurlarından bahsederek nasıl davranılması gerektiğini sordu. Bankanın açılmasını Sadâret sakıncalı bulmasına karşılık Hariciye Nezâreti aynı görüşte değildi. Osmanlı Hariciyesi'ne göre, İtalyan

¹⁴⁹ Özcan MERT, "Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma'nın Trablusgarb'daki Faaliyetleri", **Belleten**, LI/200, 843.

¹⁵⁰ Ernest Nathaniel BENNETT, **With The Turks In Tripoli: Being Some Experiences In The Turco-Italian War Of 1911**, 156.

¹⁵¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Eylül 1911.

bankasının kuruluşuna siyasî yoldan engel olmaya gerek yoktu. Nihayet bu görüş, Sadâretçe de benimsenerek uygulama alanına konulmuştur¹⁵².

İtalya Dışişleri Bakanlığı 20 Nisan 1907’de olaya müdahale ederek Banco Di Roma’nın Trablusgarb’da bir şube açmasıyla ilgili olarak gümrükte çıkarılan zorluklara bir son verilmesini Bâbîâli’den istedi. Hariciye Nezâreti, 22 Nisan 1907 tarihinde Trablusgarb Valiliği’ne çektiği telgraf ile Banco Di Roma’nın kurulmasına izin verildiğini tebliğ etti. Trablusgarb’da şube açmayı başaran Banco Di Roma, hemen ardından bir şube de Bingazi’de açmak üzere harekete geçti¹⁵³.

Bundan sonra Trablusgarb ve Bingazi’deki İtalyan faaliyetleri artmaya başladı. Banka Homs, Zevare, Mısrata, Zliten ve Derne şubelerini açtı. 1873 yılında Osmanlı topraklarında mülk edinme hakkını elde eden İtalya, Trablusgarb ve Bingazi’de siyasî emellerini gerçekleştirmek için 1890 yılından itibaren de önemli miktardaki İtalyan sermayesini gelecekte oluşturacağı sömürge topraklarına akıtmaya başlamıştı¹⁵⁴.

İtalyan Hükümeti, Trablusgarb’da daha önce bazı kişiler vasıtasıyla yürüttüğü arazi ve mülk edinme faaliyetini Banco Di Roma yoluyla sürdürmeyi amaçlıyordu. Fakat Osmanlı Hükümeti’nin Banco Di Roma’nın bir kurum olarak arazi ve mülk satın alamayacağını, bu tür faaliyetlerin ancak bazı kişiler tarafından yürütülebileceğini ileri sürmesi üzerine bu kez Banka Müdürü Bresciani adına arazi ve mülk alımına başlandı¹⁵⁵.

Öte yandan, Banco Di Roma, emlâkini rehin alarak karşılığında Trablusgarb halkına kredi veriyor, borç ödenmeyince de rehin aldığı emlâke sahip oluyordu. Bütün bu faaliyetler İtalyan siyasî gayelerini gerçekleştirmeye zemin hazırlamak içindi. Banka, satın alımlarda değerinden çok para verdiği gibi aldığı emlâkin tapulu olup olmadığına da dikkat etmiyordu. Banco Di Roma’nın şubeleri, o günün diğer

¹⁵² PROSIN, **a.g.k.**, 407-408.

¹⁵³ MERT, **a.g.m.**, 834-835.

¹⁵⁴ *Şehbal*, 6 Ekim 1911.

¹⁵⁵ *Tanin*, 12 Eylül 1911.

bankaları gibi sadece bankerlik ve sarraflıkla uğraşmıyor, bunun yanı sıra yumurta, kepek alıp satma gibi basit işlerle de uğraşıyordu. Bütün küçük işler bankanın tekeline geçmişti. Amaç, ülkenin tüm ticaret kaynaklarını ele geçirip yerli ticareti iflasa mahkûm etmekti¹⁵⁶.

Banco Di Roma'nın, Trablusgarb ve Bingazi'deki faaliyetlerinin temel amacı, ekonomik nüfuzu sağlayarak İtalyan Hükümeti'ni askerî bir işgal teşebbüsünün gerektireceği zahmet ve masraflardan kurtarmaktı. Ayrıca, Osmanlı idaresinin nüfuzunu ortadan kaldırarak İtalyanlar'ın ülkeye girişini kolaylaştırmaktı. Böylece Banco Di Roma, özel bir teşebbüs olmasına rağmen hem bir taraftan devletin siyasî çıkarlarına hizmet ediyor, hem de diğer yönüyle ortaklarına kâr sağlıyordu. İtalya, birliğini yeni sağladığından İtalyan halkını maddî ve manevî bakımdan tatmin etmek istiyordu. Bu iş için de sömürge alanı olarak Osmanlı topraklarını seçmişti. Bunu yaparken de aynı zamanda sermayedarları bulundukları Banco Di Roma vasıtasıyla halkın kesesini doldurmayı amaçlıyordu. Gerçekten de banka, işgal öncesi faaliyetleriyle Trablusgarb'ın iktisadî hayatına egemen olmuştu¹⁵⁷.

I. 7. 2. 2. İtalyan Okullarının Faaliyetleri

İtalyanlar, Trablusgarb ve Bingazi'ye sahip olabilmek için emperyalizmin her türlü giriş vasıtasını kullanmışlardır. Bunların başında okullar gelmektedir. Trablusgarb'da açılan ilk İtalyan Okulu Fransızlar'la birlikte işletilen Saint Joseph Rahipler Okulu'dur. Bunu, diğer okulların açılması takip etmiştir. 1900 yılında Trablusgarb Vilâyeti'nde İtalyanlar'a ait okulların sayısı, dördü ibtidâî ve biri rüşdiye olmak üzere beşi bulmuştur. 1911 yılına gelindiğinde bunların sayısı ona çıkmıştır. Bu okullarda Arap çocuklarına İtalyan dili öğretilmekte ve İtalyan hayat tarzı benimsetilmeye çalışılmaktaydı¹⁵⁸.

¹⁵⁶ *Tanin*, 12 Eylül 1911.

¹⁵⁷ *Sabah*, 26 Haziran 1912.

¹⁵⁸ KOLOĞLU, a.g.k., 28, 30.

Bingazi’de faaliyette bulunan bir okulda parayla satın aldıkları veya kimsesiz olan zenci çocuklarını toplayarak dinlerini değiştirip Hristiyanlaştırıyorlar ve eğittikten sonra da ülkenin çeşitli bölgelerinde propagandacı olarak kullanıyorlardı. Açtıkları yetim okullarına aldıkları çocukları zamanla birer Osmanlı düşmanı ve İtalya’nın sömürgeci politikasına hizmet eden fertler haline getiriyorlardı. Bu gençler, Arap halkı ile İtalyanlar arasında iletişim kurulmasında kullanılacaklardı. Kültürel sömürge faaliyeti görüntüsü altında işgal hazırlıkları yapılıyordu. Bu okullar, İtalyan askerî gücünün ilerlemesine yardımcı oluyordu. İtalyanlar’a ait okullara Trablusgarb’da yaşayan Hristiyan ve Yahudi ailelerin çocukları da devam ediyorlardı. İtalyan Hükümeti ve basını bu okulların faaliyetleriyle yakından ilgileniyorlardı¹⁵⁹.

Trablusgarb halkına hoş görünmek ve İtalyan idaresinin sunacağı hizmetler vasıtasıyla halkın en azından bir kısmından destek almayı amaçlayan İtalyanlar, ülkenin önemli yerleşim merkezlerinde hastane, dispanser ve postahaneler açtılar. Buralarda verdikleri karşılıksız hizmetler vasıtasıyla halk nazarında itibar kazanıp onları yanlarına çekmeyi ve Osmanlı yönetimi aleyhine çevirmeyi amaçlıyorlardı¹⁶⁰.

I. 7. 2. 3. İtalyan Basınının Faaliyetleri

Okulların ve Banco Di Roma’nın Trablusgarb’da yaptıkları gibi hükümetin izlediği Trablusgarb’a sahiplenme politikasına İtalyan basını da yaptığı yayınlarla katılmıştır. Trablusgarb’da çıkan iki gazete de aynı amaca hizmet ediyordu. Bunlardan yayın hayatını Roma’da sürdüren *Tribuna* gazetesi, 21 Şubat 1909 tarihinde Trablusgarb Vilâyeti’nin iktisadî durumunun gittikçe fenalaşmakta olduğundan bahsederek yağmurun azlığı ve kuraklığın devamı yüzünden halkın son derece sıkıntıda olduğunu ve gittikçe artan suçlardan dolayı köylülerin şehirlere göç ettiğini yazıyordu. İtalyanların niyeti, bu iddialarla gerçekleri dile getirmek değil, Osmanlı Devleti’nin Trablusgarb’a gereken ilgiyi göstermediği mesajını vermektir.

¹⁵⁹ Tanin, 12 Eylül 1911.

¹⁶⁰ Tercüman-ı Hakikat, 29 Eylül 1911.

Nitekim bu mesaj, ileride İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali sırasında sömürgecilik gerekçelerinden biri olacaktır¹⁶¹.

Diğer taraftan İtalyan Hükümeti'nin baskıları sonucunda Osmanlı Devleti, İtalyanlar'a Trablusgarb ve Bingazi'nin her tarafında maden arama izni verdi. Bu izin sayesinde İtalyanlar, ülkenin maden zenginlikleri hakkında fikir edinme imkânını elde ettiler. Ayrıca arkeolojik kazı yapma iznini de alan İtalyanlar, bu yolla Trablusgarb ve Bingazi'nin kültürel ve tarihî mirasını yağmalamaya ve arkeolojik kazı bahanesiyle yer altı zenginliklerini tespiti çalıştılar¹⁶².

I. 8. Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb Politikası

I. 8. 1. II. Abdülhamid'in Trablusgarb Politikası

Trablusgarb, 1835 yılından itibaren başlayan Osmanlı hâkimiyeti devresinde, doğrudan doğruya Osmanlı Devletince tayin edilen valilerce yönetilmiştir. 1864 *Tarihli Vilâyet Kanunu* gereğince vilâyet haline getirilen Trablusgarb'da, 1877 *Tarihli Kanun*'la yeni bir idarî düzenlemeye gidilmiş ve Bingazi, Derne ve havalisi Trablusgarb'dan ayrılarak direk İstanbul'a bağlı müstakil bir sancak haline getirilmiştir¹⁶³. Bu tarihten sonra, Trablusgarb sahillerinden Büyük Sahra'ya kadar uzanan geniş topraklar üzerinde Osmanlı hâkimiyetini yeniden tesis etmek, Trablusgarb valilerinin başlıca meşguliyeti olmuştur. Özellikle Sultan II. Abdülhamid zamanında Osmanlı hâkimiyetinin Afrika içlerine doğru genişletilmesi için büyük çabalar sarf edilmiştir¹⁶⁴.

Fransa'nın Tunus'u himayesine aldığını deklare etmesiyle Osmanlı Hükümeti muhtemel bir tehlikeye karşı daha dikkatli olmak amacıyla Trablusgarb'ı tekrar tahkim etti. 1881 yılında savunma açısından hayatî öneme sahip olan Trablus ve

¹⁶¹ *Tanin*, 12 Eylül 1911.

¹⁶² PROSIN, **a.g.k.**, 411.

¹⁶³ Celal Tevfik KARASAPAN, **Libya, Trablusgarb, Bingazi ve Fizan**, 147.

¹⁶⁴ KARASAPAN, **a.g.k.**, 176, 179.

Bingazi güçlendirildi. Alınan önemli bir tedbir de Bingazi bölgesinin Trablusgarb Eyaleti'nden tamamen ayrılmasıdır. 1888 yılından itibaren Bingazi Trablusgarb'dan tamamen bağımsız bir sancak oldu. Fransa ve İtalya arasında yapılan bir antlaşma sonucunda 1902'den itibaren Trablusgarb'ın serbest bir bölge olduğu kararına varıldı¹⁶⁵.

Sultan II. Abdülhamid, İtalyanlar'ın Trablusgarb Vilâyeti'ndeki emellerini anlamakta gecikmemiştir. Bu dönemde muhtemel bir İtalyan işgal tehlikesine karşı tedbirler alınmaya başlanıp İtalyan faaliyetlerine zorluk çıkarmanın yolları aranmıştır. Bu topraklar sebebiyle İtalya ile bir savaşın çıkmasını istemeyen Sultan II. Abdülhamid, sömürgeci güçler arasındaki çıkar çatışmalarını körükleyerek İtalyan oyununu bozmayı düşünmüştür¹⁶⁶.

İtalya 1905 yılında Bâbîâli'ye verdiği bir nota ile Trablusgarb Vilâyeti için bir takım imtiyazlar talep etmiştir. II. Abdülhamid, İtalyan isteklerini engellemek için Fransa'yı devreye sokup İtalya'nın istediği imtiyazların verilmemesini teşvik etti. Ancak Osmanlı Devleti aradığı diplomatik desteği bulamadığından İtalyan taleplerini kabul etmek zorunda kaldı. İtalya Başbakanı Forti, bu imtiyazları kazandıktan sonra Fransa Dışişleri bakanına: "Artık Trablusgarb'ı kolaylıkla işgale muvaffak olacağımıza eminim." demişti¹⁶⁷.

II. Abdülhamid tarafından Trablusgarb üzerindeki emperyalist güçlerin oyunlarını engellemek amacıyla izlenen politika çoğu zaman sonuçsuz kalıyordu. Bu sırada İtalya, Trablusgarb Limanı'nın inşası için açılan ihaleyi kazanan Fransa'ya karşı çıktı. Gerçekten de bu ihaleden dolayı, İtalya Dışişleri Bakanı Tittoni ve İtalyan kamuoyu ayağa kalkmış, böylece Fransa aleyhine büyük bir tepki meydana gelmesine sebep olmuştur¹⁶⁸.

¹⁶⁵ KARASAPAN, **a.g.k.**, 176, 179.

¹⁶⁶ BOA, İ. HUS, 75/14.

¹⁶⁷ AVANZÂDE, **a.g.k.**, 66-67.

¹⁶⁸ BOA, İ. HUS, 37/19.

Orta Afrika'nın Akdeniz'e açılan kapısı olan Bingazi'de İtalyan faaliyetlerinin gün geçtikçe arttığı göze çarpıyordu. Sömürge alanları üzerinde birbirlerinin hak ve hukukunu aralarındaki gizli anlaşmalarla tanımalarına rağmen İngilizler'in Sellum Limanı'nın Mısır'a ait olduğunu iddia etmesi İtalyanlar'ı, Bingazi'yi İngilizler'e kaptırma korkusuna sevk ediyordu¹⁶⁹.

Osmanlı Devleti, 1906-1909 yılları arası İtalya'nın Bingazi'de istediği imtiyazları reddederek İtalyan emperyalizmine başka hedefler göstermek suretiyle onu diğer emperyalist güçlerle karşı karşıya getirmek istiyordu. İtalyanların Bingazi'deki imtiyaz taleplerini reddeden II. Abdülhamid, buna karşılık Irak'ta imtiyazlar vermeyi teklif etmiştir. II. Abdülhamid, İtalya'nın bu teklifleri kabul etmesi halinde Irak'ta Alman ve İngiliz çıkarları ile çatışacağını, buna karşılık İngiliz ve Almanlar'ın da Trablusgarb ve Bingazi'de İtalyan menfaatlerine zarar vereceklerini düşünmüştür. Öte yandan, II. Abdülhamid, İtalya'nın sömürgeci emellerine karşı askerî bir tedbir olmak ve Trablusgarb'daki mevcut kuvvetleri takviye etmek amacıyla, fırka mevcudunu 20 bine ve Kuloğulları teşkilâtını 50 bine yükseltmiş ve bu yardımcı kuvvetler için de 40 bin martini ve şnayder tüfekleri depolamıştı¹⁷⁰.

II. Abdülhamid, bir taraftan siyasî ve askerî bazı tedbirler alırken diğer taraftan da İtalyanlar'a istedikleri imtiyazları vermekten geri kalmamıştır. İtalyanlar, bu imtiyazlar sayesinde ülkenin tüm iktisadî hayatına egemen oldular. Açtıkları okullar vasıtasıyla kültürel işgal harekâtını başlattılar. Fakat II. Abdülhamid, uyguladığı İslâmcılık siyasetiyle imparatorluğun Müslüman unsurlarını bir arada tutmayı amaçlıyordu¹⁷¹.

II. Abdülhamid, halkının tamamına yakını Müslüman olan ülke topraklarının bir parçasının para karşılığı İtalyanlar'a satılmasının İslâm dünyasında ortaya çıkaracağı tepkiyi ve bunun gerek devlete ve gerekse şahsına vereceği zararları göze alamamış olsa gerektir ki, Bingazi hakkındaki düşüncelerini uygulama alanına

¹⁶⁹ BOA, İ. HUS, 39/11.

¹⁷⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 11 Eylül 1911.

¹⁷¹ Sultan ABDÜLHAMİD, *Siyasî Hatıralarım*, 155-156.

koymamıştır. Aksine Bingazi’de İtalyan işgaline karşı güçlü bir unsur olarak gördüğü Senûsîler’e silah, top ve cephane göndermek suretiyle destekleyerek tedbir almak yolunu tercih etmiştir¹⁷².

Osmanlı Devleti, Trablusgarb içerisinde karakollar teşkil etmek için 1906 yılında Osmanlı Hariciye Nezâreti aracılığıyla Trablusgarb Valiliği’ne Fransız tecavüzlerine engel olunması için bir müfreze gönderilmesi ve bölgede karakollar kurulması emrini verdi. Ancak bu siyaset olumlu bir sonuç getirmedi. Nitekim 17 Temmuz 1909 tarihinde Canet’e bağlı Tabakât Vadisi Fransız kuvvetleri tarafından işgal edildi. Fransa’nın Canet ve çevresini ele geçirme teşebbüsleri, bölgeyi ele geçirdikleri tarih olan 1911 yılına kadar devam edecektir¹⁷³.

II. Abdülhamid döneminde Trablusgarb ve Bingazi topraklarından pay almak isteyen emperyalist güçlere İngiltere de katılmıştır. Sudan ve Mısır ticaretinin Akdeniz’e çıkış kapısı durumunda olan ve Mısır’ın savunulması bakımından stratejik önemi haiz bulunan Sellum Limanı, zaten İngiltere’nin 1882 yılında Mısır’a yerleşmesinden beri dikkatini çekiyordu. İngilizler, Sellum Limanı’nın Mısır’a ait olduğunu ileri sürerek kendilerine terkini istedilerse de bölgedeki Senûsîler İngilizler’e bu fırsatı vermediler. Nihayet İngilizler’in bekledikleri fırsat, İtalyan işgalinin başlamasıyla ayaklarına gelecek ve savaş içerisinde Türk Hükümeti’nin içine düştüğü çıkmazdan yararlanmak isteyen İngiltere aynı iddiayla Sellum’un Mısır’a terkini isteyecektir¹⁷⁴.

I. 8. 2. II. Abdülhamid’in Senûsî Hareketiyle İlişkisi

Senûsî hareketinin lideri Mehdi, XIX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Fransız yayılmacılığına karşı Senûsîliğin fiilî bir duruma geçmesini sağlamıştır. Afrika’nın kuzey ve iç kesimlerinde Fransızlar’a karşı başlatılan bağımsızlık

¹⁷² ABDÜLHAMİD, a.g.k., 158.

¹⁷³ Mehmet NURİ-Mahmud NACİ, *Trablusgarb 1912/1330*, 190.

¹⁷⁴ NURİ-NACİ, a.g.k., 192-193.

mücadelesi, XIX. asrın sonlarına kadar kesintisiz sürmüştür. Fransızlar’a Afrika’nın kolay yutulur lokma olmadığını gösteren Senûsî direnişçileri, en büyük desteği Osmanlı halifesinden görmüşlerdir. Halife Sultan Abdülaziz, Senûsîler’e bir takım imtiyazlar tanıyan “ikinci ferman”ı yayınlamıştır. Bu ferman, Senûsîler döneminde yayınlanan önceki fermanı teyit eder mahiyette idi. Ferman, Trablus valisine bizzat Padişah tarafından gönderilmişti¹⁷⁵.

“İslâm Birliği” görüşünü siyasî bir gaye olarak benimseyen Sultan II. Abdülhamid, geniş kitlelere hâkim durumda bulunan Senûsî tarikatı ile daha sıcak temaslar kurmaya çalışmıştır. Sultan, şüpheli tabiata sahip bir kişi olduğundan önceleri Senûsîler’in faaliyetlerinden kuşku duymuştur. Senûsîliğin özellikle Trablus ve Bingazi gibi şehir merkezlerinde yayılmasını engellemek için Medeniyet Tarikatı Şeyhi Zafir Efendi’yi himaye ederek Şazeliyye tarikatına intisâb etmiştir¹⁷⁶. Diğer yandan Mehdi’ye de hediyeler göndererek Senûsîler’in yakınlığını kazanmak istemiştir. Senûsîlerin yakınlık göstermesiyle II. Abdülhamid, İslâm Birliği projesinin samimi bir taraftarı olan Senûsîliğin desteğini almak istemiştir. Mehdi’ye bir takım mektup ve hediyeler göndermekle kalmayan Sultan, Mart 1877’de kendi el yazısıyla Fas Sultanı’na ve Reisü’l-Ulemalığa da Şeyh İbrahim es-Senûsî vasıtasıyla bir mektup göndermiştir¹⁷⁷.

Seyyid Mehdi’nin teşvikiyle Tuvareg liderlerinden Amud, İngıdanen ve Bufenayed Fizan Mutasarrıflığı’na müracaat ederek kendilerinin ve Azcer adı verilen Tuvareg arazilerinin Osmanlı Devleti’nin himayesine alınmasını rica etmişlerdir. Guvar Taybuları da saygın şahsiyetlerden Abdullah Yendemi aracılığıyla Osmanlı Devleti’ne bağlanmayı kabul etmişlerdir. Bu yakın dostluklarla, sıklaşan ziyaret ve mektuplaşmaların sonucunda Sultan ile Senûsîler arasında samimi ilişkilerin kurulduğu söylenebilir. İstanbul’da birçok kişinin tarikata

¹⁷⁵ BOA, Y. PRK. MK, 4/62.

¹⁷⁶ BOA, Y. PRK. MK, 4/62.

¹⁷⁷ BOA, DH. MKT, 1004/43.

katılması ve tarikatın kamuoyundaki olumlu imajı, hareket lehine bir takım avantajların sağlanmasına yol açmıştır¹⁷⁸.

Senûsî tarikatı sayesinde farklı kabileler Osmanlı Devleti'ne yakınlaşmış, eyalet yönetimi altında bütünleşmiş ve dış dünyayla açılım sağlanmıştır. Kabilelerin konumları tarikatın sosyal bir çatı oluşturmaya sebep olmuştur. Dolayısıyla tarikat bu süreç içerisinde siyasî bir teşkilât hüviyetine bürünmüştür. Kabile toplumunun siyasî otoritelerle teması tarikat sayesinde olmuştur. Osmanlı makamları tarikatın bu konumundan haberdar olduklarından, bedeviler üzerinde nüfuz kurabilmek için tarikata saygıda kusur etmemeye çalışmışlardır. Daha önceleri şehirlerde oturmayı tercih eden ve Trablusgarb'a atanmayı pek hayra alâmet saymayan Osmanlı yetkililerinin, herhangi bir ayaklanma ya da karşı koyma teşebbüsü olmadan vergileri rahatlıkla toplayabilmelerinin ana sebebi, Senûsîlerin Osmanlı yönetimine verdiği destek olmuştur. Senûsîler sayesinde başıbozuk çöl bedevilerinin yönetime sorun çıkarması önlenmiştir¹⁷⁹.

1902 yılında vefat eden Mehdi'nin yerine tarikatın şeyhliğini yeğeni Ahmed eş-Şerif üstlenmiştir. Ahmed eş-Şerif de dedesi ve amcası gibi tüm enerjisini tarikatın yapılanmasına harcamıştır. 1902-1911 yıllarında Orta Afrika'da Fransızlar'a karşı gerçekleştirilen direnişi o sürdürmüştür. Fakat Libya'nın İtalyanlar tarafından işgali üzerine bu kez kuzeyde İtalyanlar'la da savaşmak zorunda kalmıştır¹⁸⁰.

Ahmed eş-Şerif, İtalyanlar'a karşı yapılan savaşta Osmanlı birliklerine tüm müritleriyle destek olmuş ve Trablusgarb'a gelen Mustafa Kemal Paşa ve Enver Paşa gibi Osmanlı subaylarına gerekli zemin ve kolaylığı hazırlamıştır. Uşi Antlaşması ile Osmanlı birlikleri Trablusgarb'dan çekilip de Trablusgarb İtalya sömürgesi olunca bu kez savaş, İtalya-Senûsî Savaşı şekline dönüşmüştür. İtalyanlar'a karşı verilen savaşta bariz üstünlük elde eden ve Trablusgarb'a İtalya'nın tam hâkimiyetini önleyen Senûsîler, Ahmed eş-Şerif önderliğinde, I.

¹⁷⁸ HİLMİ, a.g.k., 33, 51.

¹⁷⁹ BOA, DH. MKT, 1004/43.

¹⁸⁰ ZIYADE, *Sanusiyah a Study...*, 77.

Dünya Savaşı'na katılan Osmanlı Halifesi Mehmet Reşad'ın yayınladığı Cihad Fetvası'na destek olmuş ve bu kez doğuda, yani Mısır'da İngiliz güçlerine karşı mücadele vermişlerdir¹⁸¹.

I. 8. 3. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Trablusgarb Politikası

1908 yazında Osmanlı Devleti'nde büyük değişiklik oldu. 1876 Kanun-ı Esasîsi, uzun bir dönemden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin baskısıyla yeniden ilân edildi. Ardından 27 Nisan 1909 tarihinde Sultan II. Abdülhamid, Meclis-i Mebusân tarafından tahtan indirildi. İktidara gelen İttihadçılar tecrübesiz idiler. Bosna-Hersek'in ilhakı Avrupa'da ciddi bir siyasi krize yol açmıştır. Türkler, imparatorluklarının toprak bütünlüğünü koruma hususunda çok hassastılar. Jön Türk ihtilâlinden sonra yeni Türk idarecilerinin de tutumlarının değişmeyeceğinin anlaşılması üzerine Fransa, tarafsız bölgeler üzerinden Jön Türkler'le irtibat kurmaya karar verir. Böylelikle yeni idarecilerin nasıl bir tepki göstereceklerini de tespit etmiş olacaktır¹⁸².

Bu arada, Sudan ticarî kervanlarını Tunus'a getirmek için alınan tedbirler dikkati çeker. Bu durum Türk makamları üzerinde büyük tepki uyandırır. Fizan Mebusu Cami Bey'in gayretiyle Trablusgarb mebusları, Fransız idaresinde bulunan Şaamba, Hoggar ve Vargamma kabilelerinin Trablus'tan Fizan'a gelip giden kervanları soyduklarından bu durumun vilâyetin yegâne gelir kaynağını kurutacağını belirterek yolların güvenliğiyle ticaret serbestliğinin temin edilmesini Meclis-i Mebusân Riyâseti'nden istediler¹⁸³.

Aslında Fransa'nın, Sudan kervanlarına zorluklar çıkarmasının sebebinin Osmanlı Devleti'ni hudut tahdidine mecbur etmek olduğu anlaşılmaktadır. Fransa, bir taraftan iktisadî baskı tedbirleri alırken, diğer taraftan da yöresel askerî

¹⁸¹ HİLMİ, a.g.k., 67.

¹⁸² Kâzım KARABEKİR, *İttihat ve Terakki Cemiyeti: 1896-1909*, 424.

¹⁸³ PROSİN, a.g.k., 410.

tedbirlerle Osmanlı faaliyetlerini durdurarak onları Canet'ten uzaklaştırma gayesindeydi. Gerçi Osmanlı Devleti de gittikçe çoğalan hudut hadiselerinden memnun değildi. Çünkü hudutlar ticarî kervan yollarının güvenliğini temin edecek, dolayısıyla da ticarî faaliyetlerin Trablus'tan Fransız topraklarına kaymasına engel olacaktı¹⁸⁴.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelmesiyle bütün Osmanlı topraklarında, herhangi bir yabancı müdahalesine veya imparatorluğu parçalamaya yönelik bütün hareketlere karşı koymak hususunda bir politikanın uygulanmasına fiilen başlandı. İttihat ve Terakki'nin emperyalist emellere karşı imparatorluğu koruma politikası, Trablusgarb'da cemiyet mensuplarını harekete geçirdi. Hükümet yetkilileri, memurlar, subaylar ve İttihat ve Terakki'nin mahallî şube mensuplarının katılımıyla İtalyanlar aleyhine bir propaganda başlatıldı. Bu yolla, İtalyanlar'ın Trablusgarb hakkındaki emellerinin halka anlatılarak İtalyan nüfuzunun yayılmasına engel olmak gayesi takip ediliyordu. İttihat ve Terakki Cemiyeti, İslâmî düşüncelerine sahip olmadığı halde, İtalyanlar'a karşı başlatılan bu propaganda sırasında İslâmcılık ve Osmanlıcılık düşüncelerinden yararlanmak istemiş ve Hıristiyan bir devlet olan İtalya'ya karşı İslâm Hilâfeti'ni yaşatmak düşüncesini uygulama alanına koyma yoluna gitmişti. Diğer taraftan, İtalya'nın Trablusgarb'daki faaliyetlerini yoğunlaştırmaları ve iktisadî teşebbüslerle halkı kazanma çabaları, Osmanlı propagandasının etkisini azaltmaktaydı¹⁸⁵.

Gerçekten de İttihat ve Terakki Cemiyeti mahalli şubelerinin Trablusgarb ve Bingazi'deki faaliyetleri, sistemli bir Osmanlı siyasetinin etkisi olmayıp İtalyan tehlikesini fark eden mahallî görevlilerin ve Cemiyet mensuplarının şahsî çabalarının bir sonucuydu. İtalya'nın Trablusgarb ve Bingazi'deki faaliyetlerine propaganda yoluyla ve hukukî güçlükler çıkararak engel olmak isteyen İttihat ve Terakki Hükümeti, İtalya'dan gelen imtiyaz talepleri karşısında bir tutum ortaya

¹⁸⁴ ÇAYCI, *Büyük Sahrada...*, 146, 153.

¹⁸⁵ İsrail KURTCEPHE, *Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)*, 22, 30.

koyamamıştı. Ancak, bu tür talepleri reddedemeyen İttihat ve Terakki Hükümeti, sonunda kendi kendini tekzip edencesine İtalyan isteklerini kabul etmiş oldu¹⁸⁶.

İtalyan isteklerine red cevabı veremeyen İttihatçılar'ın Trablusgarb ve Bingazi'de muhtemel İtalyan işgal tehlikesine karşı gerekli siyasî, askerî ve ekonomik tedbirler almaları gerekirdi. Tam tersine Hakkı Paşa kabinesi döneminde Trablusgarb ve Bingazi hakkında alınan kararlar da İtalyan işgalini önlemek yerine kolaylaştırmış oldu. İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal tehditlerine rağmen, İttihatçılar büyük bir stratejik hata yaptılar¹⁸⁷.

Nitekim İttihatçılar, 1901 yılında muhtemel bir işgal tehlikesi karşısında kullanılmak üzere yeniden düzenlenen Kuloğulları teşkilâtını iptal etmiş oldular. Bu, İtalyan işgaline şiddetle karşı koyacak 40-50 bin askerden mahrum olmak anlamına geliyordu. Ayrıca, 20 bin asker de Yemen'de ortaya çıkan isyanları bastırmak için Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'nın emriyle işgalden birkaç ay önce Ahmet İzzet Paşa'nın kuvvetlerine katılmak üzere Trablusgarb'dan Yemen'e gönderildi. Bunların yerini dolduracak yeni birlikler ise gönderilmedi¹⁸⁸.

II. Meşrutiyet öncesinde Trablusgarb'da bulunan taburlar, 800 kişiden 300 kişiye indirilmişti. Kuloğulları mahallî askerlerinin silahlandırılması için biri Trablusgarb'da, diğeri Bingazi'de olmak üzere iki silah deposu yapılmış ve 40 bin martini tüfeği depolanmıştı. İşgal başladığı zaman çok işe yarayacak olan bu silahlar, yeni model tüfeklerle değiştirilmek üzere İstanbul'a naklettirildi ise de yerine yenileri maalesef gönderilmedi. II. Meşrutiyet sonrasında Trablusgarb'da savunmayı güçlendirmek için tek bir top dahi alınmadı. Kıyı şeridinde bir çıkarma harekâtına karşı yeni istihkâmlar yapılmazken mevcut istihkâmların tamirine bile lüzum görülmedi. Hatta bazı istihkâmlarda bulunan toplar kaldırılıp yerleri boş bırakıldı¹⁸⁹.

¹⁸⁶ PROSIN, **a.g.k.**, 410.

¹⁸⁷ KARABEKİR, **a.g.k.**, 457.

¹⁸⁸ AVANZÂDE, **a.g.k.**, 123.

¹⁸⁹ AVANZÂDE, **a.g.e.**, 123-124.

Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı Araplar'ın çoğunlukta bulunduğu yerlerde bulunan askerî birliklerde kullanılacak subaylar, genellikle mahallî dili bilen kişilerden seçilmeye başlanmıştır. Trablusgarb'da da sürdürülen bu uygulama, 1910 yılına kadar devam ettirilmiştir. Fakat 1910-1911 yıllarında Harbiye Nezâretince yapılan tayinler sonucunda Trablusgarb ve Bingazi'de görevli Arapça bilen ve bölgenin coğrafî özelliklerini tanıyan subayların yerine, çoğunluğu Türkçe'nin dışında dil bilmeyen ve coğrafya bilgisinden habersiz subaylar getirilmiştir. Böylece düşmana karşı vatanlarını savunmak için cepheye koşan mahallî birlikler ile onlara kumanda edecek subaylar arasında gerçekleştirilmesi gereken uyum sağlanamamıştır. Sonuç itibarıyla emir komuta zinciri, önemli bir darbe almış bulunuyordu¹⁹⁰.

Trablusgarb halkının durumuna gelince; 1909 yılında açlık dolayısıyla ölümle karşı karşıya kalan halk, yiyecek bulmak ümidiyle büyük şehirlere akın ediyor ve fırınlar önünde büyük sıralar oluşturuyordu. Bir kısım ahali de Tunus ve Mısır'a göç ederek kurtuluş yolları arıyordu. Mart 1911'e kadar geçen kısa sürede çoğu kadın ve çocuk olmak üzere 514 kişi açlıktan öldü ve 200 bin kişi her şeyini bırakarak Tunus ve Mısır'a göç etti. Trablusgarb mebusları ve valilik kanalıyla eşraftan bazıları, yaşanan insanlık faciasına karşı devletin elini uzatmasını isteyen telgraflar çekerek İttihatçı hükümetten yardım istediler. Konu Meclis-i Vükelâ'da görüşülmesine ve Trablusgarb halkına acil yardım yapılması kararlaştırılmasına rağmen gerekli yardım bir türlü yapılamadı¹⁹¹.

Meclis-i Mebusânca halka yapılması kararlaştırılan 10 bin liralık yardımın ancak iki bin lirası Trablusgarb'a ulaşabildi. Kıtılıktan etkilenen halka tohumluk ve yemeklik tahıl dağıtılması kararı da kâğıt üzerinde kaldı. Hakkı Paşa hükümetinin ilgisiz tavrı, mahallî halkın devlete olan güveninin kaybına ve daha müreffeh bir hayat vaad eden İtalya'ya meyline sebep olabilirdi. Bunu düşünen ve hesaba katan bir politika geliştirilemedi¹⁹².

¹⁹⁰ AVANZÂDE, a.g.k., 124.

¹⁹¹ KARABEKİR, a.g.k., 457,463

¹⁹² AVANZÂDE, a.g.k., 77-78.

Trablusgarb'a karşı Hakkı Paşa hükümetinin ilgisizliği sürerken Trablusgarb Valisi İbrahim Paşa, Trablusgarb mebusları, Roma Elçisi Kâzım Bey ve Roma Askerî Ataşesi Binbaşı Ali Fuat Bey İtalyan hazırlıkları ve emelleri hakkında üst üste gönderdikleri raporlarla hükümeti uyarıyorlardı. Söz konusu durum, Hariciye eski Nâzırı Rifat Paşa tarafından Meclis-i Vükelâ'ya getirildi. Paşa, Hariciye'den gönderilen bilgiler ışığında hazırladığı raporu Meclis-i Vükelâ toplantısında okudu. Raporda İtalya'nın istilâ niyeti beslemediğine dair verdikleri teminatın aksine, Trablusgarb'ın işgal tehlikesiyle karşı karşıya kalabileceği belirtiliyordu¹⁹³.

Şubat 1911 tarihinde Hakkı Paşa'nın huzurunda okunan bu rapora rağmen İttihatçılar, İtalyan işgaline ihtimal vermedikleri için tedbir alınması yoluna gidilmedi. Hatalar devam ediyordu. En büyük hata ise, İtalyan işgaline ihtimal verilmeyişiydi. İttihat ve Terakki hükümetinin Trablusgarb'daki politikası bu yanlış değerlendirme üzerine bina edilmişti. İtalyan istek ve şikâyetleri bu çerçevede değerlendiriliyordu. Trablusgarb'da İtalyan faaliyetlerine güçlük çıkaran Vali İbrahim Paşa'nın İtalyanlar'ın şikâyeti üzerine görevden alınması ise bu yanlış değerlendirmenin bir sonucuydu¹⁹⁴.

İbrahim Paşa, Trablusgarb ve Bingazi'de İtalya tarafından sürdürülen ekonomik ve kültürel sömürgeci faaliyetler ile emperyalist amaçları fark edip bunlara karşı mücadele vererek bütün gücüyle bu faaliyetlere engel olmaya çalışmıştır. İbrahim Paşa'nın Trablusgarb ve Bingazi'deki bu ustaca engelleme ve çalışmalarına İtalyan Hükümeti ve kamuoyu ayağa kalktı. Bütün bu gelişmelere rağmen İttihat ve Terakki hükümeti İbrahim Paşa'yı görevden almayı düşünmeye başladı¹⁹⁵.

İstanbul'daki İtalyan Büyükelçiliği 4 Şubat 1911 tarihinde Trablusgarb'daki İtalyan faaliyetlerini engelleyen İbrahim Paşa hakkında İttihat ve Terakki hükümetine bir nota verip onun yerine başka birinin vali olarak tayinini istemiştir. İtalyanlar, bu notayla bir yandan Osmanlı Hükümeti'ne yalnız iktisadî amaçlar

¹⁹³ BAYUR, a.g.k., I, 70-71.

¹⁹⁴ KURTCEPHE, a.g.k., 27.

¹⁹⁵ AVANZÂDE, a.g.k., 133.

peşinde oldukları mesajını vermek istiyorlar, bir yandan da Trablusgarb'da kendilerine güçlük çıkaran İbrahim Paşa'dan kurtulmayı amaçlıyorlardı¹⁹⁶.

İtalyan Hükümeti'nin, İbrahim Paşa'yı Trablusgarb'dan uzaklaştırmak çabalarına İtalyan gazeteleri de katıldılar. *Giornala d'Italya* gazetesi, 1 Mart 1911 tarihli sayısında Trablusgarb fosfatlarını işletme hakkının Vali İbrahim Paşa tarafından İtalyanlara verilmesinin önlendiğini ve fosfatların işletme hakkının Amerikalılara verilmek üzere olduğunu iddia ediyor ve derhal Paşa'nın Trablusgarb'dan uzaklaştırılmasını istiyordu¹⁹⁷.

İtalyan Hükümeti, müttefikleri Almanya ve Avusturya'ya da Trablusgarb Valisi İbrahim Paşa meselesini açarak İtalya ile İttihat ve Terakki hükümeti arasındaki ilişkilerin düzeltilebilmesi için bir tedbir olarak Trablusgarb'da İtalyan menfaatlerine sürekli aleyhtarlık eden Vali İbrahim Paşa'nın değiştirilmesi gerektiğini ileri sürdü. İtalya'nın istekleri müttefikleri Almanya ve Avusturya tarafından da haklı bulundu. Nihayet İttihat ve Terakki hükümeti İtalya'nın isteklerini kabul ederek İbrahim Paşa'yı görevinden alıp yerine Bekir Sami Bey'i Trablusgarb valisi olarak tayin etti. Bu icraatı sebebiyle İttihat ve Terakki hükümeti stratejik ve çok önemli bir hata yapmıştı. İbrahim Paşa'nın görevden alınması, Trablusgarb'ın İtalya tarafından işgalini kolaylaştırmak bakımından çok büyük müessif bir hata olmuştur.

¹⁹⁶ BAYUR, a.g.k., I, 76, 79.

¹⁹⁷ BOA, BEO, Dosya Usulü Siyasî Kısım, no: 57.

II. BÖLÜM

Osmanlı-İtalyan İlişkilerindeki Gerginliğin Trablusgarb Meselesine Etkisi ve Kamuoyunun Tutumu

II. 1. İtalya'nın Trablusgarb'ı İşgal Etmesine Yol Açan Ekonomik Sebepler

İtalya, 1910 sonları ile 1911 başlarında Osmanlı Devleti ile savaş yapmak için önemli ve gerekçeli sebepler bulmaya çalışıyordu. Ancak bu devrede İtalya ile Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika vilâyetleri arasındaki ekonomik ilişkileri çok gelişmişti. 1910 yılı ticaret hacmi, bir önceki yıla göre % 59 artış göstermişti. Aynı dönemde İtalya'nın Trablusgarb'a mal ihracı % 66 oranında artmıştı. Zira İtalya'nın 1895 yılında Trablusgarb'ın dış ticaretinde sahip olduğu pay % 5 iken, bu rakam 1910 yılına gelindiğinde % 50'ye ulaşmıştı¹.

Ancak bu arada Osmanlı-İtalyan ilişkilerini gerginleştiren bazı temel olaylar da yok değildi. Birinci olay 1909 ve 1910 yıllarında Osmanlı makamlarınca Kızıldeniz'deki İtalyan gemilerine el koymaktan kaynaklanırken, ikinci olay da Osmanlı idarecilerinin Kuzey Afrika'da halkın Banco Di Roma ile iş yapmasını önleme teşebbüslerinden ileri gelmiştir. Üçüncü olay ise, yerel mahkemelere yapılan başvurularını reddetmektir. Dördüncü olay, Derne şehrinde bir Hristiyan din adamının öldürülmesiyle başlayan İtalyan vatandaşlarına yönelik muhtelif saldırı hareketleridir. Bu olaylar Osmanlı-İtalyan ilişkilerinde gerginliğe yol açmıştır².

¹ PROSIN, a.g.k., 408.

² Tomasso TITTONI, *Italy's Foreign And Colonial Policy (1903-1910)*, 20.

Öte yandan, İtalya'nın gerek Trablusgarb'da gerekse bütün Osmanlı İmparatorluğu ekonomisinde sahip olduğu pay, İngiltere ve Fransa'yla karşılaştırıldığında oldukça azdı.

II. 2. İtalyan Basınının Aşırı Milliyetçiliği Pompalaması

Mart 1911 tarihinden itibaren İtalyan basınında Osmanlılar'a karşı kullanılan dil ve yürütülen kampanyalar iyice saldırgan bir hale gelmişti. Basındaki kampanya, 1 Mart 1911 günü milliyetçilerin manifestolarının *L'idea Nazionale* gazetesinde yayımlanmasıyla başlamıştı. Bu gazete, ilk sayısında meselenin sadece bir tek çözümünün olabileceğini şu satırlarla öne sürüyordu: “Bâbîâlî'ye yönelik yürütülen ve felâketle sonuçlanan uzlaşma politikasından sonra, İtalyan Hükümeti'nin ya karşı tarafın düşmanlık politikasına son vermesini ve bizim Trablusgarb'daki haklarımızın tanınmasını talep etmesi ya da bölgeyi işgal etmesi gerekmektedir. Başka yol kalmamıştır”³.

İtalya'nın diğer gazeteleri ise, o bölgeyi okuyucunun zihninde doğru olmasa da yaratıcı detaylarla canlı tutmak üzere muhabirlerini Trablusgarb'a göndermeye başladı. Milliyetçilerden biri de Enrico Corradini idi. Bu şahıs 1911 başlarından itibaren “Proleterya”, “Dış Göç ve Trablusgarb” konulu seminerler vermeye başlamıştır. Corradini bu seminerlerinde Trablusgarb harekâtını sadece bölgenin zenginliği ve bereketinden ötürü değil, yeni bir İtalya'nın fetih savaşlarından doğacağına inandığı için savunuyordu. 1911 yazı boyunca ülkenin bütün siyasî ve kültürel çevrelerini az ya da çok etkilemiş olan savaşa dayalı milliyetçilik dalgası İtalya'yı tamamen sarmıştı. Ona göre Trablusgarb uğruna yapılacak bir savaş, bir taraftan hem İtalya'da hem de tüm dünyadaki İtalyanlar'ın millî uyanışını sağlayacak, diğer taraftan da İtalya'nın Akdeniz'deki konumunu bölgedeki diğer güçlere karşı koruyup güçlendirecekti⁴.

³ BOSWORTH, a.g.k., 138.

⁴ William SHORROCK, *French Imperialism In The Middle East*, 138

Bu arada İtalyan gazetelerinde Trablusgarb konusuyla ilgili olarak yer alan haberlere göre, Fransa Güney Tunus üzerinden Trablusgarb'daki stratejik vahaları işgal etmek isterken, İngiltere de Mısır'dan batıya doğru istila planları yapıyordu. Aynı şekilde, Almanya ve Avusturya'nın Trablusgarb'da İtalyan nüfuzunu kırmak amacıyla yeni bir deniz hattı kuracakları gibi söylentilerden bahsediliyordu⁵.

İtalyan Hükümeti'nin kararsız tutumu bir süre daha devam etti. Zira uluslararası platformda İtalyan Hükümeti'ni Trablusgarb'ı işgal etmeye teşvik edebilecek hiçbir fırsat ve gelişme yoktu. Nihayet İtalya, Mart 1911'de Osmanlı Devleti'ne karşı Balkanlar'da ortaya çıkan isyanlarda önemli bir ipucu yakalamıştır. Bu ipucu İtalyan Hükümeti'nin Haziran 1911 tarihinde yayımladığı bir genelgeyle İtalya'dan Arnavutluk'a silah ve gönüllü asker sevkini yasaklamasıydı⁶.

1911 Temmuz sonlarında Kuzey Afrika'nın bir başka noktasında meydana gelen bir olay, İtalyanlar'ın Osmanlı Kuzey Afrikası'na saldırılarını kendileri açısından kaçınılmaz bir hale getirdi. Bu olay Fas kriziydi. Kuzey Afrika'da meydana gelen bu krizin İtalya'nın aleyhine etkilerinin olacağına dair İtalyan basınında patlak veren tartışmalar birdenbire İtalyan'ın gündemine oturdu⁷.

İtalya'nın Üçlü İttifak üyesi müttefikleriyle ilişkilerini iyi değerlendiren İtalya Dışişleri Bakanı San Giuliano, Trablusgarb sorununun Üçlü İttifak'ın yenilenmesi görüşmelerinden önce çözülmesi durumunda, İtalya'nın İttifak'ın yenilenmesi görüşmelerini daha avantajlı bir konumda sürdüreceğini düşünüyordu. Nitekim San Giuliano, İtalya'nın Trablusgarb'ı mevcut uluslararası şartlar altında işgal etmesi durumunda ciddi bir sorunla karşılaşmayacağını, fakat yakın bir gelecekte şartların bu kadar elverişli olamayacağını belirtiyordu⁸.

Diğer taraftan Fransa'nın Fas'ı ele geçirmesinden sonra, Akdeniz'deki dengeler ciddi bir şekilde bozulmuştu. Bunun üzerine İtalya, hemen ordu ve

⁵ SHORROCK, a.g.k., 140.

⁶ John B. WOLF, **The Diplomatic History Of The Bagdad Railroad**, Columbia 1936, 56-57.

⁷ BOA, İ. HUS, 116/1322 S.-039.

⁸ BOA, Y. PRK. EŞA, 45/89.

donanma hazırlıklarına başlamıştır. Çünkü İtalya, harekete geçme kararı alındığında, başka ülkelerin diplomatik müdahalede bulunmalarına fırsat vermek istemiyordu⁹.

II. 3. İtalya'nın Trablusgarb'ı İşgal Sürecini Başlatması

II. 3. 1. İtalya'nın İşgali Büyük Devletlere Bildirmesi

İtalya, Trablusgarb'ı ele geçirmek amacıyla fiilen harekete geçip müttefikleri Almanya ve Avusturya'nın yanı sıra İngiltere, Fransa ve Rusya'ya da bu topraklar üzerinde hakkı olduğu iddialarını anlatmıştır. İtalya, bir taraftan bunu yaparken diğer taraftan da Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarının kendisi için Akdeniz'deki dengeler bakımından önemli olduğunu, bu yüzden de Osmanlı İmparatorluğu'nun bütünlüğüne saygı gösterilmesinin İtalyan dış siyasetinin değişmez ve temel bir ilkesi olduğunu söyleyerek Osmanlı Devleti'ne güven vermeyi ve diğer emperyalist devletlere karşı Trablusgarb'ı korumayı düşünüyordu. Ayrıca Tunus sınırını güney ve doğuya doğru genişletme teşebbüslerine girişen Fransızlar'a da “dur” demek istiyordu¹⁰.

İtalya, 1910 yılı sonlarında dış siyasetini değiştirmeye başladı. İtalyan gazetelerinin İtalyan Hükümeti'ni Trablusgarb'ı işgale kışkırtan yayınları sonucunda uyanan Vali İbrahim Paşa, İtalyan faaliyetlerini engellemeye başlamıştı¹¹. Fransa ile Almanya arasındaki Fas Meselesi tekrar alevlenir olmuştu. Fransa'nın Fas'a el koyduğu bir sırada İtalya'nın Trablusgarb'ı alamaması, Fransa ile İtalya arasında imzalanan 1900 ve 1902 tarihli anlaşmalardan yararlanmak fırsatının kaçırılması anlamına geliyordu. Bu fırsatı kaçırmak korkusuna kapılan İtalyan Hükümeti ve İtalyan kamuoyu, Trablusgarb ile ilgili bütün işlere büyük önem veriyordu¹².

⁹ *Yeni Gazete*, 15 Mayıs 1911.

¹⁰ *Tanin*, 22 Eylül 1911.

¹¹ BOA, Y. A. HUS, 310/93.

¹² *Alemdar*, 23 Eylül 1911.

Bu şartlar altında, Kuzey Afrika bölgesinde İtalya ile Osmanlı Devleti arasında yakında bir kavganın ortaya çıkacağı hissediliyordu. İtalya, müttefiki ve aynı zamanda Osmanlı dostu olan Almanya'yı arabuluculuk için harekete geçirmek istiyordu. İtalya, Osmanlı Devleti'ni İtalyan isteklerini kabule zorlamadan önce bir taraftan da Avusturya ve İngiltere'nin de diplomatik desteklerini sağlamayı planlıyordu. Bu düşüncelerle İtalya, 1911 yılı başında yoğun siyasî ve askerî hazırlıklara başladı. Savaşa girmeye henüz karar vermeyen İtalya, diplomatik yollardan Trablusgarb'ı ele geçirmeyi umuyordu¹³.

Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakında olduğu gibi, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb için savaşı göze alamayacağı düşüncesi, İtalyan siyasî ve askerî çevrelerinde kabul görüyordu. İtalya'da, Osmanlılar'ın sözde kötü idaresinden bıkmış olan Trablusgarb ve Bingazi halkının, İtalyan idaresini kabule hazır oldukları düşünülüyordu. Mart 1911'de İtalya'da Giolotti'nin başbakanlığa gelmesinden sonra askerî hazırlıklara gizlilik içinde hız verildi¹⁴.

Giolotti, bu maksatla İtalyan Genelkurmayı'na askerî hazırlıkları tamamlama ve Dışişleri Bakanı San Giuliano'ya da işgale diplomatik yollardan zemin hazırlama talimatı verdi. İtalyan Hükümeti, işgal için gerekli her türlü hazırlığı sürdürürken Osmanlı Devleti'ni kuşkulandırmamak için gizlilik esasına da riayet etmeye çalışıyordu. Hükümet yandaşı gazeteler, diğer İtalyan gazetelerinin gizlilik prensibine ters düşen yayınlarını yalanlama yoluna gidiyorlardı¹⁵.

Sürekli Trablusgarb'ı kaptırma korkusu duyan İtalyanlar, en küçük bir gelişmeyi bile yakından takip ediyorlardı. Bilhassa Osmanlı Devleti üzerinde nüfuzu olan Almanya'nın Trablusgarb'daki faaliyetlerini dikkatle izliyorlardı. İtalyan kamuoyunu etkileyen İtalyan basını, Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalyan topraklarına bir an önce katılması zamanının geldiğine inanıyor ve doğrultuda yayın yapıyordu. Nitekim İtalyan kamuoyu, İngiltere, Fransa ve Almanya'nın Trablusgarb'ı

¹³ *Trablusgarb*, "Devlet-i Aliyye-İtalya Vak'a-i Harbiyyesi", sayı 1, 12.

¹⁴ *Tanin*, 16 Temmuz 1911.

¹⁵ *Yeni Gazete*, 4 Nisan 1911.

İtalyanlar'dan daha önce işgal edebilecekleri kuşku ve korkusuyla son derece duyarlı bir hale gelmişti¹⁶.

1911 yılına gelindiğinde İtalya, Trablusgarb'ı ele geçirmek için ekonomik faaliyetleri yoluyla güçlü bir sömürgecilik zemini hazırlamıştı. Bu sırada Trablusgarb'da ekonomik, askerî ve siyasî bakımdan kötü bir durumda bulunan Osmanlı Devleti, bir şeyler yapamamanın getirdiği sıkıntıyla Trablusgarb'daki İtalyan faaliyetlerini izliyordu¹⁷.

İtalya, Trablusgarb üzerindeki hak iddialarını her fırsatta dile getirirken, siyasî baskılarla isteklerini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmeye çalışıyordu. Bununla beraber zaman zaman askerî gövde gösterilerine de ihtiyaç duyuyordu. Bu çerçevede, Dışişleri Müsteşarı Prens Di Sakala, İtalyan harp gemilerinin her sene Akdeniz limanlarından bazılarını ziyaret etmesine rağmen son iki sene zarfında tertip edilen programda Trablusgarb Limanı'nın bulunmadığını, bu yüzden oraya giderek oradaki İtalyan vatandaşlarının vatanseverlik duygularını canlandırmak istiyordu¹⁸.

Bu icraatıyla İtalya, kendi kamuoyuna her ne pahasına olursa olsun İtalyan Hükümeti'nin Trablusgarb'ı kimseye kaptırmayacağını anlatmak istiyordu. Mart 1911'den savaşın başlangıcı olan 30 Eylül 1911 tarihine kadar geçen süre içerisinde İtalyan gazetelerinin en önemli sermayesi, Trablusgarb Meselesi oldu¹⁹.

Hükümet yanlısı gazeteler de dahil olmak üzere bütün basın, Trablusgarb ve Bingazi ile ilgili haber ve yorumlar yayınladılar. Bu yayınları, biri resmî görüşü yansıtan, diğeri İtalyan kamuoyuna hitap eden olmak üzere iki kategoride incelemek gerekir. Hükümet yanlısı gazeteler, Osmanlı Devleti'ne yakın gelecek için güven duygusu aşılamayı ve Trablusgarb'a asker gönderilmesine engel olmayı amaçlayan yayınlar yaparlarken diğeri gazeteler de hükümet yanlısı gazetelerin aksine

¹⁶ *Yeni Gazete*, 18 Haziran 1911.

¹⁷ WOLF, **a.g.k.**, 76.

¹⁸ *Yeni İkdam*, 26 Ağustos 1911.

¹⁹ *Tanin*, 1 Ekim 1911.

Trablusgarb hakkında İtalya'nın sömürgeci emellerini ifade eden ve hükümeti bir an önce Trablusgarb'ı işgale teşvik eden yayınlara yer veriyorlardı²⁰.

Bunlardan birinde şöyle deniyordu: “İtalya kavmi birliğini sağladığı tarihten bugüne kadar, yani pek çok defa Trablusgarb'ı zabt ve işgal edecek zamanlar kaçırmıştır. Halbuki Roma tarihi ispat ediyor ki, bu meselede vukua gelecek her türlü duraklama bizim için geriye atılmış adım ve kaybedilmiş fırsatlardan başka bir şey olamaz. İtalya, kesin surette kan dökmeksizin Trablusgarb'ı işgal edebilir. Osmanlı donanması, İtalyan donanmasına nazaran çok zayıftır. Çünkü İtalyan donanması karşısında Osmanlı donanması Trablusgarb'ı savunmaya bile güç yetiremeyecektir. İtalya elini çabuk tutup bir an önce Trablusgarb'ı işgal etmelidir²¹”.

İtalyan basınının Trablusgarb Meselesi'ni bu derece alevlendirmesinde İtalya'nın güney vilâyetleri milletvekillerinin de önemli rolleri vardı. *Giornale d'Italia* gazetesi 10 Mart 1911 tarihli sayısında İtalyan Milliyetçiler Birliği Merkezi Komitesi'nin bir bildirisini yayınladı. Bildiride, “Tunus olayından beri İtalyan dış siyasetinin bütün gayretinin öbür büyük devletlerin egemenliği dışında kaldığı, Akdeniz Afrikası'nın tek bölgesinde, Trablus'ta İtalya'nın iktisadî ve siyasî etkisinin kırılmaya çalışıldığı, İttihat ve Terakki yönetiminin İtalyan çıkarlarına ve İtalyan millî şerefine karşı sert davranışlar sergilemekte olduğu, buna karşılık İtalyan Hükümeti'nin ise hiçbir şey yapamadığı ve Trablusgarb'daki İtalyan emellerinin elde edilmesi için hükümetin zorlanması” gerektiği üzerinde durulmaktaydı. İtalyan Dışişleri bakanı, bu yazıdan dolayı şikâyetle bulunan Osmanlı büyükelçisine bu kurumun resmî bir mahiyeti bulunmadığını ve sözlerinin de bir önem ifade etmediğini söylemek zorunda kaldı²².

Bu arada Osmanlı basını da boş durmuyor, İtalyan iddialarına karşı cevap veriyordu. Böylece İtalya'nın savaş ilânından önce İtalyan basını ile Osmanlı basını arasında müthiş bir yayın savaşı başlamıştı. İtalyan Hükümeti'nin resmî gazetesi *La*

²⁰ BAYUR, a.g.k., I/1, 76, 78.

²¹ *Tanin*, 29 Eylül 1911.

²² BAYUR, a.g.k., I/1, 76-77.

Tribuna, İtalyan gazetelerine Trablusgarb'ın işgali ihtimalinden bahsetmemelerine dair bir çağrı yaptı. Gazete, her gün yayınladığı makalelerle Trablusgarb'ın İtalya tarafından yakında işgal edileceğine dair haberleri yalanlamaya çalışıyordu²³.

İtalyan basınının Trablusgarb'ın işgal edilmesinin gerekliliği konusundaki yayınları, savaşın başlamasına kadar sürdü. İtalyan Hükümeti, Osmanlı Devleti nezdinde giriştiği diplomatik teşebbüslerde İtalyan gazetelerinde yer alan İtalya'nın hazırlık ve faaliyetlerine dair çıkan haberleri yalanlarken büyük ustalık gösterdi. İtalyan basınının Trablusgarb hakkındaki yayınları, İtalyan kamuoyunu savaşa hazırlıyordu. Bu da, zaten Mart 1911 yılından beri savaşa karar veren, fakat bunu işgal harekâtının geleceği açısından kamuoyundan saklayan Giolitti Hükümeti'nin işine gelmekteydi. Çünkü Trablusgarb'a karşı harekete geçildiğinde halkın desteğini sağlamış olan hükümetin işi kolaylaşacaktı²⁴.

Başbakan Giolitti, Trablusgarb'a karşı yapmakta oldukları harekâtın gizli kalmasına son derece itina gösterdiklerini söylüyor ve izledikleri politika ile ilgili İtalyan gazetelerinin yaptıkları yayınlar hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklıyordu: "...San Guiliano'ya da yaz tatili bahanesiyle Roma'dan uzaklaşmayı tavsiye ettiğim gibi, ben de Cavur veya Vollombrosa'da ikamet etmeyi tercih etmekteydim. Bundan da maksat herkese, siyasî mühim bir mesele olmadığı hissini vermektir. O zaman Trablusgarb Meselesi'nde pek hararetle olan gazeteler, böyle mühim bir zamanda Roma'dan uzaklaşmış olmamdan ve bilhassa Hariciye bakanıyla teması kesmiş bulunmamdan dolayı bana şiddetle hücum etmekte idiler. Bu gazetelerin aleyhimde savurdıkları küfürler beni pek ziyade memnun ediyordu. Çünkü bu şiddetli neşriyat, takip ettiğim planın tamamıyla muvaffak olduğuna delâlet etmekte ve tabii Türk Hükümeti'nin de şüphelerini izale eylemekte idi. Nitekim verdiğimiz ültimatom ile mezkûr hükümet tamamen gafil avlanmış oldu²⁵".

İtalyan kamuoyunun büyük çoğunluğu, hükümetlerinin kuvvet kullanarak Trablusgarb'ı işgalini arzuluyordu. Milliyetçiler, Trablusgarb Savaşı'nı İtalya'nın

²³ *Yeni Gazete*, 8 Nisan 1911.

²⁴ BAYUR, **a.g.k.**, I/1, 74.

²⁵ BAYUR, **a.g.k.**, I/1, 75-76

eski Roma'nın Akdeniz siyasetine dönüşünün bir başlangıcı olarak düşünüyorlardı. Katolikler ise İslâm dünyasına karşı düzenlenecek yeni bir Haçlı Seferi şeklinde değerlendiriyorlardı. İtalyan kamuoyunun önemli bir bölümü, özellikle güneyde yaşayanlar, Trablusgarb'a, binlerce iş gücünü çekecek ve böylelikle işsizliğe ve Amerika'ya yapılmakta olan göçe son verecek bir toprak gözüyle bakıyorlardı. Özetle söylemek gerekirse, İtalyan kamuoyu için Trablusgarb'ın işgali sadece askerî bir mesele olmayıp aynı zamanda siyasî, dinî, kültürel ve ekonomik bir meseledir²⁶.

II. 3. 2. İşgalin Son Adımları

İtalya, Trablusgarb'ı işgal için bir taraftan diğer devletlerle gizli anlaşmalar yapmış, diğer taraftan da Trablusgarb üzerinde hakkı olduğunu bu devletleri ikna ederek başarmıştı. Nihayet İtalya, Mart 1911'den itibaren savaş hazırlıklarını hızlandırmıştır. Ancak diplomatik hazırlıklar için Haziran-Eylül ayları arasındaki süreyi kullanmayı planlamıştı²⁷.

Diplomatik hazırlıklar tamamlandıktan sonra savaşın tarihi tespit edilecekti. Bu dönemde, Fas ikinci krizinin başlaması sebebiyle Kuzey Afrika bölgesinde uluslararası dengesizlik ortaya çıkmıştı. Bu dengesizliği Trablusgarb'ın işgali için güzel bir fırsat bulan İtalya bu fırsatı kaçırmamaya çalıştı. İtalya, 1900 ve 1902 anlaşmalarına göre, Fransa'nın Fas'a girmesine karşı Trablusgarb'a karşı hareket serbestliğine sahip olacaktı²⁸.

İtalyan gazeteleri, Alman-Fransız uyuşmasının, Fransa'ya İtalya tarafından daha önce tasdik edilen hakları kullanma imkânı verdiğini, bu sebeple de İtalyanlar'ın Afrika'da kabul edilmiş hak ve menfaatlerinin açıklanması zamanının geldiğini yazıyordu. Gazeteler, Fas Meselesi'nin büyük Avrupa devletlerini meşgul edeceğini, Trablusgarb'ı işgal için zamanın geldiğini ve durumun çok müsait

²⁶ PROSIN, **a.g.k.**, 404, 409.

²⁷ *Yeni İkdam*, 5 Ekim 1911.

²⁸ BAYUR, **a.g.k.**, I/1, 150, 170.

olduğunu ileri sürüyorlardı. Bu gelişmeler üzerine İtalyan Hükümeti, Trablusgarb'ı işgal düşüncesini büyük devletlere açmak ve onların onaylarını almak üzere diplomatik teşebbüslere geçmeye karar verdi. İtalya, Avrupa'yı Osmanlı topraklarından sadece pay almak isteyip bölgede genel bir savaş yapmayacağını iknaya çalışacaktı²⁹.

Yukarıda da anlatıldığı üzere, 1 Temmuz 1911 tarihinde Almanya Fas'ın Agadir Limanı'na bir savaş gemisi göndermişti. Bu hareket, İngiltere tarafından Almanya'nın Hindistan yolu üzerinde, Atlas Okyanusu'nda bir liman elde etmek istediği şeklinde değerlendirilmişti. Bunun üzerine 21 Temmuz'da İngiltere Maliye Bakanı Lloyd George Almanya'yı savaşla tehdit etmişti. Dolayısıyla İngiltere, Trablusgarb için Almanya'nın müttefiki olan İtalya'ya karşı yumuşak davranmak zorundaydı³⁰.

Alman-İngiliz ilişkilerinin gerginleştiği bir sırada yapılan İtalyan başvurusuna tam destek vaad eden Grey'in, 16 Ağustos görüşmesinde tavır değiştirdiği görülmektedir. Fas Meselesi ile Trablusgarb Meselesi arasındaki ilişkiyi ileri süren İtalyan büyükelçisine Grey'in: "Fas dağılmaktadır. Halbuki Trablus Türk İmparatorluğu'nun bir parçasıdır ve o dağılmakta değildir" şeklinde cevap vermesi bu tavır değişikliğinin bir göstergesidir³¹.

Diğer taraftan İngiltere, işi ağırdan alarak Trablusgarb topraklarından Mısır lehine tavizler koparmayı istiyordu. Savaş başladıktan hemen sonra İngiltere Bâbiâli'ye bir nota vererek Mısır'ın doğal bir limanı olarak gördükleri Sillum Limanı'nı istedi ve Osmanlı Hükümeti'nin burayı İngiltere'ye terki halinde İtalya'nın sessiz kalacağını söyledi³².

İtalyan Hükümeti, isteklerini kabul ettirme hususunda Fransa'dan yana bir endişe duymuyordu. Trablusgarb ile ilgili isteklerini Fransa'nın Fas'ta izlediği

²⁹ PROSIN, **a.g.k.**, 404, 409.

³⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Temmuz 1911.

³¹ JULIEN, **a.g.k.**, II, 211.

³² BAYUR, **a.g.k.**, I/1, 82.

politikanın bir sonucu olarak görüyordu. İtalya, Fas'ın işgali karşısında sessiz kalmakla kendisine düşeni yapmıştı. İtalya'nın Paris Büyükelçisi Tittoni, Eylül 1911 yılında Fransız Dışişleri Bakanı De Selves ile görüştü. Fransız bakan, İtalya'nın Trablusgarb'da yapacağı harekât için Fransa'nın kayıtsız şartsız İtalya'nın yanında olduğu garantisini verdi³³.

Bu arada İtalya, Rusya nezdinde Ağustos ayında bir teşebbüste bulunmuştu. Nitekim Rusya 1909'da İtalya ile imzalamış olduğu Racconigi Anlaşması gereğince İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal için harekete geçmesini normal karşıladığını belirtmişti. Rus Dışişleri Bakanı Neratof, İtalya'nın, Trablusgarb'ı işgale kalkışırken Rusya'nın karşısına birdenbire "Osmanlı Devleti'ni paylaşma meselesi" çıkarmama ve Avrupa devletlerini Balkanlar'da müdahaleye mecbur edecek bir durum yaratmama hususunda çok dikkatli davranması gerektiğini belirtti³⁴.

İtalya, müttefikleri Almanya ve Avusturya'nın Trablusgarb'ı işgal fikrine karşı çıkacaklarına ihtimal vermiyordu. Her iki devlet de yaptıkları gizli anlaşmalarla Trablusgarb'da İtalyan nüfuzunu tanımıştı. Ancak Almanya'nın, hem İtalya'nın müttefikleri hem de Osmanlı Devleti'nin dostu olup ekonomik menfaatler sağlamakta olması durumunu nazikleştiriyordu. Aslında İtalya'nın Trablusgarb'a yönelmesi Almanya'nın işine geliyordu. Böylelikle İtalya, Akdeniz'de olduğu gibi Afrika'da da Fransa ile karşı karşıya gelecek ve iki devletin çıkarları çatışmaya başlayacaktı. Bu durumdan en çok yararlanan da elbette ki Almanya olacaktı. Almanya son yıllarda Osmanlı Devleti'ni nüfuzu altına almak için çok uğraşmıştı. Bu yüzden Almanya İtalya'ya verdiği desteğin gizli tutulmasına önem veriyordu³⁵.

İtalyan Hükümeti, diplomatik teşebbüslerinin gizli kalmasına son derece itina göstermeye gayret etmesine karşı, gerek İtalya'nın son teşebbüsleri gerekse daha

³³ BAYUR, a.g.k., I/1, 83-84

³⁴ PROSIN, a.g.k., 410, 416.

³⁵ PROSIN, a.g.k., 410, 416.

önce yaptığı gizli anlaşmalarla ilgili haberlerin Avrupa basınına ve bu yolla da Osmanlı basınına yansımaya engel olamıyordu³⁶.

İtalyan basını, İtalya'nın Kuzey Afrika ve Akdeniz'deki sömürgecilik vizyonunu yansıtıyordu. Milletvekili Dr. Reçimetti şöyle diyordu: “Akdeniz'in deniz devletlerinden biri olan İtalya, denizdeki hayatî çıkarlarını çok iyi korumasını bilmelidir. İtalyanlar, ne zaman Akdeniz'de hâkim olmuşlarsa şan ve şereflerini de o derecede ilân etmişlerdir. Tarih bunu bize gösteriyor. İtalya, eski Roma gibi Afrika sahillerinde kendisini büyük bir devlet olarak tanıtmayınca, kendinden emin olamaz. İtalya, güney tarafındaki mevcudiyetini muhafaza için Afrika sahillerine hâkim olmalıdır. Sicilyalılar, bu hâkimiyeti hükümetten defalarca talep etmişlerse de iktidar mevkiine gelen muhtelif kabineler, bu meseleyi lâıykıyla dikkate alıp incelememişlerdir³⁷”.

Tunus'un Fransa tarafından işgali, İtalyanlar ile Fransızlar arasında anlaşmazlık çıkmasına yol açtı. Bu sebeple İtalya Üçlü İttifak'a dahil olmak mecburiyetinde kaldı. Buna rağmen İtalya'nın Üçlü İttifak'a katılması, Akdeniz meselesinde yapılan hataların oluşmasına engel olamadı. Mısır'da Urabî Paşa'nın teşvikiyle ihtilâl zuhur ettiği sırada İngiltere Mısır'ın işgali için İtalya'ya müracaat etmişti. İtalya ise o tarihte İngiltere'nin bu teklifini reddetmişti³⁸.

Bundan sonra İtalyanlar, Trablusgarb Meselesi'nden endişe etmeye başladılar. Çünkü İtalyanlar bir gün Fransızlar'ın Tunus gibi Trablusgarb'ı da zabt edeceklerinden korkuyorlardı. İtalyanlar'ın kuvvet ve cesaretlerini kaybetmelerinden Fransızlar şaşılacak derecede istifade etmişlerdi. İşte o tarihte Akdeniz meselesi hakkında Fransa ile İtalya arasında bir ihtilâf yaşandı. İtalya, Fransa lehine her türlü menfaatlerini terk ederken, Fransa da İtalya menfaatine Trablusgarb'daki menfaatlerinden vazgeçti³⁹.

³⁶ *Tanin*, 21-23 Eylül 1911.

³⁷ BENNETT, a.g.k., 178.

³⁸ *Yeni İkdam*, 9 Eylül 1911.

³⁹ *Yeni İkdam*, 10 Eylül 1911.

Buna rağmen *Şehbâl* gazetesi şu ifadeyi kullanmıştı: “Fransa, Fas’ı asker ile işgal etmek suretiyle el-Cezire Muahedenâmesi’ni ayaklar altına almış oldu. Devletler el-Cezire Antlaşması’nın hükümlerini yine uygulamak isteseler ve İspanya ile Almanya, Fransa tarafından işgal edilen yerleri tahliye ettirseler İtalya pek memnun olacaktır. Fakat Fransa ile Almanya tazminat ile uzlaşmak yolunu tuttukları için bunun icrası belki de mümkün olmayacağından Fransa Almanya’dan bir miktar tazminat aldıktan sonra Fas’ı da Tunus gibi işgal edeceği ve İtalyanlar’ın da buna karşı yalnız seyirci kalmağa mecbur olacakları mevcut durumdan anlaşılıyor⁴⁰”.

Fransa’nın Fas’ı işgal etmesine tahammül edemeyen İtalya, Akdeniz dengesinin korunmasıyla en fazla ilgilenen devlet sıfatıyla Fransa’nın Kuzey Afrika’da statükoyu bozduğu andan itibaren Akdeniz dengesinin tekrar tesisini büyük devletlerden istemişti. Zaten İngiltere Hükümeti, İtalya’nın Trablusgarb ile Bingazi’deki harekâtına karşı çıkmayacağına söz vermişti⁴¹.

Fransız *Le Matin* gazetesi 22 Eylül 1911 tarihli nüshasında, İtalya’nın Trablusgarb’ı işgaline büyük devletlerin hepsinin muvafakat ettiklerini ve çeşitli vapur kumpanyalarının Trablusgarb’a asker taşımak için hükümetten emir beklediklerini duyuruyordu. Yine *Journale Débat* gazetesi, İtalyan matbuatının Trablusgarb hakkındaki yayınları karşısında Fransa’nın sessiz kalmasının bir nezaket eseri olduğunu, aslında Fransa’nın anlaşmalarla yüklendiği yükümlülüklerini yerine getireceğini İtalya’ya bildirdiğini haber veriyordu. *Figaro* gazetesi de İtalya’nın Trablusgarb’ı istilasının, Fransa ile Almanya arasında Fas hakkında sürmekte olan görüşmelerin bitiminden hemen sonra gerçekleşeceğini ileri sürmekteydi⁴².

Avrupa gazetelerinin çoğunda İtalya’nın Trablusgarb’ı işgal için büyük devletlerin onayını aldığına dair haberler yayınlanıyordu. Bu tür haberler Osmanlı Hükümeti’ni şüphelendiriyordu. Basında Osmanlılar’ın Trablusgarb’da tedbir almasını engelleyici amaçlı açıklamalar yer alıyordu. 8 Eylül 1911 tarihli *Journale*

⁴⁰ *Şehbal*, 25 Eylül 1911.

⁴¹ *Alemdar*, 24 Eylül 1911.

⁴² *Alemdar*, 24 Eylül 1911.

de Paris gazetesi hükümet görevlisi bir İtalyan diplomatının bir beyanatını yayınladı. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ni gafil avlama politikasının ifadesi olan bu beyanatta: "Trablusgarb, İtalyan diplomasisinin bir kâbusudur" deniliyordu⁴³.

İtalyan gazeteleri, Trablusgarb'ı İtalya'nın elini uzatarak zabt etmesi gereken bir arazi olarak telâkki ediyorlardı. Fakat Trablusgarb topraklarının Osmanlı Devleti'ne ait olduğunu da biliyorlardı. İtalya Hükümeti, İtalyan ve Avrupa gazetelerinde İtalya'nın Trablusgarb'a çıkarma yapacağı haberlerine karşı yürüttüğü yalanlama politikasını, *Ajans Stefani* ve Hükümet yanlısı bazı gazeteler vasıtasıyla ısrarla sürdürdü⁴⁴.

II. 4. Osmanlı Hükümeti'nin Tutumu ve İtalya ile İlişkilerin Gerginleşmesi

İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal niyetinde olduğuna ilişkin sefaretlerden gelen raporlar ve Osmanlı basınında yer alan haberler, Bâbıâli'yi kaygılandırdı. Bu kaygı sonucunda Osmanlı Hükümeti'nin Trablusgarb'da savunmayı güçlendirmek için aldığı ilk ciddi tedbir bir gemiyle silah, cephane ve erzak göndermek kararı oldu⁴⁵.

4 Haziran 1911 yılında İtalya'daki Osmanlı Büyükelçisi Kâzım Bey tarafından gönderilen rapor, Hariciye Nezâreti tarafından 21 Haziran'da bir yazıyla Sadâret'e yollandı ve Meclis-i Vükelâ'da okundu. Bu yazıda Fas Meselesi'nin çözümüne yaklaşıldığı şu sıralarda İtalyanlar'ın da Trablusgarb'ı isteyecekleri belirtilmekteydi. Bu tehlikeli rapora rağmen Osmanlı Devleti konunun önemini ciddiye almayarak İtalya'nın Trablusgarb ile ilgili bütün taleplerini karşılamaya devam etmiştir⁴⁶.

Oysa Ağustos 1911'den itibaren Osmanlı Hariciye Nezâreti'ne, İtalyan hazırlıklarının Trablusgarb'a yönelik olduğuna dair elçiliklerden gönderilen raporlar

⁴³ *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Eylül 1911.

⁴⁴ *Tanin*, 12 Eylül 1911.

⁴⁵ BOA, DH. İD, 94-1/10.

⁴⁶ *Şehbal*, 26 Haziran 1911.

arka arkaya gelmeye başladı. Hariciye Umûr-ı Siyasiye Umum Müdürü Emin Bey, 1 Eylül 1911 tarihli bir yazısıyla İtalya'nın savaş hazırlığı yaptığıyla ilgili bilgileri Harbiye Nezâreti'ne bildirdi⁴⁷.

Bu arada, Roma'daki Osmanlı Büyükelçiliği'nde görev yapan Ataşemiliter Ali Fuat Bey 4 Eylül 1911 tarihinde Erkân-ı Harbiye Dairesi'ne bir telgraf çekip İtalyan basınında Trablusgarb'ın işgaliyle ilgili yazılan yayınların gün geçtikçe arttığını açıklayarak Osmanlı-İtalyan ilişkilerinin gerginliğine sebep olabileceğine dikkat çekmişti. Ali Fuat Bey'e göre İtalya Hükümeti'nin bu yayınlar vasıtasıyla İtalya ve dünya kamuoyunu savaşa hazırladığı görülüyordu. Trablusgarb Meselesi İtalya'da gittikçe ciddi boyutlar kazanmaktaydı. Meseleye Osmanlı tarafından bakıldığında ise, İtalyanlar'ın Trablusgarb'ı işgallerine meydan vermemek için İstanbul gazetelerinde Trablusgarb'a asker ve silah sevkıyatı yapılarak savunmanın kuvvetlendirildiğine ilişkin haberlerin çıkmamasına özen gösterilmesi gerekiyordu⁴⁸.

Osmanlı Devleti'nin Roma Büyükelçiliği'nin, İtalyan niyet ve emelleri hakkında düzenli olarak Hariciye Nezâreti'ne bilgi verdiğini belirten Kolağası Ali Fuat Bey, kendisinin de Erkân-ı Harbiye Reisi İzzet Paşa'ya gönderdiği hususî bir mektupla Trablusgarb Meselesi'nin daima mevcut olduğunu ve bunun yakında şiddet kazanacağını arz ettiğini, bugünkü olayların haklılığını ispatladığını ve her an İtalya'nın Trablusgarb'ı isteyebileceğini söylüyordu⁴⁹.

Eylül ayı başından itibaren İtalyan gazetelerinin yayınlarına bir tepki olarak Osmanlı gazetelerinde Trablusgarb ve İtalya konulu makale ve haberlerin arttığı görülmektedir. *Tanin* gazetesi 1 Eylül 1911 tarihli sayısında, *Journal de Paris*'ten iktibas ettiği “Garip Bir Kavga, Fransızlarla İtalyanlar Trablusgarb Peşinde” başlıklı bir makale yayınladı. Makalede “İtalyanlar'ın Trablusgarb ile çok yakından ilgilendikleri, burada açtıkları okullara yılda 100.000 frank gibi büyük meblağlar harcadıkları, Fransız konsolosunun himayesinde Alyans İsrailiyat tarafından bir

⁴⁷ BOA, İ. DH, 1466/1326 R.-39.

⁴⁸ *Alemdar*, 8 Eylül 1911.

⁴⁹ BOA, A. MKT. MHM, 738/27.

Musevî okulu açılmasına İtalyan gazetelerinin tepki gösterdiği, İtalyanlar'ın Trablusgarb üzerindeki emel ve ihtiraslarını açığa vurarak Türk Hükümeti'ni ve yerli halkı kendilerine düşman ettikleri” anlatılıyordu⁵⁰.

Tercüman-ı Hakikat gazetesinin 4 Eylül 1911 tarihli sayısında Fransa ile Almanya arasındaki Fas Meselesi'nin sebepleri anlatılmakta ve bu meselenin İtalyanlar üzerinde nasıl bir tesir yaptığı açıklanmaktaydı. Ayrıca *Courier d'Italia* gazetesinin Trablusgarb hakkındaki iddiaları eleştiriliyordu⁵¹.

Yabancı basında yer alan bu tür haberler, Osmanlı kamuoyunda büyük bir hiddet ve infial uyandırıyor. *Tercüman-ı Hakikat* Gazetesi Başyazarı Ahmet Agayef, “Eşkîya Politikası” başlıklı makalesinde Fas Meselesi'nden dolayı Akdeniz dengesinin bozulduğunu ileri sürüyor ve Osmanlı Devleti'nden tavizler istenmesini bir eşkıyalık olarak nitelendiriyordu. Agayef'e göre bu durum, İtalya'nın şeref ve haysiyetiyle bağdaştırılacak bir şey değildi. Agayef yazısında, İtalya'yı Trablusgarb'a yönelten başka sebeplerin de var olduğunu ve İtalyan Hükümeti'nin Trablusgarb'a İtalya'nın sıkıntılarına son verebilecek çare gözüyle baktığını söylüyordu⁵².

İtalya, Trablusgarb'ı işgal için aylarca sürdürdüğü askerî hazırlıklarına devam ediyordu. Osmanlı Harbiyesi, bu hazırlıkların gözdağı vermekten öte işgal için kullanılacağına ihtimal vermediği için Derne gemisinin hareketine kadar kayda değer bir tedbir almamıştı. İtalyan resmî çevreleri, Trablusgarb'a asker sevkinin başladığına dair basında yer alan haberleri şiddetle yalanlamaya devam etmekteydiler⁵³.

Oysa İtalya'da resmî açıklamaları yalanlayan gelişmeler yaşanmaya başlamıştı. Sosyalistler, Trablusgarb'a asker sevki aleyhine gösteriler düzenliyor ve hükümeti kınayan sloganlar atıyorlardı. İtalyan dışişleri bakanının Roma'dan

⁵⁰ *Tanin*, 1 Eylül 1911.

⁵¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 4 Eylül 1911.

⁵² *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Eylül 1911.

⁵³ *Tanin*, 20 Eylül 1911.

ayrılmadan önce birkaç aydır boş bulunan Derne ve Bingazi'ye konsoloslar tayin etmesi, işgal hazırlıklarının bir parçasıydı. Derne Konsolosluğu'na getirilen Piyaçindini, üç sene önce de aynı görevde bulunmuş ve bir İtalyan misyonerinin öldürülmesinden dolayı ortaya koyduğu sert tavrı, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında ilişkilerin gerginleşmesine yol açtığından görevinden alınmıştı⁵⁴.

Neue Freie Presse gazetesi, 16 Eylül'de Osmanlı Veliahdı Abdülmecit Efendi ile bir röportaj yaptı. Avusturyalı muhabir, ortalıkta dolaşan bir şayiye ilişkin bir soru yöneltti. İttihat ve Terakki Merkezi Heyeti'nin Osmanlı Hanedanı'ndan bir şehzâdeyi ve özellikle Abdülmecit Efendi'yi, Trablusgarb'a vali olarak göndermeyi düşündüğü söyleniyordu. Abdülmecit Efendi'ye bu hususta bir şey söylenmiş miydi, böyle bir teklif gelirse kabul eder miydi? Abdülmecit Efendi, bu haber karşısında son derece hayrete düşerek bu konuda zerre kadar bilgisinin olmadığını söyledi. Gerçekten de mesuliyeti çok büyük olan böyle bir devlet vazifesi için hangi şehzâdelerin söz konusu edildiğini bilmiyordu. Nitekim Abdülmecit Efendi de, Avrupa'da Padişah'a vekâlet etme görevi sebebiyle kendisinin Trablusgarb'a vali olarak gönderilmesinin söz konusu olamayacağı fikrindeydi⁵⁵.

İstanbul'da 20 Eylül 1911 yılında yayınlanan Rum gazetelerinde Roma'dan alınan telgraflara dayanılarak İtalyan donanmasına ait bazı gemilerin Trablusgarb'a doğru yola çıktığı haberi yer aldı. Hüseyin Cahid, 22 Eylül'de *Tanin* gazetesinde yayınlanan başmakalesinde buna ihtimal vermiyordu. Şayet haber doğru olsaydı şimdiye kadar İtalyan gemileri Trablusgarb önlerinde olmalıydı. Bu haber aylardır İtalyan gazetelerinin Trablusgarb'a sık sık asker ve donanma sevkine dair yaptıkları asılsız yayınlardan biri olmalıydı⁵⁶.

Osmanlı kamuoyunda savaşa ihtimal vermeyenlerin güvendikleri en büyük dayanak, İtalya'nın şark ile yaptığı ticareti tehlikeye atmayacağı düşüncesi idi. İtalya'nın 1888 senesinde Osmanlı Devleti'ne yaptığı ihracat tutarı 490 bin, ithalât tutarı ise 335 bin lira olduğu halde, 1909 senesine gelindiğinde ihracat tutarı

⁵⁴ BOA, İ. DH., 1465/1326 Ra.-15.

⁵⁵ *Tanin*, 20 Eylül 1911.

⁵⁶ *Tanin*, 22 Eylül 1911.

2.450.000, ithalâtı ise 1.007.000 liraya yükselmişti. 1909'dan itibaren İtalya, Türkiye ile ticarî ilişkilerini daha da güçlendirmişti. Osmanlı limanları, İtalyan tüccarlarıyla dolup taşıyordu. Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde İtalya, İngiltere, Almanya ve Avusturya'dan sonra geliyordu. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne sattığı malların tutan 79 milyon franga ulaşmıştı⁵⁷.

İtalya, son yıllarda Osmanlı Devleti ile ticarî ilişkilerini en çok geliştiren ülkeler arasında Almanya'dan sonra ikinci sırayı almıştı. Son bir yıl içerisinde ihracatı beş kat artmıştı. Ayrıca çok sayıda İtalyan işçisi Osmanlı topraklarında faaliyet sürdüren İngiliz, Fransız ve Almanlar'a ait şirketler bünyesinde demiryolu yapımında çalışıyordu. *Sabah* gazetesi, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne savaş açtığı takdirde ticarî ilişkilerin tamamen kesileceği gibi sayıları binleri bulan işçilerin de sınır dışı edileceğinden İtalya'nın, Trablusgarb için bu kadar tehlikeyi göze alıp alamayacağını soruyordu⁵⁸.

Osmanlı Hükümeti ve basınının bir kısmı, istihbarat haberlerini bir tarafa bırakıp tahminlerle uğraşırken İtalyan Hükümeti, işgalin son hazırlıklarını tamamlıyordu. Hüseyin Cahid'in inanmadığı İtalyan gemilerinin yola çıktığı haberi doğrudu. İtalyan filosunun bir kısmı aldıkları emir üzerine çeşitli limanlardan hareket ederek İtalya'nın Trablusgarb'a en yakın noktası olan Sirakuza Limanı'na ulaşmışlardı. Burada hükümetin hareket emrini bekleyeceklerdi. İtalya, askerî hazırlıklarını tamamlamış ve Avrupa devletleri nezdinde son diplomatik teşebbüslerini yapıyordu. Trablusgarb ve Bingazi'de yaşayan İtalyan vatandaşlarının tahliyesi için her şey düşünülmüş ve tahliyeyi yapacak vapurlar Trablusgarb ve Bingazi limanlarına gönderilmişti⁵⁹.

⁵⁷ *Yeni İkdam*, 10 Eylül 1911.

⁵⁸ *Yeni İkdam*, 10 Eylül 1911.

⁵⁹ AVANZÂDE, *a.g.k.*, 6.

II. 5. İtalya'nın Savaş Hazırlıkları ve Savaş Kararı

II. 5. 1. İtalya'nın Savaş Yanlısı Politikaları ve Kamuoyunun Tutumu

İtalya Dışişleri Bakanı San Giuliano 29 Temmuz 1911 tarihinde Almanya ve Avusturya büyükelçilerine, Trablusgarb gazetelerinde İtalyan ordusu hakkında çirkin iftiraların yayımlanmasına izin vermeleri durumunda sert tavır almak zorunda kalacaklarını söylüyordu. 31 Temmuz ayında San Giuliano, Roma'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Rennell Rodd'a, Fransa'nın Fas'ı ilhak etmesi halinde İtalya'nın buna itiraz etmeyeceğini, fakat Akdeniz'deki dengenin yeniden sağlanması amacıyla Trablusgarb'da bazı adımlar atmak zorunda kalabileceklerini bildirmişti⁶⁰.

Daha önce de ifade edildiği üzere, 1911 Temmuz sonlarında İtalya Hükümeti, Kuzey Afrika konusunda pasif kaldığı için basın tenkitlerine hedef olmaktaydı. 28 Temmuz'da *La Stampa* gazetesi "Giolitti'ye Açık Mektup" adıyla bir yazı yayımladı. Yazıda şöyle deniyordu: "Trablusgarb'ı en uygun anda ele geçirme konusunda herkes hemfikir olduğuna göre, bu fırsatı kullanma konusunda tetikte durmamız gerekiyor. Siz, Bakanlar Kurulu'nun başı olarak, dış politikanın yürütülmesi konusunda en az saygıdeğer Di San Giuliano kadar yetkilisiniz... Şayet San Giuliano bu şartların gerektirdiği kişi değilse, onu azledebilirsiniz; yok eğer o gerekli vasfa sahip ise, o zaman onu İtalya'nın şanı ve selâmeti için gereken hızlı ve nihaî harekete sevk etmelisiniz⁶¹".

İtalya'daki bu atmosferden haberdar olan Osmanlı Hükümeti, Temmuz ayı boyunca Balkanlar'daki Malisörlerin isyanını bastırmakla uğraştı. Bundan kısa bir süre sonra da, İtalya'ya yatıştırıcı bir jestte bulundu. Buna göre, Osmanlı Devleti İtalya'ya Trablusgarb'da yeni liman inşa etme imtiyazını vermekle kalmıyor, aynı zamanda San Giuliano'nun 6 Ağustos'ta De Martino'ya ultimatoma niteliği taşıyan

⁶⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 3 Ağustos 1911.

⁶¹ *Tanin*, 2 Ağustos 1911.

bir üslupla yakındığı Trablusgarb Valisi Müşir İbrahim Paşa'yı da 11 Ağustos'ta görevinden alıyordu⁶².

Osmanlı Devleti'nin Roma'daki maslahatgüzarı Seyfettin Bey, 12 Ağustos'ta İtalyan Hükümeti'nin İbrahim Paşa'nın görevden alınmasından duyduğu memnuniyetini bildiriyordu. Bununla beraber, Ağustos ayı başlarında Roma'dan Trablusgarb'a askerî kuvvet sevk edilmesine ilişkin bir karar alındığına dair bir sebep görülmüyordu. Ayrıca İtalya'nın Trablusgarb Savaşı'na girişmeden önce, barışçı çözüm yollarının tükendiği konusunda hiç kimseyi ikna edemediği de anlaşılmaktadır. Dolayısıyla Haziran ve Temmuz 1911 tarihlerinden itibaren İtalya'nın uzlaşma fikrini düşündüğünü gösterecek hiçbir delil bulunmamaktadır⁶³.

Fransa'nın Fas'ta kendi politikasını yürüteceği izlenimini verdiğini kaydeden San Giuliano, Osmanlı-İtalyan ilişkilerinin kötüleşmeye devam ettiğini ve İtalyan kamuoyunun basında dile getirdiği düşmanlığın, giderek belirginleştiğini söylüyordu. Dışişleri bakanı ayrıca, İtalyan Başbakanı Giolitti'ye Banco Di Roma'nın Trablusgarb'daki haklarını bir Avusturya-Alman banka grubuna devretme ihtimalinin bulunduğu ilişkin söylentileri de ifade ediyordu. San Giuliano'nun 9 Ağustos tarihli notasında, Giolitti'ye baskı yaptığını ve askerî hazırlıklara neden hâlâ başlamadığını sorduğu anlaşılmaktadır. Fakat İtalya gibi bir ülkede, geniş çaplı ve gizli hazırlıkları yürütmek nasıl mümkün olacaktı? San Giuliano'nun Trablusgarb'ın işgalini çok arzuladığını, fakat halen geçmişteki sömürgecilik deneyiminin yanı sıra askerî ve diplomatik alanlarda karşılaşılan felâketlere yönelik hatıralarının da etkisi altında bulunduğunu sanıyordu⁶⁴.

İtalyan Başbakanı Giolitti'nin, San Giuliano'nun notasına o dönemde ne tepki verdiği konusunda hiçbir ipucu bulunmamaktadır. Giolitti, on bir yıl sonra yazdığı anılarında o günlere geri dönüp bakarak şu değerlendirmeyi yapmaktaydı: "Biz, İngiltere ve Fransa ile Mısır ve Fas konularında yürüttüğümüz müzakerelerde, diğer büyük devletler tarafından da tanınan haklar elde etmiştik... Şayet biz Libya

⁶² ALBERTINI, **a.g.k.**, I, 341-342.

⁶³ BAYUR, **a.g.k.**, II, 79.

⁶⁴ BOSWORTH, **a.g.k.**, 156.

seferine girişmeseydik, başka bir büyük devlet, siyasî hesaplarla bu işi bizim yerimize yapacaktı... Öte yandan İtalya, Libya'da bu tarz bir durumun tekrarını göze alamazdı. Bu durumda başka bir Avrupalı büyük devletle çatışmaya girme riskimiz ortaya çıkacaktı ki bu, Türklerle girilecek bir çatışmayla kıyaslanamayacak kadar ağır sonuçlar doğururdu. Böyle bir durumda, Libya'yı diğer Avrupa devletlerine karşı kendi münhasır alanımız olarak ortaya koymakta ısrar etmek, başka devletlerin oraya gitmesine engel olup orayı ele geçirmememiz, Avrupa'ya ilişkin diğer konularda özellikle Balkanlar'da bize büyük güçlükler doğuracağı için hiç de akıllıca olmayacaktı⁶⁵”.

Fas krizinin ardından İtalya, Trablusgarb politikasına ilişkin bazı çekincelerini açıklamasından sonra harekete geçme kararı almıştı. Fakat Giolitti anılarında, hemen harekete geçilmesine karşı olduğunu ve önce Fransa ile Almanya arasındaki Fas sorununun çözüme kavuşturulmasının beklenmesini tercih ettiğini söylemektedir. O devamla şunları ifade etmektedir: “Zira bir Avrupa savaşı tehdidinin var olduğu bir zamanda, özellikle Fransa ile Almanya arasındaki ilişkiyi daha karmaşık hale getirecek hiçbir harekette bulunmamalıydık. Ne Fransa ne de Almanya Avrupa'daki yangını körüklemek gibi bir sorumluluğun altına girmek istiyordu. Avrupa savaşı patlak verdiğinde tamamen bağımsız hareket etmenin bizim çıkarımıza olduğu açıkça ortadaydı... Bu sebeple diğer Avrupalı büyük devletleri yakından ilgilendiren bir sorun henüz çözülmeden bizim harekete geçmemiz durumunda, pek çok çevreyle uzlaşmaya varmak zorunda kalacaktık. Bu durumda mesele büsbütün karmaşık bir hal alacaktı⁶⁶”.

Giolitti, anılarının bir başka bölümünde İtalyan basınının Trablusgarb'ın muhtemel işgaliyle ilgili söylentilerle dolu olduğunu ve yerli halkın buna kayıtsız kaldığını anlatmakta, ancak Osmanlı makamlarının İtalya'ya karşı fanatik eğilimlerin körüklenmesine çalışacağına şüphesi olmadığını ve bazı Araplar'ın Osmanlılarla aynı safta yer aldığını gördüğünde şaşırmayacağını söylemektedir⁶⁷.

⁶⁵ BOSWORTH, **a.g.k.**, 158-159.

⁶⁶ BOSWORTH, **a.g.k.**, 158-159. aynı yer.

⁶⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Eylül 1911.

İtalyan basınında Trablusgarb'ın işgali lehinde devam eden kampanya, Ağustos 1911 sonlarında yine eleştirilere maruz kalmıştı. Sosyalistlerin büyük bir kısmı, Trablusgarb sorunu konusunda Eylül ortalarına kadar belli bir tavır takınmayacak, sonlarında ise grev çağrısı yapmak yerine protesto makaleleri yazmakla yetineceklerdi. Fakat sosyalistler arasında bile, savaşa destek verecekler vardı⁶⁸.

Ağustos 1911 sonlarına gelindiğinde, İtalya Dışişleri Bakanı San Giuliano, büyükelçilerinden fikir almak gibi şüpheli tavırlar göstererek işi ağırdan almaya başlamıştı. İtalya'nın Saint Petersburg Büyükelçisi Melegari, San Giuliano'ya "Rusya'nın da diğer devletler gibi Balkanlar'da çıkabilecek kargaşadan endişelendiğini, fakat İtalya'nın Trablusgarb'a saldırısına engel olmayacağını" söylüyordu. Öte yandan, Rusya'nın tavsiyesi İtalyan müdahalesinin ani ve kesin olması yönündeydi⁶⁹.

Aynı tarihlerde, Rusya'nın Paris Büyükelçisi İzvolski İtalyanlar'a, Trablusgarb seferini Osmanlı Devleti'nin dağılmasına sebep olmayacak ve dolayısıyla Avrupalılar'ın Balkanlar'a müdahalesini gerektirmeyecek bir biçimde yapmasını tavsiye ediyordu. Başbakan Giolitti, İtalyan diplomasisinin 1911 yılı Ağustos ve Eylül aylarında karşılaştığı sorunu daha ileriki bir tarihte net biçimde ortaya koyacaktı. O dönemde, büyük devletlerden birinin arabuluculuk girişiminde bulunma tehlikesi vardı ki böyle bir durum, genel tartışma havasına bürünecek ve Osmanlı Devleti'ne gerekli askerî hazırlıkları yapması için zaman kazandıracaktı⁷⁰.

Giolitti'ye göre, İtalyan diplomasisinin yapmak istediği, İtalya'nın kısa vadede harekete geçmesi, fakat bu hareketin içeriğini açıklamaksızın büyük devletlere uyarıda bulunmaktı. Giolitti anılarında, bu kararın hem ani baskın havası yaratmak hem de Balkanlar'daki kar yağışının askerî operasyonları zorlaştıracığı sebebiyle bu seferin Balkanlar'da doğuracağı olumsuz etkilerden kaçınmak amacıyla alındığını iddia ediyordu. Ona göre İtalya'nın yönetici çevreleri Trablusgarb seferinin

⁶⁸ *Tanin*, 21 Ağustos 1911.

⁶⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Eylül 1911.

⁷⁰ BOSWORTH, **a.g.k.**, 159-160.

Balkanlar'daki yansımalarından gerçekten çekinmiş olsalardı, o zaman Trablusgarb'a hiç girmemeleri gerekirdi⁷¹.

Eylül ayında İtalyan iç politikasında önemli bir gelişme daha meydana geldi. Giolitti'yi eleştirmeyi sürdüren büyük gazetelerden biri olan Milano'daki *Courriere Della Sera* gazetesi, Trablusgarb harekâtı konusundaki tarafsızlığını bir kenara bırakarak nüfuz sahibi bir gazeteci olan Andrea Torre'nin makaleleriyle, Trablusgarb'ın İtalya açısından öneminden ve savaş ilânının şart olduğundan söz etmeye başladı⁷².

11 Eylül'de *La Stampa* gazetesinde yayımlanan ve neredeyse Giolitti'ye ultimatoom niteliği taşıyan bir makalede: "Fas'ın Tunuslaştırılmasıyla gayet ağır bir darbe almış olan Akdeniz dengesini Trablusgarb'de ele geçirerek muhafaza etmeliyiz" deniyordu. Ertesi gün, yani 12 Eylül'de bütün belli başlı günlük gazeteler Osmanlılar'ın Trablusgarb'da yürüttükleri askerî hazırlıklara ilişkin tehlike çanları çalan haberler yayımlamış ve hükümeti, bunu önleyici müdahalede bulunmaya çağırmışlardı⁷³.

Osmanlı Hükümeti o esnada Trablusgarb'da daha önce Yemen'e sevk edildiği için sayıca yetersiz kalan askerî birliklerini takviyeye çalışıyordu. Fakat bu hazırlıklar çok yetersizdi ve çok geç kalınmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun elinde kalan vilâyetlerinden birini savaşmadan asla elden çıkarmayacağını bilen İtalyan siyasetçiler, savaşın sadece Trablusgarb'daki askerî harekât ile kazanılamayacağını, İtalya'nın ayrıca Osmanlılar'ın anavatanına yakın bazı bölgeleri (Ege Adaları, Anadolu veya Suriye'deki limanlarından birini) işgal etmek suretiyle savaş alanını genişletmek zorunda kalacağını öngörmüşlerdi⁷⁴.

⁷¹ BOSWORTH, a.g.k., 160-161.

⁷² *Yeni Gazete*, 14 Eylül 1911.

⁷³ *Tanin*, 16 Eylül 1911.

⁷⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 14 Eylül 1911.

II. 5. 2. İtalya'nın Savaş Kararı ve Kamuoyunun Tutumu

İtalyan Dışişleri Bakanı San Giuliano 14 Eylül'de Başbakan Giolitti ile gizlice görüşmüştü. İki devlet adamı, Kasım ayında harekete geçilmesi konusunda görüş birliğine varmışlardı. Fakat Bakan San Giuliano, ertesi gün fikrini değiştirmişti. Eylül 1911 ortalarında Avrupalı diplomatik erkânın bir bölümü, yaklaşan fırtınayı sezmeye başlamıştı. Roma'daki İngiliz Büyükelçisi Sir Rennell Rodd, Dışişleri Bakanlığı'ndan Sir Edward Grey ve önemli simalar o esnada Roma'da olmamalarına rağmen, İtalya'yı takibe almamanın büyük bir hata olacağı uyarısında bulunmuştu⁷⁵.

Benzer biçimde, Paris'teki İtalyan Büyükelçisi Tittoni, Rus Büyükelçisi İzvolski'ye, İtalya'nın Türkiye'ye bir ders vermek zorunda kalabileceğini söylüyordu. Tittoni'nin bu sözlerine cevap olarak İzvolski, İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne sebep olmayacak ve Avrupa devletlerinin Balkanlar'a müdahalesini gerektirmeyecek biçimde davranması gerektiği uyarısında bulunmuştu. Açıkça görülmüyordu ki, İtilaf Devletleri'ne askerî harekâta bulunabileceği sinyallerini vermekte bir sakınca görmeyen San Giuliano, Almanya ve Avusturya'nın da bu konuda açık bir fikir sahibi olmamaları için elinden gelen her şeyi yapmaktaydı. Nitekim San Giuliano, 15 Eylül'de Giolitti'ye amacının bu olduğunu söylüyordu. Giolitti bundan sonra mümkün olduğunca hızlı harekete geçilmesini istedi⁷⁶.

San Giuliano, 20 Eylül'de Fransa ile Almanya'nın Fas krizi konusunda fiilen anlaşıklarını duyduktan sonra bazı diplomatlara: "Bu saati ve tarihi iyi hatırlayın. Trablusgarb harekâtına bugün karar verilmiştir" dediği öğrenilmişti. 22 Eylül'de Rusya'nın Roma büyükelçisi, Rus Dışişleri Bakan Vekili Neratov'a, San Giuliano'nun kendisine gemilerin Trablusgarb'daki İtalyan yerleşimlerini korumak üzere yola çıkacaklarını söylediğini bildiriyordu⁷⁷.

⁷⁵ ESKYO, a.g.k., 178.

⁷⁶ Tanin, 16 Eylül 1911.

⁷⁷ BOSWORTH, a.g.k., 160.

Fas konusunda Almanya ile Fransa'nın yakında imzalayacakları Üçlü İttifak Antlaşması'nın yenilenme görüşmelerini daha erken bir tarihe çekme konusunda İttifak Devletleri'nin 21 Eylül'de yaptıkları teklif, Roma'yı rahatsız etti. San Giuliano, daha 13 Eylül'de Fransa'nın, Üçlü İttifak'ı yenileme görüşmelerini bahane ederek 1902 tarihli Prinetti-Barrere Antlaşması'nı feshetmesinin hiç de şaşırtıcı olmayacağı uyarısını yapıyordu. Buna karşılık, şayet İtalya önceden Trablusgarb'a yerleşirse, Üçlü İttifak'ın yenilenmesinin çok daha kolay halledilebileceğini söylüyordu⁷⁸.

18 Eylül'de Viyana'dan tatsız bir haber geldi. San Giuliano, 22 Eylül'de Berlin ve Viyana'daki büyükelçilere gönderdiği telgrafta, İtalya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı izlediği politikayı belirttikten sonra, İtalya'nın Kuzey Afrika'ya yönelik emelleri konusunda müttefiklerine bilgi vermemesinin daha uygun olacağına hâlâ inanmadığını söylüyordu. Hiç şüphesiz bu iki ülkenin Osmanlı İmparatorluğu karşısında güç durumda kalacakları doğrudur. Ama Almanya'yı tamamen aldatmak da mümkün olamamıştı. Berlin Büyükelçisi Pansa, 23 Eylül'de Almanya Dışişleri Bakanı Kiderien-Wächter'e, İtalya'nın Trablusgarb harekâtını ertelemesini söylemekte, Kuzey Afrika'ya harekât yapılarak Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüne yol açmaktansa, imparatorluğun başka sebeplerle çökmesinin beklenilmesi gerektiği üzerinde duruyordu⁷⁹.

İtalyan basını 24 Eylül'de Trablusgarb'daki İtalyanların güvenliğini tehdit eden bir gelişmeyi ortaya çıkardı. Buna göre, camilerdeki imamların başta İtalyanlar olmak üzere bütün kâfirlerin imha edilmesini isteyen vaazlarından etkilenen silahlı çeteler, bölgedeki İtalyanlar'ı tehdit ediyorlardı. İddiaya göre İtalyan kolonisinde panik havası hâkimdi ve katliamdan korkuluyordu⁸⁰.

Bu esnada Osmanlı basını, Sadırazam Hakkı Paşa hükümetinin tavrını takip ediyordu. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi, Sadırazam Hakkı Paşa'nın İstanbul'daki Alman büyükelçisiyle görüştüğünü yazmıştı. Gazetenin ifadesine göre, Alman

⁷⁸ Şehbal, 24 Eylül 1911 ; Tanin, 25 Eylül 1911.

⁷⁹ ESKYO, a.g.k., 183.

⁸⁰ Tanin, 25 Eylül 1911.

büyükelçisi görüşmede Hakkı Paşa'yı İtalyanlar'ın Trablusgarb üzerindeki isteklerine daha az düşmanca bir tavır takınma konusunda ikna etmeye çalışmıştı. Hakkı Paşa ise bölgenin bir Osmanlı vilâyeti olduğu esasına uygun olabilecek her türlü imtiyazı İtalya'ya vermeyi kabul ederek gayet uzlaşmacı bir görüntü çizmişti. Hakkı Paşa şayet İtalyanlar'ın istekleri ekonomik alanda ise, o zaman kendisinin İtalya'ya demiryolları, yollar, limanlar, maden ocakları vb. alanlarda yatırımlarda bulunma izni vermeye hazır olduğunu söylüyordu⁸¹.

II. 5. 3. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne Karşı Savaş İlânı

San Giuliano'nun iddiasına göre Osmanlı Hükümeti, Trablusgarb ve Bingazi'deki İtalyan ekonomik çıkar ve yatırımlarına karşı sürekli muhalif olmuştu. Nitekim San Giuliano, Kral III. Vittorio Emmanuel'e gönderilmek üzere Türkiye'ye 24 saatlik bir ultiimat vermesi gerektiğini öneren bir telgraf taslağını Giolitti'nin onayına sundu. Giolitti bu mesaj taslağını 24 Eylül'de üzerinde hiçbir değişiklik yapmadan onaylayıp krala gönderdi. Kraldan da aynı gün içinde ultiimatomu onay geldi⁸².

26 Eylül'de İtalyan Hükümeti bir taraftan ultiimatomu hazırlarken, diğer taraftan da Berlin ve Viyana'daki büyükelçilerine Trablusgarb ve Bingazi'deki operasyonların kapsamının mümkün olduğunca sınırlı tutulacağı ve Balkanlar'daki düzeni bozacak ya da başkalarını bu düzeni bozmaya sevk edecek hiçbir şey yapılmayacağı konusunda İtalya'nın müttefiklerine güvence vermelerini bildirdi⁸³.

İtalya'nın ultiimatomu 27 Eylül günü İtalyan Maslahatgüzârı De Martino'ya gönderildi. Ültimatom De Martino'nun eline 28 Eylül sabahı ulaştı. O da ultiimatomu aynı gün öğleden sonra saat 2.30'da Sadriazam Hakkı Paşa'ya takdim etti. De Martino, ultiimatomun teslim edildiği anı şöyle anlatıyor: "Türkler böyle bir

⁸¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 26 Eylül 1911.

⁸² *Tanin*, 25 Eylül 1911.

⁸³ ALBERTINI, *a.g.k.*, I, 342.

ihtimale tamamen hazırlıksız olmamakla birlikte, yine de şaşkına dönmüşlerdi. Ben ultiyatımı Sadıazam Hakkı Paşa'ya sunduğumda, Hakkı Paşa meselenin bu safhaya geldiğine inanmak istemiyor ve kendisini ultiyatımı okumaya davet eden maslahatgüzârın ısrarından kurtulmak için sürekli konuyu değıştiryordu. Nihayet ultiyatımı okumayı kabul etti ve okur okumaz da haykırıverdi: 'Ama bu, savaş demek!' dedi⁸⁴.

Osmanlı basınında gelişmelerle ilgili şu satırlara yer verilmişti: "Bugün saat 5'te Trablusgarb'dan çekilen bir telgrafa göre İtalya ultiyatımının inkıta süresi olan alafranga saat 2'de İtalya konsolosu valilik makamına bir muhtıra vererek ultiyatım süresi bittiğinden askerî harekâta girişileceğini, Trablus'taki İtalyan vatandaşlarının hukukunun Almanya konsolosu tarafından himaye edileceğini ve bütün İtalyan müesseseleri üzerine Alman bandırası çekileceğini açıklamıştır. Bu muhtıranın verildiği saatten telgrafın çekildiği saate kadar, yani üç saat zarfında Trablus'a bir tecavüz yapılmadığı söz konusu telgrafta ayrıca beyan olunmaktadır"⁸⁵.

San Giuliano, 26 Eylül tarihiyle İtalya'nın Atina, Sofya, Bükreş, Belgrad ve Çetine Büyükelçilikleri ile Balkanlar ve Hanya Konsolosluklarına gönderdiği bir beyannâmeyle şu tebligatta bulunmakta idi: "İtalya Hükümeti Trablusgarb Meselesi'ni kendi hassasiyet ve çıkarına lâıyk bir şekilde halletmeye kesin surette karar vermiştir"⁸⁶.

İtalyan basınının sert üslubundan endişe duyan Hakkı Paşa hükümeti, 20 Eylül'de Avrupa'daki büyükelçilere ve bulundukları devletlerin hükümetlerine Roma nezdinde arabuluculuk teşebbüsünde bulunmalarını teklif etme talimatını vermişti. Osmanlı diplomatlarının bu tekliflerine Avrupa hükümetlerinin çoğu kibarca kapıyı göstererek karşılık verdiler. İçlerinde sadece Berlin ciddi anlamda cevap vermişti. Alman Hükümeti, Osmanlılar'a şu gizli tavsiyede bulunmuştu:

⁸⁴ *Tanin*, 29 Eylül 1911.

⁸⁵ *Şehbal*, "İtalyan Konsolosunun Tebligatı", 28 Eylül 1911.

⁸⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1911.

“İtalya’nın işini ekonomik tavizler vererek biraz kolaylaştırın ve Trablusgarb’daki birliklerinizi İtalyanlar’a hissettirmeden takviye edin”⁸⁷.

İtalyan gazeteleri İtalya Hükümeti’nin Türkiye’ye tebliğ ettiği ultimatodan büyük bir memnuniyet duymaktaydılar. *Tribuna* gazetesinde konuyla ilgili olarak şu görüşlere yer verilmişti: “Trablusgarb’ın askerî bakımdan işgali, hayatın zorunlu gereklerindendir. Şayet Türkiye önceden daha uyanık ve dikkatli davranacak olursa, Trablusgarb Meselesi’nin halledilmesi kendisinin zayıflamasına değil, bilakis güçlenmesine hizmet edecektir”⁸⁸.

Bu sırada Almanya çok hassas bir konumda bulunuyordu. Almanya, bir taraftan Osmanlı İmparatorluğu’ndaki nüfuzunu artırma düşüncesi taşırken diğer taraftan da İtalya’yı 1912’de yenilenecek olan Üçlü İttifak içinde tutabilme çabası içindeydi. Bu aslında tam bir denge politikasıydı. Alman gazetelerinden *Lokal Anzeiger*, Almanya’nın işgal ettiği mevkiin ehemmiyetinin malum olduğunu yazıyordu⁸⁹. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi de Almanya Elçisi Baron Marshall’ın, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında arabuluculuk yapmaya çalıştığını, ancak başarılı olamadığını belirtiyordu⁹⁰.

Tanin gazetesinde çıkan bir haberde ise, “26 Eylül’de Londra’daki Osmanlı büyükelçisinin İngiliz Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Arthur Nicolson’a, İngilizler’in Roma hükümeti nezdinde arabuluculukta bulunmasını teklif ettiği, ancak Nicolson’un bunu reddettiği” üzerinde duruluyordu. Gazetede ayrıca “Osmanlı Hükümeti’nin bu kez aynı başvuruyu Almanya’ya da yaptığı ve Sultan V. Mehmet Reşad’ın, Kayser II. Wilhelm’e muhtemelen 30 Eylül’den önce gönderdiği bir telgrafta bu konuda ricada bulunduğu, fakat bu teşebbüsün de hiçbir faydasının olmadığı” ifade ediliyordu⁹¹.

⁸⁷ BAYUR, a.g.k., II, 85, 87.

⁸⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1911.

⁸⁹ *Tanin*, 28 Eylül 1911.

⁹⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Eylül 1911.

⁹¹ *Tanin*, 28 Eylül 1911.

Daha önce de belirtildiği üzere, Fransa'nın Osmanlı-İtalyan Savaşı arefesindeki tavrı, İtalya'ya karşı yükümlülüklerine uyma yönündeydi. Paris'teki Rus Büyükelçisi İzvolski 22 Eylül'de Neratov'a, Fransız Dışişleri Bakanı Selves'in Tittoni'ye: "İtalya, Trablusgarb konusundaki Fransız-İtalyan Antlaşması'na Fransa'nın bağlı kalacağından emin olabilir" dediğini bildiriyordu.⁹².

Tercüman-ı Hakikat gazetesi, Trablusgarb Meselesi'ne dair Fransız basınını takip ediyor ve gazetelerden bazı iktibaslarda bulunuyordu. Bu çerçevede *Figaro* gazetesi, Fransa'nın İtalya-Türkiye müzakerelerine karışmamayı ve tam bir tarafsızlığı muhafazaya mecbur olduğunu yazıyordu. Maamafih Fransa, diğer büyük devletlerle birlikte muharebenin tahdid edilmesine çalışacaktı⁹³. *Action* gazetesi ise: "Fransa Hükümeti, İtalya'nın Trablusgarb'da, kendisine Fas'ta yaptığı gibi yerleşmesine yardım edecektir" şeklinde yazmıştı⁹⁴.

Bu arada, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Eylül 1911'de Selanik'te parti kurultayını toplama hazırlığında olduğunu hatırlamakta yarar vardır. 26 Eylül'de Selanik'teki İtalyan konsolosu, İttihat ve Terakki yönetiminin İtalya ile çatışmaktan kaçındığını ve her şeyden önce Trablusgarb'daki İtalyanlar'a koz vermemeye çalıştıklarını, ancak diğer taraftan da bölgeyi mümkün olduğunca savunmaya hazır hale getirme kararı aldıklarını bildiriyordu. Konsolosa göre kamuoyu Trablusgarb'ı artık kaybedilmiş bir bölge olarak görmeye başlamıştı. Bu durum Hristiyanlar arasında sevinç, Müslümanlar arasında ise üzüntüye yol açmaktaydı. Bununla beraber San Giuliano, Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarında bulunan bütün İtalyan konsolosluklarına gönderdiği genelgede, İtalya'nın Avrupa'daki Osmanlı topraklarında statükonun korunması arzusunda olduğunu bildiriyordu⁹⁵.

İtalya'nın 26 Eylül tarihli ultimatomu 28 Eylül'de yerine ulaşmıştı. Osmanlı Hükümeti'nin bir süre önce ekonomik imtiyazlar konusunu görüşme teklifini reddeden ultimatom, İtalyan Hükümeti'nin bölgedeki İtalyan uyruklulara yönelen

⁹² BOSWORTH, a.g.k., 167.

⁹³ *Figaro*'dan *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1911.

⁹⁴ *Action*'dan *Şehbal*, 28 Eylül 1911.

⁹⁵ ALBERTINI, a.g.k., I, 343.

tehlikelerin arttığını ileri sürüyordu. Son tahlilde, kendi şan ve çıkarlarını koruma sorumluluğunu hisseden İtalyan Hükümeti, Trablusgarb ve Bingazi'yi işgal kararı almış bulunuyordu. Ültimatı, Osmanlı Devleti'nden 24 saat içinde açık bir cevap istiyordu. Cevabın gelmemesi durumunda İtalyan Hükümeti, işgal için gerekli işlemlere bir an önce başlamak zorunda kalacaktı⁹⁶.

Osmanlı Hükümeti, kendisine hakaret içeren ifadeler taşıyan bu ultiatoma cevabını 24 saat içinde, 29 Eylül 1911'de verdi. Cevap uzlaşmacı bir üslupta yazılmıştı. Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuzey Afrika vilâyetlerinin geri kalmışlığı kabul edilerek bunun sorumlusunun II. Abdülhamid rejimi olduğu vurgulanıyordu. İtalyanlar'a karşı düşmanca faaliyetlerde bulunulduğuna ilişkin iddialara ise, Bâbiâli'nin Trablusgarb ve Bingazi'deki İtalyan teşebbüslerine yönelik düşmanca bir tutum izlemediği, hatta İtalyanlar'ın imparatorluğun bu bölgesinin ekonomik kalkınmasında yer almasının normal ve akılcı olduğu söyleniyordu. Osmanlı notası, İtalya ile iyi ilişkilerin sürdürülme arzusunda olduğunu söyleyecek kadar ileri gidiyordu⁹⁷.

Roma Hükümeti, verilen bu cevaptan tatmin olmayıp 29 Eylül 1911 tarihinde Osmanlı Devleti'ne savaş ilân etti. Bu son husus gerçekten dikkate değerdir. Çünkü o dönemde Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan uyrukluların sayısı, İtalya'da yaşayan Osmanlı uyrukluların sayısından çok daha fazlaydı. San Giuliano'nun böyle bir tebliğdeki amacı, muhtemelen Bâbiâli'nin Osmanlı topraklarında ikamet eden İtalyanlar'a karşı hoşgörülü bir tutum takınmasını sağlamaktı. Bu amaca en azından savaşın ilk döneminde ulaşılmalıydı⁹⁸.

İtalyan Hükümeti 29 Eylül'de bazı tarafsız devletlere bir savaş halinin var olduğunu ve bu yüzden Trablusgarb ve Bingazi sahillerinin tamamının ablukaya alındığını bildirerek hazırlık aşamasını tamamladı. İtalya'nın savaş ilânı, bu tehdidi yeterince ciddiye almamış olan Sadriazam Hakkı Paşa'nın koltuğunda kalma

⁹⁶ Tommas BARCLAY, *The Turco-Italiano War And Its Problems*, 109-110.

⁹⁷ BARCLAY, *a.g.k.*, 111-112.

⁹⁸ ESKYO, *a.g.k.*, 191.

imkânını tamamen ortadan kaldırdı. Nitekim *Tanin* gazetesi, Hakkı Paşa İtalya'nın savaş ilânının hemen ardından 30 Eylül'de istifa ettiğini yazıyordu⁹⁹.

Hakkı Paşa'nın yerine Said Paşa geldi. Mahmut Şevket Paşa ise, yeni Said Paşa döneminde de Harbiye nâzırlığı makamını korudu.¹⁰⁰

II. 6. İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne Savaş İlân Etme Süreci Sebepleri ve Osmanlı ve Dünya Kamuoyu

II. 6. 1. Savaş İlânın Sebepleri

İtalya'nın notasında yer alan “Trablusgarb’a silah, cephane ve erzak sevk edilmesinin İtalyan tebaasının can güvenliğini tehlikeye düşürdüğü” iddiasına, İtalyanlarca hareketi öğrenilen Derne vapurundan başka gemilerin gönderilmesini önlemek amacıyla yer verilmişti. İstanbul’da bulunan İtalyan askerî ataşesi, Derne Gemisi’nin 10 bin tüfek, bol mühimmat, birkaç top, erzak ve elbise yükleyerek yola çıktığını hükûmetine bildirmişti. İtalyan Hükûmeti, donanmasına Osmanlı gemisini yakalayıp zapt etmesi için derhal emir verdiği gibi, İstanbul Hükûmeti’ne de baskı yapmaya başlamıştı. Eylül’ün son haftasına girildiğinde İtalya’nın savaş hazırlıkları bitmek üzereydi¹⁰¹.

İtalya Başbakanı Giolitti 18 Eylül’de Dışişleri bakanı ve Genelkurmay başkanına son hazırlıkları tamamlamaları emrini vermişti. Emir gereğince seferberlik planının son ayrıntıları gözden geçirildi. Savaş gerekçelerini haklı gören Giolitti, seferberlik emrini imzaladı. İtalyan Genelkurmayı’nın yıllardır üzerinde çalıştığı seferberlik planı, günün şartlarına göre düzenlenmişti. Giolitti’nin imzasından sonra plan, 25 Eylül günü yayınlandı. Seferberliğin birinci günü olarak 28 Eylül 1911 tarihi tespit edilmişti. İtalya’yı bu tarihte harekete geçiren bazı sebepler vardı. Almanya ile Fransa arasında devam eden Fas Meselesi’ni

⁹⁹ *Tanin*, “Hakkı Paşa İstifası”, 30 Eylül 1911,

¹⁰⁰ *Şehbal*, 30 Eylül 1911.

¹⁰¹ *Tanin*, 30 Eylül 1911.

çözümlemek için sürdürülen müzakereler bir hayli ilerlemiş ve anlaşma zemini hazırlanmıştı. Sorun çözümlendiği takdirde İtalya, Almanya ve Fransa'nın desteğini sağlayamamaktan korkuyordu. İtalyanları acele davranmağa iten sebeplerden birisi de mevsimin elverişli olmasıydı¹⁰².

İtalyanlar'ın çoğunluğu, Trablusgarb'a sahip olmayı bir onur meselesi olarak telâkki ediyor, İtalya'nın büyük devletler safına katılabilmesi için mutlaka bir sömürge elde etmesi gerektiğine inanıyorlardı. Tunus'u alma fırsatını kaçırdıktan sonra İtalya'nın Trablusgarb'ı da başka bir devlete kaptırabileceği korkusu İtalyanlar'ı çılgına çeviriyordu. İtalyan Hükümeti, Trablusgarb'a Amerika'ya yapılan göçe son verecek bir iskân alanı gözüyle bakıyordu. Bilhassa Sicilya'dan yapılan göçlerin yönü Trablusgarb'a çevrilebilirdi. 1896 yılında Adua mağlubiyetinin yarattığı kötü tesirler de, kolay kazanmayı umdukları Trablusgarb zaferiyle silinebilecekti¹⁰³.

Yıllardır Trablusgarb için yazıp çizen İtalyan basınının hükümet üzerinde kurduğu siyasî baskıyı da göz ardı etmemek gerekir. İtalyan gazetelerinin Trablusgarb hakkındaki yayınları Eylül ayının başlarından itibaren öylesine artmıştı ki, kendi kendilerine komutan ve amiraller tayin ediyorlar, donanmayı yola çıkarıyorlar, hatta Trablusgarb'ı işgal etmek için ne kadar asker gerektiğinin hesaplarını yapıyorlardı¹⁰⁴.

Diğer taraftan Osmanlı basını sokağın nabzını, Osmanlı Devleti içerisinde ortaya çıkan farklı siyasî görüşleri ve bu görüşlerin Trablusgarb için alınan siyasî kararlara etkisini anlama yolunda önemli makaleler yayınlayıp ciddi analizler ortaya koydu. Siyasî kulislerde yapılan gizli müzakereleri, alınan uluslararası kararları ve o güne ait gelişmeleri gün yüzüne çıkarmada Osmanlı gazetelerinin rolü büyüktür. Ayrıca Batılı gazetelerde yayınlanan makalelerin tercüme edilerek Osmanlı gazetelerinde yayımlanması, Batı kamuoyunun ve Batılı devletlerin Trablusgarb Meselesi'ne bakışını anlamada önemli ipuçları vermektedir.

¹⁰² BAYUR, a.g.k., II/1, 69-70.

¹⁰³ *Alemdar*, 23 Eylül 1911.

¹⁰⁴ *Alemdar*, 22-24 Eylül 1911.

II. 6. 2. Savaş İlanına Karşı Osmanlı ve Dünya Kamuoyunun Tutumu

II. 6. 2. 1. Osmanlı Kamuoyunun Tutumu

İtalya 26 Eylül'de iki önemli teşebbüste bulundu. Almanya ve Avusturya'nın desteğini sağlamak maksadıyla Viyana ve İstanbul'da diplomatik temasa geçti. Viyana'daki İtalyan büyükelçisi, Avusturya Hükümeti'ne, İtalya'nın Üçlü İttifak Antlaşması'nı hiçbir değişiklik yapılmadan yenilemeye hazır olduğunu, eğer Trablusgarb Meselesi İtalya'nın istediği gibi çözümlenirse İtalya'nın güvenilir bir müttefik olacağını söyledi¹⁰⁵.

Alman Hükümeti, Osmanlı-Alman dostluğunun kurulmasında büyük pay sahibi olan İstanbul Büyükelçisi Baron Marshall'ın Trablusgarb Meselesi'nde önemli bir rol oynayacağını düşünerek İtalyanlar'a kilit adamın İstanbul'da bulunduğunu söylemişti. Sadriazam Hakkı Paşa da Alman elçisinden arabuluculuk yapmasını istemiş ve her türlü iktisadî imtiyazları vermeye hazır olduklarını söylemişti. Alman elçisi de, İtalya'nın Trablusgarb'ı işgale kalkışması durumunda Almanya'nın gerekli desteği sağlayacağını taahhüt etmişti¹⁰⁶.

Tanin gazetesi, 27 Eylül 1911 tarihli sayısında *Osmanischer Lloyd* gazetesinden aldığı bir haberi yayınladı. İstanbul'daki Alman Büyükelçiliği tarafından çıkarılan bu gazete, İtalyan Hükümeti'nin Trablusgarb'daki İtalyan çıkarlarını, Osmanlı Devleti'nin tecavüzünden korumak maksadıyla Bâbiâli'ye bir nota vermeye hazırlandığını, şayet Osmanlı Hükümeti bu notanın içeriğini kabul etmezse, İtalya'nın askerî tedbirlere başvuracağını ve bu hareketlerini haklı göstermek için de İtalyan kamuoyunun baskısından bahsedeceklerini yazıyordu¹⁰⁷.

Söz konusu haberin *Tanin*'de 27 Eylül'de yayınlandığına bakılırsa, *Osmanischer Lloyd* gazetesi en az bir gün önce, yani 26 Eylül'de haberi neşretmiş olmalıydı. İşte bu esnada, gelişmelerden Osmanlı Hükümeti'ni ve kamuoyunu

¹⁰⁵ *Yeni İkdam*, 23 Ağustos 1911.

¹⁰⁶ BAYUR, a.g.k., II/1, 69,75

¹⁰⁷ *Tanin*, 27 Eylül 1911.

haberdar eden *Osmaniscner Lloyd* gazetesinin haberi yayınlanmıştır. Alman Hükümeti, Türkiye'nin dostu olduğunu göstermek için bu fırsatı değerlendirip dostluk imajını kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Almanya'nın onayını almak isteyen İtalyan Hükümeti, ancak 28 Eylül'de Marshall'ın, İtalya'nın harekete geçebileceğine dair yeşil ışık yakmasıyla Bâbîâli'nin kapısını çaldı. İtalyan Maslahatgüzarı De Martino, Sadriazam Hakkı Paşa'ya savaş kapısını aralayan İtalyan notasını verdi. İtalyan notası, Bâbîâli'de ve kamuoyunda büyük bir şaşkınlık yarattı¹⁰⁸.

Osmanlı kamuoyu, İtalya'nın her an harekete geçebileceği beklentisi içerisindeydi. Gazeteler İtalya'nın tecavüzü halinde elimizde bulunan kozlardan ve alınabilecek tedbirlerden bahsediyorlardı. İtalya'nın seferberlik ilânı haberi İstanbul'a ulaşmıştı. *Tercüman-ı Hakikat* Gazetesi Başyazarı Ahmet Agayef, 26 Eylül'de yayınlanan makalesinde İtalya'nın işgale karar verdiğini belirttikten sonra şöyle devam ediyordu: "İtalyan Hükümeti'nin öteden beri Trablusgarb hakkında beslemekte olduğu niyet ve emeli iki seneden beri apaçık bir şekilde görülmekte idi. Haysiyet ve şerefini düşünen, millî çıkarları kendine yegâne prensip edinen, yalnız devlet işleriyle meşgul olan bir hükümet, şahsî ihtiraslardan uzak, millî ve mühim meseleleri ciddiyetle takip eden millet önderleri İtalyan Hükümeti'nin bu niyet ve emelini görüp çaresini vaktinde düşünmeliydi. Fakat heyhat! Daima entrika ve buhranlarla çalkalanan, sürekli sallantı geçiren ve kendi mevkiinden emin olmayan, yani ne olacağını bile kestiremeyip günü gününe yaşayan bir hükümet, hırs ve iştah perdesiyle şahsî menfaatlerine esir olanlar, bu gibi önemli meseleleri unuttular ve boş şeylerle vakit geçirmeyi tercih ettiler. İşte netice!"¹⁰⁹.

Bazı gazeteler, İtalya'nın savaş ilânı karşısında bu ülkeye baskı yapmak için Osmanlı Hükümeti'nin de kozlara sahip olduğunu ileri sürüyor ve bunların neler olduğunu sıralıyorlardı. Buna göre İtalya resmen savaş ilân eder etmez Osmanlı topraklarında bulunan bütün İtalyanlar derhal tutuklanıp esir sıfatıyla rehin sayılmalıydı. İtalyanlar'ın Osmanlı topraklarında bulunan bütün iktisadî

¹⁰⁸ *Babalık*, 29 Eylül 1911.

¹⁰⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 26 Eylül 1911.

müesseseleriyle emlâk ve arazisine el konulmalıydı. Ayrıca İtalyanlar ile her türlü ticarî ilişki kesilmeliydi¹¹⁰.

25-26 Eylül günlerinde Trablusgarb'da oturan Yahudiler'in birçoğu İtalyan gemileriyle Malta'ya gittiler. Aynı şekilde diğer yabancılar da hızla Trablusgarb'ı terk etmeye başladılar. Savaşın başlayacağını işaretleri olan bu gelişmeler karşısında Osmanlı Hükümeti'nin yaptığı tek şey, İtalyan Hükümeti'nden bilgi istemek ve İtalya'nın talep ettiği iktisadî imtiyazları vererek savaşa engel olmak kararı almak oldu. Ancak Meclis-i Vükelâ'nın aldığı bu kararı uygulamaya zamanı olmadığı¹¹¹.

28 Eylül'de verilen İtalyan notasıyla sorunun diplomatik yollardan çözümlenmesi yolları kapandı. İtalyan notasında, Trablusgarb ve Bingazi'nin düzensiz ve bakımsız bırakılmasına artık bir son verilmesi için İtalya'nın senelerden beri Osmanlı Hükümeti'ni uyardığından bahsediliyordu. İtalyan tezine göre, bu iki kentin de Afrika'nın Akdeniz sahilinde bulunan memleketlerdeki gelişmelerden yararlanması gerekiyordu. Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalya sahillerine çok yakın olmaları sebebiyle İtalya için hayatî önem taşıdığı da nota da ifade ediliyordu¹¹².

İşgalin hiçbir mukavemetle karşılaşmaması için Osmanlı Hükümeti'nin ilgililere gerekli emirleri vermesi beklendi. Askerî işgalin yol açacağı durumun bilâhare iki hükümet arasında yapılacak bir anlaşma ile kesin bir hale getirilebileceği söylendikten sonra İstanbul'daki İtalyan Elçiliği'nin bu notayı tebliğinden itibaren 24 saat içerisinde kesin bir cevap istendi. Bu süre zarfında cevap verilmediği takdirde İtalyan Hükümeti'nin işgali başlatacağı vurgulanıyordu. İtalyan notasının verilmesinden hemen sonra Sadriazam Hakkı Paşa, Meclis-i Vükelâ'yı toplantıya çağırdı, İtalyan notasının görüşüldüğü toplantıda İtalyan Hükümeti'ne

¹¹⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1911.

¹¹¹ *Tanin*, 27 Eylül 1911.

¹¹² *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1911.

verilecek cevap hazırlandı. Osmanlı Hükümeti, verilen müddetin bitiminden önce, 29 Eylül'de İtalyan notasını cevaplandırdı¹¹³.

Osmanlı Hükümeti'nin cevabında, Trablusgarb ve Bingazi'de asayiş ve inzibatın sağlanamadığı şeklindeki İtalyan iddiası reddediliyordu. O tarihe kadar Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyan ve diğer yabancı devletlerin tebaaları hakkında endişeye sebep olabilecek hiçbir hadiseye meydan verilmediği gibi, yabancılardan can güvenliğini sağlamak hususu da Bâbîâli'nin üzerinde önemle durduğu bir mesele olmuştu. Bu yüzden Kuzey Afrika'daki Osmanlı topraklarında İtalyanlar'a karşı herhangi bir düşmanlık ve tahrikten eser yoktu. Bâbîâli, Derne Gemisi'nin gönderilmesinin asayişini bozacağı ve İtalyan tebaasına karşı yerli halkı galeyana getireceği görüşüne katılmıyordu. Aslında gemi, 23 Eylül tarihli ilk İtalyan notasının verilmesinden önce yola çıkmıştı. Trablusgarb'a asker değil, erzak götürmüştü. Ayrıca başka bir gemi de gönderilmemişti. Bunlar ihtilâfa sebep teşkil edebilecek önemli şeyler değildi¹¹⁴.

İtalya'dan şartlarını bildirmesini isteyen Osmanlı Hükümeti, müzakereler esnasında Trablusgarb ve Bingazi'deki mevkiini hiçbir suretle askerî yönden güçlendirmeye teşebbüs etmeyeceğini taahhüt ediyor ve İtalyan Hükümeti'nin, Bâbîâli'nin bu iyi niyetini takdir edip bu tekliflere uygun cevap vereceği ümidinde olduğunu bildiriyordu¹¹⁵.

28 Eylül tarihli İtalyan notası, Osmanlı siyasî çevrelerinde büyük bir şaşkınlığa yol açmıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. *Osmanischer Lloyd* gazetesinde İtalyan notasına ilişkin yer alan bir makalede İtalya'nın gerçek niyetine dikkat çekiliyordu. Gazeteye göre İtalyan Hükümeti, hareketini haklı gösterebilmek için Trablusgarb Meselesi'nin kendisi için hayatî derecede önem taşıdığını öne

¹¹³ *Tanin*, 29 Eylül 1911.

¹¹⁴ *Şehbal*, 25 Eylül 1911.

¹¹⁵ *Tanin*, 29 Eylül 1911.

sürüyordu. Başka türlü davrandığı takdirde Trablusgarb'daki iktisadî ve ticarî menfaatlerinin büsbütün kaybolacağını iddia ediyordu¹¹⁶.

Gerçekten İtalya'nın istekleri sırf iktisadî çıkarlarını korumaya yönelik ise neden askerî işgalden bahsediliyordu? Şimdiye kadar Trablusgarb'daki faaliyetlerinde hiçbir şekilde engele tesadüf etmemiş ve bütün emellerine nail olmuştu. Kentte İtalyan bankalarının çeşitli şubelerinin yanı sıra birçok malî ve ticarî müesseseler vardı. Ayrıca İtalyanlar burada ilk ve orta dereceli okullar açmışlar ve Trablusgarb'da oturan bütün Musevîleri kendilerine bağlamışlardı¹¹⁷.

İtalyan Hükümeti, Trablusgarb'da her türlü iktisadî imtiyazı elde etmek ve madenleri tekeline almak suretiyle tam bir hareket serbestliğine sahip olmak istiyordu. İtalya'nın yabancı şirketlerin faaliyetlerine tahammülü yoktu. Bu sebeple İtalyan Hükümeti, açık kapı politikası izlemeye ve Trablusgarb'a tamamen hâkim olmak için askerî güç kullanmaya karar vermişti¹¹⁸.

Bu arada Selanik'te devam etmekte olan İttihat ve Terakki Cemiyeti Kongresi'nde İtalyan ultimatomu üzerine bir beyannâme yayınlanmasına karar verildi. Beyannâme metni, telgraflarla bütün vilâyetlere gönderildi ve gazeteler aracılığıyla kamuoyuna duyuruldu¹¹⁹.

İtalya'nın Trablusgarb hakkındaki kötü niyetinin açığa çıktığı notada Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'da medenî ve insanî vazifelerini ifa edemediği, İtalya'nın oraya yakınlığı ve münasebetlerinin çokluğu yüzünden bu durumu hoş görmeyerek orasının ıslahını sağlamak için işgale karar verdiği, 24 saat sonra savaşa başlanılacağından Osmanlı Hükümeti'nin İtalyan memur ve askerlerine karşı koymamaları gerektiği ve Trablusgarb'a verilecek şeklin daha sonraki görüşmelerle belirlenebileceği açıklanıyordu. Bu notaya Osmanlı makamlarınca: "Namusunu,

¹¹⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Eylül 1911.

¹¹⁷ *Babalık*, 29 Eylül 1911.

¹¹⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Eylül 1911.

¹¹⁹ *Tanin*, 28 Eylül 1911.

hayatına tercih eden bir milletin böyle küstahça bir teklifi kesinlikle reddedeceği tabii olduğundan Hükümetimizce de red cevabı verilmiştir.” deniyordu¹²⁰.

Beyannâmede, red cevabını alan İtalya’nın tekliflerini geri çekmediği takdirde, iki devlet arasında savaş başlayacağı ve bütün milletin yekvücut halinde düşmana karşı savaşıacağı belirtiliyor, ayrıca Trablusgarb’ın savunulması üzerinde durulduktan sonra İtalyan tebaasının Osmanlı topraklarından kovulması, İtalyan okulları ve ticarî müesseselerinin kapatılması gibi tedbirler alınabileceği ifade ediliyordu. Cemiyet’in, medeniyet ve insanlıktan nasibini almamış saldırgan bir devlet olan İtalya’ya karşı gerekli tedbirlerin alınmasında ve bir takım fedakârlıklara katlanılmasında millete rehberlik etmeyi, kutsal bir vazife bildiği ve çalışmaları düzene sokmak için gayret sarf edeceği açıklanıyordu¹²¹.

Diğer taraftan söz konusu tedbirlerin, savaşın başlaması durumunda yürürlüğe konulacağına dikkat çekilen beyannâmede bu süre zarfında Türk halkının büyük milletlere yakışır vefakâr tutumunu ve sükûnetini muhafaza edeceğinden ve İtalyan tebaasının kılına bile dokunulmayarak İtalyanlar’dan daha çok hukuka saygılı ve medenî bir millet olduklarının gösterileceğinden bahisle, Osmanlı’nın misafiri mesabesinde olan diğer devlet tebaalarının da can ve ırzlarının korunacağından emin olunması üzerinde duruluyordu. Beyannâme, bu sıkışık devrede vatanın bütün fedakâr ve hamiyetli evlatlarını, birlik ve beraberliğe davetle son buluyordu¹²².

II. 6. 2. 2. Dünya Kamuoyunun Tutumu

Savaş başladıktan sonraki olaylara geçmeden önce Trablusgarb Savaşı hazırlıkları sırasında Avrupa devletlerinin tutumlarına bir göz atmak gerekir. Bilindiği üzere Fransız kamuoyu, 1900 ve 1902 anlaşmalarına sadık kalarak İtalyan tasarılarını desteklemiş ve genel olarak savaş süresince İtalya’dan yana bir tavır

¹²⁰ AVANZÂDE, a.g.k., 12.

¹²¹ AVANZÂDE, a.g.k., 13-14.

¹²² *Tercüman-ı Hakikat*, 29 Eylül 1911.

ortaya koymuştu. Fransız gazeteleri de hükümetlerine paralel olarak İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal niyetlerini haklı ve mazur göstermişlerdi.

28 Eylül 1911 tarihli *Figaro* gazetesi “Fransa'nın Türkiye-İtalya ihtilâfında tarafsız kalmaya mecbur olduğunu, fakat diğer devletlerle birlikte muharebenin sınırlandırılmasına çalışması gerektiğini” söylüyordu. *Matin* gazetesi ise, “Osmanlı Hükümeti'nin İtalya'nın şikâyetlerini dikkate almadığını, Fas'ta birkaç aydan beri cereyan eden hadise sonucunda Fransa'nın Fas'ı ele geçirmesinin şüphesiz ki Trablus Meselesi'nin çıkmasına yardım ettiğini, gerek İtalyanlar'ın gerekse diğer Avrupa devletlerinin Kuzey Afrika'da elde ettikleri çıkarlara kendilerin de sahip olmak istediklerini, Osmanlı Devleti'nin Trablus'u idareden aciz olduğunu, oysa İtalya'nın teklifinin Trablusgarb'ın sadece ticaret bakımından kendilerine verilmesini ve idarenin yine Osmanlılar'da kalmasını istediklerini, fakat Osmanlı Devleti'nin buna yanaşmadığını, İstanbul'un son senelerde İtalya'nın pek haklı olan şikâyetlerini dinlemediğini, bu sebeple de İtalya Hükümeti'nin bu işi askerî yoldan halletmeye karar verdiğini” yazıyordu¹²³.

İtalya, İngiltere'nin bu konuda muvafakatını daha 1887 yılında gizli bir anlaşmayla almıştı. Buna göre İtalya İngiltere'nin Mısır'daki faaliyetlerini destekleyecek, İngiltere de bir üçüncü devletin Kuzey Afrika'yı işgali halinde İtalya'nın Trablusgarb ve Bingazi'deki faaliyetlerini takviye edecekti. İngiltere, savaş sırasında bu anlaşmaya uygun davranmıştı. *Le Temps* gazetesinin Londra özel muhabirinden aldığı bir mektupta konuyla ilgili olarak şöyle deniyordu: “Osmanlı-İtalyan ihtilâfı burada bazı kere hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. İtalya'nın Almanya ve Fransa gibi hisse almaya teşebbüs etmesi beğenilmiyorsa da Türkiye ve İtalya arasında muharebe çıktığı takdirde Şark Meselesi'nin yeni baştan açılması ihtimali endişelere yol açıyor¹²⁴”. *Westminister* gazetesi de “İtalya ile İngiltere'nin iyi geçindiğini, bu yüzden İtalya'yı Trablusgarb'da yerleşmekten vazgeçirmek için elde hiçbir sebep olmadığını, ayrıca diğer devletlerin İtalya'nın tavır ve hareketlerini

¹²³ *Tanin*, 30 Eylül 1911.

¹²⁴ *Şehbal*, 28Eylül 1911.

tasvip etmeleri durumunda İngiltere'nin tek başına Türkiye'nin müdafaasına kalkışmayacağını" yazıyordu¹²⁵.

Avusturya kamuoyunda ise, Trablusgarb Savaşı konusunda iki görüş vardı. Bilindiği üzere Avusturya, İtalya'nın müttefiki bulunuyordu. Avusturya Genelkurmay Başkanı Hötzenndorf, "İtalya'nın büyük bir millî amaç peşinde olduğunu, Trablusgarb Savaşı'ndan sonra İtalya'nın Avusturya-Macaristan'ın İtalyan olan kısımlarını ele geçirip Adriyatik egemenliğini eline alacağını ve Balkanlar'daki etkisini artıracığını, bu yüzden de Trablusgarb Savaşı'nı önlemek gerektiği" görüşündeydi. Avusturya, İtalya'nın Trablusgarb Savaşı'nı büyük bir ihtiyat ve endişeyle izlemişti. *Le Temps* gazetesinin Viyana muhabirinden aldığı bir telgrafta "Avusturya'nın İtalya için iyi niyet taşıdığı, tarafsızlığını koruduğu ve ihtiyat içinde bulunduğu, ayrıca Trablusgarb'ın işgalinin Balkanlar'da olumsuz tesirler uyandırması ihtimalinden dolayı endişe duyulduğu" ifade ediliyordu¹²⁶.

Rusya'ya gelince; Rusya İtalya'nın Trablusgarb'a yerleşmesine hakkı olarak bakmıştı. Fakat Rusya, İtalya'dan Balkanlar'da Avrupa devletlerinin meseleye el koymasını gerektirecek şekilde davranılmamasını istemişti. Rus gazetelerinden *Petesburg*, *Novye Vremya*, "Rusya Hükümeti'nin İtalyan hareketlerini tamamen uygun gördüğünü" yazmışlardı¹²⁷.

Alman kamuoyunun tutumu ise şu şekildeydi: Almanya ile İtalya arasında, İtalya'nın Trablusgarb'daki tasarılarını onaylayan anlaşmalar vardı. Fakat Almanya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile olan dostluğundan elde ettiği bazı menfaatleri de vardı. Söz gelimi, Bağdat Demiryolu bunlardan biriydi. Bunun için Almanya Türkiye'ye karşı da dost görünümünü sürdürmekte ve onu kırmaktan kaçınmaktaydı. Almanya, her iki tarafı da idare etmek düşüncesindeydi. *Kölnische Zeitung* gazetesi Berlin'den aldığı bir haberde şunları söylüyordu: "İtalya, Trablusgarb Meselesi'nin halline bu kadar süratli girmemiş olsaydı hem İtalyan arzuları muharebesiz yoluna girmiş olacak hem de Türkiye'yi mümkün mertebe

¹²⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Eylül 1911.

¹²⁶ *Le Temps*'dan iktibas eden *Tanin*, 28 Eylül 1911.

¹²⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 30 Eylül 1911.

himaye ederek mesele sonuçlanmış olacaktı¹²⁸”. *Le Temps* gazetesi de: “Trablusgarb işleri Fas Meselesi’ni gözlerden uzaklaştırdı. Gazetelerin başmakaleleri ve ilk sayfaları şimdi Trablus işlerine hasrediliyor¹²⁹” diyordu.

Balkanlar’da kamuoyu ise teyakkuz halindeydi. Bulgaristan’a bağlı *Den* gazetesi, “her ihtimale karşı ülkelerinin hazırlıklı bulunmak zorunda olduğunu” bildiriyordu¹³⁰.

II. 7. Osmanlı Hükümeti’nin Savaşı Önlemek İçin Diplomatik Çabaları

Osmanlı Hariciye Nâzırlığı görevini de geçici olarak üstlenen yeni Sadriazam Said Paşa, hiç vakit kaybetmeden tarafsız ülkeleri Roma nezdinde arabuluculukta bulunmaları için ikna çalışmalarına başladı. İlk olarak, 30 Eylül’de Saint Petersburg Büyükelçisi Turhan Paşa’ya gönderdiği bir emirle, Çarlık Hükümeti’ni büyük devletlerden beklenen ortak konsensüsü sağlamak üzere ikna etmesini istedi. *New York Herald*, 1 Ekim tarihli nüshasında, Rus siyasî çevrelerinin savaşın Kuzey Afrika ile sınırlı kalmayıp Balkanlar’da bir isyana yol açmak suretiyle imparatorluğun diğer bölgelerine de yayılacağına inandıklarını söylüyordu¹³¹.

Avrupa’nın diğer ülkelerine bakıldığında ise farklı bir tabloyla karşılaşılmaktaydı. Alman, Avusturya ve özellikle İngiliz basını, İtalya’nın savaş ilânına karşı düşmanca bir tutum takınmıştı. Avrupa kamuoyunun çoğunluğunun Osmanlı Devleti’ne karşı gösterdiği manevî desteğe karşılık, İtalyan kamuoyunun savaşa yönelik duyduğu heyecan, İtalyan Hükümeti’nin Osmanlı tekliflerini müzakere etmesini neredeyse imkânsız hale getirmekteydi¹³².

¹²⁸ *Şehbal*, 1 Ekim 1911.

¹²⁹ *Yeni Gazete*, 29 Eylül 1911.

¹³⁰ *Tanin*, 1 Ekim 1911.

¹³¹ *Tanin*, 2 Ekim 1911.

¹³² *Tanin*, 3 Ekim 1911.

İtalyan filosu, 29 Eylül'de Preveze'ye giderek orada Osmanlı donanmasına ait iki torpidoyu batırmıştı. Fakat Avusturya İtalyan savaş gemilerinin bu sularda dolaşmasına itiraz eder etmez, İtalyan filosu geri çağırılmıştı. Yunanistan da henüz Osmanlı egemenliğinde olan bu sularda hak iddia ettiği için hem bu durumu hem de bir Yunan gemisinin durdurulup denetimden geçirilmesini protesto etmişti. Fakat ne o yıllarda ne de daha sonra, Yunanistan'ın ne dediği İtalya'nın umurunda değildi. Nitekim 12 Ada'nın savaş sırasında İtalyanlar tarafından işgal edilmesi ve savaştan sonra da İtalyan yönetimi altında kalması bunu açıkça gösterecekti. İtalyan donanmasının Adriyatik'e girmesinin ise stratejik bir amaçtan ziyade, Lissa bozgununu unutturacak parlak bir zafer kazanma arzusundan kaynaklandığı anlaşılıyordu¹³³.

İstanbul'daki Rus Büyükelçisi Çarikov, 12 Ekim'de Said Paşa ile yaptığı görüşmede Boğazlar, gümrükler ve savaş gemilerinin kontratları gibi konulara değinmek yerine, Balkanlar'daki statükoya ve kapitülasyonlara ilişkin görüşlerini dile getirdi. Said Paşa ve yeni Hariciye Nâzırı Asım Bey, diplomatik sahada Osmanlı'nın yalnızlığına son vermek ve devletin çıkarlarını temin için ilk başta Çarikov'un önerileriyle ilgilenir göründüler. Fakat onların istediği, Rusya'ya özel bir konum sağlamak değil, birden fazla büyük devletle anlaşmaya varmaktı. Ancak Osmanlı devlet adamlarının Ekim ayı içerisinde İngiltere ve Almanya'yı ikna etmek için gösterdiği çabalardan pek bir sonuç çıkmamıştı¹³⁴.

Osmanlı'nın talihsizliği, savaşın çıktığı dönemde diplomatik yalnızlıktan kurtulamamasıydı. Bu doğrultuda, Osmanlı Düyûn-ı Umumiye İdaresi'nin İtalyan delegesi olması sebebiyle İstanbul'da herkesçe tanınan bir sima olan Romalı asilzâde Alberto Theodoli ile ilk teması, Selanik Yahudilerinden İstanbul Mebusu Emmanuel Karasu kurdu. Kendisi de bu konuda istekli olan Theodoli, hem sadrıazam hem de Harbiye nâzırı tarafından kabul edildi. Harbiye Nâzırı Şevket Paşa, Theodoli'ye şu esaslarda barış teklif etme yetkisi verdi: Birincisi, İtalya'ya Trablusgarb'ı işgal ve yönetme hakkının verilmesi, buna karşılık Padişah'ın

¹³³ ALBERTINI, a.g.k., I, 346.

¹³⁴ BOA, A. MKT. MHM, 745/39.

hükümlerine dokunulmaması; ikincisi, İtalya'nın 10 milyon lira tazminat ödemesi, üçüncüsü iki ülke arasında bir dostluk antlaşmasının imzalanması¹³⁵.

Theodoli'ye ayrıca tekliflerin reddi halinde Osmanlı Hükümeti'nin Trablusgarb'da Araplar'ın direnişini örgütleyeceği ve imparatorluk çapında İtalyan mallarına boykot uygulanacağı söylendi. Theodoli Roma'da 6 veya 7 Ekim'de Dışişleri Bakanı San Giuliano tarafından kabul edildi. San Giuliano konuyu Giolitti'ye açtı. Fakat Giolitti, Theodoli'yi doğrudan kabul etmek yerine, Mercatelli aracılığıyla görüşmeyi tercih etti. Mercatelli Theodoli'ye, "İtalya'nın Trablusgarb'ı Osmanlı hükümlerine bırakmaya niyeti bulunmadığını, Osmanlı Devleti'nin tekliflerinin kabul edilmesinin mümkün olmadığını, aksine İtalya'nın Trablusgarb'ı ilhak etmeye hazırlandığını" söyledi. Ayrıca, "İtalyan kara ve deniz kuvvetlerinin Osmanlı direnişini kısa zamanda ezecekleri inancının taşıdığını" da açıkça belirtti¹³⁶.

Osmanlı Devleti, Kuzey Afrika'daki hükümlerinin tartışmaya açık olmadığını hiç gecikmeden netleştirmek çabası için girmişti. Paris Büyükelçisi Rifat Paşa, Fransız Dışişleri bakanının tekliflerinin, özellikle de Osmanlı'nın hükümlerini sürdürmesi meselesinin kapalı olduğunu bildiriyordu. Trablusgarb'daki Osmanlı kuvvetlerinin Tunus üzerinden takviye edilmesini öneren Rifat Paşa son olarak: "Şayet savaş bizim için zararlıysa ne pahasına olursa olsun barış yapmak daha zararlı olacaktır" diyordu¹³⁷.

Rifat Paşa ayrıca Fransız Dışişleri Bakanı Selves'in, "İtalya'nın işgalini tanımayan hiçbir arabuluculuk girişiminin sonuca ulaşmayacağını söylediğini" bildiriyordu. Selves'in ima ettiği şey Osmanlı İmparatorluğu'na maddî tazminat ödenmesi ihtimaliydi. Rifat Bey, Osmanlı Devleti'nin elinde olduğunu düşündüğü seçenekleri şöyle sıralıyordu: "Ya askerî direniş ve ekonomik yaptırımlar ya da Osmanlı'ya ödenecek tazminat karşılığında işgalin tanınması". Rifat Paşa'ya göre ilk seçeneği izlemek, hiç kuşkusuz daha asil bir tavır olacaktı. Bu ilk seçeneğin uygulanmaması durumunda ise, Bâbîâli'nin istemesi gereken tazminat şu esaslara

¹³⁵ *Tanin*, 4 Ekim 1911.

¹³⁶ *Tanin*, 9 Ekim 1911.

¹³⁷ BOA, HR. TO, 386/33.

dayanmalıydı: Birincisi, İmparatorluğun gümrük ve vergilerinde bütün büyük devletlere karşı bağımsızlığının yeniden kazanılması; ikincisi, büyük devletlerden önceden belirlenecek bir tarihte kapitülasyon imtiyazlarından feragat edeceklerine ilişkin resmî taahhüt alınması; üçüncüsü, İtalya'dan 400 milyon frank tutarında tazminat istenmesi; dördüncüsü, Osmanlı Devleti'nin prestijini korumasına engel olmayacak tarzda bir işgal formülü¹³⁸.

II. 8. İtalya'nın Trablusgarb Savaşı'ndaki Diplomatik Hedefleri

İtalyan Dışişleri Bakanı San Giuliano, 30 Eylül'de Roma'daki Alman Büyükelçisi Jagow'a, "Osmanlı İmparatorluğu ile Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakı öncesindeki statüsüne benzer şekilde, Padişah'ın hükümrânlığının tanınması temelinde bir barış yapılabileceğini" ima etmişti. Jagow, 3 Ekim'de San Giuliano'ya, "Osmanlı Devleti'nin geçici işgal ya da vergi sözleşmesi esaslarına dayanan bir barışa hazır olabileceğini" söylemişti. San Giuliano ise, "İtalya'nın bu tarz bir statü ile tatmin olmayacağını, fakat Bosna modeline uygun bir işgali kabul edebileceğini" ifade etmişti. Nitekim Jagow'la 5 Ekim'de yaptığı görüşmede, herhangi bir taahhütte bulunmadan önce Giolitti'ye danışması gerektiğinden bahsetmişti. 13 Ekim'de Jagow'a, "İtalya'nın ilhak talebinde bulunmak zorunda bırakıldığını, kendilerinin Padişah'ın dinî yetkilerini tanıyabileceklerini, fakat Osmanlı hükümrânlığını tanımalarının mümkün olmadığını" ifade etmişti¹³⁹.

İtalya, 5 Kasım'da ilhak kararını açıkladığında, tarafsız büyük devletler bu karara tepki gösterdiler. Sir Arthur Nicolson, İtalya'nın Londra Büyükelçisi Marki İmperiali'ye, İtalya'nın bu hareketinin büyük devletlerin Bâbîâli nezdinde girişimde bulunmalarını zorlaştıracaklarını söylemişti. Osmanlı Padişahı'nın hükümrânlığı ekseninde arabuluculuk yapmaya hazırlanan İstanbul'daki Alman ve Avusturya büyükelçileri de bu karara öfkelenmişlerdi. Roma'daki Alman Büyükelçisi Jagow

¹³⁸ BOA, HR. TO, 386/33.

¹³⁹ *Tanin*, 16 Ekim 1911.

ise, Giolitti'nin ilhak kararında ısrar etmesinin milliyetçi muhalefetin hücumlarını dindirmek gibi iç politik sebeplerden kaynaklandığı inancındaydı¹⁴⁰.

Giolitti, İtalya'nın ilhak kararı almasındaki temel etkenin uluslararası ortam olduğunu söylemişti. Fakat Giolitti hükümetinin ülke içinde siyasî baskı altında olmasının yanı sıra İtalya, uluslararası alanda gayet hassas bir konumdaydı. Zira, büyük devletlerin en zayıfı olarak, diğer büyük devletlerin kendisinin gelecekte telafi amacıyla dile getireceği talepleri reddetmeleri ya da onu dostları ile müttefikleri arasında bir seçim yapmaya zorlayacakları korkusuyla Trablusgarb'da hukukî açıdan belirsiz bir konumda bulunmayı göze alamazdı¹⁴¹.

İtalya, sadece Avusturya'dan değil, Fransa'dan da şüphe ediyordu. Zamanlama gerçekten kritikti. Zira *İlhak Kararnâmesi*'nin yayımlandığı tarih olan 5 Kasım, Fransa ile Almanya arasında imzalanan Fas Antlaşması sonucu Fransa'nın Prinetti-Barrere Antlaşması'nın hükümlerinden kurtularak diplomatik alanda bağımsızlığını kazandığı tarihten bir gün sonrasıydı¹⁴².

İtalya, savaşın bu aşamasında, bölgedeki Osmanlı kuvvetlerine Mısır ve Tunus üzerinden ulaşan ve miktarı pek de fazla olmayan asker ve cephane takviyesinden ötürü İngiltere ve Fransa'yı protesto etmiş; bunun üzerine hem İngiltere hem de Fransa yasadışı yollardan yapılan bu asker ve silah sevkıyatını önleyeceklerine dair İtalya'ya söz vermişlerdi. Fakat bunun hiç de kolay olmadığı kısa sürede ortaya çıkacaktı. İtalyan kamuoyunu göz önünde bulunduran Giolitti ile San Giuliano, hükümete yurt içinde büyük popülerlik, yurt dışında ise prestij kazandıracak kesin bir saldırıya girişilmesini tavsiye ediyorlardı. Ancak Avrupa kamuoyu, İtalya'nın Trablusgarb seferine genel olarak olumsuz yaklaşıyordu¹⁴³.

Başbakan Giolitti, kendi kamuoyuna karşı duyarlı olsa da, 1911 yılında Avrupa devletleri, kendi kamuoyununa karşı her zaman bu şekilde hassas

¹⁴⁰ Sir Robert GRAVES, *Storm Centres Of The Near East*, 252.

¹⁴¹ BOA, HR. SYS, 2391/10.

¹⁴² BOA, A. MKT. MHM, 738/23.

¹⁴³ GRAVES, *a.g.k.*, 252, 254.

olamayabiliyorlardı. San Giuliano açısından en acil sorun, Üçlü İttifak Antlaşması'nın 7. maddesine esnek bir yorum getirmeye razı olup olmayacağı idi¹⁴⁴.

Söz konusu madde, İtalya ya da Avusturya'nın Balkanlar'da veya Osmanlı'nın egemen olduğu Ege ve Adriyatik sahillerinin statüsünde değişikliğe gitmek istemeleri durumunda, bunu ancak diğer tarafla herhangi bir menfaatin karşılıklı telafisi esasına dayanan bir ön antlaşma imzaladıktan sonra yapabileceklerini öngörüyordu. Bu yüzden İtalyan Dışişleri bakanı, 7. maddenin geçici bir işgale değil, bu işgalden sağlanacak menfaatlere atuf yaptığını öne sürdü. Bakan biraz daha ileri giderek söz konusu maddede belirtilen ön antlaşmanın İtalya'nın savaşın başında Adriyatik ve Ege Denizi'nde askerî operasyonlardan kaçınmayı kabul ettiğini, buna karşılık Avusturya'nın göz yumacağı başka yerlere harekât düzenleme hakkını saklı tutmasıyla yerine getirildiğini iddia etti. Ne var ki Aehrenthal, 7. maddeyi gayet dar bir biçimde yorumlama yoluna gitti ve 4 Kasım'da Berlin'deki büyükelçisine, herhangi bir Ege adasının geçici işgalinin bile Üçlü İttifak ile bağdaşmayacağını bildirdi¹⁴⁵.

San Giuliano böyle bir durumla asla karşı karşıya kalmak istemezdi. Çünkü 7. madde, Avusturya'nın Balkanlar'da genişlemesinin önündeki temel hukukî engeldi ve Avusturya'nın Balkanlar'da yayılmasının önlenmesi de uzun zamandan beri İtalya'nın temel dış politika hedeflerinden birini oluşturmaktaydı¹⁴⁶.

İtalyanlar'ın Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu sahillerine harekât yapmasına Fransa da karşıydı. Londra'da ise Sir Edward Grey, Imperiali'ye, "İngiltere'nin mevcut şartlarda müdahale etmeyeceğini, fakat İngiltere'nin çıkarlarını zedeleyecek karışıklıkların doğması halinde, tavrının değişeceğini" söylemişti. Savaşın ilerleyen dönemlerinde Osmanlı Devleti, büyük devletleri kendisinin lehinde müdahalede bulunmaya sevk etmek üzere Boğazlar'ı kapatacak, ancak onları bu şekilde ikna etmede başarılı olamayacaktı. San Giuliano savaşın başlarında, çabalarını özellikle iki konu üzerinde yoğunlaştırmıştı. Bunlardan ilki,

¹⁴⁴ BOA, HR. SYS, 2391/10.

¹⁴⁵ BOA, HR. SYS, 2391/10.

¹⁴⁶ GRAVES, **a.g.k.**, 252, 258.

tarafsız devletlerin ortak müdahale tekliflerine karşı direnmek; ikincisi ise, Üçlü İttifak'ın nasıl yenileneceği konusuna ilişkin en iyi çözüm yolunu bulmaktı¹⁴⁷.

II. 9. Savaş Başlarken Osmanlı Devleti'nin Siyasî Durumu

Osmanlı Devleti savaş başlamadan önce siyasî bir kaos içinde bulunmaktaydı. Bu durumun doğal olarak Trablusgarb Meselesi'ne etkisi olacaktır. Savaşı kısa sürede sona erdirmek isteyen ve imparatorluk için asıl tehdidin Balkanlar'da olduğunu düşünen Mahmut Şevket Paşa, savaş yanlısı duyguları harekete geçirmeye çalışan siyasetçilere karşı çıkıyordu. Daha da kötüsü, emektar ve tecrübeleri bir devlet adamı ve aynı zamanda İttihat ve Terakki düşmanı olan Kâmil Paşa, kaçıp gittiği Mısır'dan Padişah'a yazdığı bir mektupta, "İttihat ve Terakki'yi imparatorluğun başına gelenlerden sorumlu tutarak yeni felâketlerden uzak kalabilmek için olağanüstü hal ilân edilmesini, İttihat ve Terakki'nin dağıtılmasını ve İngiltere ile ittifak arayışına girilmesini" savunuyordu. İttihat ve Terakki, özgürlük ve otoritenin tehlikeli bir bileşimi ile karşı karşıya kalmıştı. Diğer taraftan bu mücadelenin anayasayı ilgilendiren boyutları da vardı. Savaşın ilânıyla beraber İttihat ve Terakki, eski Sadriazam Hakkı Paşa hakkında soruşturma açılmasını isteyen Kuzey Afrika mebuslarının dayatmalarıyla karşı karşıya kalmıştı. Bu sebeple İttihat ve Terakki'nin bu zor durumdan kurtulmak için mevcut meclisi dağıtmak gibi bir düşüncenin olma ihtimali çok yüksektir¹⁴⁸.

Öte yandan Aralık 1911'de, daha geniş çaplı bir anayasa meselesi gündeme geldi. Yenilenen anayasaya göre, hükümet ile parlamento arasında bir anlaşmazlık çıkması halinde, hükümetin istifa etmesi gerekiyordu. Said Paşa aynı ay içinde Padişah'a hükümet ile meclis arasında anlaşmazlık çıkar çıkmaz meclisi feshetme

¹⁴⁷ GRAVES, a.g.k., 258.

¹⁴⁸ GRAVES, a.g.k., 259-266.

yetkisi verilecek şekilde anayasada bir değişiklik yapılması konusunda muhalefeti iknaya çalışmışsa da muhalefet buna itiraz etmişti¹⁴⁹.

İttihat ve Terakki taraftarı bir devlet adamı olan eski sadrıazamlardan Hüseyin Hilmi Paşa, İngiliz Büyükelçisi Sir Gerald Lowther’a, “hükümetin, Türk olmayan unsurları, özellikle de Araplar’ı ihmal etmekle suçlandığını” söylüyordu. Dolayısıyla Hüseyin Hilmi Paşa’ya göre, “hükümet, Araplar’ın yaşadığı bir vilâyetin Hristiyan bir devlete bırakılmasına razı olamazdı¹⁵⁰”.

Osmanlı İmparatorluğu, savaşın başladığı anda tam bir kaos ortamındaydı. Hükümet, iktidarda kalabilmek için kullandığı metodlarla bu durumu düzeltmek için hiçbir şey yapmamakta ve devletten çok daha vahim bir durumda bulunmaktaydı. Kuzey Arnavutluk’taki karışıklıklar ise, İttihat ve Terakki’nin işini daha da zorlaştırıyordu. Bu bölgede çıkan isyanlar, 1911’de Turgut Şevket Paşa ile Cavid Paşa’nın yönetimindeki askerî birlikler tarafından bir süreliğine bastırılmasına rağmen Rumeli’deki Hristiyan gruplar arasındaki hoşnutsuzluk ve huzursuzluklar devam ediyordu¹⁵¹.

Trablusgarb’daki Osmanlı kuvvetlerinin durumuna gelince; 1912 başlarında Tunus’ta görev yapan Fransız subaylarının gönderdikleri raporlarda Trablusgarb’daki Osmanlı-Arap kuvvetlerinin sayısı en çok 700 ilâ 2.500 Türk ve 25 ilâ 35 bin Arap arasında değişiyordu. Bingazi’deki kuvvetlerin sayısına ilişkin raporlar ise isabetli bir tahminde bulunmayı büsbütün güçleştiriyordu. Kimileri 100 bin, kimileri ise 40 bin kişiden söz ediyordu¹⁵².

Bu sebeple Osmanlı-Arap kuvvetlerinin İtalyanlar’ı denize dökmek için birbiri ardına düzenledikleri saldırıların hiçbirisi başarıya ulaşamamış ve Osmanlılar’ın ağır kayıplar vermelerine yol açmıştı. İtalyan yazar Lo Bello, 1925’te yayınladığı eserinde, 1911-1914 yılları arasında, nüfusu 300 bin olan bölge insanlarından, 180

¹⁴⁹ *Tanin*, 12 Aralık 1911.

¹⁵⁰ Fahri BELEN, *Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi*, 128.

¹⁵¹ GRAVES, *a.g.k.*, 253.

¹⁵² BARCLAY, *a.g.k.*, 124.

bin kişinin çeşitli sebeplerden dolayı hayatını kaybettiğini yazmıştı. Trablusgarb'daki Osmanlı komutanlığı İtalya ile tam bir uyum ve uzlaşma içinde bulunsa, subaylara ve askerlere ücretleri düzenli olarak ödense, yeterli kaynaklar, tıbbî bakım ve temiz bir ortam sağlansaydı belki de bunların hiçbiri söz konusu olmayacaktı gibi iddialar öne sürülmüştü. Ancak, İtalya açısından soruna baktığımızda, durumun böyle olmadığı açıktır. İtalya medyasıyla hükümeti ve halkıyla ilhaktan yani Libya'yı sınırlarına dahil etmekten başka bir sonuca razı görünmüyordu¹⁵³.

İtalya'nın denizlerdeki gücünden yararlanarak sonuç almak istemesi tabiiydi. Donanma bu konuda hükümete baskı yapıyor, İstanbul'dan gelen istihbarat bilgileri de bunun akılcı bir hareket olacağını gösteriyordu. San Giuliano, Almanya'nın desteğiyle Avusturya'nın bu konudaki onayını almaya çalışıyordu. Fakat İtalyan donanması erken davranıp Ege'de operasyon düzenlenmesi hususunda Avusturya'nın onayını beklemeden ilk taarruzunu gerçekleştirdi¹⁵⁴.

Sonuç olarak şunu ifade etmek gerekirse, Trablusgarb'daki gelişmeler gerek Osmanlı Devleti'nde gerekse İtalya'da siyasî yeni bir durum ortaya çıkarmıştı. İtalyan kamuoyunda Trablusgarb harekâtı konusunda değişik görüşler ileri sürülse de İtalyan kamuoyu, Trablusgarb ve Bingazi için beslediği emellerin bir an önce gerçekleştirilmesini istiyordu. Osmanlı basını ise, İtalya'nın her an Boğazlara doğru harekete geçebileceği beklentisi içerisindeydi. Osmanlı gazeteleri bir İtalyan tecavüzü halinde Osmanlı'nın elinde bulunduğu kozlardan ve alınması gerekli tedbirlerden bahsediyorlardı.

¹⁵³ PROSIN, **a.g.k.**, 403, 408.

¹⁵⁴ PINON, **a.g.k.**, 376.

III. BÖLÜM

Trablusgarb Savaşı ve Kamuoyunun Tutumu

III. 1. Savaş'ın Başlaması ve İtalyan-Osmanlı İlişkilerinin Kesilmesi

III. 1. 1. Trablus, Bingazi ve Derne Üzerindeki İtalyan Kuşatması ve Etkileri

İtalyan Hükümeti, Derne Gemisi'nin Trablusgarb'a doğru hareketini haber alır almaz, İtalyan filosuna bağlı bazı gemilere Trablusgarb ve Bingazi sularına hareket edilmesi emrini vermişti. İtalyan donanması, henüz İtalya Osmanlı Devleti'ne savaş açmamış iken, 27 Eylül'de Trablus önlerine gelmişti. İtalyanlar 30 Eylül'de şehrin teslimini isteyerek kıyıların abluka altına alındığını bildirdiler. 2 Ekim 1911 günü şehrin teslim isteği tekrarlandı. Olumsuz cevap alan İtalya, 3 Ekim 1911 tarihinde şehri bombalamaya başlamıştır. İtalyan askerleri tarafından 6 Ekim'de şehir tamamen işgal edildi. Önce Tobruk işgal edildi. Ardından 8 Ekim'de Derne'nin işgali başlayıp 16 Ekim'de şehir teslim alındı. 20 Ekim'de Bingazi işgal edildi. Böylece İtalyanlar 20 Ekim'e kadar Trablusgarb sahillerinin önemli bölgelerini kontrollerine geçirmiş bulunuyorlardı¹.

Tanin gazetesi 28 Eylül tarihli nüshasında şunları yazmıştı: “Bir İtalyan kruvazörü Trablusgarb açıklarında dolaşmaktadır. Kruvazör saat ve yer hareketlerini

¹ ESKYO,a.g.k., 57.

tebdil eden İtalya gemileriyle temas halindedir. İtalya donanması Trablusgarb’a doğru harekete geçmiştir. Halk sükunet ve itidalini korumaktadır²”.

Trablusgarb şehirlerinin hiçbirisi kendiliğinden İtalyanlar’a teslim olmamıştır. İtalyan donanmasına ait iki gemi Derne şehrini topa tuttuğu haberinin gelmesinin ardından İtalyan zırhlıları şehirde bulunan İtalyan vatandaşlarını yanlışlıkla bombalamaya başlamıştı. Trablusgarb’ı Malta’ya bağlayan kablolar 1 Ekim 1911 yılında İtalyan filosunca kesilmişti. Böylece Trablusgarb’ın İstanbul ile doğrudan haberleşme bağlantısı engellenmişti³.

Osmanlı Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa’nın sahil şeridini İtalyanlar’a terk edip iç bölgelere çekilme emrine rağmen İtalyan amiraline verilen cevapta, “Trablusgarb’ı savunmak için yöneticilerin ve halkın kararlılığı” dile getirilmekte, ayrıca “yerel hükümetin ve Araplar’ın, vatanlarını kanlarının son damlasına kadar savunacakları” kesin bir dille belirtilmekteydi. Trablusgarb’ın bombalanması halinde suçsuz ve masum binlerce yerli ve yabancı insanın canlarının tehlikeye atılacağı ve bu arada Trablusgarb’da bulunan İtalyan Fen Heyeti’nin tecavüze uğrayabileceğine dikkat çekildikten sonra İstanbul’la haberleşebilmek için süre verilmesi talebi tekrarlanmaktaydı. İtalyanlar’ın talepleri ise, Osmanlı yöneticilerince şehrin teslimi manasında değerlendirildiğinden kabul edilmemiştir⁴.

İtalyan Amiral Farevelli, kısa bir süre sonra bombardımana başladı. İstihkâmlar üzerine yöneltilen bombardıman sırasında top mermilerinin bir kısmı şehre düşüyordu. Aslında İtalyan bombardımanı başladığı sırada Trablusgarb’da çok az sayıda asker vardı. İtalyanlar, Türk toplarının atış mesafesini anladıktan sonra şehre doğru yaklaşarak 3.500 metreden atışa başladılar. Bombardıman asıl tesirini askerler ve halk üzerinde gösterdi. Bunun bir sonucu olarak direniş kuvvetleri arasında çözümler başladı, istihkâmlar ve mevziler terk edildi. Bu durum bütün birliklere sirayet etti. Askerler ve halk şehri terk etmeye başladı. Harbiye

² *Tanin*, 30 Eylül 1911; BOA, Y. MTV, 311/22.

³ I. REVOL, “1911-1912 Türk-İtalyan Harbi”, *Askerî Mecmua*, sayı 58, 39; BOA, İ. HR, 412/1326 Ra.-15.

⁴ BOA, A. MKT. MHM, 745/1.

Nezâreti'nin emri gereğince başlarında Fırka Kumandanlığı'na vekâlet eden Neşet Bey olduğu halde şehri terk ederek Garyan'a doğru yola çıktılar⁵.

Kargaşa sebebiyle hapisanelerin kapıları açıldı, sokaklar yağmacılarla doldu. Bütün eşyalar yağmalandı. Askerî hastane bile bu tecavüzlerden kurtulamadı. Hastalar dışarıya atıldı ve hastanede bulunan her şey yağmalandı. Bu arada devlete ait arşiv binası da tahrip edildi. Burada bulunan tapu kayıtlarını yok ederek çıkar sağlamayı düşünen bir grup tarafından kapı ve penceresi kırılarak girilen binada saklanan resmî vesikalar darmadağın edildi. Türk istihkâmları bir gün önce terk edildiğinden İtalyan donanması tek taraflı atışlar yapıyordu. Meydana gelen patlamalar halkın moralini alt üst etti. Herkes can derdine düşmüştü⁶.

Bu sırada Belediye Başkanı Hassune Paşa, Vali Vekili Besim Bey'e giderek yaşlılar, kadınlar ve çocukları kurtarmak için şehrin İtalyanlar'a teslim edilmesini istedi. Besim Bey'in verdiği cevapla tatmin olmayan şehir eşrafı vali konağından ayrıldıktan sonra civarda bulunan bir camide toplandılar. İçlerinden bir heyet seçip İtalyan Amirali'ne göndermeyi kararlaştırdılar. Amirallik gemisine giden bu heyet, şehrin teslim edileceğini Amiral Faravelli'ye bildirdiler. Bu haber duyulduğu zaman halk arasında tam bir karışıklık yaşandı. Trablusgarb'da Osmanlı egemenliği fiilen sona ermek üzereydi. Fırka Kumandan Vekili Neşet Bey, Trablusgarb'da bulunan Merkez Tabur Kumandanlığı'na düşmanın karaya çıkması durumunda mukavemet edilmemesi emrini verdi. Böylece Trablus şehrinde Osmanlı egemenliği son buldu⁷.

İtalyanlar, Trablus kentini işgalden bir gün önce de Tobruk'u ele geçirmişlerdi. 16 Ekim 1911'de Derne İtalyan birliklerine teslim oldu. 20 Ekim tarihinde Bingazi işgal edildi. Böylece İtalyan işgal kuvvetleri, kıyı kesiminin önemli yerleşim merkezlerini ele geçirdiler. Bundan sonra yapılacak iş, iç bölgelere doğru ilerlemek olacaktı⁸.

⁵ BOA, A. MKT. MHM, 745/1.

⁶ BOA, İ. MBH, 7/1329.

⁷ ESKYO, a.g.k., 68.

⁸ BOA, MV, 158/28.

III. 1. 2. Osmanlı Devleti'nin İtalyan Saldırısına Karşı İzlediği Savunma Stratejisi

Osmanlı Harbiye Nezâreti'nin 26 Eylül tarihli emrinden, Bâbîâli'nin hâlâ diplomatik teşebbüslere bel bağladığı anlaşıyordu. Bu teşebbüslerden bir sonuç alınmadığı takdirde savaşa meydan vermemek için yeni bir stratejinin izlenmesi benimsenmişti. Bütün bunlara rağmen yine de İtalyan saldırısı yapılması halinde, Trablusgarb'ı savunmak için mümkün olduğunca eldeki imkânların kullanılması düşünülmekteydi. Trablusgarb Fırka Kumandanlığı, Harbiye Nezâreti'nden aldığı emir gereğince Derne Gemisi ile gelen silahların dağıtım işini bir an önce bitirmek üzere harekete geçti⁹.

Osmanlı Hükümeti, daha önceden hazırlanan savunma planlarını gözden geçirdi. İtalyan saldırısı halinde Trablusgarb ve Bingazi'nin nasıl savunulacağı kararlaştırıldı. Fırka Kumandanlığı'nın yaptığı savunma planı Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa'nın emirleri doğrultusunda şekillenmişti. Hazırlanan plan gayet basitti. İtalyan saldırısı başladığında eldeki mevcut taburlarla karşı konulmaya çalışılacaktı. Başarılı olunamadığı takdirde ihtiyat kuvvetlerinden teşkil edilecek taburların himayesinde çarpışarak Garyan'a çekilecekti. Burada toplanan kuvvetlerle topluca saldırmak yerine çete muharebeleriyle düşman taciz edilecekti. Gönüllü süvarilerle de düşmana karşı akınlar yapılacaktı. Fırkanın hazırladığı savunma planı, Harbiye Nezâretince de uygun görüldü¹⁰.

Bu sebeplerden ötürü İtalyan donanması tarafından bir teklif yapıldığında görüşmelere başlanmalı ve mümkün olduğu kadar küçük bir hudut içerisinde yerleşmeleri için İtalyanlar razı edilmeye çalışılmalıydı. Mahmut Şevket Paşa, bu hazırlıklar sürdürülürken bir taraftan da Şeyh Senûsî'ye müracaat edilerek yardım sağlanmasını istiyordu. Trablusgarb ve Bingazi'de büyük bir manevî nüfuza ve

⁹ BOA, A. MKT. MHM, 738/23.

¹⁰ REVOL, a.g.m., 44.

güçlü bir teşkilâta sahip olan bu dinî liderin direnişte yer alması, Osmanlı cephesinin gücünü büyük ölçüde artıracaktı¹¹.

Öte yandan Harbiye nâzırı, hâlâ siyâsî teşebbüslerden sonuç almaktan ümidini kesmemişti. Bu durum Bâbîâli'nin İtalya'yı masaya oturtma beklentisinin sürdüğünü gösteriyordu Trablusgarb ve Bingazi'yi işgal niyetiyle yola çıkan İtalya'yı bu niyetinden vazgeçirmek için yapılacak bir şey kalmadığını kabullenmek istemeyen Osmanlı Hükümeti, büyük devletler nezdinde girişilen diplomatik teşebbüsler sonuçlandıktan sonra kesin tavrını ortaya koymayı yeğliyordu. Sahil kesiminde bazı noktaların İtalya'ya terkini ve İtalyan kuvvetlerine karşı konulmamasını isteyen Bâbîâli, İtalya'yı işgal ettiği yerlerden barış yoluyla nasıl çıkaracağını, Trablusgarb ve diğer sahil şehirlerini savunmaksızın düşmana terk etmenin yerli halk nazarında devletin itibarını zedeleyeceğini, bu durumun da İtalyanlar'ın işine yarayacağını düşünerek hareket ediyordu¹².

III. 2. İtalyan Güçlerine Karşı Trablusgarb'da Direniş Hareketinin Başlaması ve Mustafa Kemal

III. 2. 1. Trablusgarb'ta Direnişin Başlaması ve Kamuoyunun Tutumu

İtalyanlar, Osmanlılar'ın mukavemet edeceğini tahmin etmiyorlardı. Hatta Trablusgarb'ın savaş yapılmadan teslim olacağı ya da harbin kısa sürede biteceği bekleniyordu. İtalyanlar, Trablusgarb seferini askerî bir gezinti gibi görüyordu. Ancak, hadiseler onların istedikleri gibi gerçekleşmedi. Çünkü Arap kabileleri İtalyanlar'a karşı Osmanlı Devleti'ne destek vereceklerini ilân etmişlerdi. Enver Bey, 16 Aralık 1911 yılında Osmanlı Genelkurmayı'na çektiği telgrafta, yerli Arap kabilelerinin düşmana karşı vatanlarını koruduğu için Osmanlı Devleti'ne müteşekkîr olduklarını ve Osmanlı Devleti'nin kendileri için yaptığı fedakârlığa

¹¹ BOA, MV, 160/21.

¹² BOA, A. MKT. MHM, 738/23.

lâyük olabilmek için kanlarının son damlasına kadar onlarla birlikte savaşacaklarını bildiriyordu¹³.

İtalyan basını, savaş başlamadan önce Trablusgarb ve Bingazi'nin yerli halkını Osmanlılar'a karşı kışkırtmaya çalışırken, "Osmanlı Devleti size hiçbir şey yapmadı. Sizi her yönden geri bıraktı. Biz gelince size medeniyet ve refah getireceğiz." şeklinde propaganda yapıyordu. Öyle ki İtalyanlar Trablusgarb'a gittiklerinde Araplar'ın kendilerini bir kurtarıcı gibi karşılayacaklarını umuyorlardı. Fakat bunun tam tersi oldu. Çünkü Araplar'dan büyük çoğunluk İtalyanlar'a karşı Osmanlılar yanında yer alarak vatanlarını canla başla savunmuşlardı. Kuzey Afrika'daki dinî liderlerin gayesi, Afrika'da Müslümanlığı yaymak ve insanlığa doğru yolu göstermekti. Böyle bir gaye güden dinî liderlerin elbette İtalyanlar ile birlik olması beklenemezdi. Osmanlı Devleti, dinî lider olma vasfını kaybetmemek için Araplar'ı ikna etmeye çalışmıştı. *Tanin* gazetesinde "Trablus ve Mukavemet" başlığı altında, "Trablus halkının hemen hemen hepsinin Müslüman olup Osmanlı halifesine son derece bağlı bulunduğu, halkın çoğunluğunun bir tarikat mensup oldukları, bu tarikatlardan en önemlisi olan Senûsîliğin teşkilâtlarının sadece Trablusgarb'da değil, Fizan, Çad, Fas, Mısır ve hatta bütün Kuzey Afrika'da olduğu, Senûsîler'den başka pek çok İslâm cemiyetinin bulunduğu, bunlar tarafından da İtalyanlar'a karşı koymak için Bâbîâlî'ye teklifler yapıldığı ve tarikat reislerinin ağızlarından çıkacak bir kelime ile bunların bütün halkı savaşa sürükleyebilecekleri¹⁴" ifade ediliyordu.

Daha önce de belirtildiği üzere, Osmanlı Harbiye Nezâreti savaşın başında çaresizlik içinde kıvranmakta ve sorunun çözümünü direnişi sürdürmekte değil, siyasî teşebbüslerle İtalya'yı barışa razı etmekte görmekteydi. Ancak işgalin başlamasının üzerinden çok geçmeden bu teşebbüslerin bir sonuç sağlamayacağı ortaya çıktı. Arabuluculuk için vakit geçmişti. Kısa sürecek bir mukavemetten sonra İtalya'nın, Kuzey Afrika'daki son Osmanlı toprağına sahip olacağı kanaati çok yaygındı. Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa, büyük devletleri harekete

¹³ KOLOĞLU, a.g.k., 33.

¹⁴ *Tanin*, "Trablus ve Mukavemet", 2 Ekim 1911.

geçiremeyince İtalya'yı barışa zorlamak maksadıyla Trablusgarb'da direnişi güçlendirmeye karar verdi¹⁵.

Osmanlı Devleti bu sırada son derece güçsüz ve çaresiz bir halde bulunuyor ve hiçbir şey yapacak durumda görülüyordu. Ahmet Muhtar Paşa'ya göre Trablusgarb'da mukavemet bir cinayetti. Kâmil Paşa da aynı görüşteydi. Fakat bütün bu olumsuz şartlara rağmen, Osmanlı Devleti Trablusgarb'ı düşmana savaşımadan teslim edemezdi. Bu hem kamuoyunda hoş görülmez, hem de Osmanlı Devleti'nden ümit bekleyen devletlere kötü örnek olurdu. Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti'nin mukavemete gücü olmadığını ileri sürerek Bâbîâli'ye mukavemet edilmemesi hususunda nasihatlerde bulunuyorlardı. Avrupa basını da aynı paralelde yayınlar yapıyordu. *Débats* gazetesinde yer alan bir yorumda Türkler'in bu konudaki düşünceleri şu şekilde ifade ediliyordu: "Türkler velev ki en sıkıntılı dakikalarda olsun, silaha sarılmaksızın topraklarından bir kısmını terk ettikleri asla görülmemiştir. Türkler ancak muharebe meydanlarında mağlup oldukları zaman boyun eğler. Harbin talihi aleyhlerine dönmedikçe Türkler mukavemette bulunurlar. Türkler acaba eskiden beri bilâ-kayd ü şart idare ettikleri Trablusgarb'ı nasıl terk edebilirler? Beyrut'u İzmir'i, İstanbul'u nasıl terk edemezlerse, Trablusgarb'ı da öylece terk edemezler. İsteyerek terk edecek olurlarsa, yarın biri çıkıp onlardan Girit ve Makedonya'yı da ister"¹⁶.

Osmanlı Hükümeti, Trablusgarb'da çete muharebe planını hazırlamıştı. Maksat, gizlice Trablusgarb'a gitmekti. Fakat deniz yoluyla gidiş imkânsız gözüktüğünden kara yoluyla Mısır ve Tunus üzerinden gidilmesi düşünüldü. İngiliz ve Fransızlar'ın geçiş izni vermeyecekleri ihtimali de gözden uzak tutulmuyordu. Harbiye nâzırının planına göre Trablusgarb'a gönüllü gitmek isteyen subaylar, gizlice yola çıkacaklar, ancak Osmanlı Devleti resmen savaş ilân ettiğinde açıktan

¹⁵ BOA, MV, 160/21.

¹⁶ *Tanin*, "Avrupa Matbuâtı", 2 Ekim 1911.

her türlü desteğe mahzar olacaktı. Şayet mesele görüşmeler yoluyla hal edilirse, sorumluluk subayların şahıslarına ait olacaktı¹⁷.

Hüseyin Cahid *Tanin* gazetesinde, “Artık Yeter!” başlığıyla yazdığı bir makalede hükümetin İtalyan ultimatomu karşısında acze düştüğünü ve İtalya’nın savaş açacağını bile bile ona yumuşak bir tarzda cevap verilmesini ve devletlerden yardım istenilmesini tenkit ederek şöyle diyordu: “Koca bir Devlet-i Osmaniye’nin hukuk ve namusunu müdafaa ve muhafaza etmek hakkını kimse inkâr etmez... İşte, artık yetişir dediğimiz hal, bu acınacak haldir. Yalvarmak için hiçbir sebep yok. Bir muharebe elbette bir memlekette felâkettir. Fakat namusun muhafazası için elbette felâkete katlanılır... Son Meclis-i Vükelâ’da çok şükür bu noktaların takdir edilerek ciddi bir mukavemete karar verildiğini haber alınca biraz teselli olduk. Madem ki bu kararı verdik, haydi artık bütün azim ve şiddetimizle onu icra edelim¹⁸”.

Bu sırada Trablusgarb mukavemetinin önce gelen adamlarından Süleyman el-Barunî İtalyan işgaline karşı direnişi organize edip uzak bölgelerden gönüllü toplamaya başladı. Fırka Kumandanı Neşet Bey de Garyan’a çekilen askerî birlikleri ve yeni gönüllüleri organize etmeye çalışıyordu. Bingazi’nin işgalinden sonra Trablusgarb’dakinin benzeri bir kargaşaya rastlanmadı. Çünkü Bingazi bölgesinde çok büyük bir nüfuza sahip olan Senûsîler’in işgale karşı koyacakları tahmin ediliyordu¹⁹.

İstanbul’dan Enver Bey, Mustafa Kemal Bey²⁰, Fuat (Bulca) Bey, Nuri (Conker) Bey ve Fethi (Okyar) Bey gibi Türk subayları gizli yollardan Trablusgarb’a gelip buradaki kuvvetleri düzenleyerek İtalyanlar’a rahatsız edecek şekilde sürekli saldırılar başlattılar. Enver Paşa, bir gazeteye verdiği beyanatta: “Buraya geldiğimde 900 çöl savaşçısı bulmuştum. Şimdi ise elimin altında 16 bin talimli asker var” diyordu.

¹⁷ Cemal KUTAY, **Trablusgarb’da Bir Avuç Kahraman**, 29, 36.

¹⁸ Hüseyin CAHİD, “Artık Yeter”, *Tanin*, 5 Ekim 1911,

¹⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 4 Ekim 1911.

²⁰ Mustafa Kemal Bey, buraya “Gazete Muhabiri Şerif Bey” adıyla Mısır üzerinden ulaşmıştır. KUTAY, **a.g.k.**, 29,36

Osmanlı güçleri burada yapılan savaşlar sonucunda 2 makineli tüfek, 250 tüfek, 2 top, sayısız mermi ve 10 tane katır ele geçirmişti. Yerli halkın pek desteklemediği Osmanlı direnişine sadece Senûsî tarikatı şeyhi ve adamları destek vermişti. İtalyanlar'ın düşündüğünün aksine, buradaki Osmanlı direnişi çok kuvvetli olmuştu. Enver Bey, Mustafa Kemal Bey ve Neşet Bey gibi komutanların yönettiği ordular, sayıca çok üstün olan İtalyan kuvvetlerine karşı kahramanca savaşmışlardı. Trablusgarb'daki Türk birlikleri başlıca üç komutanlığa ayrılmıştı. Trablus Komutanlığı'nın başında Kurmay Albay Neşet Bey, Bingazi Komutanlığı'nda Kurmay Binbaşı Enver Bey ve Derne Komutanlığı'nda Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal Bey bulunuyordu²¹.

Aslında direniş, Osmanlı subayları gelmeden önce başlamıştı. En büyük eksik düşmana karşı mücadele veren aşiretler arasında bir koordinasyonun olmayışındı. Buna rağmen sürdürülen direnişte İtalyanlar'a kayıplar verdiriliyor ve iç bölgelere doğru ilerlemelerine fırsat tanınmamaya çalışılıyordu. Trablusgarb'da Neşet Bey ve Bingazi'de Enver Bey'in liderliğinde sürdürülen direniş, Senûsî Şeyhi Ahmed Şerif'in maddî ve manevî katkılarıyla daha da güçlenmiştir. İtalyanlar'a karşı savaşmak üzere ikna edilmeleri için gönderilen Mustafa Kemal'in Calu'ya varmasından sonra Şeyh Ahmed Şerif'in büyük bir kuvvetle İtalyanlarla savaşmak üzere harekete geçtiğine dair haberler alınmaya başlanmıştı. Bu yüzden İtalyanlar, büyük Senûsî Şeyhi Ahmed Şerif'i yanlarına çekmek için faaliyetlere giriştiler²².

Osmanlı basını Ekim ayı sonundan itibaren Trablusgarb'daki direnişin başarılarından söz edip övgülere başlamıştı. *Tanin* gazetesinde şunlar yazılıyordu: “Biz oradaki kardeşlerimizin Osmanlılık şan ve şerefine yere düşürmeyeceklerinden emindik. Vazifelerini yaptılar. Bundan sonra daha kolay yapacaklar. Çünkü kemal ve emniyetle haber alıyoruz ki, ilk telâş geçer geçmez Osmanlı Hükümeti Trablusgarb'ın mukavemet imkânını ve çaresini düşünerek gerekli vasıtaları

²¹ KOLOĞLU, a.g.k., 22, 54.

²² KUTAY, a.g.k., 29, 36.

hazırlamıştır.” Diğer taraftan Osmanlılar’ın derhal sulha talip olacaklarını iddia eden İtalyan gazeteleri ise, Türkler’in inadından bahsetmeye başlamışlardı²³.

Yine Osmanlı basınında Bingazi ve Derne’deki şiddetli direniş anlatılıyor ve Avrupa gazetelerinin İtalyanlar’ın çok büyük zayiata uğradıklarını yazdıklarını kaydediyordu. *Sabah* gazetesi şu ifadelere yer veriyordu: “Ecnebi muhabirlerin beyanatından anlaşıldığına göre, bugün İtalyanlar Trablusgarb’da sahile yapışıp kalmışlar, gördükleri kahramanca mukavemetten dolayı şaşırılmış bir haldedirler²⁴”.

Osmanlı basınına yansıyan telgraf haberlerine bakılırsa, İtalyanlar’ın bir yıl devam eden savaş boyunca hiçbir yerde kıyılardan içerilere nüfuz edemedikleri anlaşıyordu. Osmanlı direnişi İtalyanlarca suç telâkki edilmişti. Osmanlılar’ın harp sahasında gösterdikleri başarılar, İtalya’yı tedirgin etmekle kalmamış, özellikle İtalyan kamuoyu bundan büyük ölçüde rahatsızlık duymuştu. İtalyanlar bunu bertaraf etmek için çareler düşünmeye başlamışlar ve harp sahasındaki muvaffakiyetsizlerini başka şekillerde örtme çabasına girmişlerdi. Ekim ayı sonlarında İtalyan gazeteleri Trablusgarb’ın ilhakından bahsetmeye başlamışlardı²⁵.

Daha önce de ifade edildiği üzere, Osmanlı basınında Ekim ayından itibaren Trablusgarb’dan gelen telgraflar çok ümit verici olmuştu. İtalyanlar’ın hiç ummadıklarını, hatta askerî bir gezinti gibi saydıkları bu mukavemet karşısında çok şaşırdıklarını ve Osmanlılar ile yerli Araplar’ın direnişle yetinmeyerek bir de taarruza geçtiklerini kendi haber kaynakları doğruluyordu. İtalyan ve diğer yabancı kaynaklardan gelen telgraflarda yer alan bilgiler, bu olaylar hakkında ayrıntılı malumat veriyordu. Bu hususta *Tanin* gazetesi şöyle yazıyordu: “Yabancı muhabirlerin açıklamalarından anlaşıldığına göre, bugün İtalyanlar Trablusgarb’da sahile yapışıp kalmış, gördükleri kahramanca mukavemetten ötürü şaşırılmış bir

²³ *Tanin*, “Hal ve Mevki Kahramanların Mukavemeti”, 24 Ekim 1911; *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Ekim 1911.

²⁴ *Sabah*, 25 Ekim 1911.

²⁵ Babanzâde İSMAİL HAKKI, *Tanin*, “Tehditler Asabi Haller”, 27 Ekim 1911.

haldedirler. İtalyanlar'ın bir yıl devam eden savaş boyunca hiçbir yerde kıyılardan içerilere nüfuz edemedikleri bilinmektedir”²⁶.

Osmanlı Hükümeti, İtalyanlar'a karşı direniş faaliyetlerini güçlendirmek için Kasım ayı başından itibaren Trablusgarb'daki Senûsî şeyhleriyle ortak direniş faaliyetlerine girmişti. Bu konuda *Alemdar* gazetesinde şunları yazılıydı: “2 Kasım 1911 tarihli telgrafta Harbiye Nezâreti'nin, bazı şeyhleri ve Senûsîleri teşkilâtlandırmak için Calu'ya hareket ettiği, oradan şeyhlerden birini büyük Senûsî tekkesine göndereceği ve bölgeden mühim bir kuvvet toplayarak Bingazi veya Trablusgarb'a sevk edeceği bildirilmektedir. İtalyan işgal tehlikesi artınca Osmanlı Hükümetince düşünülen tedbirlerden biri de Kuzey Afrika'da büyük etkinliği olan ve nüfuzu Yemen'e kadar uzanan Senûsî tarikatının mensuplarını düşmana karşı direnişe teşvik etmek olmuştur”²⁷.

Öte yandan Osmanlı Hükümeti, İtalyan propagandasına karşı Senûsî şeyhlerinin sadakatini takviye etmek üzere tayin edilen nüfuz sahibi şeyhlere, kaymakama, nâibe, müdürlere, kâtip ve jandarmalara yüklü maaşlar bağlandı. Ayrıca başta Şeyh Ahmed Şerif olmak üzere şeyhlere kıymetli hediyeler gönderildi. Aslında bütün bunlara hiç gerek yoktu. Çünkü Senûsîler, İtalyanlar'a karşı verilen bu mücadeleyi “cihad” kavramı çerçevesinde değerlendiriyorlardı. Şeyh Ahmed Şerif'in cihad beyannâmesi Ocak 1912 tarihinde Mısır'da yayınlanan bir mecmuada yayınlandı. Bu beyannâmede, özellikle din düşmanlarının işgali altında bulunan bölgelerde yaşayanlar olmak üzere bütün Müslümanlar cihada davet ve teşvik ediliyor, Kur'ân-ı Kerim ayetleri okunup Hz. Muhammed'in hadisleri sıralanıyordu. Cihad çağrısına katılmayanların mürted kabul edilip öldürülmelerinin caiz olduğu belirtiliyordu. Beyannâmede cihadı terk etmenin dinden ayrılmak olduğunu ifade eden bir hadise de yer verilmişti. Cihada katılmaktan kaçan insanların din ile

²⁶ *Tanin*, 23 Ekim 1911.

²⁷ *Alemdar*, 10 Kasım 1911 ; BOA, MV, 160/21.

herhangi bir ilişkilerinin kalmayacağı gibi, aynı hüküm dünyalık gayeler uğruna düşmanla işbirliği yapanlar için de geçerli olacaktı²⁸.

Senûsî şeyhlerinin Enver Bey'e sonsuz güvenleri vardı. Direniş süresince Enver Bey ile Şeyh Ahmed eş-Şerif es-Senûsî arasında mükemmel bir dayanışma örneği sergilendi. Osmanlı subaylarına duyulan güvenin bir sonucu olarak Tobruk civarında toplanan Senûsî şeyhleri, son İtalyan askeri Trablusgarb topraklarından atılana kadar savaşıacaklarına dair bir ahidnâme imzaladılar. 1912 başlarında Şeyh Muhammed imzasıyla Trablusgarb halkını ve İslâm âlemini cihada çağıran bir beyannâme yayınlandı. Aynı günlerde Senûsîliğin büyük şeyhi olan Ahmed eş-Şerif imzasıyla Araplar'a hitaben cihada çağrıda bulunan bir beyannâme daha yayınlandı²⁹.

III. 2. 2. Mustafa Kemal'in Trablusgarb Savaşına Katkıları

Daha önce anlatıldığı üzere, Osmanlı Harbiye Nezâreti savaşın başında çaresizlik içinde kıvranmakta ve sorunun çözümünü direnişi sürdürmekte değil, siyasî teşebbüslerle İtalya'yı barışa razı etmekte görmekteydi. Ancak işgalin başlamasının üzerinden çok geçmeden bu teşebbüslerin bir sonuç sağlamayacağı ortaya çıktı. Hiçbir devlet, Trablusgarb'ı işgale kalkışan İtalya'ya barış önerisini götürmeye yanaşmıyordu. Gerekçeleri de hazırды. Arabuluculuk için vakit geçmişti. Harbiye Nâzırı Mahmut Şevket Paşa, büyük devletleri harekete geçiremeyince İtalya'yı barışa zorlamak maksadıyla Trablusgarb'da direnişi güçlendirmeye karar verdi. Bu gayeyle Trablusgarb Kumandanlığı'na çektiği bir telgrafla İtalyanlara karşı tüm imkânların kullanılarak direnişin devam ettirilmesini istedi.

Bu tarihte Trablusgarb ve Bingazi sancakları, son derece savunmasız ve İtalyan işgaline açık bir durumda bulunuyordu. Osmanlı Devleti'nin, burada İtalyanlarla savaşacak gücü yoktu. Asker ve malzeme gönderemiyordu. Bütün Ege

²⁸ BOA, MV, 160/21; *Ahvâl-i Hâzıra*, 12 Şubat 1912.

²⁹ *Ahvâl-i Hâzıra*, 12 Şubat 1912.

ve Akdeniz, İtalyan donanmasının kontrolü altındaydı. Osmanlı donanması ise, yok denilebilecek kadar zayıftı. Bu bakımdan Trablusgarb’a deniz yolundan ulaşmak, hemen hemen imkânsız gibiydi. Bunu gören Osmanlı’nın genç subayları, Osmanlı Devleti’nin gizlice desteğini sağlayarak birer ikişer, Mısır ve Tunus yoluyla Trablusgarb’a gittiler³⁰.

Mısır üzerinden gelen gönüllü Türk subayları bazı engellemelere rağmen Bingazi’ye ulaşırlarken Tunus yolunu kullanmak isteyenlerden çok sayıda yakalananlar ve geri çevrilenler oluyordu. Bunlardan bazılarının yakalanmalarına kıyafetleri ve yabancı dil bilmemeleri sebep oluyordu. Neşet Bey, Trablusgarb’a gelmek üzere bir Fransa vapuruna binen Türk subaylardan birinin resmî elbise giymesi ve diğerlerinin de fesle vapurdan karaya çıkması sonucu Tunus’ta Fransız polisince tutuklanmalarından sonra Harbiye Nezâreti’nden daha sonra gönderileceklerin Arap kıyafetiyle ve gruplar halinde değil, teker teker gönderilmesini istedi³¹.

Trablusgarb Savaşı, Mustafa Kemal’in komutanlık ve teşkilât kurmadaki üstün niteliğini gösterdiği ilk yer olmuştu. Mustafa Kemal, 15 Ekim 1911’de “Gazeteci Mustafa Şerif” adını kullanarak sahte belge ve pasaportlarla İstanbul’dan Naci, Hakkı ve Yakup Cemil Beyler ile yola çıktı. Mustafa Kemal ve arkadaşları, çok zor bir yolculuk yaptılar. O günün şartlarında Trablusgarb’a ulaşmak için en uygun yol, İngiliz yönetiminde bulunan Mısır yoluydu. Mustafa Kemal ve arkadaşları, Trablusgarb’a giderken birçok maceralar yaşadılar³².

Nihayet, Mustafa Kemal ve arkadaşları, iki gün sonra Tobruk dışındaki Türk karargâhına ulaştılar. Mustafa Kemal, Kasım ayı süresince Arap önderleriyle

³⁰ KUTAY, **a.g.k.**, 29, 36; Bkz. Erkân-ı Harbiye Dairesi, D .226, K. 48, F. 11. Bu telgrafta şöyle yazılmıştı: “Mısır’da Trablusgarb içinde Müdafaa-i Vatanîye cemiyetleri teşekkül etmiştir. Bu cemiyetlerce Trablus’a gönüllü erzak gönderilecektir. Mısır Fevkalâde komiseri onlarla teşrik-i mesai eyleyecektir. Buradan müşarunileyhe para dahi gönderilmiştir. Tunus’tan dahi Ataşemiliter Fethi Bey vasıtasıyla erzak tedarik ve sevki çaresine tevessül edilecektir. Mumâileyh ve Mısır Komiserliği ile tesis-i irtibat ederek erzak ve sâire celbi hususunda mütekâbil sarf-ı mesai, ittihaz-ı tedâbîr ve emr-i müdafaada cansiperâne hareket ediniz”.

³¹ Hale ŞİVGİN, “Mustafa Kemal’in İlk Savaşı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, IV, 10.

³² Hamdi ERTUNA, **1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, 49.

görüşmelerde bulundu. Mustafa Kemal İstanbul'a, bazı şeyhleri ve Senûsîleri teşkilâtlandırmak için Calu'ya gittiğini, buradan topladığı yerli kuvvetleri Bingazi ve Trablus'a sevk edeceğini bildiriyordu. Mustafa Kemal, Trablusgarb'da şeyhler ve aşiret reisleriyle toplantılar yapıyor ve düzensiz kalabalığı teşkilâtlandırmaya çalışıyordu³³.

Senûsîleri ve yerli Arap kabilelerini teşkilâtlandırmak gibi çok önemli bir görevi yüklenmiş olan Mustafa Kemal'in teşkilâtçılıktaki başarısı, Senûsîler'in ve diğer yerli Arap kabilelerinin, savaşın sonuna kadar Türkler'in yanında yer almalarına yol açtı. Mustafa Kemal, 22 Aralık 1911'de Tobruk'ta başarılı bir muharebe yaptı. 30 Aralık'ta Yüzbaşı Nuri Bey ve diğer arkadaşlarıyla birlikte Derne'ye geçti. Bu hususta Harbiye Nezâreti'ne gelen bir telgrafta şunlar yazılıydı: "Erkân-ı Harp Binbaşısı Mustafa Kemal ve Yüzbaşı Nuri Bey ile arkadaşları 17 Kânun-ı Evvel'de Derne'ye ulaştılar..."³⁴.

Mustafa Kemal, Derne'de 16 Ocak muharebesinde gözünden yaralandı. Bir ay süreyle Hilâl-i Ahmer Hastanesi'nde tedavi gördü. 6 Mart 1912'de Derne komutanı oldu. 5 Mart 1912 (21 Şubat 1327) tarihinde Harbiye Nezâreti'ne gelen bir telgrafta şöyle deniyordu: "Derne Şark Kolu Kumandanlığı'nı ifa etmekte olan Erkân-ı Harbiye Binbaşısı Mustafa Kemal Bey, Derne Komutanlığı'na memur olmuştur"³⁵.

Derne Komutanı Mustafa Kemal ve Binbaşı Nuri Bey, Balkan Savaşı'nın başlamasıyla bu savaşta vazife almak üzere Trablusgarb'dan ayrılmalarına müsaade edilmesini istediler. İtalyanlarla sulhun imzalanması dolayısıyla sulh şartlarının tatbiki sırasında Mustafa Kemal, Trablusgarb'da işsiz kalmamak için gönderildiğini bildirmişti. Mustafa Kemal, Mısır'a geçti. Mısır'da iken Selanik'in düştüğü ve Bulgarlar'ın Çatalca önlerine geldiği haberini aldı. Avusturya-Romanya yoluyla İstanbul'a döndü³⁶. Harbiye Nezâreti'ne gelen 10 Kasım 1912 (28 Teşrîn-i Evvel 1328) tarihli telgrafta şu ifadeler yer veriliyordu: "Derne Kumandanı Binbaşı

³³ ERTUNA, **a.g.k.**, 72.

³⁴ ŞIVGIN, **a.g.m.**, 1, 6.

³⁵ ŞIVGIN, **a.g.m.**, 1, 6.

³⁶ Uluğ İÇDEMİR, **Atatürk'ün Yaşamı**, I, 26.

Mustafa Kemal Bey, İstanbul'a geleceğinden bahisle harcırah talep etmekte ve daha yüz kadar zabıt ve memurun Derne'den hareket etmek üzere emir beklediklerini söylemektedir³⁷."

Mustafa Kemal'in Trablusgarb Savaşı'na katılması, birçok bakımdan kendisine faydalar sağlamıştı. Öncelikle, onun Trablusgarb'a gitmesi, arkadaşları olan genç subaylar arasında maddî ve manevî konumunu muhafaza etmesini sağlamıştı. Ayrıca harp sahasında iken binbaşılığa terfi etmesi de onun için önemli bir gelişmeydi. Trablusgarb Savaşı'nın onun ilk katıldığı savaş olduğu düşünülürse, bu vesileyle burada gayr-ı nizamî harp taktiklerini öğrenip tecrübeler kazandığı da kayda değer bir avantaj olmuştu.

III. 3. Savaşın Gelişmesi ve Yayılması

III. 3. 1. Trablus ve Bingazi'nin İtalya Tarafından İlhakı

Savaşın başından Ekim sonuna kadar İtalyanlar Trablusgarb ve Bingazi kıyılarının önemli noktalarını ele geçirmiş bulunuyorlardı. Osmanlı basınında bu sıralarda Trablusgarb'daki olaylardan pek bahsedilmemişti. Çünkü o sıralarda Osmanlı subayları henüz teşkilât kurma ve mücahit ordusu teşkil etme hazırlık ve planları ile meşguldüler. Ekim sonlarında Trablusgarb'daki Türk subaylarının zafer haberleri gelmeye başladı. Osmanlı basınında 23 Ekim 1911 yılında çıkan bir makalede kahraman Türk subaylarının buradaki başarılarından söz ediliyor ve övülüyordu. İtalyan basını ise, Osmanlılar'ın derhal sulha talip olacaklarını söylemekle birlikte, Türkler'in inatçılığından bahsediyordu. Diğer Avrupa gazeteleri ise İtalyanlar'ın çok büyük zayıflara uğradıklarını yazıyorlardı³⁸.

Osmanlılar'ın harp sahasında gösterdikleri bu başarılar İtalyanlar'ı çok tedirgin etmişti. Özellikle İtalyan kamuoyu gelişmelerden dolayı büyük rahatsızlık

³⁷ ŞIVGIN, a. g.m., 1, 6.

³⁸ Tanin, 23 Ekim 1911 ; Tercüman-ı Hakikat, 24 Ekim 1911.

duymuştu. İtalyanlar bunu bertaraf etmek için çareler düşünmeye başlamışlar ve harp sahasındaki muvaffakiyetsizlerini başka şekillerde örtbas etme çabasına girmişlerdi.

Ekim ayı ortalarında İtalyan gazeteleri Trablusgarb'ın ilhakından bahsetmeye başladılar. Babanzâde İsmail Hakkı, ilhak ile ilgili olarak *Tanin* gazetesinde yazdığı makalede: “İtalya'nın ilhak beyannâmesini okuyanlar bunu suya kılıç sallayan sahte bir pehlivanın hareketi gibi telâkki etmeye mecburdurlar. Balığı tutmadan satan, kükreyen bir aslanı öldürmeden salondaki eşyasına dahil eden hayalperverlik haliyle İtalya diplomatlarının gülünç mesleği arasında fark yoktur. İlhak kararnâmesi gözümüzde hiç olmamış hükmündedir. ‘Sicilya’yı ilhak ettik’ diye tarafımızdan bir beyannâme neşri ne kadar gülünç ise, bu da aynı derecede gülünçtür” diyerek ilhak karşısındaki tepkisini dile getirmişti³⁹.

Trablusgarb'da ortaya çıkan gelişmeler İtalya'da yeni bir siyasî durum ortaya çıkmaya ve İtalyan kamuoyunda Trablusgarb harekâtı konusunda değişik görüşler ileri sürülmeye başlandı. İtalyan kamuoyu, Trablusgarb ve Bingazi için beslenen emellerin bir an önce gerçekleştirilmesini arzu ediyordu. İtalyanlar, milletin moral durumunu yükseltmek ve askerî başarısızlıklardan dolayı diğer devletlerin araya girerek uzlaştırıcı bir anlaşma yapılması taleplerini önlemek için Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalya'ya ilhakını istiyorlardı. İtalya'nın ilhak kararını ilân etmesinden önce Osmanlı Devleti, onun böyle bir şey yapacağından şüphelenmemiş değildi. Fakat savaş sahasından Osmanlı subaylarının zafer haberleri geldikçe İtalya'nın buna cesaret edemeyeceğini düşünüyordu⁴⁰.

Nihayet İtalya, 5 Kasım 1911 tarihinde ilhak kararını ilân etti. İlhak kararnâmesinde özetle şunlar söyleniyordu: “Trablusgarb ve Bingazi'nin başlıca kentlerinin elimize geçmiş olması, askerlerimizin sürekli başarıları, orada topladığımız ve oraya göndermek üzere olduğumuz üstün kuvvetler Türkiye'nin bundan böyle her türlü mukavemetini etkisiz bırakmıştır. Faydasız kan dökülmemesi

³⁹ *Tanin*, 24, 27-28 Ekim 1911.

⁴⁰ EMİR, 1327-1328 Türk-İtalyan Harbi Tarih-i Bahrîsi, 233.

için yerli halkın kafasından her türlü tereddüdü kaldırmak gerekir. Trablus ve Bingazi büsbütün ve değişmez olarak İtalya Krallığı'na katılmıştır. Bu kararnâme İtalya, Avrupa ve hatta Osmanlılar'ın menfaatleri için de faydalıdır. Balkanlar'daki statükonun muhafazası ile Osmanlı İmparatorluğu'nun esas mevkiini muhafaza etmesi bakımından da faydalıdır. Trablus ve Bingazi işi ortadan kalkınca diğer işlerde Türkiye'yi büyük ölçüde tatmin etmeye hazırız. Ancak eğer Türkiye, bunu kabul etmez de mukavemetle direnirse, sulh yolundan vazgeçer ve elimizdeki bütün vasıtaları kullanırız. Avrupa devletlerinin de bu teklifleri Osmanlı Devleti'ne kabul ettireceklerini ümit ederiz⁴¹”.

Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın ilhak kararnâmesini 7 Kasım 1911 tarihinde protesto etti. Protestoda bu durumun Paris ve Berlin Antlaşmalarındaki Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması maddesine aykırı olduğu ve bu antlaşmaları imzalayan devletlere karşı bu antlaşmaların İtalya tarafından çiğnenmiş olacağı belirtiliyordu. Osmanlı Devleti'nin bu protestosu büyük devletler nezdinde hiçbir etki yapmadı. Hatta en çok yardım beklediği Almanya bile Osmanlı Devleti'nden yana bir tutum takınmadı. Alman kamuoyu ve gazetelerinin büyük bir bölümü Türkiye'nin lehinde yazılar yazıyordu. Hatta bazı gazeteler İtalya'nın ittifaktan çıkarılıp yerine Türkiye'nin ikamesini tavsiye edecek kadar ileri gitmişlerdi. Ancak Türkiye lehine çıkan bu yazıların bir faydası olmamıştı⁴².

İngiltere'de de durum farklı değildi. İngiliz gazetelerinde de zaman zaman Türkler lehine yazılar çıkmıştı. Buna karşılık İngiliz Hükümeti hiçbir şey yapmadı. Fransa'da ise hem hükümet hem basın tamamıyla Türkler aleyhine bir tavır takınmıştı. Osmanlı Hükümeti, meselenin halli için İngiltere ve Fransa büyükelçilerine başka teklifler de götürerek Trablusgarb için farklı alternatifler ortaya koymaya çalıştı⁴³.

⁴¹ BAYUR, **a.g.k.**, 117.

⁴² *Tanin*, 18 Kasım 1911.

⁴³ KUTAY, **a.g.k.**, 103.

Reuters Ajansı'nın Trablusgarb muhabiri, İtalya tarafından gerçekleştirilen vahşetler hakkında şu bilgileri veriyordu: "İtalyan askerleri bir eve saldırdılar. İçeride bulunan bir avuç Arab, 12 saat müdafaadan sonra cephaneleri bitince beyaz bayraklarla teslim olmalarına rağmen İtalyanlar tarafından katledildiler." Aynı muhabir, "kadın, çocuk, ihtiyar demeden binlerce masumun süngülerle ve hatta tüfek dipçikleriyle parçalanıp ezildiğini ve kendisinin bu manzaralara daha fazla dayanamayarak *Local Anzeiger* muhabiriyle birlikte Trablus'u terk ettiklerini" söylüyordu⁴⁴.

Avrupa gazetelerinde İtalyan vahşeti bütün açıklığıyla anlatılmaktaydı. Osmanlı mücahitleri ise çoğu gönüllü olmasına rağmen Babanzâde'nin: "Sanki Lahey Muahedenâmesi hükümlerini ezberden biliyormuş gibi dürüstlük ve insaniyetten zerre kadar ayrılmadılar"⁴⁵ dediği gibi dürüstlük ve insanlıktan ayrılmadılar. Enver Bey, Trablusgarb'dan yazdığı bir mektupta bir İtalyan esirinin Osmanlı askerlerinden gördüğü muameleden çok hoşnut olduğunu, onu serbest bırakmak istediklerini, fakat onun ülkesine dönmeyip kendileriyle birlikte silâhlarının temizleyicisi olarak kaldığını ifade ediyordu İtalyanlar ise, Osmanlı esirlerini gemilere bindirerek onlara türlü türlü işkenceler yapıyorlardı. Osmanlı esirlerinin bir kısmı İtalya'ya gönderiliyordu. Ancak gidenlerden bir daha haber alınamıyordu. Esirleri çıplak, aç ve hasta bırakıyorlar, bir de domuz eti veriyorlardı⁴⁶.

III. 3. 2. Savaşın Adriyatik ve Kızıldeniz Kıyılarına Yayılması

Savaş başlamadan önce İtalyan istihbarat birimlerine gelen haberlere göre, Osmanlı donanmasının önemli bir bölümü Preveze açıklarında bulunuyordu. Bu haber İtalyanlar'ın kuşkularını iyice artırmıştı. İtalyan donanmasına bağlı gemilerden bir kısmı derhal Adriyatik Denizi'ne gönderildi. İtalyan filosunun savaş

⁴⁴ Reuter Ajansı'ndan, "İtalya Vahşetleri", *Tanin*, 11 Kasım 1911.

⁴⁵ Babanzâde İSMAİL HAKKI, *Tanin*, "İnsaniyet İçin Müdahale", 6 Kasım 1911.

⁴⁶ *Tanin*, 1 Şubat 1912.

ilân edilmeden önce Adriyatik Denizi'nde bulunan Osmanlı gemilerine ateş açması ve Türkiye limanlarını bombalaması Osmanlı ve Avrupa kamuoyunda tepkiyle karşılandı⁴⁷.

İtalyanlar'ın Adriyatik'te yaptığı hareketler zaman zaman Osmanlı basınına da yansımıştı. 3 Ekim 1911 tarihinde Osmanlı Ajansı'na geçen bir haberde "İtalya'nın Paris Büyükelçisi Tittoni tarafından Fransa Dışişleri bakanına İtalya'nın Trablusgarb dışında Avrupa sularında askerî harekâta mecbur olduğu, çünkü Türkler'in İtalya sahillerine saldırmak niyetinde olduklarının haber alındığı" söyleniyordu. Aynı haberin devamında "Paris büyükelçisinin sözlerinin tamamen yanlış olduğu, Osmanlı torpidolarının Preveze'den savaş için çıkmadıkları ve seyirleri esnasında rastladıkları İtalyan filosuna usul gereği selâm işareti verdikleri, fakat İtalyanlar'ın bunu anlamayarak buna toplanarak mukabele ettikleri, gerek buradaki gerekse Beyrut'tan hareket eden donanmalarının henüz savaştan haberlerinin olmadığı" ifade ediliyordu⁴⁸.

Osmanlı Sultanı Mehmet Reşad, İtalya'nın savaş ilânından kısa bir süre önce, yani 2 Ekim 1911 tarihinde Osmanlı Meclisi'nde savaş ilânı ve İtalya'nın Adriyatik Denizi'nde ilerlemesiyle ilgili bir konuşma yaptı. 3 Ekim günü bu konuşma Osmanlı basınında yayınlandı. *Tercüman-ı Hakikat* ile *Tanin* gazetesi şunları yazdılar: "Hükûmet-i müşârunileyh muhâsamâta, hatta kendisinin tayin ettiği 24 saatin inkızâsından evvel ibtidâr edip bir taraftan Trablusgarb'a taarruz ve diğer taraftan da Adriyatik sevâhilindeki sefâin-i harbiyesine tesadüf eden ve ilân-ı harbden bittabi haberdar olmadıkları cihetle dost devletler sefâin-i harbiyesine icrası kavâid-i bahriyeden olan merâsim-i ihtirâmiyeyi ifaya müsâraat eyleyen torpidolarımızı ansızın üzerlerine ateş açarak tahrib ile kavâid-i mer'yye-i beynelmileli ihlâf ve Memâlik-i Osmaniye'nin Adriyatik sevâhilinde kâin bazı noktalarıyla Trablusgarb ve Bingazi kıtalarına ve harbden bî-haber olan sefâin-i harbiye ve ticariye-i

⁴⁷ BAYUR, a.g.k, II/1, 81, 85.

⁴⁸ *Tanin*, "Osmanlı Ajansı'nın İkinci Tebligatı", 3 Ekim 1911.

Osmaniye'ye taarruza devam ettiğinden Meclis-i Umumî'nin vakt-i müteaddiden evvel lüzum görülmüşdür"⁴⁹.

Osmanlı basınında, İtalyan donanmasının Türk torpidolarını batırdıktan sonra Preveze ve Singin Limanlarını bombaladığı ve karaya asker çıkartma teşebbüsünde bulunduğu ilişkin haberlere geniş ölçüde yer verildi. İtalyan Donanması Başkomutanı Amiral Aubry, Preveze Limanı'na sığınmaya çalışan Tokat ve Alpagut torpidolarını tahrip ettikten sonra Bahriye Nezâreti'ne çektiği bir telgrafla Preveze'nin bombalanması hususunda izin istemişti. Rus Hükümeti bu telgraftan haberdar olunca, İtalya'nın Petesburg Büyükelçisi Malegori'ye, "Adriyatik ve Yunan Denizlerinde İtalya'nın girdiği askerî harekâtın, İtalyan Hükümetince korunacağı ilân edilen Balkan statükosunu bozabileceğinden bu tür harekâtlardan kaçınılması gerektiği" bildirildi⁵⁰.

Osmanlı basını bu konuya da yer vermişti. *Tanin* gazetesi şunları yazmıştı: "İtalya'nın Preveze civarına askerî bir kuvvet çıkardığı duyulmuştur. Gece yarısından bir saat sonra aldığımız resmî bilgilere göre bu duyum, "İtalya zırhlıları ile müsademe eden torpidolarımızdan karaya düşen torpidomuzun sancağını almak üzere bir kayık ile dört İtalyan'ın askerî torpidoya yanaşarak sancağı aldıktan sonra geri dönmeleri"nden ibarettir. Maamafih o civar sahillerimizden İtalyan zırhlıları çekilmişlerdir"⁵¹.

İtalyan Hükümeti, Rusya'ya "harekâtın bir zorunluluğun sonucu olduğunu ve bundan sonra bölgede barışı korumak için özen gösterileceği" cevabını verdi. İtalyan Hükümeti'nin siyasî taahhütlerine rağmen donanmanın Adriyatik ve Yunan Denizi'ndeki faaliyetleri bir süre daha devam etti. Bu süre zarfında milliyet farkı gözetilmeksizin İtalyan donanması, rastladığı bütün gemilerin yollarını keserek

⁴⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, 3 Ekim 1911 ; *Tanin*, 3 Ekim 1911.

⁵⁰ İdris BOSTAN, **Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları**, 73-74.

⁵¹ *Tanin*, 30 Eylül 1911.

arama yaptı. Avusturya'nın ısrarlı baskısı karşısında İtalyan Hükümeti, Adriyatik Denizi'nde bulunan kuvvetlerini geri çekmek zorunda kaldı⁵².

Osmanlı-İtalyan Savaşı Adriyatik'ten sonra Kızıldeniz kıyılarına doğru genişlemişti. Nitekim Kızıldeniz, İtalya'nın savaş ilânı üzerine savaştan iki devlet arasındaki mücadelenin geçtiği bir alan olmuştu. İtalya, Yemen'de bulunan Osmanlı kuvvetlerinin muhtemel bir saldırısından korunmayı ve Türkler'in Kızıldeniz, Küfre, Cağbub vahaları ve Sudan yoluyla Bingazi'deki Senûsîler'e silah yardımı yapmasını önlemeyi amaçlıyordu. İtalya, Osmanlı Devleti'ni barışa zorlamak için Ege Denizi'nde faaliyete geçmeyi kararlaştırdığı Nisan ayında, Kızıldeniz'deki faaliyetlerine de hız vermişti. Bu amaçla Kızıldeniz'deki adalara İtalyanlarca saldırılar düzenlendi. Bu saldırılar, İslâm dünyasında büyük yankılar uyandırıyordu⁵³.

Bu arada İtalya, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan eden Yemen Şeyhi İmam Yahya ile Asir'deki Seyyid İdris'le işbirliği tesisine çalışıyordu. Ancak Osmanlı Devleti, İtalya'nın çabalarının önüne geçmek için İmam Yahya ile anlaşma imzalamıştı. Osmanlı Devleti, Asir'deki Seyyid İdris ile bir anlaşma yapmadı, fakat İdris'in İtalyanlarla işbirliği yapmasını önlemek için gayret sarf etti. İtalya, Osmanlı Devleti aleyhine Seyyid İdris'i kullanmak maksadıyla harekete geçmekte gecikmedi. İdris ile irtibat kuran İtalya, ona çeşitli vaadlerde bulunmuştu. Osmanlı Hükümeti, İtalyanlar'ın İdris ile anlaştığını öğrendiği zaman İdris'in bu planını bozmak için kabilelere dağıtılmak üzere beyannâmeler hazırlattı. Ayrıca, Mısır uleması ve Ahmed Senûsî'ye İdris'in iddialarını yalanlatmak amacıyla teşebbüse geçti. Seyyid İdris, İtalyanlarla yaptığı işbirliğini meşru göstermek için Şeyh Ahmed Senûsî adına sahte beyannâmeler düzenletmişti. Şeyh Senûsî bu beyannâmelerin kesinlikle kendisine ait olmadığını söyleyerek İdris'i cihada ihanetle suçlamıştı⁵⁴.

⁵² BOSTAN, **a.g.k.**, 75.

⁵³ Timothy W. Childs, **a.g.k.**, 130,134

⁵⁴ KURTCEPHE, **a.g.k.**, 133-134.

Bu konuda *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde yayınlanan “Seyyid İdris’in Cinayeti” adlı makalede şu ifadeler yer vermişti: “Bugün İslâm ve Hilâfet üzerine kuduz bir canavar gibi atılmış olan İtalyanlar ile beraber hareket ederek öyle bir cinayet işleniyor ki, kıyamet gününe kadar bütün İslâm dünyası için silinmez bir leke olarak kalacaktır... Bu cinayet, bütün cinayetlerin başında bulunuyor. İslâm tarihinde Seyyid İdris kendisi için rezalet ve alçaklık bakımından gerçekten ebedî bir mevkii ve mümtaz bir lanet abidesi edildi. İslâm âleminin bütün dikkati Trablus Muharebesi’ne çekilmişken, dünya Müslümanlarının tamamının kalbi Afrika topraklarında cihad eden Türk ve Arap gazileri için atarken, kudurmuş düşmanın ümidi kırılıp kuvveti bozulmakta ve kaynakları kurumakta iken Yemen şeyhi sırf şahsî ihtiras ve çıkarlarını tatmin ve temin için ecnebilerin paralarına ve tahriklerine kapılarak düşmanla bir olup İslâmiyet ve Hilâfet’e karşı çıkıyor. Fakat en ziyade acınacak ve ağlanacak nokta cinayetin kendisi olmayıp böyle bir cinayeti işleyip de İtalyanlarla birleşerek İslâmiyet ve Hilâfet’e karşı isyan bayrağı açan Seyyid İdris’in din adına hareket ettiğini iddia etmesidir⁵⁵”.

Diğer taraftan İtalyanlar, Arabistan durumuna dair İngilizler’in kendileriyle bir anlaşma yaptıklarını etrafa yayarak Asir sahilleri ile Yemen’in diğer kısımlarında yaşayan halkı Osmanlılar’a karşı ayaklandırmak istiyorlardı. İtalya, bunu başardığı takdirde Bâbîâlî’yi Trablusgarb ve Bingazi’den vazgeçmek zorunda bırakacağına inanıyordu. İtalyanlar’ın Yemen limanlarını bombalamaları, gayrimüslimlere karşı bir husumet meydana getirmişti. Sana’da yaşayan Musevîler, Müslüman halkın tepkileriyle karşılaşmaya başlamıştı. İmam Yahya, kadılara yabancıların ve Musevîlerin haklarının korunması yolunda emirler vermek zorunda kalmıştı. Kendilerine karşı yapılan muamelelerden memnun olmayan Musevîler, İtalyan ablukasını kalkar kalkmaz Filistin’e gidip Kudüs’e yerleşmeyi düşünüyorlardı⁵⁶.

İtalyan donanmasının savaşın başından beri sürdürdüğü ablukanın pek fazla bir tesiri olmamıştı. Abluka, kanaatkâr bir hayat sürdüren halkın yaşantısını etkilemediği gibi Yemen’de bulunan Osmanlı kuvvetlerinin durumunu da

⁵⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 10 Nisan 1912.

⁵⁶ KURTCEPHE, **a.g.k.**, 135.

etkilememiştir. Abluka'nın en büyük tesiri haberleşme işlerinde görülmüştür. Bütün güçlüklerle rağmen Yemen ile haberleşme sürdürülmüştür⁵⁷.

Bu dönemde Osmanlı Devleti, İtalya'nın Kızıldeniz'deki faaliyetlerine karşı Habeşistan ile anlaşma yaptı. Ancak, Osmanlı Devleti Habeşistan ile ittifak için Habeşistan hükümeti nezdinde herhangi bir teşebbüse geçmemiştir. İtalya'yı çok güç durumlara düşürebilecek ittifak projesi, Osmanlı Hükümeti'nin savaşı sona erdirmek için tercih etmesi yüzünden tatbik edilememiştir. İtalyan donanmasının Kızıldeniz'deki ablukasını Ekim 1912 başlarına kadar ufak tefek olaylarla sürmüştür. Uşi Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Kızıldeniz ablukasına son verildi⁵⁸.

III.3.3. Beyrut ve Çanakkale'nin Bombalanması

İtalyan gemileri, 24 Şubat 1912 tarihinde Beyrut Limanı'na gelip limandaki Osmanlı torpidolarını teslim almak istemiştir. Bu talep reddedilince, İtalyan gemileri Beyrut'u bombalamaya başlamıştır. Beyrut bombardımanı Osmanlı ve dünya basınında önemli bir haber olarak yer almıştır. *Beyrut* gazetesi, 24 Şubat 1912 tarihli nüshasında bu bombardımanla ilgili olarak şu açıklamayı yapmıştır: “Bugün öğleden önce saat 7 sularında İtalyanlar'ın Victor Emanuel sisteminde iki zırhlı kruvazörü ile iki nakliye gemisi Beyrut Limanı'na gelerek limanda bulunan Avnillah Korveti ile Ankara Torpidosu'nun teslimini talep etmiştir. Osmanlı gemileri hemen harp vaziyeti almışlardır. İtalyan amiralin verdiği notanın müzakeresi sırasında bombardımana başlanıldığından Osmanlı gemileri şiddetli bir mukabeleyle kendilerini müdafaaya başlamışlardır⁵⁹”.

Sabah ve *Tanin* gazeteleri ise, “bu iki geminin birisinde yangın çıktığını, diğerinin de ümit kalmadığı için boşaltılıp batırıldığını, bundan sonra düşman gemilerinin biraz açıldığını, iki saat sonra tekrar gelerek hariçte kalan kısımları topa

⁵⁷ *İktihâm*, 18 Mayıs 1912.

⁵⁸ KURTCEPHE, **a.g.k.**, 137.

⁵⁹ *Beyrut*, “Beyrut Bombardımanı”, 24 Şubat 1912.

tuttuklarını, top ateşi sırasında Osmanlı Bankası binasının kısmen hasar gördüğünü ve bundan sonra düşman gemilerinin gittiklerini” yazıyorlardı⁶⁰.

İtalya Beyrut bombardımanı ile istediği sonucu alamamıştı. *Tanin* gazetesi, 26 Şubat 1912 tarihli sayısında şunları söylüyordu: “Beyrut bombardımanının harbe tesir bakımından hiçbir ehemmiyetini görmüyoruz. İtalyan gazetelerinin uzun süredir bahsettikleri İtalya’yı Trablusgarb’ı terk etmeye mecbur edecek hareket elbette bulunamaz. Bunun yalnız bir manası vardır: O da İtalyan kamuoyunu avutmaktan ibarettir⁶¹”.

Osmanlı Devleti bu olaydan sonra Beyrut’a üç bölük süvari göndermişti. Beyrut bombardımanını müteakip Suriye ve Filistin’deki İtalyan vatandaşları sınır dışarı çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti’nin limanları ile Akdeniz ve Ege Adaları’nın İtalyanlar tarafından işgal edileceği Osmanlılarca gizli bir mesele değildi. Çünkü İtalyan gazetecileri her şeyi en ince ayrıntısına kadar yazıyorlardı. İtalya gerçekten de Beyrut bombardımanının ardından Avrupa kabinelerine başvurarak savaşı genişletmeye mecbur olduğunu açıklamıştı. Bu davranışıyla İtalya, Avrupa hükümetlerinin kendi lehine müdahale etmelerini istiyordu. Aynı günlerde İtalya ilhak karnâmesini de parlamentosuna kabul ettirmişti. İtalya’nın bütün bu faaliyetlerine rağmen, Trablusgarb’daki Osmanlı direnişinden sürekli zafer haberleri geliyor; Derne, Tobruk ve Homs’ta İtalyanlar’ın mağlup edildikleri haberleri geliyordu⁶².

İtalya’nın savaş ilânından bir gün önce Beyrut Limanı’ndan ayrılan Osmanlı donanması, düşman gemilerine yakalanmadan Çanakkale Boğazı’na ulaşmıştı. Donanma daha Çanakkale Boğazı’nı geçtiği sırada İtalya’nın Boğazlar’a saldıracağı söylentileri tartışılmaya başlanmıştı. Gerçekten de İtalyan filosunun savaşın başından itibaren Akdeniz ve Ege Denizi’nde görünmesi ve önüne gelen her gemiyi

⁶⁰ *Sabah*, 25 Şubat 1912 ; *Tanin*, 25 Şubat 1912.

⁶¹ *Tanin*, 26 Şubat 1912.

⁶² BOA, A. MKT. MHM, 738/23; *Tanin*, 27 Şubat 1912.

çevirerek arama yapması, İtalya'nın Boğazlar'a saldıracağı söylentilerini güçlendirmişti⁶³.

Çanakkale bombardımanı hakkında *Tanin* gazetesinde şu satırlara yer veriliyordu: “Çanakkale’ye hücum sözleri İtalyanlar’ın son silahı idi. Bu söz bize tesirsiz kalıyordu. Çünkü istikbale çoktan hazırlanmıştık... Avrupa kabineleri Çanakkale’ye hücumun da fiilî bir tesirinin olmadığını gördüler. Artık bu tehdidin de ehemmiyeti kalmadı... Meclis-i Mebusân’ın açılış töreninde Padişah ile hanedan mensuplarından başlayarak bütün vükelâ, ayân ve mebuslarda görülen itidalin demekki sır ve hikmeti budur. Padişah Meclis-i Mebusân’daki nutkunda sulhun Trablusgarb’da hükümrânlık hukukumuzun fiilen ve tamamen idame ve ifasıyla mümkün olacağını beyan buyurdu ve büyük alkış aldı⁶⁴”.

Osmanlı Hükümeti, Boğazlar’a saldırı ihtimalinin güçlenmesi üzerine savunma tedbirlerini artırma kararı aldı. Bu sırada Rus Elçisi Çarikof’un, Sadriazam Said Paşa’ya Boğazlar’a ilişkin isteklerini yansıtan gayr-ı resmî bir muhtıra vermesi ve Hariciye Nâzırı Asım Bey’i ziyareti esnasında da İtalyan donanmasının Çanakkale Boğazı’na tecavüz için hazırlandığını söylemesi, saldırı beklentilerini daha da kuvvetlendirmişti⁶⁵.

Osmanischer Lloyd gazetesi de Rus ve Avusturya elçilerinin açıklamalarını doğrulayan haberler veriyordu. Alman gazetesinin konuyla ilgili haberinde, son sekiz gündür kuvvetlenen saldırı ihtimaliyle ilgili gelişmeler anlatılıyordu: “İtalya Hükümeti, Çanakkale Boğazı’nın muhasarasının bir neticesi olarak hükümetlerinin ticarî çıkarlarının sekteye uğrayacağına dair ileri sürülen itirazları dikkate almayacağını beyan etti. Hatta bundan bir hafta önce Rusya ve Avusturya hükümetlerine Çanakkale Boğazı’nı muhasaraya kesin olarak karar verdiğini resmen bildirdi. Fakat Petesburg ve Viyana kabineleri bunu kabul etmediler. Çünkü Çanakkale’nin muhasarası her iki hükümetin ticarî menfaatlerini ihlâl edecekti...

⁶³ *Anadolu*, 27 Şubat 1912.

⁶⁴ Hüseyin CAHİD, *Tanin*, “Bombardıman ve Te’sirât-ı Siyasiye”, 21 Nisan 1912.

⁶⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Kasım 1911.

Bundan başka Karadeniz limanlarından buğday nakleden İngiliz ticaret gemileri de kazanlarını söndürmeye mahkum olacaklardır. Buradan açıkça anlaşılan şudur: Çanakkale'nin muhasarası, uluslararası ticareti atıl bir hale getirecektir. Günümüzde hiçbir hükümetin İtalya'nın çıkarları için ticarî ve iktisadî menfaaatlerini feda etmeyi göze alması tasavvur edilemez⁶⁶”.

Bu konuda İtalyanlar, Osmanlı Devleti'ne barış yaptıramadılar. Bombardımanın yapıldığı gün, bombardıman haberinin Meclis'e ulaşmasından sonra Sultan Mehmet Reşad bir konuşma yaparak, “Trablusgarb'da hukukî ve fiilî egemenlik verilmeden barışa yanaşılmayacağını” belirtmişti. Çanakkale bombardımanı İtalya'nın istediği sulh için ne kadar faydasızsa Avrupa devletleri için de o kadar zararlıydı. Nitekim bu hareket, hiçbir Avrupa ülkesi tarafından takdirle karşılanmadı. Bilakis kızgınlık ve hiddet doğurdu. Osmanlı Devleti, İtalyanlar'ın Boğazlar'ı zorlayacağını anlamakla birlikte, Avrupa devletlerinin Boğazlar üzerindeki menfaatlerini bilerek, söz konusu devletlerin arabuluculuk yaparak buna engel olacaklarını tahmin ediyordu. Gerçekten de Avrupa devletleri ve özellikle Rusya, İtalya'yı Çanakkale Boğazı'nı abluka düşüncesinden vazgeçirmişti. Ancak İtalya'nın Çanakkale'yi zorla geçme teşebbüsünde bulunması halinde, abluka düşüncesi kadar tepki görmeyeceği anlaşıyordu⁶⁷.

Osmanlı Hükümeti'nin, muhtemel bir İtalyan saldırısına karşı Boğazlar'ı uluslararası deniz trafiğine kapatma tehdidinde bulunması ve savunma tedbirleri almaya başlaması Rusya'yı harekete geçirdi. Rusya, Osmanlı Hükümeti'nden Boğazlar'dan Rus savaş gemilerinin geçişine izin vermesini istiyordu. Rusya, Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu güç durumdan yararlanıp Boğazlar üzerindeki tarihî emellerini gerçekleştirmeyi umuyordu. Her iki devlet de Rus donanmasının Akdeniz'e çıkmasının kendi çıkarlarını tehlikeye atacağını ileri sürerek Boğazlarla ilgili yeni bir antlaşmanın yapılmasına karşı çıktılar. İngiltere Hariciye Nâzırı Edward Grey, Rusya'nın Akdeniz'e açılmasının İtalyan çıkarlarına zarar vereceğini iddia etmekteydi. Böyle bir fırsatı değerlendirmek isteyen Rus Hükümeti de büyük

⁶⁶ *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Kasım 1911.

⁶⁷ Hüseyin CAHİD, *Tanin*, “Bombardıman...”, 21 Nisan 1912.

devletlere başvurarak Boğazlar sorununun kendi istekleri istikametinde çözümlenmesi için ikili görüşmeler talebinde bulunmuştu⁶⁸.

Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın bu teşebbüsünden sonra Avrupa'daki elçilerine Boğazlar'ın kapatılması hakkında Avrupa devletlerinin düşüncelerini öğrenmeleri talimatını vermiştir. Elçilerden gelen telgraflarda bu devletlerin, Boğazlar'ın kapatılmasının ticaretlerine zarar vereceğini öne sürerek sebepsiz yere böyle bir yola başvurulmamasını istedikleri bildiriliyordu. Bunun üzerine Bâbiâli, İtalyan donanmasının saldırısı halinde İstanbul ve civarını korumak için Boğazlar'ı kapatma ve bunu zorunlu bir tedbir olarak büyük devletlere duyurma kararı almıştı⁶⁹.

30 Mart 1912 tarihinde İtalyan donanması Çanakkale Boğazı'na doğru hareket etti. Donanma, Ege Denizi'nde bir dizi faaliyet gerçekleştirdi. Bunlar, Çanakkale Boğazı'nı geçmeye teşebbüs etmeden önce yapılan ön hazırlıklardı. Adaları ve Çanakkale Boğazı'nı birbirine bağlayan telgraf kabloları kesildi. Aslında İtalyan Hükümeti, Çanakkale taarruzunu daha önce yapmayı kararlaştırmıştı. Ancak Beyrut bombardımanının ortaya çıkardığı tepkiler, büyük devletlerin barış teşebbüsleri, Osmanlı Devleti'nin Boğazlar'ı kapatma tehdidi ve Çanakkale Boğazı'nın mayınlaması söz konusu harekâtı geciktirmişti. İtalyanlar, 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'na doğru harekete geçtiler. Osmanlı Hükümeti, İtalyan saldırısına bir tepki olarak Boğazlar'dan her türlü giriş çıkışı yasakladı. İtalya, Çanakkale Boğazı'nın kapatması kararını bekliyordu. Bu uygulama Rusya başta olmak üzere büyük devletlerin hepsinin çıkarlarına zarar verecekti. Bu devletler, çıkarlarını korumak için savaşan tarafların arasını bulmak için harekete geçeceklerdi. Nitekim Osmanlı Hükümeti nezdinde durumu protesto edip Boğazlar'ın açılmasını talep ettiler. Bâbiâli, bu talepler karşısında Boğazlar'ı deniz trafiğine açma kararı aldı. Boğazlar 2 Mayıs 1912 tarihinde tekrar yabancı gemilerin geçişine açıldı⁷⁰.

⁶⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 11 Aralık 1911.

⁶⁹ EMİR, **a.g.k.**, 90, 104.

⁷⁰ EMİR, **a.g.k.**, 90, 104.

Boğazlar'ın açılış meselesi Nisan ayı boyunca Osmanlı basınında geniş bir şekilde yer aldı. *Sabah* gazetesi 24 Nisan 1912 tarihli nüshasında Boğazlar'ın açılış sebebiyle ilgili olarak, “Osmanlı Devleti umumun menfaatlerini korumak için Boğaz'ı torpillerden temizlemeyi göze alıyor ve Boğaz'da deniz taşımacılığına tekrar izin veriyor⁷¹”.

III. 3. 4. Rodos ve 12 Ada'nın İtalya Tarafından İşgaline Karşı Osmanlılar'ın Tutumu

Osmanlı Devleti, Çanakkale baskınından sonra Boğazlar'ı kapatmıştı. Ancak başta Rusya ve Fransa olmak üzere Avrupa devletlerinin itirazları üzerine Rodos'un işgalinden az önce açmak zorunda kaldı⁷². Osmanlı Devleti'nin bir limanının ya da limanlarının, Akdeniz ve Ege Adaları'nın İtalya tarafından işgal edileceği Osmanlılarca bilinmiyor değildi. Çünkü İtalyan basını bu konuyu her gün konuşuyordu. Hüseyin Cahid, 14 Kasım günü yayınladığı bir makalede, “İtalyanlar'ın savaşın başında Osmanlı toprak bütünlüğüne ve Balkanlar'daki statükonun korunmasına saygılı olacaklarını defalarca bildirdiklerini, fakat Trablus'ta işler kötüye gidince İtalyan gazetelerinin ‘Adalar işgal edilsin, limanlar topa tutulsun, Çanakkale Boğazı abluka edilsin’ diye seslerini yükselttiklerini, bu yüzden de İtalya'nın hazırlık yaptığını” söylüyordu⁷³.

İtalya, 4 Mayıs 1912 tarihinde Rodos Adası'nı işgal etti. 5 Mayıs'ta şehre giren İtalyanlar, valiyi tutuklayarak İtalya'ya göndermişlerdir. Bundan sonra sırasıyla Herke (Harki), Kerpe (Karpathos), Kaşot (Kasos), İncirli (Nisyros), İlyaki (Piskopi, Tilos), Leros, Patmos, Kilimli (Kalimnos), Liptos, Sömbeki (Symi), İstanköy (Kos) adaları işgal edilmiştir. Böylece Rodos ve 12 Ada tamamıyla İtalyanlar'ın eline geçmiştir. İtalya, Rodos ve diğer adaları Osmanlılar'ı sulhe mecbur etmek, moral bozmak ve Boğazlar'ın kapatılmasından dolayı kendisini

⁷¹ *Sabah*, 24 Nisan 1912.

⁷² BAYUR, a.g.k., 126-127.

⁷³ Hüseyin CAHİD, *Tanin*, “Hal ve Mevki”, 14 Kasım 1911.

uyaran Avrupa devletlerinin tazyiklerine kulak asmadığını Osmanlı Devleti'ne ispat etmek için işgal etmişti⁷⁴.

İtalya adaların işgalini çok önceden planlamıştı. İngiltere ve Fransa adaların işgaline önceden muvafakat ettikleri için ses çıkarmadılar. Hatta Fransa, İtalya'ya adaların bir kısmını işgal etmesini tavsiye ediyordu. İngiltere ise İtalya'nın İzmir veya Anadolu'nun herhangi bir limanına saldırmasını istiyordu. Avusturya ise daha işgalden önce İtalya'nın sahip olduğu niyetten haberdardı. Çünkü Üçlü İttifak'ın gizli eki olan doğu statükosunun korunması maddesinde, eğer korunamaması mecburiyeti hâsıl olursa her iki devlet işgal ettikleri yerler için birbirlerinin muvafakatını almayı ve korumayı taahhüt ediyorlardı. Bu sebeple Avusturya'nın bu yoldaki itirazları da sözde kaldı. Avusturya, hakkını savaştan sonra isteyeceğini İtalya'ya bildirdi. Diğer taraftan Avusturya, Almanya'yı da İtalyan işgalini tehdit etmeye teşvik etti. Almanya tahliyeden sonra adaların Türkiye'ye iadesinin zor olacağını düşünüyordu. Rusya ise adalarla fazlaca meşgul değildi. Bu konunun bir Avrupa meselesi olduğunu savunuyordu. Rusya, Adalar'ın Türkiye'ye iadesine karşı çıkmakla birlikte, burada muhtar bir idarenin kurulmasından yanaydı⁷⁵.

Osmanlılar açısından bakıldığında ise, birkaç safha geçirmiş olan Trablusgarb Savaşı, Rodos ve Adalar'ın işgaliyle birlikte yeni bir safhaya girmiş bulunuyordu. Rodos ve diğer Adalar'a İtalyanlar'ın tecavüzünün beklendiği, hatta İstanbul'a gelmelerinin bile şaşkınlığa yol açmayacağı söyleniyordu. *Tanin* gazetesinde bu konuda şunlar yazılıyordu: “Rodos tecavüzünde Çanakkale gibi İtalyanlar tarafından istihsâli arzu edilen maksadın tamamen nakzından başka bir şey ile neticelenmeyecekti... Rodos ve 12 Ada'nın işgali İtalya'ya gerçekten Trablusgarb için pazarlık imkânını vermişti. Rodos ve 12 Ada'nın tahliyesi karşısında Trablusgarb ve Bingazi'nin tahliyesini istemişlerdi. İtalyan gazeteleri Rodos'un işgalini İtalyan donanmasının çok büyük bir zaferi olarak yansıtmışlardı⁷⁶”.

⁷⁴ İsmail Hami DANIŞMEND, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, 385-386.

⁷⁵ BAYUR, *a.g.k.*, 128-129.

⁷⁶ Babanzâde İSMAİL HAKKI, *Tanin*, “Harbin Yeni Safhası”, 7 Mayıs 1912.

İtalya, Avrupa devletlerine Adalar'ı geçici olarak işgal ettiğini ilân etmişti. Fakat bunları tahliye etmeye pek de niyetli görünmüyordu. Bir süre sonra gerçek niyet anlaşılınca Rumlar ile İtalyanlar arasındaki samimiyet sona erdi. Böylece artık Rodos ve 12 Ada halkı ile İtalya arasında devam eden Osmanlılar'a karşı tahrik politikası sona ermiş, polis rejimi başlamıştı. İtalyanlar Trablusgarb, Bingazi, Derne, Tobruk ve Homs'da yerli halka bildiriler atarak 12 Ada'nın işgal edildiğini ilân ettiler. İtalyanlar'ın Adalar Denizi'ndeki harekâtı Trablusgarb ve Bingazi'deki gönüllü Osmanlı subayları üzerinde hiçbir tesir yapmadı. Rodos ve 12 Ada'da bu olaylar cereyan ederken, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış için ilk görüşmeler de başlamıştı⁷⁷.

III. 4. Savaşın Bölgedeki Uluslararası Dengelere Etkisi

III. 4. 1. Savaşta Fransa ve İngiltere'nin Menfaatleri

Avrupa devletlerinin Kuzey Afrika'yı paylaşmak için aralarında gizli anlaşmalar yaparak Trablusgarb'ı İtalyanlar'a verdiklerine daha önce değinilmişti. İngiltere ve Fransa, İtalya'nın kuvvet kullanarak Trablusgarb ve Bingazi'yi alabileceğini kabul etmişlerse de İtalya gibi düşünmüyorlardı. İngiltere, Bingazi'nin Mısır sınırına yakın yerde bir kıyı kenti olan Sellum Limanı'na göz dikmişti. Fransa ise Orta Afrika'ya giden ticaret yollarının geçtiği Tarat Vadisi'ni ele geçirmeye amaçlıyordu.

İngiltere için Sellum Limanı, doğal yapısı itibarıyla mükemmel bir yer olduğu gibi coğrafî konumu bakımından da Mısır ticaretinde büyük bir önem taşıyordu. İngiltere Hükümeti, Mısır'a yerleştiği 1882 yılından beri bu kent üzerinde hak iddia ediyordu. Savaşın başlaması İngiltere için aradığı fırsatı doğurmuştu. Mısır'da bulunan İngiliz temsilcisi Lord Kitchener, Osmanlı Devleti'nin Mısır Fevkalâde Komiseri Rauf Paşa'yı ziyaret etmişti. Kitchener, hem Osmanlı Devleti hem de

⁷⁷ Tanin, 11 Haziran 1912.

Mısır için önem arz eden Sellum Limanı'nın İtalyanlar'ın eline geçmemesi için bazı öneriler getirmişti. Bu öneriler Rauf Paşa tarafından Osmanlı Hükümeti'ne iletilmiştir. İngilizler ve Mısır Hidivliği tarafından gelen Sellum'un Mısır'a terkine dair talepler, Meclis-i Vükelâ'da 6 Aralık 1911 günü ele alındı. Meclis-i Vükelâ, Trablusgarb ve Bingazi sahillerini abluka eden İtalyan savaş gemilerinin Sellum Limanı'nı işgale teşebbüs edebileceği ve orada bulunan Telgrafhâne'yi topa tutabileceği ihtimalini dikkate alarak, burada bulunan askerî müfreze ile Telgrafhâne'nin sahilden içeriye nakline ve Sellum Limanı'nın geçici olarak Mısır tarafından idare edilmesi hususunun Mısır Hidivliği'ne tebliğine karar vermiştir. Meclis-i Vükelâ'nın aldığı bu karar, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Dairesince bir telgrafla Trablusgarb Kumandanlığı'na bildirilmiş ve derhal Sellum'daki Telgrafhâne ve askerî müfrezenin sahilden içeride top menziline uzak bir bölgeye nakledilmesi emredilmiştir⁷⁸.

Sellum Limanı'nın boşaltılmaması İngilizler ile Osmanlı Hükümeti arasında bir sorun haline gelmiştir. İtalyanlar'a karşı omuz omuza bir mücadelenin verildiği bir sırada Bingazi'ye ait bir toprağın İngilizler'e verilmesi halk nazarında Osmanlı Devleti aleyhine büyük bir güvensizlik doğurabilirdi. Olayın bu şekilde gelişimi, İngilizler'i zorlayıcı önlemler almaya yöneltmişti. Bu gelişmelerden sonra Said Paşa, İtalyanlar'a karşı sürdürülen direniş imkânının daha da kötüleşmemesi için bir an önce Sellum'un boşaltılması hususunda gerekenin yapılmasını istemişti. Bu arada İngiltere'nin Sellum Limanı'nın Mısır'a ait olduğu iddiasıyla harekete geçmesi, Bingazi'nin de Mısır'a ilhak edileceği söylentilerinin çıkmasına sebep olmuştu⁷⁹.

Fransa ise, bilindiği üzere kendisinin 1881 yılında Tunus'a yerleşmesinden itibaren, Orta Afrika ticaret yollarına sahip olmak ve nüfuzunu Afrika içlerine kadar yayabilmek için Trablusgarb sınırları içerisinde kalan bazı vahaların Tunus'a ait olduğunu iddia ediyordu. Savaşın başlamasıyla Fransız Hükümeti, sınır meselesini yeniden gündeme getirerek toprak taleplerinde bulunmaya başlamıştır. Fransız Hükümeti, Osmanlı Devleti'nin Trablusgarb'da mücadeleyi devam ettirebilmek için

⁷⁸ BOA, MV, 160/10.

⁷⁹ BOA, MV, 160/10.

Tunus yolunun kapanmasını göze alamayacağını biliyordu. Fransız müfrezesi Aralık 1911 başlarında Trablusgarb'ın güneyinde bulunan Tarat Vahası'nı istilâ ederek Afrika ticaret yolunda stratejik öneme sahip olan Tarat Vahası'na yerleşmeye başlamıştır⁸⁰.

Bu sırada Fransız kuvvetleri Gat Kazası'na bağlı Canet köyü ile Tarat Vadisi'ni ele geçirip Canet'te bulunan Senûsî zaviyesini kışla olarak kullanmaya başlamışlardı. Tarat Vadisi'nin batısında bulunan Zikra Vadisi'ne de el atarak burada kuyular kazmışlar ve büyük bir bina inşa etmişlerdi. Canet'te de benzeri bir binanın yapımına hız vermişlerdi. Fransızlar'ın bazı şeyhleri tehdit etmeleri, şeyhler arasında heyecana yol açmıştır. Bölgede bulunan zaviye şeyhleri, devletin harekete geçmemesi halinde kendi başlarının çaresine bakabileceklerini Trablusgarb Kumandanlığı'na bildirip yardım istemişlerdir. Fransa'nın bu saldırgan tutumu karşısında Osmanlı Hükümeti, Trablusgarb Kumandanlığı'na herhangi bir çatışmaya meydan verilmemesi talimatını verirken, diplomatik yollardan da Fransız Hükümeti ile uzlaşmaya çalışılmıştır. Fransa'nın kuvvetlerini çekmeye yanaşmaması ve Tunus sınırını kapatabileceğini ima etmesi üzerine çarekiz kalan Bâbiâli, bu vadileri Fransa'ya terk etmek zorunda kalmıştır⁸¹. Yabancı gazetelerden yararlanırsaydı ...ne olabilirdi?

III. 4. 2. Savaşın Osmanlı Devleti'nin İç Siyasetine Etkisi

İttihat ve Terakki Hükümeti, savaşın patlak vermesinden sonra hızla güç kaybetmeye başlamıştı. 21 Kasım 1911 günü İttihat ve Terakki'ye muhalif unsurlar, Damat Ferit Paşa'nın başkanlığında Hürriyet ve İtilâf Fırkası'nda bir araya geldiler. Aralık 1911'de bu yeni parti ara seçimlerden galip çıkarak İttihat ve Terakki iktidarına karşı ciddi bir tehdit olduğunu gösterdi. Savaşın ilânıyla beraber İttihat ve Terakki, eski Sadırazam Hakkı Paşa hakkında soruşturma açılmasını isteyen Kuzey

⁸⁰ Jean Paol GARNIER, *Fin De L'empire Ottoman Du Sultan Rouge A Mustafa Kemal*, 132.

⁸¹ NURİ-NACİ, *a.g.k.*, 184, 194.

Afrika mebuslarının baskılarıyla karşı karşıya kalmıştı. İttihat ve Terakki'nin bu zor durumdan kurtulmak için mevcut meclisi dağıtmak istediği ihtimali çok yüksektir⁸².

1911 yılı Aralık ayına gelindiğinde daha geniş çaplı bir anayasa meselesi gündeme geldi. Yenilenen anayasaya göre, hükümetle parlamento arasında bir anlaşmazlık çıkması halinde, hükümetin istifası gerekiyordu. Said Paşa, Aralık 1911'de Padişah'a hükümet ile meclis arasında anlaşmazlık çıkar çıkmaz meclisi feshetme yetkisi verilecek şekilde anayasada bir değişiklik yapılması konusunda muhalefeti iknaya çalışmışsa da muhalefetin itirazı üzerine kanunî prosedürü izleyerek 30 Kasım 1911 günü istifa etmişti⁸³.

1912 yılı başlarında kurulan "Sait Paşa ve İttihat ve Terakki Koalisyonu" altı ay sonra iktidardan düşmelerine sebep olacak adımları atmaya başladılar. Nitekim bu sürecin sonunda iktidara İtalya ile barış yapmaya kararlı bir hükümet gelmişti. Son derece çalkantılı olan bu dönemin analizine gelince; 1 Ocak 1912 günü Padişah, yeni hükümeti kurmak üzere Meclis'e davet edilmişti. Said Paşa bir kez daha anayasayı değiştirmeyi teklif edip de yine reddedilince, anayasa gereği Meclis feshedildi ve Mart ayında seçimlere gitme kararı alındı⁸⁴.

Osmanlı Hükümeti, Trablusgarb'da yerli halkın direnişini örgütledikten sonra barış için arabuluculuk teşebbüslerinden yararlanmak istiyordu. Çünkü savaşın uzaması devlete büyük zarar vermişti. 1912 başlarında Osmanlı Devleti tam bir kaos ortamı içindeydi. Hükümet, iktidarda kalabilmek için kullandığı metodlarla bu durumu düzeltme yönünde hiçbir şey yapmadığından devletten çok daha vahim bir durumdaydı. Kuzey Arnavutluk'taki karışıklıklar ise, İttihat ve Terakki'nin işini daha da zorlaştırıyordu. Bu bölgede çıkan isyanlar, 1911 yılında Turgut Şevket Paşa ile Cavid Paşa'nın yönetimindeki askerî birlikler tarafından bir süreliğine

⁸² GARNIER, **a.g.k.**, 145.

⁸³ *Tercüman-ı Hakikat*, 2 Aralık 1911.

⁸⁴ BELEN, **a.g.k.**, 217; ŞIVGIN, **a.g.k.**, 72, 82.

bastırılmasına rağmen Rumeli'deki Hristiyan gruplar arasında hoşnutsuzluk ve huzursuzluklar devam ediyordu⁸⁵.

İtalyan başbakanı İstanbul'dan, kendi devletinin gelecekteki stratejisini belirlemede işine çok yarayacak istihbarat bilgileri almaktaydı. İtalya, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki seçim çalışmaları sebebiyle barış antlaşması imzalanmasının iyice uzadığını, İttihat ve Terakki'nin Kuzey Afrika vilâyetlerinin artık kaybedildiğini kabul etse bile bunun kamuoyu önünde itiraf edilmesinin ona seçimlerde büyük zarar vereceğini biliyordu. İki ay sonra iktidara gelecek olan yeni Osmanlı Hükümeti de gerçekten buna yakın bir çözümü benimseyecekti⁸⁶.

III. 4. 3. Savaşın Osmanlı ve Dünya Kamuoyuna Etkileri

III. 4. 3. 1. Savaşın Osmanlı Kamuoyuna Etkisi

Osmanlı kamuoyu, İtalyanlar'ın Trablusgarb'ı işgal etmek istediklerini öğrendiğinde İtalyanlar'a karşı alınması gereken önlemleri tartışmaya başlamıştır. Savaş ilânından sonra Osmanlı kamuoyu yüzünü Osmanlı Hükümeti'ne çevirmiştir. Acaba Osmanlı Devleti'nin tavrı ne olacaktı? İtalya'ya karşı topyekûn bir savaş sürdürülecekse eldeki tüm imkânlar düşmana karşı seferber edilmeliydi. Osmanlı kamuoyu İtalya'ya karşı topyekûn bir savaştan yanaydı. Ancak Hakkı Paşa Kabinesi ve sonraki Said Paşa Kabinesi savaş yolunu seçmeyerek büyük devletler aracılığıyla İtalya'yı barışa zorlamayı düşünüyorlardı. Bu sebeple Avrupa kamuoyunu Osmanlı Devleti aleyhine çevirebilecek her türlü kararı ertelemeyi yeğlemişlerdir⁸⁷.

Osmanlı basınında İtalya'ya karşı büyük tepkiler duyuluyordu. Osmanlı gazeteleri, İslâm düşmanı olan İtalya'ya karşı İslâm dünyasını mücadeleye davet eden makaleler yayınladı. Bazı yazarlar da halkı, vatanlarını korumak için maddî ve

⁸⁵ Philip P. GRAVES, *İngilizler ve Türkler: Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)*, 253.

⁸⁶ GARNIER, *a.g.k.*, 145, 150.

⁸⁷ *Tercüman-ı Hakikat*, 26 Eylül 1911.

manevî fedakârlığa davet ediyorlardı. Bunlardan biri olan Ahmet Agayef, bütün Osmanlılar'ı donanmaya yardım yapmaya çağırıyor, kendisi de büyük validesinin çeyizi olan üç halıyı vereceğini söylüyordu⁸⁸.

29 Eylül 1911 tarihli *Tercüman-ı Hakikat* gazetesinde şunlar yazılıydı: “Ey medenî Avrupa'nın âlimi, fâzılı ve hakşinas hukukçuları! İslâm dünyasına, zavallı bizlere dört taraftan hücum eden sizlerden biri de bugün doğrudan doğruya Osmanlı memleketine, Osmanlı vatanına, Osmanlı istiklâline, Osmanlı namusuna tecavüz için hazırlanıyor. Köpekleri için feryat edenler ise dem-beste, hâlâ lal ve hamış... Bu felâkete, bu namussuzluğa katlanmamaya kalbimizin bütün kuvvetiyle karar verdik. Vallahi ahdettik! Namusumuzla öleceğiz, vatanımızdan bir karış toprağı terk etmeyeceğiz! Evet, sevine sevine, güle güle öleceğiz, fakat her birimiz iki kişi öldürdükten sonra... Bu memleketleri bizden sonra sizler taksim edeceksiniz, fakat kabirlerinde baykuşlar öten korkunç bir mezaristan haline getirdikten sonra⁸⁹”.

Osmanlı kamuoyu, Osmanlı Hükümeti'nden hemen İtalya ile ticarî ilişkilerini kesmesini istemişti. Osmanlı basını, İtalya'nın 28 Eylül 1911 tarihli notasının Bâbîâlî'ye ulaşmasından sonra İtalya'ya karşı alınacak tedbirlerden bahsetmeye başladı. Bunlar arasında İtalyan mallarının boykot edilmesi ve İtalyanlar'a verilen kapitülasyonlarından bahsedilmesi üzerinde en çok durulan tedbirlerdi. Üçüncü tedbir olarak da Osmanlı topraklarında yaşayan İtalyanların sınır dışı edilebileceği öngörülüyordu⁹⁰.

Osmanlı basınının, İtalyan mallarına ilgi gösterilmemesi çağrısı ve İtalya'ya karşı miting ve protestolarla gösterilen tepkiler de savaşın gidişatı üzerinde fazla bir etki yapmamıştır. Osmanlı Ajansı, Trablusgarb'ın bombardımanı üzerine şu açıklamada bulunmuştu: “İtalya, Trablusgarb'ın müstahkem mevkillerine hücum etmiyor. Kasden şehre, çoluk çocuk, kadın, hasta, ihtiyar, âciz ve her sınıftan halkın

⁸⁸ *Tercüman-ı Hakikat*, 30 Eylül 1911.

⁸⁹ *Tercüman-ı Hakikat*, “Vallahi Ahd Ettik, Namusumuzla Öleceğiz”, 26 Eylül 1911.

⁹⁰ *Tanin*, 3 Ekim 1911.

bulunduğu evlere güller atıyor. Çocuklar analarıyla beraber ölüyor. Analar yavrularının üstüne kapanarak o zalim ve o vahşilerin güllerine hedef oluyor⁹¹”.

Ocak 1912 başında basının baskısıyla Osmanlı Hükümeti yeni bir adım atarak Osmanlı sınırlarını bütün İtalyanlar’a kapatma kararı aldı. Dahiliye Nezâreti, sınır kaplarına “Pasaport vizeli olsun veya olmasın hariçten gelecek İtalyanların kabul edilmemesi” talimatını vermişti⁹². Oysa Osmanlı Hükümeti, İtalya’ya karşı ilk ciddi önlemi Beyrut’un bombardımanından sonra almıştı. Nitekim hükümet, 25 Ocak 1912 günü Beyrut, Suriye ve Halep Vilâyetleriyle Kudüs-i Şerif Sancağı’nda bulunan İtalyanlar’dan beş gün içerisinde ülkeyi terk etmelerini istedi. Bu kararın uygulanmaya konulması üzerine söz konusu bölgelerde yaşayan 180 İtalyan vatandaşı Beyrut’u terk etti. Suriye Vilâyeti’nden ayrılacak İtalyanlar’ın sayısının 6 ilâ 7 bin kişi arasında olacağı söyleniyordu⁹³.

Ancak bu kararlar, ciddi bir şekilde uygulanmamıştı. Zira Avrupa devletleri, Osmanlı Devleti’ne baskı yaparak İtalya’ya diplomatik destek vermişlerdi. Bu durumda Osmanlı Hükümeti, İtalyanlar’a karşı aldığı kararları ertelemek zorunda kalmıştı. Buna karşılık Osmanlı kamuoyu, hükümeti eleştirerek tepkisini olumsuz bir şekilde ortaya koymuştu. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi hükümet tarafından alınan sınır dışı etme kararında din adamları, kadın, dul ve işçilerin istisna tutulduklarını belirttikten sonra kinayeli ifadelerle şunları söylüyordu: “Demek tard edilecek İtalyanlar, yalnız sermayedar ve zenginlerden olacak! Demek Osmanlı ülkesinde para kazanan ve servet sahibi olanlar, paralarını rahatlıkla alıp vatanlarına dönecekler ve orada huzur içinde yaşayacaklar!⁹⁴”

İtalya, Mart 1912’de Avrupa kamuoyunu kendi lehine çevirebilmek için bir *Yeşil Kitap* yayınladı. Bu kitapta Trablusgarb ve Bingazi’de İtalyan askerlerine zulüm yapıldığı ve uluslararası hukuk kurallarının ihlâl edildiği iddia ediliyordu. Osmanlı Hariciye Nezâreti, *Yeşil Kitap*’ın yayınlanması üzerine Harbiye

⁹¹ *Tercüman-ı Hakikat*, 28 Ocak 1912.

⁹² *Anadolu*, 27 Şubat 1912.

⁹³ *Tanin*, 5 Mart 1912.

⁹⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 22 Mayıs 1912.

Nezâreti’nden İtalyan mezâlimine dair yayınlanmak üzere geniş ve detaylı bir rapor hazırlamasını istedi. Osmanlı Hükümeti, başlangıçta haklı davasını dünya kamuoyuna duyurmak için ne hikmetse yabancı gazetecilerden yararlanmayı akıl edememişti⁹⁵.

III. 4. 3. 2. Savaşın Uluslararası Kamuoyuna Etkisi

Bilindiği üzere İtalya, Osmanlı Devleti’ne savaş ilân etmeden önce İtalyan kamuoyunu bu savaş için hazırlamaya çalışmıştı. Savaş sırasında da İtalyan gazeteciler Avrupa gazetelerinde sivil halka karşı yapılan kötü muamelelere ilişkin haber ve yorumlar yazmaya başladılar. *Neue Freie Presse* gazetesi, İtalyan askerlerinin sokakta yürüyen peçeli kadınlara saldırdıklarını ve bunu gören Arap erkekleriyle aralarında çıkan çatışmada bir askerın öldüğünü duyuruyordu⁹⁶. Aynı gazete, Trablusgarb’da bulunan *Restminister* gazetesi muhabirinin şahit olduğu olaylar karşısında dayanamayıp İşgal Kuvvetleri Komutanı General Caneva’ya hitaben kaleme aldığı bir şikâyet mektubunu yayınlamıştır. İtalyan muhabir mektubunda gördüğü olayları şöyle anlatıyordu: “40 kadar kadın ve 4 binden fazla Arap kurşuna dizildi. Fakirler, amâ dilenciler öldürüldü. Evleri yakılan zavallı hastalar, sokaklarda sürünüyorlardı. Bu bedbahtlardan bir damla su bile esirgeniyordu. Bu vahşetleri gözlerimle gördüm ve fotoğraflarını çektim. Zerre kadar adalete, hakka riayet edilmeksizin hareket ediyorlar. Araplar’a, kendilerini kaybetmiş ve ne yaptıklarını bilmeyen İtalyan askerleri tarafından zulmediliyor. Rovelverlerle kadın, çocuk demeden kim rast gelirse merhamet edilmeksizin katlediliyordu. İtalyan subaylar, askerlerden daha fena ve daha vahşi idiler. Bütün İtalyan ordusunun morali bozuktur⁹⁷”.

The Times, *Morning Post* ve *Daily Mail* gibi İngiltere’nin büyük gazetelerinin muhabirleri, tanık oldukları katliamlara dair gazetelerine sürekli haber

⁹⁵ AVANZÂDE, a.g.k., 106.

⁹⁶ *Neue Freie Presse*’den, *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Ekim 1911.

⁹⁷ *Neue Freie Presse*’den, *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Kasım 1911.

gönderiyorlardı. *The Times* muhabiri gözü önünde işlenen İtalyan cinayetleri hakkında çektiği telgrafında şunları anlatıyordu: “Şehre vardığımız zaman içlerinde çocuklar da olmak üzere takriben 70 kişinin kurşuna dizilmiş olduğunu gördük. Bu biçarelerin büyük bir kısmı silahsız oldukları halde öldürülmüştü. Şehirden çöle giden yol daha önce erkek, kadın ve çocuklardan meydana gelen bir kısım ahaliyle meskûn iken bugün tamamen boştur. Burada sadece insan naaşları görülmektedir. Haneler yıkılmış, sakinleri ise kurşun dizilmiştir⁹⁸”.

İtalyan Hükümeti’nin sivil halka karşı yapılan mezâlim Avrupa kamuoyunda geniş yankılar uyandırıyor. Aslında İtalya, daha savaşın başında elde edeceği başarıları dünyaya duyurmak maksadıyla gazetecileri Trablusgarb’a davet etmişti. Ancak Avrupa gazetelerinde Trablusgarb’daki İtalyan vahşetini anlatan haber ve yorumlar yazıldıkça İtalyanlar bundan rahatsız olmaya başladılar. Bu rahatsızlığın bir sonucu olarak, yabancı gazetecilere haber toplamaları ve göndermeleri hususunda güçlükler çıkardılar. İtalyan Postahânesi dışında kalan diğer devletlere ait postahânelerin hepsi kapatıldı. İtalyanca’dan başka dillerde gönderilen telgraflar, valilik emri gereğince tercüme edilip sansüre tabi tutulduktan sonra sevk edilmeye başlandı. Söz gelimi, Almanca yazılmış telgraflar bu dili bilen tercüman olmadığı gerekçesiyle kabul edilmedi. Bu uygulamalardan sonra Trablusgarb’da bulunan yabancı gazeteciler, İtalyan gazetecilerden başka hiçbir muhabirin gazetesine haber göndermesinin mümkün olamadığından şikâyeteye başladılar. Ayrıca gönderilen haberlerin yerine ulaşmaması da yabancı gazetecilerin Trablusgarb’dan ayrılımlarına sebep oldu⁹⁹.

İngiliz, Fransız, Alman ve Avusturya basınında çıkan yazılarda İtalyan zulmü kınanıyordu. Berlin’de yayınlanan *Frankfurter Çaytonaz* gazetesi, İtalyanlar’ın hareket tarzlarına dair şu yoruma yer veriyordu: “İtalyanlar kasaplar gibi hareket ettiler. Tarih sayfalarını sonsuza kadar kirleteceklerdir. İtalyanlar, İtalyan tebaasını kendi memleketlerinden çıkarmaktan kaçınan Türkler’den daha medenî olduklarını nasıl ispat edebileceklerdir? Bugün bütün Avrupa, İtalyanlar’ın yaptıkları bu vahşice

⁹⁸ *The Times*’tan, *Tercüman-ı Hakikat*, 13 Kasım 1911.

⁹⁹ *Sabah*, 3 Kasım 1911.

uygulamaları, hak ve mantık dairesinde çirkin görüp ayıplamaya ve bu hareketlerinden dolayı şikâyetle bulunmaya mecburdur¹⁰⁰”.

Trablusgarb’daki İtalyan vahşeti hakkında Avrupa basınına yansıyan haberler, kamuoyunda büyük tepkilere sebep oldu. Avrupalı birçok aydın, anlatılanları bizzat yerinde görmek için Trablusgarb’a gitti. Fransız sosyalistleri, Paris’te düzenledikleri mitinglerle savaşa tepkilerini göstererek İtalyan emperyalizmini kınadılar. Bu mitinglerden birinde konuşma yapan Fransız hatiplerinden Jean Jore şunları söylemişti: “Avrupa’nın barbarlık siyasetine bir son verilemeyecek mi? Birkaç seneden beri uluslararası hukuk ve antlaşmalar ayaklar altına alınıyor. Bu zulümler, XV. yüzyılın barbar ve cani İtalyan zalimlerini hatıra getiriyor”. 8 bin kişinin katıldığı bu mitingde İtalya’nın haksız yere Trablusgarb’a saldırısı ve diğer devletlerin bu saldırıyı desteklemeleri de protesto edilmiş ve Türkiye’nin İtalyan işçilerine karşı misillemede bulunmaması temennisinde bulunulmuştu¹⁰¹.

Trablusgarb’daki İtalyan vahşetine dair haberler sadece Avrupa kamuoyunda değil, Amerikan basın ve kamuoyuna da yansıdı. Bunun üzerine Amerikan Hükümeti, İtalyan vahşetinin bitirilmesi çağrısında bulundu¹⁰². Amerikan basını, insan haklarını ihlâl eden İtalyan vahşetine karşı olumsuz tavır takınmıştı. Yine her yerde olduğu gibi savaş ve İtalyan vahşeti, Rus kamuoyuna da yansımıştı¹⁰³.

İlk zamanlar dünya kamuoyunun gösterdiği tepkiler, savaş uzamaya başladığı andan itibaren yavaş yavaş azalmaya yüz tutmuştur. Bunda İtalya’nın Osmanlılar aleyhine başlattığı antipropagandanın da etkisi olmuştur. Beyrut ve Çanakkale Boğazı’nı bombalanması, Rodos ve 12 Ada’nın işgali sırasında görülen tepkiler, yerini daha sonra ilgisizliğe bırakmıştır¹⁰⁴.

¹⁰⁰ *Frankfurter Çaytonaz’dan, Tanin*, 11 Kasım 1911.

¹⁰¹ AVANZÂDE, **a.g.k.**, 107.

¹⁰² *Tercüman-ı Hakikat*, 3 Kasım 1911.

¹⁰³ *İktihâm*, 27 Mart 1912.

¹⁰⁴ *Tercüman-ı Hakikat*, 7 Ekim 1911.

Diğer taraftan savaşın Arap ve İslâm âlemine yansımaları sebebiyle İtalya'ya karşı büyük tepkiler ortaya çıktı. İtalya'nın Trablusgarb'a saldırısı karşısında millî ve dinî duyguları galeyana gelen imparatorluğun Arap ve Müslüman halkları, bu saldırgan devlete karşı savaşmak arzusuyla yanıp tutuşuyordu. İzmir, Selanik, Bursa, Konya ve Bağdat gibi şehirlerden İstanbul'a gönderilen telgraflarda savaşa katılmak için izinler isteniyordu. Müslüman halk, savaşı İslâm'a karşı bir tecavüz gibi telâkki ediyordu¹⁰⁵.

Lübnan'da Şuf Kaymakamı Şekib Arslan, Osmanlı Hükümeti'ne 2 Ekim 1911 tarihinde çektiği bir telgrafta tepki ve tavsiyelerini dile getirdi. Arslan, telgrafında şöyle diyordu: “Bugün Osmanlı Devleti'ni işgal eden Trablusgarb Meselesi'nden dolayı milletin şiddetli bir galeyan içinde bulunduğunu, binlerce ihvân-ı Lübnanîler nâmına arz ederim. Vatanımızın emr-i müdafaası uğrunda emvâlimizi, canımızı vermeye hazırız. Sürat-i mümkün ile ve Yemen yoluyla Musavvâ ve çevresine giriş esbabının istikmâli Mısır yoluyla bir takım subayların gizlice Trablus'a irsal ve Senûsîler'le Sudan ve Sahra kabilelerinin Trablus ve vatanı müdafaaya teşvik için gizli hafiyeler gönderilmesi ve Osmanlı ülkesinin her tarafında Müdafaai Vatan Heyetleri teşkil buyurulması¹⁰⁶ ...”

İtalya'nın Trablusgarb'ı işgali, İngiliz işgali altında bulunan Mısır halkı arasında da büyük bir infial uyandırmıştı. Gale yana gelen halk ile Mısır Ordusu'nda görevli bazı subaylar, İtalya'ya karşı savaşmak üzere Trablusgarb'a gönderilmek üzere Osmanlı Devleti'nin Mısır Fevkalâde Komiserliği'ne başvurmuşlardı¹⁰⁷.

İktiham gazetesi İslâm dünyasındaki tepkilerle ilgili olarak şunları yazıyordu: “Trablusgarb Savaşı münasebetiyle İslâm dünyasının her yerinde mütecaviz İtalya'ya karşı tepkiler görülmüştür. Endonezya, Hindistan ve Afganistan'dan başlayarak Rusya Müslümanları'na, Mısır'a, Cezayir'e ve Tunus'a gelinceye kadar çok geniş bir sahada yaşayan milyonlarca insan, dinî hislerinin tesiriyle İtalya'nın

¹⁰⁵ *Tanin*, 2 Ekim 1911.

¹⁰⁶ *Şehbal*, 4 Ekim 1911.

¹⁰⁷ *Tanin*, 6 Ekim 1911.

Trablusgarb'ı işgal teşebbüsünü İslâm Hilâfeti'ne yapılmış bir saldırı olarak nitelendirmişlerdir¹⁰⁸”.

Hindistan Müslümanları, savaş ilânını haber alır almaz tepkilerini göstermekte gecikmemişlerdir. Savaşın başlamasından iki gün sonra, yani 1 Ekim 1911'de Kalküta'da yapılan ve binlerce kişinin katıldığı bir mitingde Trablusgarb'a saldıran İtalya lanetlenmiş ve Osmanlı Hükümeti tarafından İslâm'ın şan ve şerefine korunması istenmiştir. Londra'da yaşayan Hindistan Müslümanları da savaş karşısında son derece müteessir olmuşlar ve duygularını basın açıklamasıyla dünyaya duyurmuşlardır¹⁰⁹.

Hindistan Müslümanlarınca savaşta zarar gören Müslümanların yaralarını sarmak için atılan adımlardan birisi, Kalküta'da kurulan Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne Yardım Komitesi'nin Mayıs 1912'de Trablusgarb'a Dr. Ahmed Ensarî'nin başkanlığında gönderdiği tıbbî heyet ile sağlık malzemeleridir. Hindistan Müslüman halkı da savaş sırasında Osmanlı Hükümeti'ne nakdî yardımda bulunmuştur¹¹⁰.

Afganistan'da da Trablusgarb Savaşı sebebiyle yardımlar toplanmış, gönüllüler yazılmıştır. Hatta Ebu Said Arabî gibi bazı muhafazakâr Müslümanlar savaşmak üzere Trablusgarb'a gittiler¹¹¹.

Kuzey Afrika'ya gelince; Fransız işgali altında bulunan Cezayir halkı, Trablusgarb'da müstevlî İtalya'ya karşı savaşan kardeşlerinin şanlı mücadelesine para yardımıyla iştirak ettiler. Yardım cemiyetlerince toplanan 100 bin frangı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti'ne verilmek üzere Fransa'nın İstanbul Konsolosluğu'na gönderdiler. Para konsololuk başkâtibi tarafından Bâbîâli'ye teslim edildi¹¹².

¹⁰⁸ *İktihâm*, 15 Mayıs 1912.

¹⁰⁹ *Sabah*, 3 Kasım 1911.

¹¹⁰ Müşir Hüseyin KIDWAI, “Önsöz”, *Osmanlı'nın Son Dostları* (Haz: Ahmet Zeki İzgöer), Nehir Yayınları, İstanbul 2004, s. XIX.

¹¹¹ *Sabah*, 26 Haziran 1912.

¹¹² *İktihâm*, 21 Mart 1912.

Tunus'taki duyarlılık da bundan farklı değildi. İtalya Trablusgarb'ı işgale kalkıştığı sırada Tunus'ta çok sayıda İtalyan yaşıyordu. Trablusgarb'ın bombalandığı haberi Tunus'a ulaştığında, burada yaşayan İtalyanlar ile Araplar arasında her an çatışma ihtimali vardı. Trablusgarb'la çok sıkı bağları bulunan Tunus halkı, kan ve din kardeşlerinin yardımına koşmak ve İtalyanlar'dan intikam almak arzusuyla dopdoluydu. Bu konuda *Tercüman-ı Hakikat* şunları yazıyordu: “Her vakit itaatkâr görünen bu halk, pek ziyade galeyana gelip itaatten ayrılmaya başladı. Halk, şehrin etrafında gezen devriyeleri tahrik etmeye başladı”. Nitekim Tunus'ta yaşayan İtalyanlar ile Araplar arasında beklenen çatışmanın çıkması fazla uzun sürmedi. 7-8 Kasım 1911 günlerinde meydana gelen çatışmaları Fransız *Journale de Paris* gazetesi muhabiri şöyle anlatıyordu: “Bu sabah şehirde büyük bir heyecan yaşanıyor. Herkes müthiş bir müsademe olacağından bahsediyordu. Araplar sığınaklara iltica ederek vuku bulacak hücumu karşı mukavemete hazırlanıyorlar. İtalyanlar, silahlarıyla Arap mahallelerine hücum ederek rast gele ateş etmeye başladılar¹¹³”.

III. 5. Savaşı Durdurmaya Yönelik Osmanlı-İtalyan Diplomatik Çabaları

Osmanlı-İtalyan barış görüşmelerinin sürdüğü Ağustos ayında Balkanlar'da durum gözle görülür biçimde kötüleşmeye başladı. İlk çatışmalar 4 Ağustos'ta Osmanlı-Karadağ sınırında, Moykovak bölgesinde meydana geldi. Bâbîâli ya tehlikeli bir çatışmadan kaçınmaya ya da Karadağ'ı bilerek yanlış yola sevk etmeye çalışıyordu. Karadağlılar ise aynı dönemde Sırplarla aralarında basın yoluyla süren çatışmalara bir son vermişler ve hatta muhtemelen, Osmanlılar'a karşı Sırp kuzenleri ile işbirliği sürecini başlatmışlardı¹¹⁴. Osmanlı Hükümeti'nin İtalya ile savaşı bir an önce sona erdirmeye endişesinin ağırlığını üzerlerinde hissettiği

¹¹³ *Tercüman-ı Hakikat*, 27 Aralık 1911.

¹¹⁴ John TREADWAY, *The Falcon And The Eagle, Montenegro And Austria- Hungari 1908-1914*, 99, 103.

görülmektedir. İtalya açısından ise, sorun çok hassastı. Balkanlar'daki kriz ortamı, Osmanlılar'ı İtalya şartlarına uymaya zorlayacağı için İtalya'nın lehineydi.¹¹⁵

Bu sırada büyük devletler, Balkanlar'daki gerilimi yatıştırmak amacıyla müdahalede bulunmalarının İtalya ile Osmanlı Devleti arasında barış sağlanmasını tehlikeye atabileceğinden bahsediyorlardı. Osmanlı Devleti'nin İtalya ile gerçekten barış yapmak istediğinden emin olan İtalyan delegeler, İtalya'nın, ultimatının süresi dolmadan önce Balkanlar hakkında herhangi bir anlaşmaya varılmaması konusunda büyük devletlerden güvence istemesini önerdiler. Ancak San Giuliano, bu önerinin imkânsız olduğunu, zira büyük devletlerin acilen barış imzalanması arzusunda olduklarını, dolayısıyla İtalya'nın bu şartlar altında böyle bir erteleme talebinde bulunmasının mümkün olmadığını bildirdi.¹¹⁶

Büyük devletlerin bütün çabalarına rağmen Balkanlar'da savaş çıkma ihtimali çok yüksekti. Bununla beraber Giolitti, Osmanlı Devleti'ni kara ve deniz saldırılarıyla ve barış antlaşmasını imzalamaması durumunda Balkan Devletleri ile ittifak yapmakla tehdit etmeyi ve barış antlaşmasını imzalaması durumunda ise imparatorluğun toprak bütünlüğünü koruyarak destek vermeyi planlıyordu.¹¹⁷

Stefani Haber Ajansı, 4 Ekim 1912 günü Viyana'dan Osmanlı Hükümeti'nin 3 Ekim'de son İtalyan önerisinin kabulü yönünde karar aldığını bildirdi. San Giuliano'nun korktuğu tehlike, İtalya Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmadan önce, büyük devletlerin Balkanlar'daki krizi çözmek üzere müdahale etmeleri idi. Böyle bir durumda toplanacak bir konferansta Trablusgarb Meselesi'ni, Osmanlı Devleti ya da İtalya'nın Kuzey Afrika'da genişlemesini önlemek isteyen bir devlet pekâlâ gündeme getirebilirdi. San Giuliano bu konuda özellikle Fransa'dan çekiniyordu.¹¹⁸

¹¹⁵ TREADWAY, **a.g.k.**, 107.

¹¹⁶ BAYUR, **a.g.k.**, II/1, 110, 119.

¹¹⁷ BAYUR, **a.g.k.**, II/1, 110, 119.

¹¹⁸ BOA, İ. MTZ. (04), 175/12.

San Giuliano'yu düşündüren bir başka konu, tarafsız devletlerin İtalya'nın Trablusgab'ı ilhakını tanımalarının nasıl sağlanacağıydı. Zira büyük devletler, başından beri bu kararı tanımaya yanaşmamışlardı. San Giuliano 4 Ekim'de İtalya'nın büyük devletlere üzerinde anlaşılmış olan barış şartları hakkında bilgi vermesini ve bu antlaşmayı imzalamasının büyük devletlerin ilhak kararını tanımalarına bağlı olduğunun bildirilmesini tavsiye etti¹¹⁹.

Öte yandan İtalyanlar barışın imzalanması konusunda şu senaryoyu teklif ediyorlardı: Birinci gün, gizli antlaşma imzalanacaktı. İkinci gün, Osmanlı Devleti Kuzey Afrika vilâyetlerine özerklik verdiğiine dair bir ferman yayınlayacaktı. Üçüncü gün, İtalyanlarla Osmanlılar, eşzamanlı olarak Trablusgarb ve 12 Ada halkları için af ilân edeceklerdi. Osmanlılar, aynı zamanda 12 Ada için idarî reformlar yaptığını duyuracaktı¹²⁰.

İtalyanlar 12 Ada'dan çekilmelerinin Osmanlı kuvvetlerinin Trablusgarb'dan çekilmesi şartına bağlanmasına da karşı çıkıyordu. İtalya'nın bu konuda verebileceği en büyük taviz, Osmanlı İmparatorluğu'nun Rumeli topraklarında uygulanan reformların 12 Ada'da da yapılmasıydı. Osmanlı Devleti'nin 12 Ada'ya ilişkin çıkaracağı irade konusunda ise, uzun tartışmalardan sonra, bunun din ya da ırk ayırımı içermeksizin 12 Ada'da yaşayan herkes için eşit hakları teminat altına alan bir metin olması üzerinde anlaşıldı. Ayrıca İtalya, ilân edilecek antlaşmada Osmanlı Devleti'ni Kuzey Afrika vilâyetlerinde direnişin sona erdirilmesinden sorumlu tutmayacak ve çatışma çıkarmadıkları sürece savaştan sonra bazı Osmanlı birliklerinin orada kalmalarına itiraz etmeyecekti. İtalyanların 12 Ada'dan çekilmesi, Osmanlı kuvvetlerinin Trablusgarb'dan çekilmesine bağlıydı¹²¹.

Görüldüğü gibi bu mesajda, Osmanlı Devleti'nin getireceği radikal önerilere ait herhangi bir ipucu yoktu. Bilindiği üzere 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ, Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilân etmişti. Bu sebeple yeri gelmişken, Balkan

¹¹⁹ BOA, A. MKT. MHM, 745/31.

¹²⁰ BOA, A. MKT. MHM, 745/36.

¹²¹ BOA, HSD. CB, 4/78.

Savaşı'na yol açan olaylar zincirini gözden geçirmekte yarar vardır. İtalyan Başbakanı Giolitti, Haziran ayı başlarında *London Daily Cronicle* gazetesine bir demeç vererek İtalya'nın Trablusgarb ve Bingazi üzerindeki egemenlik iddiasında kararlı olduğunu yenileyip İtalya'nın hiçbir zaman bu bölgeleri, krallığın diğer vilâyetleriyle aynı statüye koymayacağını öne sürmüştü. Giolitti, yerli halkın özgürlüğünün, haklarının ve özel ayrıcalıklarının teminat altında olacağını söylüyordu. Ayrıca İtalya'nın dinî konulara saygılı olduğunu vurguluyor ve Osmanlı Devleti'nin inatçı tutumunu sürdürmesi halinde İtalya'nın tavrını sertleştireceği uyarısında bulunuyordu¹²².

İtalya'nın Ege'deki harekâtı, Akdeniz dengesini olumsuz yönde etkileyeceğinden hem Paris hem de Londra rahatsız bir durumdaydı. Ayrıca, Berlin'den Paris'e gelen bir rapora göre Rusya, bu konferansın toplanması halinde Osmanlı-İtalyan Savaşı'nın sona ermesiyle ilgili olmayan meseleleri gündeme getirmeyeceğini Alman Hükümeti'ne bildirmişti. Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın Kuzey Ege'de de bazı adaları, özellikle Midilli ve Sakız adalarını işgal etmesinden endişe ediyordu. Almanya ve Avusturya 7 Haziran'da İtalya'ya, Midilli ve Sakız'ı işgal etmemesi konusunda görüş bildirdiler. Ancak bu teşebbüslerinin İtalyan kamuoyu tarafından bilinmesi durumunda parlamentonun ve basının hükümeti bu adaları işgal etmeye zorlayacağı korkusuyla müdahalelerini gizli tutmaya büyük özen gösterdiler¹²³.

Bu sırada, İtalyan Dışişleri bakanı 20 Temmuz 1912 tarihinde Viyana'yla son temaslarını yapıp İtalya'nın hangi şartlar altında 12 Ada'yı terk edeceğini açıklamıştı. İtalyan Dışişleri bakanı işgal altındaki adalar ile ilgili açıklamada bulunarak "işgalin, tamamıyla geçici bir nitelik taşıdığını ve Osmanlı askerlerinin Kuzey Afrika'dan çekilip büyük devletlerin de İtalya'nın Trablusgarb'ı ilhakını tanımasıyla" sona ereceğini söyledi. San Giuliano adaların iadesini sadece Osmanlılar'ın Kuzey Afrika'dan çekilmesine değil, ayrıca büyük devletlerin

¹²² David W. WRIGLEY, *Germany And The Turco-Italian War 1911-1912*, 327.

¹²³ WRIGLEY, *a.g.k.*, 328.

İtalya'nın Trablusgarb'ı ilhak kararını tanınması şartına da bağlayarak bir taşla iki kuş vurmaya çalışıyordu¹²⁴.

III. 6. Savaşın İki Devlet Arasında Uluslararası Arabuluculuk ve Kamuoyunun Tutumu

Avrupa basınında savaşın başladığı günden itibaren tarafların barış şartlarına ilişkin haber ve yorumlar yer almıştır. Basında yer alan barış teşebbüslerine ilişkin haberler gerçeği yansıtıyordu. Osmanlı Hükümeti, büyük devletler nezdindeki elçilerini harekete geçirerek barışın sağlanması için dostane bir şekilde müdahalede bulunmalarını istemişti. Gazetelere yansıyan haberler, bu teşebbüsle ilgiliydi¹²⁵.

Barış planına göre büyük devletler, İtalya ile Osmanlı Devleti arasında bir an önce barışı sağlamanın Avrupa'nın menfaati gereği olduğu kanaatinde olduklarından İstanbul'da ortak bir platform oluşturarak Osmanlı Devleti'ni Trablusgarb'ı artık kaybettiğine inandırmak suretiyle bir mütareke yapmaya razı etmeye çalışacaklardı¹²⁶.

Neue Freie Presse gazetesinde devletlerin, Rusya'nın teşebbüsüyle müştereken Osmanlı Devleti'ne tavassutta bulunacaklarına dair bir haber yer almıştı. Bu haber 21 Ocak 1912 tarihli *Tanin* gazetesinde yayınlanmıştı. Buna göre, Rusya Hükümeti'nin teklifinin esası şu idi: Trablusgarb ve Bingazi bir miktar para karşılığında İtalya'ya terk edilecek, buna mukabil İtalya da Düyûn-ı Umumiye'den Türkiye'ye isabet eden hisseyi ödeyecekti. *Neue Freie Presse* gazetesi bütün diplomatların sulh lehinde olduklarını ileri sürerek Rusya'nın bu teşebbüsünün muvaffakiyetle sonuçlanmasını temenni ediyordu. Ancak *Tanin* gazetesi, Rusya'nın bu teşebbüsünü şiddetle reddederek: "Paris muahedenamelerini ihlâl ettikleri yetmiyormuş gibi, şimdi bir de müşterek devletlerarası bir tavassuttan bahsedilmeye

¹²⁴ BOA, HSD. CB, 4/78.

¹²⁵ *Tercüman-ı Hakikat*, 16 Ekim 1911.

¹²⁶ BAYUR, a.g.k., II, 120.

kalkıldığını işitecek olursak acaba Osmanlılar'a karşı bir Ehl-i Salib mi hazırlanıyor? diye sormaya hakkımız olur" diyordu. Gazete ayrıca, bu teklifin Türkiye tarafından nefretle karşılanacağını ve şiddetle reddedileceğini ilâve ediyordu¹²⁷.

Almanya'dan gelen telgraflara göre, Almanya ve Avusturya-Macaristan hükümetleri Rusya'nın tavassut hakkındaki teklifini reddetmişlerse de bu konuda devletler arasında müzakerelere devam edilmekteydi. Babanzâde İsmail Hakkı, *Tanin* gazetesinde "Sulh Tehditleri" başlığı altında Türkiye'nin şimdi de tehdit altında bulundurulmak istendiğini söyledikten sonra: "Avrupa zaten suçuna ortak bulunduğu bu anarşistten korkuyor. Bize mesela 'biraz para alınız da şu Trablusgarb'ı artık veriniz' gibi dostane nasihatta bulunmak istiyor. Bunlara 'gölge etme başka ihsan istemem' demekten başka çare yoktur. Türkiye'nin bu şartlarda barışı kabul etmesinin imkânsız olduğu açıktır"¹²⁸ diyordu.

Aslında büyük devletlerin arabuluculuk yapmalarını hem İtalya hem de Osmanlı Devleti istiyordu. Rusya arabuluculuğu öneren ilk devletti. Nitekim Şubat 1912'de Avrupa siyasî çevrelerinde, İtalya'nın Ege Denizi'ne ve Boğazlar'a saldırısından sonra Rusya'nın arabuluculuk teklifi de kabul gördü. Hiç kimse savaşın Balkanlar'a sıçramasını arzu etmiyordu. Arabuluculuk zamanının, ancak İtalyan kamuoyunda bir değişikliğin olması veya İtalya'da yeni bir hükümetin işbaşına geçmesiyle geleceğine inanılıyordu. İtalyan kamuoyu, Habeşistan yenilgisiyle zedelenen millî gururlarını yükseltmek için Trablusgarb'da kesin bir zafer kazanılmasını istiyordu. Savaş dört aydır devam ettiği halde İtalyan ordusu henüz bir başarı kazanamamıştı. Arabuluculuk yapmaları beklenen büyük devletlerin içinde bulundukları durum ve izledikleri politikalara ilişkin Bâbiâli'ye ulaşan bilgiler de umut vericiydi¹²⁹.

¹²⁷ *Tanin*, "Devletlerin Müşterek Tavassutu", 21 Ocak 1912.

¹²⁸ Babanzâde İSMAİL HAKKI, "Sulh Tehditleri", *Tanin*, 23 Ocak 1912.

¹²⁹ BOA, HSD. CB, 4/78.

İtalya, büyük devletlerin bir türlü arabuluculuk için teşebbüse geçmediklerini görünce savaşı Akdeniz’e kaydırmaya karar verdi. İlk olarak 24 Şubat 1912 tarihinde Fransız nüfuzunun yoğun olduğu Beyrut’a saldırdı. İtalya’nın Beyrut’u bombalaması Avrupa kamuoyunda büyük bir kızgınlık yaratmakla birlikte, büyük devletlerin harekete geçmesini de sağladı. Beyrut bombardımanından sonra Osmanlı elçiliklerinden gelen telgraflarda büyük devletlerin Roma Hükümeti nezdinde teşebbüse geçecekleri haber veriliyordu¹³⁰.

9 Mart 1912 tarihinde Roma’daki büyük devletlerin elçileri, San Giuluano ile görüşüp arabuluculuk yapmaya hazır olduklarını bildirip İtalya’nın şartlarını öğrenmek istediler. İtalya, büyük devletlerin bu teşebbüsüne altı gün sonra cevap verdi. Bu cevaba göre, anlaşmaya temel sağlamak için İtalya’nın Trablusgarb ve Bingazi üzerinde tam egemenliği tanınmalıydı. Bunun için Osmanlı Devleti, bu topraklardaki bütün askerlerini geri çekmeliydi. Ayrıca, Osmanlı Devleti İtalyan tebaası ve çıkarlarına karşı aldığı tedbirleri kaldırmalı ve savaş öncesi duruma dönülmeliydi. Bunlara karşılık İtalya, Osmanlılar’ı dinî lider olarak tanımayı, kapitülasyonları kaldırmayı ve Düyûn-ı Umumiye’den Trablusgarb ve Bingazi’ye tekabül eden borçları ödemeyi öneriyordu Ayrıca yerli halk için af ilân etmek ve Osmanlı toprak bütünlüğüne saygı göstermek vaadinde bulunuyordu¹³¹.

Diğer taraftan İtalya Hükümeti, bir yandan Osmanlı Devleti’ne kendi barış şartlarını haber vermeden Trablusgarb’ın ilhak kararında ısrar etmiş, diğer yandan ise arabulucu devletlere barış şartlarını bildirmişti. Bu haberler, 17 Mart 1912 tarihinden itibaren Avrupa ve Osmanlı basını ile kamuoyunda yeni bir tartışmaya yol açmıştı. *Tercüman-ı Hakikat* gazetesi Başyazarı Ahmet Agayef “Tavassutun Yeni Devreleri” başlığı altındaki makalesinde İtalyan barış şartlarıyla ilgili görüşlerini şöyle açıklıyordu: “...Hükümet-i muazzama tarafından yapılan tavassut, Roma Kabinesi üzerine kesinlikle tesir icra edememiştir. İtalyanlar, muharebenin ilk günlerinde ne istiyorlarsa şimdi de aynen onu talep ediyorlar. Trablus, bugün dünya üzerinde bi-hakkın ‘kıta-i İslâmiye’ lakabına lââyık bulunan Afrika için

¹³⁰ BOA, A. MKT. MHM, 745/31.

¹³¹ *İktihâm*, 16 Mart 1912 ; BOA, HSD. CB, 4/78.

elimizde kalmış yegâne kapıdır. Bu kapı da yüzümüze kapanırsa Hilâfet'in iki yüz milyonluk bir İslâm âlemi ile alâkası kapanmış olacaktır. Böyle bir teşebbüse razı olmak kolay mıdır?¹³²»

Aynı günlerde *Neue Freie Presse* gazetesinde İtalya'nın Trablus'u ilhak kararı hakkında bir yorum çıkmıştı. Söz konusu yorumda “İtalya'nın ilhak kararnameinden zerre kadar taviz vermediği, Trablus'taki Osmanlı mülkünün İtalyan mülkü olmasının istendiği ve Osmanlı askerlerinin Trablus ve Bingazi'den çıkmasının talep edildiği” yazıyordu. Ayrıca “İtalyanlar Türkiye'den Mısır ve Tunus'ta yapmadığı bir şeyi yapmasını istiyordu. Çünkü Türkiye Mısır'ın İngiltere'ye ve Tunus'un da Fransa'ya ait olduğunu resmen tanımıyordu. Durum Bosna-Hersek için de böyleydi. Fakat Trablusgarb ile Bosna-Hersek'in mukayese edilemeyeceği ortadaydı. Çünkü Trablus halkı tamamen Müslümanlardan oluşuyordu¹³³.”

Le Temps gazetesinde İtalya'nın cevabının devletlerce Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilip edilmemesi konusunda takip edilecek usule henüz karar verilmediği, mesele pek ziyade nazik olduğundan devletlerin bu hususta ihtiyatlı davranacakları, devletler tarafından İtalyan isteklerinin Osmanlı Devleti'ne tebliğ edilmesinin devletler tarafından İtalyan ilhakının zımnen tasdiki demek olup olmayacağı ve devletlerin tarafsızlıklarını ihlâl edip etmeyeceklerinin tartışıldığı yazılıydı¹³⁴.

Le Petit Journal gazetesi de olaylar karşısında şöyle bir yorum yapmıştı: “İtalyan iddiaları ile Türk talepleri arasındaki çıkarlara bakılacak olursa, devletlerin müracaatının sulh akdine değil, uzadıkça kesinleşecek ve zımnî bir itilâf-ı muvakkat olacak olan bir mütarekeye sebep olacağı zannediliyor. Bu suretle İtalya memnun edilerek Türkiye'nin şerefi yaralanmayacaktır. Siyasî mahfillerde bu neticeye

¹³² Ahmet AGAYEF, “Tavassutun Yeni Devreleri”, *Tercüman-ı Hakikat*, 18 Mart 1912.

¹³³ Hüseyin CAHİD, “Ne Şartlarla Müzakereye Başlayabiliriz?”, *Tanin*, 21 Mart 1912.

¹³⁴ *Le Temps*'dan, “Avrupa Matbuatı: Devletlerin Tavassutu”, *Tanin*, 21 Mart 1912.

ulaşabilmek için bile uzun süre beklemek gerekeceği, çünkü İtalyanlar'ın Trablusgarb'daki vaziyetlerinin buna müsait olmadığı konuşulmaktadır¹³⁵”.

Avrupa devletleri 16 Nisan'da Osmanlı Devleti'ne başvurarak onun barış hakkındaki düşüncelerini sordular. Ancak İtalya, iki gün sonra, yani 18 Nisan 1912'de Çanakkale Boğazı'na taarruz etti. İtalyan taarruzundan dolayı Osmanlı Devleti, devletlerin başvurusuna ancak 23 Nisan'da cevap verdi. Öte yandan Osmanlı kamuoyunda Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne hangi tarzda başvuracakları bilinmemekte idi.

Tanin Gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahid, “Avrupa devletlerinin Osmanlı Devleti'ne başvurusunu, özellikle seçim sonuçları belli olduktan sonra yaptıklarını, çünkü onların düşüncesine göre eğer İttihat ve Terakki çoğunlukla meclise girerse İtalya'ya daha hoşgörülü davranılacağına sanıldığını, fakat bunun tamamıyla yanlış olup İtalya'ya karşı hoşgörülü davranmak için hiçbir sebep olmadığını ve bunun tam aksinin yapılacağını” söylüyordu. Hüseyin Cahid: “Devletler bundan ne bekliyorlar? Çünkü Osmanlı Devleti'nin hangi şartlarla müzakereye başlayacağı belliydi. Bundan dolayı devletlerin niçin bu imtizaçta bulunduklarını anlayamıyorum. Osmanlı Devleti, İtalya'nın ilhak kararnâmesini geri alması ve Trablus'taki askerlerini geri çekmesi şartıyla ancak müzakereye girişebilir. Çünkü Osmanlı kamuoyu Trablus'ta sonuna kadar mukavemetten yanadır ve hiçbir Osmanlı kabinesi bunun dışında hareket edemez” diyordu¹³⁶.

Bunun üzerine 16 Nisan 1912 tarihinde Türkiye'deki Avrupa büyükelçileri Osmanlı Hükümeti'ne başvurarak kendi barış şartlarını bildirmesini istediler. Osmanlı Hükümeti'nin başvurusundan iki gün sonra İtalyan donanması Boğazlar'a saldırdı. Bu saldırı Osmanlı Hükümeti'ni barışa zorlamak amacıyla yapılmıştı. Bunun üzerine Osmanlı Hükümeti 23 Nisan 1912 tarihinde büyük devletlere cevap verdi. Osmanlı Hükümeti'nin verdiği cevap, İtalyanlar'ın hiç hoşuna gitmedi. İtalyan Hükümeti, Osmanlı Devleti'ne isteklerini kabul ettirmek için Rusya'dan

¹³⁵ *Paris Journal*'den, *Tanin*, 21 Mart 1912.

¹³⁶ Hüseyin CAHİD, “Sulh Teşebbüsü”, *Tanin*, 17 Nisan 1912.

yardımcı olmasını istedi. Osmanlı Hükümeti'nin ileri sürdüğü barış şartları, İtalya'yı yeni çareler aramaya sevk etti. Bu sırada, yani Mart 1912'den itibaren Arnavutluk'taki ayaklanmalar yeniden alevlenmişti. İtalyan Hükümeti inkâr etmesine rağmen Osmanlı ve Avrupa siyasî çevrelerinde Arnavutluk ayaklanmasının arkasında İtalyanlar'ın bulunduğu şüpheler vardı¹³⁷.

Bu durumda Osmanlı Hükümeti'nin önünde şu üç seçenek vardı:

1-Savaşa devam etmek ve açıklanan barış şartlarına direnmek

2-Bingazi'den Trablusgarb'a kadar Osmanlı Devleti'nde kalmak, Trablusgarb'da Osmanlı Devleti'ne bağlı özerk bir idare teşkil etmek, Trablusgarb'da İtalyanlar'a iktisadî çıkarlar sağlamak ve hatta mecburiyet hâsıl olursa Trablusgarb'da asayiş ve malî işlerin düzenlenmesi için Osmanlı ve İtalyan memurlarından komisyonlar teşkil etmek maddeleri üzerine devletler tarafından Osmanlı Hükümeti'ne bir teklif yapılmasını temin maksadıyla gizlice siyasî teşebbüslerde bulunmaktı.

3-Konuyu Meclis-i Mebusân'a götürerek savaşa devam etmektir.

Sadrıazam, Meclis-i Vükelâ'nın bu üç seçenekten biri üzerinde karar kılmasını istiyordu¹³⁸.

Osmanlı Devleti'nin savaşı devam ettirebilecek malî güçten yoksun oluşu, hükümet üyeleri arasında barış eğilimlerini artırdı. Üyelerin aralarında anlaşamadıkları bir mesele vardı: Barış teşebbüsü Osmanlı Devleti tarafından mı yapılmalıydı yoksa devletlerden resmî bir arabuluculuk teklifinin gelmesi mi beklenmeliydi? Bu durum, Osmanlı Hükümeti'nin barış istemesi halinde işini kolaylaştıracaktı.

¹³⁷ *İktihâm*, 24 Nisan 1912.

¹³⁸ Meclis-i Vükelâ Mazbataları, 15 Mayıs 1912, no: 165.

Meclis-i Vükelâ 20 Mayıs 1912 tarihinde toplandı. Mecliste, Avusturya Elçisi Pallavichi'nin getirdiği barış önerisinden bahsedildikten sonra savaş karşısında izlenecek politika hakkında anlaşmazlığa düşen hükümetin istifası meselesi tartışılmaya başlandı. Said Paşa'nın istifa tehdidi işe yaramış ve kabine üyeleri istifayı önleme hususunda tavır almışlardı. Bu gelişmeler, Said Paşa'nın konumunu daha da güçlendirmiştir¹³⁹.

Meclis-i Vükelâ'da, Said Paşa'nın istifa fikrinden vazgeçmesinden sonra malî sorunların tartışılmasına geçildi. Maliye Nezâreti'nin şiddetle paraya ihtiyacı vardı. Eylül ayına kadar vergilerden bir milyon lira toplanması bekleniyordu. Talat Bey, savaşın devamı boyunca askerî harcamaların karşılanabilmesi için yeni vergiler konulup memur ve emekli maaşlarından kesinti yapılması gerektiğini belirtti. Meclis-i Vükelâ oybirliği ile bu fikri benimsedi. Ancak, memur ve emekli maaşlarından kesinti yapılması teklifi rağbet görmedi. Osmanlı Devleti, yaşadığı malî kriz sebebiyle ekonomik imkânsızlıklar yüzünden Trablusgarb Savaşı'nın başından itibaren sürekli barış arzusu içinde oldu. Osmanlı Hükümeti, barış meselesini tartıştığı sırada, savaşı sona erdirmek maksadıyla büyük devletlerin çabalarıyla bir konferans toplanacağı söylentileri yayılmaya başladı. Bâbîâli, Reuter Ajansı aracılığıyla bu söylentileri yalanladı. Konferans söylentileri, Osmanlı kamuoyunda Mayıs ayı boyunca da sıkça tartışılan bir konu oldu. Savaş devam ettiği bir sırada toplanacak konferanstan olumlu sonuçlar bekleniyordu. Her şeyden önce barış eğilimleri artacaktı. Konferanstan beklenen bir diğer sonuç da Avrupa'nın birbirine muhalif devletler grubuna ayrılmasıydı. Bu iki gruptan birisi Osmanlılar tarafını tutabilirdi¹⁴⁰.

Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin barış şartlarına ilişkin sorusuna cevap verdi. Bu cevabın metni gizliydi. Çünkü İtalya, cevabını gizli olarak bildirmişti. Fakat buna rağmen iki tarafın da istekleri kamuoyunda biliniyordu. Bu arada Çanakkale bombardımanı hadisesi Türkler'in cevabının güncelliğini azalttı. Bu yüzden devletler ve Avrupa basını daha çok bu meseleyle ilgilenmeye başladılar.

¹³⁹ Meclis-i Vükelâ Mazbataları, 20 Mayıs 1912, no: 165.

¹⁴⁰ *Tercüman-ı Hakikat*, 3 Haziran 1912.

Mayıs ayında bir konferans sözü söylenir olacaktı. Aracı olan Avrupa devletlerinin teklif ettikleri biraz para mukabilinde Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalya'ya terk edilmesi fikrinin Osmanlı Devletince kabul edilmeyeceği anlaşıldı. İtalya şimdi çok güç bir duruma düşmüştü. Trablusgarb ve Bingazi'yi kesin olarak zapt edemiyor, kıyılarından iç kısımlara doğru ilerleyemiyor, fakat Trablusgarb'ı da büsbütün terk edip gidemiyordu. Avrupa devletlerine başvurarak meseleyi diplomatik yoldan halletmekten başka çare yoktu. Avrupa devletleri arasında meselenin çözümü için çeşitli alternatifler düşünülüyordu. Bunlardan birisi de konferans yapılmasıydı. Mayıs ayı boyunca bütün Avrupa basını bu konferans söylentileriyle çalkalandı. Osmanlı Devleti'nin böyle bir konferansa "hayır" dediğinin gayr-ı resmî olarak anlaşılmasından sonra bu teşebbüsten vazgeçildi¹⁴¹.

Bu dönemde ortalıkta konferans ve arabuluculuk söylentileri dolaşırken İtalyan Hükümeti, bazı Osmanlı devlet adamlarıyla temaslarını sürdürüyordu. Bu temasların sürdürülmesinde İtalyanlar'a, aslen İtalyan olan Sırbistan Konsolosu Volpi ile Banka Commerciale'in Şark Merkezi Müdürü Nogara yardımcı oluyordu. Osmanlı Hükümeti tarafından hazırlanan bir barış projesi Hallaçyan Efendi tarafından Volpi'ye bildirildi. Bu projeye göre Osmanlı Devleti, Trablusgarb ve Bingazi'nin artık elinden çıktığını kabul ediyor ve bu şartlarda Osmanlı Devleti, mukavemete devam kararını sürdürmeye hazır bulunmakta, fakat buna mukabil İtalya'nın da verdiği kararlardan vazgeçmesi şartını ileri sürüyordu. Gerek Osmanlı Hükümeti gerekse İttihat ve Terakki Cemiyeti, Trablusgarb ile Bingazi'nin özerkliğini ilân ederek buraların özel bir yönetim şekline tabi tutulmasının mümkün olacağını ve buralardaki her türlü ziraî, iktisadî ve sınaî teşebbüslerin İtalya'ya ait bulunduğunu kabul etmekteydiler¹⁴².

Bu arabuluculuk sonucunda Bâbîâli ve ülke yönetiminde söz sahibi olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin barış istediği anlaşıldı. Bu sebeple Avrupa basınında, "Almanya savaşı sona erdirmek için arabuluculuk yapacak mı yapmayacak mı?" sorularına cevap teşkil eden haber ve yorumlara sıkça rastlanmaya başlandı.

¹⁴¹ Hüseyin CAHİD, "Konferans", *Tanin*, 27 Mayıs 1912.

¹⁴² Timothy W. Childs, *a.g.k.*, 167,172

Arabuluculuk haberlerinde Almanya'nın yanında Avusturya'nın da adı geçiyordu. Avusturya Hükümeti'nin İtalya'yı Balkanlar'dan uzak tutmak için siyasî ve askerî baskı uyguladığı iddia ediliyor, Balkanlar'daki Osmanlı düşmanlığının gün geçtikçe artması karşısında Avusturya, Fransa ve İngiltere'nin istenmeyen bir gelişmeye meydan vermemek için savaşı sona erdirme hususunda fikir birliği içinde oldukları söyleniyordu. Avrupa kamuoyunda yaygın olan bir görüş de, Osmanlı Devleti'nin bir an önce barış yapmak istediğiydi. Karşılaşılan ekonomik güçlükler, Arnavutluk isyanı, Yemen'de Şeyh İdris'in İtalyanlarla işbirliği yapması, Ermenilerin ihtilâl hazırlıklarına teşebbüsü ve emlâk vergisinin artırılmasına halkın gösterdiği tepki, Osmanlı Hükümeti'ni barışa zorlayan sebepler olarak sıralanıyordu¹⁴³.

III. 7. Osmanlı-İtalyan Barış Görüşmelerinin Başlaması ve Sonuçları

İtalyan Hükümeti ile Bâbîâli arasında Volpi aracılığıyla başlatılan doğrudan görüşmeler yapılması hususunda önemli mesafeler kat edilmişti. Görüşmelerin Lozan'da yapılması kararlaştırıldı. Bâbîâli, yarı resmî surette vuku bulacak görüşmelere temsilci olarak Şura-yı Devlet Reisi Said Halim Paşa'yı göndermeyi kararlaştırmıştı. Said Halim Paşa, Lozan'a gitmeden önce İngiltere'ye geçecek ve İngiliz Hükümeti'nin arabuluculuk hakkındaki düşüncelerini öğrenmeye çalışacaktı. İngiltere'nin arabuluculuk yapma niyetinde olduğu anlaşılırsa Osmanlı Hükümeti, İtalya'nın karşısına daha güçlü çıkabilecekti. İtalyanlar, görüşmeler hazırlanmaya çalışılırken, Trablusgarb ve Bingazi'ye Osmanlı Devleti tarafından muhtıra verilmesini kabul edeceklerini söylemişlerdi¹⁴⁴.

İttihat ve Terakki'nin yayın organı olan *Tanin* gazetesinde İsmail Hakkı Babanzâde İtalya ile barış yapılması aleyhinde bulunuyor ve bunun gerekçesini şöyle izah ediyordu: “Sulh ve sükun aşkına yapacağımız anlaşma en büyük sükunetsizliği doğurur. Asıl gaileden kaçılırken yeni gailer, harpler ortaya çıkar,

¹⁴³ BOA, A. MKT. MHM, 745/32.

¹⁴⁴ *İktihâm*, 4 Temmuz, 1912.

diğer harplerle uğraşmak zorunda kalırız. İtalya harbinin meydana getirdiği sıkıntı malumdur. Fakat sulh bizim ülkemizde ihtirasları olan devletlerin cüretini artırır” diyordu¹⁴⁵.

Lozan’daki görüşmelerin Said Paşa kabinesi zamanında başladığı açıklanınca, Hüseyin Cahid bunu kılıflamak için, “İtalya’nın Trablus ve Bingazi’deki Osmanlı hâkimiyetine dayanan bir sulh teklif ettiğini, Halim Paşa’nın da bu teklifi incelemek üzere Lozan’a gittiğini” söylüyordu. Halbuki İtalya savaşın başından beri burada hukukî ve fiilî bir İtalyan hâkimiyeti istemekteydi. İlhak Kararnâmesi’nin Osmanlılar’a göre tanınmasını ve bunun dışında Osmanlılarla bir anlaşma yapmaya yanaşmayacaklarını söylemekteydi. Ayrıca İttihat ve Terakki kabinesinin Dışişleri bakanı olan Asım Bey’in de Trablusgarb’ın 1878 yılındaki statü gereği Kıbrıs ve Bosna-Hersek gibi vekâleten İtalyanlar tarafından yönetilmesine razı olduğu biliniyordu. Hüseyin Cahid, aşağı yukarı muhteviyatı aynı olan görüşmeleri İttihat ve Terakki iktidarda iken olumlu, İttihat ve Terakki iktidardan düştükten sonra, olumsuz bulmaktaydı¹⁴⁶.

İtalyanlar’ın tam görüşmeler yapılırken Trablusgarb’ı işgallerinin, Fransa’nın Fas’ı işgali yüzünden bozulan Akdeniz güç dengesini lehlerine düzeltmenin gerekçesi olduğu iddialarına karşı Said Halim Paşa, Türk tezini şöyle açıkladı: “İtalya, Trablusgarb sahilinde deniz hareket üsleri olarak bazı noktaları işgal etmekle Akdeniz dengesini kendi lehine çevireceği gibi Trablusgarb ve Bingazi’ye muhtariyet vererek diğer bir devletin taarruzuna da engel olacaktır. Bunun için bilâhare Osmanlı Devleti ile İtalya arasında bir anlaşma yapmak mümkündür¹⁴⁷”.

Barış görüşmelerinin yapıldığı esnada Trablusgarb ve Bingazi’deki savaş bütün şiddetiyle devam etmekteydi. Said Halim Paşa görüşmelerinin sürmesini temin etmek için İtalyan müzakereciler ile İtalyan Hükümeti arasında yoğun ve hummalı bir görüş alışverişi başlatıldı. İtalyan delegeleri barış görüşmelerinde

¹⁴⁵ Babanzâde İSMAİL HAKKI, “Harbin Neticesi Ne Olacak?”, *Tanin*, 5 Temmuz 1912.

¹⁴⁶ Hüseyin CAHİD, “Sulh Meselesi”, *Tanin*, 1 Eylül 1912.

¹⁴⁷ BOA, HSD. CB, 4/78.

önemli meselelerle beraber, çözümlenmesi gereken meseleler hakkında da müzakere yapılması gereğini ileri sürdüler.

İtalyanlar'ın bu görüşmelerde Adalar Meselesi'ni çözümlmek için çeşitli şekilleri göz önünde bulundurduğunu ve mesela Adalar'ı büsbütün ilhak ederek onlara bir nevi muhtariyet verebileceğini veyahut iade edecek olursa, yerli halk için özel bazı güvenceler talep edilebileceklerini açıkladılar. Ancak Said Halim Paşa, İtalyanlar'ın Adalarla ilgili sözlerine çok sert tepki gösterdi. Görüşmeler başladığında, henüz Said Paşa Kabinesi iktidarda idi. Osmanlı Devleti adına Şura-yı Devlet Reisi Said Halim Paşa ile İtalyan temsilcilerinden G. Volpi ve Guido Fusinato, Lozan'da buluşup görüşmelere başladılar. O günlerde çıkan gazetelerde yer alan mütareke taslağına bakılacak olursa, İttihat ve Terakki kabinesi şekli olmasa da fiilen Trablusgarb ve Bingazi'den çekilmeye taraftar gözüküyordu¹⁴⁸.

Görüşmelere Said Paşa Kabinesi'nin istifası sebebiyle devam edilemedi. Oysa Said Paşa yerine gelen yeni Sadırazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, savaşın bir an önce bitirilmesini istiyordu. Gazi Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi'nin işbaşına gelmesi, İtalyanlar'ı çok memnun etti. Gazi Ahmet Muhtar Paşa başkanlığında kurulan yeni Osmanlı Hükümeti'nin göreve başlamasıyla birlikte Avrupa kamuoyunda savaşın sona ereceğine dair beklentiler arttı. Avrupa basını, yeni Osmanlı Hükümeti'nin İtalya ile barış yapmayı arzuladığına ve yakın bir zamanda tarafların bir araya gelerek bir anlaşmaya varacaklarına dair yorumlar yapmaya başladı. Paris'te yayınlanan *Gazette de Hollande* Türkiye'nin dahilî vaziyetinin sulha tesir edeceğini ileri sürdükten sonra: "Trablus'ta devam eden savaşı göz önüne alırsak, Osmanlı Hükümeti İtalyan şartlarını kabul etmeye mecbur bir durumda bulunmuyor." diyordu. Gerçekten de Osmanlı Devleti eğer iç çekişmelerine son verebilmiş olsa ve Balkan Savaşı ortaya çıkmamış bulunsaydı, Trablusgarb'da yıllarca savaşa devam edebilir ve İtalyanlar'ı iyi şartlarla barış yapmaya mecbur edebilirdi¹⁴⁹.

¹⁴⁸ Tanin, "İtalya ile Sulh Teşebbüsleri", 13 Temmuz 1912.

¹⁴⁹ Tanin, "Avrupa Matbuatı", 13 Eylül 1912.

Fakat barış müzakerelerine devam edilmesi için bir talimat verilmedi. Ancak, bir süre sonra Osmanlı Hükümeti barış görüşmelerini tekrar başlatma karar verdi. 13 Ağustos 1912 tarihinde Osmanlı ve İtalyan müzakerecilerinin katılımıyla barış müzakereleri tekrar başladı¹⁵⁰.

Görüşmelerin Osmanlı kamuoyuna yansımaması için gizliliğe önem veriliyordu. Ortada sadece şayialar dolaşıyordu. Ağustos ayı başından itibaren yabancı ajans ve gazetelerde, İsviçre’de İtalyan delegeleri ile Osmanlı delegeleri arasında barış müzakerelerinin devam ettiği haberi yer alıyordu. Görüşmeler başladıktan sonra Osmanlı basını, Lozan’a bir barış heyetinin gönderildiğinden bahsetmeye başladı. Ancak, bu tür haberler Osmanlı Hükümetince sürekli yalanlanıyordu. 24 Ağustos tarihli *Tercüman-ı Hakikat* ve *Sabah* gazeteleri, görüşmelerin başladığına dair Fransız *Temps* ve *La Liberte* gazetelerinden iktibas ettiği bir habere yer verdi¹⁵¹.

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi Başyazarı Ahmet Agayef, Osmanlı Hariciye nâzırı tarafından *La Liberte* gazetesine verilen beyanâtı tenkit ederek şöyle yazmıştı: “Bir müddetten beri bazı gazetelerde İtalya ile barış yapılması için eski kabine ile İttihat ve Terakki ileri gelenleri tarafından müzakerelerde bulunulduğuna ait şayialar, haberler ve hatta vesikalar neşrediliyordu. Kesin yalanlamalara rağmen su gibi neşriyatta bulunuluyordu. Aşikâr idi ki, Osmanlı kamuoyu bir takım şeylere hazırlanıyor ve mesuliyetin yine o iğrenç, o menfur Jönler üzerine atılması temin edilmek isteniyordu. Filhakika muhterem Noradonkyan Efendi, sulhun akdedilmesi sadece millî haysiyet ve şerefle hükümrânlık hakkımızı temin edebilecek şartlarla mümkün olacağını beyan buyurmuşlardır. Öncelikle, bir Hariciye nâzırının başında bulunduğu bir devleti, resmen ve hem de ecnebi bir lisanda neşredilmekte olan bir gazetede ‘bedbaht’ diye tavsif etmesinin ne derecede isabetli ve ihtiyat kurallarına uygun olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bunu bir gazeteci, bir şair, bir sosyolog diyebilir. Fakat bir Hariciye nâzırı diyemez. Zira resmen bedbahtlığını ilân ettiği

¹⁵⁰ BAYUR, a.g.k., 133.

¹⁵¹ *Le Temps* ve *La Liberte*’den, *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Ağustos 1912.

devletin aynı zamanda haysiyet, şeref ve mülkî bütünlüğünü muharip bir düşmana karşı müdafaa etmek gayet güç ve hatta imkânsızdır¹⁵²”.

Sabah gazetesi ise 24 Ağustos 1912 tarihli sayısında Avusturya ve İtalya kaynaklarından iktibas ettiği bir haberde, “barış görüşmelerinin başladığından, Trablusgarb’ın İtalyanlar’a terk edileceğinden ve Bingazi’nin Mısır’a verileceğinden” bahsediyordu. Ağustos sonlarına gelindiğinde barış görüşmeleriyle ilgili haberler sıkça görülmeye ve bu tür haberlerin doğruluğu kanaati de güçlenmeye başladı. Bundan sonra tarafların barış şartlarına ilişkin haber ve yorumlarının gazete sütunlarını doldurduğu görüldü¹⁵³.

Öte yandan İtalyan Başbakanı Giolitti, görüşmeleri çok yakından izliyor ve barışın yapılmasında aceleci davranıyordu. Osmanlı müzakerecileri, İtalyanlarla bir anlaşmaya varabilmek için şu üç şartın yerine getirilmesi gerektiğini ileri sürdüler:

1-Osmanlı Devleti’nin Trablusgarb üzerindeki hâkimiyetinden vazgeçmesi istenmeyecek, buna karşılık İtalya’nın ilhak kararını geri alması için ısrar edilmeyecek.

2-Her iki devlete de anlaşmayı iç siyasetleri bakımından millî haysiyet ve şereflerine dokunmayacak biçimde yorumlama imkânını tanınacak, ancak bu yorumlama iki devlet arasında bir anlaşmazlık doğuracak nitelikte olmayacak.

3-Derhal ateşkes ilân edilecek.

Bu maddelerle ilgili olarak Osmanlı müzakerecileri, İtalyanlar’dan kesin cevap vermelerini istediler¹⁵⁴.

İtalyanlar verdikleri cevapta daha önce açıklanan barış şartlarına dört yeni madde ilâve etmişlerdi. Bunlar şu şekildeydi:

¹⁵² *La Liberte*’den, *Tercüman-ı Hakikat*, 24 Ağustos 1912.

¹⁵³ *Sabah*, 31 Ağustos 1912.

¹⁵⁴ BAYUR, **a.g.k.**, II/1, 434-435.

1-Osmanlı Devleti'ne karşı İtalyanlarla işbirliği yapan Seyyid İdris'e dokunulmayacak.

2-Osmanlı Devleti'nin sınır dışı ettiği İtalyan vatandaşlarına tazminat verilecek.

3-İtalya, kapitülasyonlar hakkında Avusturya'nın 1909 anlaşmasıyla kabul ettiğinin benzeri bir şekil kabul edecek.

4-Osmanlı Hükümeti, kendiliğinden Trablusgarb'ın bağımsızlığını ilân ederek Padişah tarafından dinî bir temsilci tayin edecek, buna mukabil İtalya anlaşmaya maddelerine geçirmeksizin Araplar'a her türlü kolaylığı sağlayacak.

Osmanlı tarafı, İtalyanlar'ın ileri sürdüğü bu barış şartlarını kabule yanaşmadılar. Ayrıca dördüncü öneriyi de İlhak Kararnâmesi ile bağdaşmayacağı gerekçesiyle reddettiler¹⁵⁵.

Öte yandan İtalyan gazeteleri, görüşmeler sonucunda Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalya'ya terk edileceğine kesin gözüyle bakıyorlardı. Bunun yanında gizli barış görüşmelerine gerek Osmanlı gerekse Avrupa kamuoyunda oldukça fazla önem veriliyor ve çeşitli yorumlar yapılıyordu. Meselâ *Alemdar* gazetesi 25 Ağustos 1912 tarihinde İngiliz *Morning Post* gazetesinden görüşmelerle ilgili bir makaleyi tercüme etmişti. *Morning Post*, "İtalya'nın Trablusgarb'a saldırmasından hemen sonra büyük devletlerin başlattıkları arabuluculuk teşebbüslerinin bir sonuç vermediğini, şimdi ise savaşın son bulacağı umudunun arttığını, barış görüşmelerinde Osmanlı murahhaslarının İtalya'nın kabul edebileceği bazı önerilerde bulunduklarını ve İtalya'nın şartlarını kabule meyyal göründüklerini" yazmakta ve "Giolitti'nin İtalyan murahhaslarıyla görüşmesini" dikkate değer bulmaktaydı¹⁵⁶.

¹⁵⁵ BAYUR, a.g.k., II/1, 435.

¹⁵⁶ *Alemdar*, 25 Ağustos 1912.

Ağustos ayı sonlarında İtalyan taleplerinde bazı değişiklikler oldu. İtalyanlar, Osmanlı askerlerinin Trablus'tan çekilmesi isteklerinden vazgeçerek Trablusgarb'ın belirli bir yerinde toplanmasını, bir mütareke yapılarak savaşın sona erdirilmesini ve aradaki diğer ihtilâfların ise zaman içinde halledilmesini teklif ettiler. Fakat bu teklifin Osmanlı kamuoyunu oyalamaktan ve daimî işgale zemin hazırlamaktan ibaret olduğu çıktı. İtalyanlar ayrıca Trablusgarb'daki Osmanlı emlak ve hazine arazisine mukabil, birkaç milyon lira vereceklerini de ilâve ediyorlardı¹⁵⁷.

Eylül ayı başından itibaren Osmanlı ve Avrupa basınında barış görüşmelerine ilişkin haber ve yorumlarda bir artış gözlenmeye başladı. Barış görüşmeleri, Eylül ayı boyunca Osmanlı basınının en önemli konusu olma özelliğini korudu. Bütün gazeteler, görüşmelerle ilgili gelişmeleri duyurdular ve yaptıkları yorumlarla halkın nabzını tutmaya çalıştılar¹⁵⁸.

Bazı Alman gazeteleri henüz sulh imza edilmeden sulh yapılmış gibi Osmanlı Devleti'ni, İtalya'yı ve Avrupa'yı tebrik ediyorlar ve Türkiye'yi bu akıllı hareketinden dolayı kutluyorlardı. Ayrıca sütunlarında sulh şartlarını yayınlıyorlardı. *Takvimli Gazete*, 5 Eylül 1912 tarihinde *Morning Post* gazetesinde yayınlanan bir makaleyi şöyle değerlendirmişti: “Gazetenin iddiasına göre Bâbîâlî, Balkan ahvâlini düzeltmek için son derece gayret sarf etmesi gerektiğini anlamıştı. Savaşın başında kendisi için fazla bir masraf gerektirmeyeceği, buna karşılık büyük masraflara katlanmak zorunda kalacak olan İtalya'nın barış isteyeceğini zannediyordu. Bilâhare Çanakkale saldırısı ve Adalar'ın işgali üzerine Bâbîâlî fikir değiştirmişti. Osmanlı Devlet adamları savaş uzadıkça Adalar'ın iadesinin güçleşeceğine kanaat getirmişlerdi. İtalya ise kısa sürede sonuçlandırmayı umduğu savaşın gittikçe uzamasından ve İtalyan kamuoyunun gösterdiği tepkilerden dolayı, Osmanlı Devleti'ne bazı tavizler vererek savaşı bir an önce bitirmek istiyordu¹⁵⁹”.

¹⁵⁷ Tanin, “İtalya'nın Teklifâtı”, 27 Ağustos 1912.

¹⁵⁸ Sabah, “Müzakeren Sulhiye”, 21 Eylül 1912.

¹⁵⁹ *Morning Post*'tan, *Takvimli Gazete*, 5 Eylül 1912.

Osmanlı Devleti, bir taraftan İtalyanlarla görüşmelerin sürdürülmesini arzu etmekle birlikte bir taraftan da devletlerin arabuluculuğunu isteme kararı almıştı. Bu karar alındıktan sonra Reşit Paşa, Uşi'ye hareket edip İtalyanlarla görüşmeden önce dolaylı yoldan İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin arabuluculuk hakkındaki fikirlerini öğrenmek istedi. Giolitti, bunu öğrenince Amerikan arabuluculuk yapmaya hazır olduğunu söylemişti. Ancak Giolitti, Osmanlı Hükümeti'nin vakit kazanmak istediğini zannederek Reşit Paşa ile görüşmekten vazgeçti. Reşit Paşa da bu görüşmeden sonra Giolitti ile buluşmak fikrinden vazgeçti¹⁶⁰.

III. 8. Uşi Antlaşması ve Osmanlı Devleti'ne Etkileri

III. 8. 1. Balkan Ayaklanmasının Osmanlı Devleti'ni Barışa Zorlaması

Daha önce de ifade edildiği üzere Balkan ülkeleri, Osmanlı-İtalyan Savaşı sırasında her an Osmanlı Devleti'ne karşı müsait bir fırsat bekliyordu. Bu ülkeler Balkanlar'da yol açtıkları kargaşadan yararlanarak Osmanlı sahillerine asker çıkartmayı düşünmekteydiler. Dedeagaç'a çıkartma yapılacağından bahsediliyordu. Osmanlı-İtalyan barış görüşmelerinin sürdüğü Ağustos ayında Balkanlar'da durum gözle görülür biçimde kötüleşmeye başladı. İlk çatışmalar 4 Ağustos'ta yine Osmanlı-Karadağ sınırında, Moykovak bölgesinde meydana geldi. Osmanlı askerlerinin tartışmalı bölgeyi barışçı bir biçimde terk etmeyi reddetmeleri üzerine, Karadağlılar onları zorla bu bölgeden çıkardılar. Karadağ bir taraftan büyük devletlerden duruma müdahale etmelerini isterken, diğer taraftan da kendisinin haklı olduğunu vurgulamak amacıyla sınır komisyonunu kuruldu. Osmanlılar bu durumu protesto ettiler ve komisyonun kurulmasını tanımadıklarını açıkladılar¹⁶¹.

Bu sırada Avusturya ve İtalya, Karadağ'ın notasında bulunan zaman sınırlamasının Osmanlılar'ın bu notayı bir ültimat olarak görmelerine sebep olmasından korktukları için, zaman sınırlamasına itiraz ettiler. Büyük devletlerden,

¹⁶⁰ Timothy W. Childs, **a.g.k.**, 190,196

¹⁶¹ TREADWAY, **a.g.k.**, 102.

Osmanlı Devleti'nin protestolarına anlayış gösterme eğiliminde olanlar, bu durum karşısında atılması gereken adımları tartışırken, Sırbistan ve Bulgaristan'da Osmanlı Devleti aleyhindeki kışkırtma çabaları yoğunlaşmış, Yunanistan da yavaş yavaş savaş düzenine geçmeye başlamıştı¹⁶².

Bu olayların yaşandığı 1912 yılında, Karadağ Kralı Nikola, kendi tavrının akla yatkın olduğunu göstermeyi ve belki de büyük devletlerin bundan sonra Bâbîâli'ye baskı yapacaklarını umduğundan, askerî harekâtları durdurmayı kabul etti. 1912 yazının sona erdiği günlerde Avrupa diplomatik çevrelerinde hiç kimsenin, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Balkan Devletleri'nin belli bir işbirliği içinde hareket ettiklerinde şüphesi yoktu. Fakat hiçbir Avrupa Devleti'nin barışı korumak için etkin önlemler almak gibi bir isteği bulunmuyordu¹⁶³.

Öyle anlaşıyor ki, Osmanlı yöneticileri İtalya ile savaşı bir an önce sona erdirmeye gerekliliğinin bütün ağırlığını üzerlerinde hissetmişlerdir. Zira Osmanlı yöneticilerinin kurulan düşman ittifakı hakkında ayrıntılı bilgilere sahip olmadıkları farz edilse bile sonuçta tehlike çanlarının çalmaya başladığının kesinlikle farkındaydılar. İtalya açısından ise sorun daha hassastı. Balkanlar'daki kriz ortamı, Türkler'i İtalyan şartlarına uymaya zorlayacağı için, İtalya'nın lehineydi. Öte yandan Balkan Savaşı'nın, İtalya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılmakta olan savaşın devam ettiği sırada patlak vermesi durumunda İtalya, savaşan pek çok ülkeden biri durumuna düşecekti. Dolayısıyla hayal ettiği şekilde, bir büyük devlet rolünü oynayarak diğer büyük devletlerle beraber hakem ve arabulucu rolüne soyunamayacaktı¹⁶⁴.

Osmanlı Hükümeti, bu bağlamda bu soruya çözüm aramaya başlamıştı. İtalya Balkanlar'da ortaya çıkan durum sebebiyle boş durmayabilir ve Osmanlı Hükümeti'ni barışa zorlamak için tekrar Boğaz'a saldırıp Dedeoğaz'ı ele geçirebilirdi. Ayrıca Anadolu'nun Rumeli ile bağlantısını keserek Balkan

¹⁶² TREADWAY, a.g.k., 103.

¹⁶³ TREADWAY, a.g.k., 105.

¹⁶⁴ BOA, I. DH., 116/16.

Devletleri'nin saldırısına yardımcı olabilirdi. Bu da direnişî oldukça güçleştirebilirdi¹⁶⁵.

İtalya ile barış zorunlu kılan bir diğer sebep de Balkan Savaşı sonrası kabul edeceği barış şartlarını reddederek Trablusgarb ve Bingazi'nin kayıtsız şartsız kendisine terkini isteyebileceği idi. Buna karşılık Osmanlı Hükümeti, eğer İtalya ile derhal bir barış yapılmazsa Trablusgarb, Bingazi, Ege Adaları ve bütün Rumeli'yi kaybetme tehlikesinin olduğunu görüyordu. İki tarafın ortaklaşa kararıyla, barış görüşmeleri için Lozan'ın bir banliyösü olan Uşi mevkii seçildi. Hariciye Nâzırı Gabriel Noradonkian 5 Eylül'de Nabi ve Fahrettin Beylere, Bâbîâli tarafından hazırlanan özerklik tasarısını ilettili. Noradonkian Efendi, Meclis-i Vükelâ'nın 13 Ekim 1912 tarihli kararını 14 Ekim'de çektiği bir telgrafla Uşi'de bulunan Osmanlı murahhaslarına ilettili. Ayrıca, Düyûn-ı Umumiye taksitlerine karşılık olmak üzere İtalya'nın iki zırlı verip veremeyeceğinin sorulmasını da istedi. İtalyanlar, henüz savaşın sürdüğünü ve barış imzalanınca da tarafsız olacaklarını ileri sürerek savaş gemisi vermeye yanaşmadılar. Ancak Osmanlı Hükümeti'nin diğer şartlarını memnuniyetle kabul ettiler¹⁶⁶.

Taraflar arasındaki sorunlar çözüldükten sonra anlaşma metnlerinin hazırlanmasına geçildi. İtalya, anlaşma metninin açıklanması halinde Trablusgarb'da işinin güçleşeceğinden ve İtalyan kamuoyunun göstereceği tepkiden çekiniyordu. Osmanlı Hükümeti ise bir Müslüman toprağını düşmana satmak suçuyla itham edilmek istenmiyordu. Savaşın başından beri Bâbîâli'nin en büyük korkusu, İtalya'nın isteklerini kabul etmesi durumunda Arapların ve imparatorluk içerisindeki Müslüman unsurun göstereceği tepki idi. Eğer savaşın başında İtalya Ekim 1912'de benimsenen şekli kabule yanaşmış olsaydı güçlü bir ihtimalle savaş bu kadar uzun süre devam etmeyecekti. Nitekim Ahmet Muhtar Paşa Kabinesi de aynı gerekçelerle İtalyanlarla görüşmelerin devamına karar vermişti¹⁶⁷.

¹⁶⁵ Ernst Christian HELMREICH, *The Diplomacy Of The Balkan War 1912-1913*, 98.

¹⁶⁶ BAYUR, *a.g.k.*, II/1, 437.

¹⁶⁷ BOA, BEO, Trablusgarb-Bingazi Nizam Defteri, no: 1022/67/1, s. 6-7.

12 Temmuz'da başlayan ve kesintilerle anlaşmanın imzalandığı 15 Ekim 1912 tarihine kadar süren müzakereler esnasında iki taraf da Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalya'ya verilmesi hususunda pes eden taraf durumuna düşmemek için küçük ayrıntılar üzerinde ısrar etmekten geri kalmamışlardır. İtalyanlar'ın 8 Ekim'den 15 Ekim'e kadar anlaşma imzalanmadığı takdirde müzakereleri kesip savaşı genişletme tehdidinde bulunması Bâbîâli'yi, daha fazla çıkar elde etmek amacıyla sürdürdüğü ısrarından vazgeçirip bir an önce anlaşma yapmaya sevk etmiştir¹⁶⁸.

III. 8. 2. Uşi Antlaşması'nın İmzalanması

Osmanlı Devleti'nin İtalya ile gerçekten barış yapmak istediğinden emin olan İtalyan delegeler, İtalya'nın ultimatomen süresi dolmadan önce Balkanlar hakkında herhangi bir anlaşmaya varılmaması konusunda büyük devletlerden güvence istemesini önerdiler. Bu öneriye cevap veren San Giuliano, "bu önerinin imkân dışı olduğunu, zira büyük devletlerin acilen barış imzalanması arzusunda olduklarını, dolayısıyla İtalya'nın bu şartlar altında böyle bir erteleme talebinde bulunmasının mümkün olmadığını" bildirdi. Ayrıca, büyük devletlerin bütün çabalarına rağmen Balkanlar'da savaş çıkma ihtimali gayet yüksekti. Bununla beraber Giolitti, Osmanlı Devleti'ni kara ve deniz saldırılarıyla ve barış antlaşmasını imzalamaması durumunda Balkan Devletleri ile ittifak yapılmakla tehdit etmişti¹⁶⁹.

Stefani Haber Ajansı, 4 Ekim 1912 tarihinde Viyana'dan, Osmanlı kabinesinin 3 Ekim'de son İtalyan önerisinin kabulü yönünde karar aldıklarını bildirdi. Giolitti Uşi'deki delegelerini bu konudan haberdar ettiyse de, bu haberin İtalya'da yayımlanmasına haberin doğru olmayabileceği kaygısıyla engel oldu. Bu kaygısında da haklı olduğu görülecekti. San Giuliano ise barış haberini alınca: "Osmanlı Devleti'nin hükümrânlık konusunda İtalya'nın taleplerini kabul etmesi durumunda bu fırsat bir kez kaçarsa bizim istediğimiz şartlarda barış yapma şansı mümkün

¹⁶⁸ BOA, BEO, Trablusgarb-Bingazi Nizam Defteri, no: 1022/67/1, s. 6-7.

¹⁶⁹ BOA, I. DH., 654/490.

olmayacak ve uluslararası konumumuz tehlikeli hale gelebilecektir. Bu sebeple bazı konularda tavizler vererek hemen barış yapılmalıdır” demiştir. San Giuliano’nun korktuğu tehlike, İtalya’nın Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmadan önce, büyük devletlerin Balkanlar’daki krizi çözmek üzere müdahale etmeleri¹⁷⁰.

Böyle bir durumda toplanacak bir konferansta Trablusgarb sorunu, Osmanlı Devleti ya da İtalya’nın Kuzey Afrika’da genişlemesini önlemek isteyen bir devlet tarafından pekâlâ gündeme getirilebilirdi. San Giuliano bu konuda özellikle Fransa’dan çekiniyordu. San Giuliano’yu bu dönemde düşündüren bir konu da, tarafsız devletlerin İtalya’nın Trablusgarb’ı ilhakını tanımalarının nasıl sağlanacağıydı. Zira büyük devletler, başından beri bu kararı tanımaya yanaşmamışlardı¹⁷¹.

İtalyanlar, barışın imzalanması konusunda şu senaryoyu teklif ediyorlardı: Birinci gün, gizli antlaşma imzalanacaktı. İkinci gün, Osmanlı Devleti Kuzey Afrika vilâyetlerine özerklik verdiğine dair bir ferman yayınlayacaktı. Üçüncü gün, İtalyanlar ile Osmanlılar, eşzamanlı olarak Trablusgarb ve 12 Ada halkları için af ilân edecekler ve Osmanlılar, aynı zamanda 12 Ada için idarî reformlar yaptığını duyuracaktı. Bu arada İtalyanlar, Noradonkyan’ın bölgeye atanacak Osmanlı görevlisinin yetkilerini iki tarafın anlaşarak belirlemesi talebini faydasız görüp reddetmişlerdi. Fakat İtalyanlar, Osmanlı Devleti’nin istediği biçimde Balkanlar’daki statükonun lehinde destek beyanında bulunmaya hazır görünüyorlardı¹⁷².

Uşi’de Osmanlı kuvvetlerinin Trablusgarb’ı boşaltmasının İtalyanlar’ın 12 Ada’dan çekilmesinden önce yapılması şartı koşulmuştu. Osmanlı Devleti’nin 12 Ada’ya ilişkin hazırlayacağı irade konusunda uzun tartışmalardan sonra bunun din ya da ırk ayrımı gözetmeksizin 12 Ada’da yaşayan herkes için eşit hakları teminat altına alan bir metin olması üzerinde anlaşıldı. Öte yandan, İtalyanlar gizli

¹⁷⁰ Stefani Haber Ajansı’ndan, *Tercüman-ı Hakikat ve Tanin*, 4 Ekim 1912.

¹⁷¹ BOSWORTH, *a.g.k.*, 206, 209.

¹⁷² BOSWORTH, *a.g.k.*, 212-213.

antlaşmaya, “Kraliyet Hükümeti, Türkiye ile barış ve dostluk ilişkilerini yenilediği andan itibaren politikasının Osmanlı İmparatorluğu’nun toprak bütünlüğünün korunması esasına dayalı olacağını bildirir” gibi bir hükmün eklenmesine de hazırlıklı idiler. İtalya, ilân edilecek antlaşmada Osmanlı Devleti’ni Kuzey Afrika vilâyetlerinde direnişin sona erdirilmesinden sorumlu tutmayacak ve çatışma çıkarmadıkları sürece savaştan sonra bazı Osmanlı birliklerinin orada kalmalarına da itiraz etmeyecekti. Fakat İtalyanlar 12 Ada’nın tahliyesi konusunda kesin bir tarihin antlaşma metnine dahil edilmesine yanaşmadılar¹⁷³.

İtalyanlar kendileri açısından başarılı bir antlaşmayı imzalamak üzere olduklarına inanıyorlardı. Ne var ki, Giolitti 7 Ekim 1912 tarihinde Osmanlı kabinesinin gizli antlaşmanın altıncı maddesini reddetme kararı aldığını öğrenecekti. Söz konusu madde Osmanlı Devleti’ni Trablusgarb’a asker, silah ve para göndermemeye ve gönderilmesine engel olmaya zorluyordu ve Osmanlı Devleti, iki hükümet arasında anlaşmazlıklara yol açabileceği gerekçesiyle bu maddeyi reddediyordu. Nitekim İtalya daha sonra Osmanlı Devleti’nin bu maddeye uymadığını iddia ederek bunu 12 Ada’dan çekilmemenin gerekçesi olarak gösterecekti. Açıkça görülüyor ki, İtalya’yı yönetenler Ekim 1912 başlarında 12 Ada’yı Osmanlı Devleti’ne iade etmek niyetindeydiler. Fakat bu konudaki düşüncelerini daha sonra değiştireceklerdi. İtalyanlar, 8 Ekim’e gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmak üzere olduklarından emindiler. Ancak onlar Osmanlı kabinesinin kararsızlığını hesaba katmamışlardı¹⁷⁴.

Osmanlı Devleti’nin savaşı durdurmaya yönelik bu çabalara destek vermesi, seferberlik konusunda yukarıda bahsedilen korkunç karmaşanın yaşanmasına sebep olmuş olabilir. Bu şartlar altında, İtalyan Dışişleri bakanının boş yere iyimserliğe kapıldığı anlaşılıyor. Osmanlı kabinesi antlaşma taslaklarını incelemişti. Ancak anayasa, “kamuoyunun bilgilendirilmesi” zorunluluğunu getirdiğinden gizli bir antlaşmanın yapılamayacağına karar vermişti. Osmanlı kabinesi bunun yerine biri imzalandığı anda yürürlüğe girecek barış antlaşması, diğeri ise parlamentonun ve

¹⁷³ BOSWORTH, a.g.k., 212-213.

¹⁷⁴ Timothy W. Childs, a.g.k., 232.

Padişah'ın onayını gerektiren özel bir antlaşma olmak üzere iki antlaşmanın imzalanmasını teklif ediyordu¹⁷⁵.

İtalyan delegeler, Osmanlı Hükümeti'nin yaklaşımının tamamen kabul edilemez ve herhangi bir barış antlaşmasına zemin oluşturmasının imkânsız olduğunu söylüyorlardı.. Bununla beraber Uşi'deki İtalyan delegeleri sürdürdükleri bu sert tavrın riskli olduğunun da farkındaydılar. Bu tavrı sürdürmeleri Osmanlı kabinesinin düşmesine sebep olabilirdi. İtalyanlar gizli antlaşmaya ek teşkil edecek olan muhtelif belgelerde bazı ufak tavizler vermeyi ve Şeyh Muhammed el-İdrisî'nin Bâbîâlî'nin öne sürdüğü şartlar çerçevesinde affedilmesi karşılığında antlaşma metnine onunla ilgili bir hüküm konulmamasını kabul etmişlerdi. İtalyanlar, Osmanlılar'ın açık antlaşmaya dahil etmek istedikleri ticarî konulara ilişkin pek çok talebi de kabul ediyorlardı. İtalyanlar, Düyûn-ı Umumiye'ye ödenecek tazminat konusunda da % 4'lük faizle, bir defada ödenecek olan 2 milyon lireden daha fazlasını ödemeye yanaşmıyorlardı¹⁷⁶.

İtalya, bundan sonra delegelerine, Osmanlılarla ilk gizli antlaşma taslağını imzalamaları için 15 Ekim 1912 tarihine kadar süre veren ikinci bir ultimatoma sunma yetkisi verdi. Osmanlı delegelerinin 13 Ekim günü İtalyan delegelerle yaptıkları diğer bir oturumda, Osmanlı Hükümeti'nin yeni tasarılarını tartışmaya açma teşebbüsleri sonuçsuz kalacaktı. Osmanlı İmparatorluğu'nun içinde bulunduğu durum gerçekten çok zordu. Noradonkyan, delegelerine 13 Ekim günü gönderdiği bir telgrafta, İtalyanlar'ın ortaya koydukları metni imzalamaya yetkili olduklarını bildirdi. Osmanlı kuvvetlerinin Trablusgarb'dan çekilmesinin bir ay içinde gerçekleştirileceğini bildiren Noradonkyan, İtalyan birliklerinin de 12 Ada'yı üç ay içinde boşaltmalarını istiyordu. Noradonkyan, Osmanlı delegelerine açık kart vererek Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor şartlar altında durumu biraz daha

¹⁷⁵ BOA, İ. DH., 655/106.

¹⁷⁶ Timothy W. Childs, **a.g.k.**, 248.

iyileştirmek için ellerinden gelen çabayı göstererek antlaşmayı imzalamalarını istedi¹⁷⁷.

Osmanlı Devleti sadece İtalya ve Karadağ ile değil, 18 Ekim'den itibaren Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ile de savaş halinde olacaktı. Dolayısıyla, Uşi'de gereksiz tartışmalarla zaman kaybetmenin hiçbir anlamı yoktu. Osmanlı Hükümeti'nin karşı karşıya kaldığı durum ise, Giolitti'nin anlayamadığı ölçüde iç karartıcıydı. Daha önce de ifade edildiği gibi, Osmanlı Hükümeti sadece Kuzey Afrika'yı değil, artık Rumeli'yi de kaybetme ihtimalinin olduğunu görüyordu. Bu yüzden Uşi'deki Osmanlı delegeleri farklı metinler üzerinde ufak tefek değişiklikler öneriyorlardı¹⁷⁸.

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yapılan Uşi Barış Antlaşması İtalyan Hükümeti'nin Bâbıâli'ye tanıdığı sürenin son günü olan 15 Ekim 1912 Salı günü imzalandı. Oysa ilân edilen antlaşma metninin altında imza tarihi olarak 18 Ekim 1912 tarihi yer almaktadır. Aradaki üç günlük mühlet, Padişah'ın muhtariyet fermanı ve İtalyan Kralı'nın da Trablusgarb ve Bingazi'ye ilişkin bir krallık emri yayınlamaları için ayrılmıştı. Nitekim 16 Ekim 1912'de Trablusgarb ve Bingazi'ye muhtariyet veren Padişah fermanı yayınlanmıştır. Ferman şöyledir: “Trablusgarb ve Bingazi eşraf ve ayân ve ahalisine tevkî'-i refî'-i hümayûnum vâsıl olıcak malum ola ki, hükûmetin bir taraftan memleketinizi müdafaa için muhtac olduğunuz muâvenet-i müessireyi ifa etmek imkânsızlığında bulunduğu ve diğer taraftan sizin saadet-i hâzıra ve âtiyenizi düşündüğü ve gerek sizler ve gerek aileleriniz için dâ'i-i mazarrat ve devletimiz için mûcib-i muhâtarâ olan bir harbin devamını ber-taraf etmek istediği cihetle memleketinizde sulh ve saaddet-i hali tekrar ve tecdîd etmek emniyesine ve hukuk-ı hükümrânîmîze ibtidâen size muhtâriyet-i tâmmeye bahş ve i'tâ eyliyorum¹⁷⁹”.

¹⁷⁷ HELMREICH, a.g.k., 98.

¹⁷⁸ HELMREICH, a.g.k., 101.

¹⁷⁹ BAYUR, a.g.k., II/1, 438-439.

16 Ekim 1912 tarihinde İtalya Kralı tarafından Trablusgarb ve Bingazi halkına umumî af ilân eden, dinî hürriyet bahşedilen ve yerli halka göstermelik olarak yönetime katılma hakkı tanıyan emirnâme imzalanarak yürürlüğe girdi. Aynı gün yayınlanan Padişah iradesiyle de Rodos ve 12 Ada halkına umumî af ilânıyla bir takım haklar tanındı. Kamuoyundan gerçekleri gizlemeye yönelik bu kararlar açıklandıktan sonra 18 Ekim 1912’de barış antlaşması ilân edildi. Bu ilânın Osmanlı Hükümeti’ne pek bir faydası olmayacaktı. Çünkü İtalyanlar barıştan sonra da 12 Ada’yı boşaltmayacaklar ve Osmanlı orduları Ekim-Kasım aylarında Balkan orduları karşısında ağır bir bozguna uğrayacaklardı¹⁸⁰.

Osmanlı Hükümeti, Rumeli’deki statükoyu kendi silahlı kuvvetleriyle koruyamazken hiçbir büyük devletin, hele de İtalya gibi büyük bir devletin varlığı sadece kâğıt üstünde kalan bir ülkeyi, yani Osmanlı Devleti’ni diplomatik alanda kurtarması beklenemezdi. Gabriel Efendi, özellikle açık antlaşmada medenî hukuk alanında şer’î hukukun uygulanması ve Trablusgarb yerlilerinin Osmanlı İmparatorluğu topraklarında Osmanlı uyrukları gibi seyahat ve göç etme özgürlüğüne sahip olmalarını sağlama çabasındaydı¹⁸¹.

İtalyanlar 18 Ekim Cuma günü, Padişah fermanının ve 12 Ada halkı ile Şeyh Muhammed el-İdrisî’ye ilişkin iki iradenin Osmanlılar tarafından imzalandığını ve 18 Ekim tarihli resmî gazetede yayımlanacağını öğrendiler. Bunun üzerine İtalyanlar açık antlaşmanın imzalanmasına giriştiler. Nihayet açık antlaşma 18 Ekim 1912 tarihinde imzalandı¹⁸².

Antlaşma daha açıklanmadan önce 16 Ekim 1912 günü Rusya, İtalya’nın Trablusgarb ve Bingazi üzerindeki hâkimiyetini tanıdığını duyurdu. Onu 17 Ekim tarihinde Avusturya, 18 Ekim’de Almanya ve 19 Ekim’de İngiltere izledi. Birkaç gün sonra da Fransa tanıdı¹⁸³.

¹⁸⁰ BOA, İ.DH., 655/164.

¹⁸¹ BOA, İ.DH., 655/164.

¹⁸² *Tanin*, 24 Ekim 1912.

¹⁸³ HELMREICH, **a.g.k.**, 105,108

Uşi Barış Antlaşması İtalya’da farklı tepkilere yol açtı. Pek çok kişi barış antlaşmasının imzalanmasını, savaş halinin sona ermesini sağlayan olumlu bir gelişme olarak görse de, bazıları antlaşmayı pek çok açıdan eleştirdi. İtalyan milliyetçileri, doğal olarak hükümetin 12 Ada’yı terk etmeye gönüllü olmasından memnun değillerdi. Zira İtalya’nın Doğu Akdeniz’de eski büyük imparatorluğunu yeniden kurması gerektiğini savunuyorlardı. Ayrıca, Osmanlı Padişahı’nın adının halife sıfatıyla camilerdeki hutbelerde anılacak olması, İslâmî hukuka göre hükümlanlık simgesi idi. Bazıları da savaştan galip çıktığını iddia eden tarafın yenilen tarafa tazminat ödemesini “kabul edilemez” bulmaktaydı¹⁸⁴.

III. 9. Savaşın Sona Ermesi ve Trablusgarb’ın Osmanlı Devleti’nin Elinden Çıkması ve Kamuoyu

Osmanlı Devleti ile İtalya arasında barış yapıp Trablusgarb ile Bingazi’nin İtalyanlar’a terk edildiği kamuyounca öğrenildi. Enver Bey için, Trablusgarb sorunu şahsî bir mesele haline gelmişti. Duygusal bir yapıya sahip olan Enver Bey buradaki Araplar’ı, kadın ve çocuk demeden düşmana karşı sürdüğünü düşünerek onları terk etmeyeceğine söz verdi. Harbiye Nâzırı Enver Paşa İstanbul’a çektiği telgrafta Osmanlı Devleti’nin bu iki vilâyetini kaybettiğini kesin olarak anlattıktan sonra büyük bir keder ve çelişki içine düşen Enver Bey, bir yandan Balkanlar’daki savaşı ve vatanın kendisine ihtiyacı olduğunu bir yandan da Trablusgarb’da ona ümit bağlamış insanları düşünüyordu¹⁸⁵.

Trablusgarb Savaşı fiilen Uşi Antlaşması ile sona ermedi. Trablusgarb ve Kuzey Afrika, Osmanlı Devleti’nden tamamen çıktı. Fakat İtalya, Uşi Antlaşması’nın maddelerini uygulamayacaktır. Nitekim 12 Ada’nın boşaltılması ve Osmanlı subayları ve birliklerinin Trablusgarb’dan çekilmesi gibi can sıkıcı konuların yanı sıra tarafların savaş esirlerini serbest bırakmasında da sorun çıktı. Bunun sonucu, ateşkes sağlanmasından ve diplomatik ilişkilerin yeniden

¹⁸⁴ HELMREICH, a.g.k., 110.

¹⁸⁵ KOLOĞLU, a.g.k., 51.

kurulmasından öteye gitmeyecek ve her iki taraf da karşı tarafı antlaşmanın gereklerini yerine getirmemek ile suçlayabilecek nedenlere sahip olacaktı¹⁸⁶.

Burada asıl sorun 12 Ada'nın Bâbîâli'nin istediği biçimde derhal Osmanlı İmparatorluğu'na mı iade edileceği, Yunanistan'ın ilk başta önerdiği üzere İtalyan vesayeti altında özerklik mi verileceği, Yunanistan'ın sonradan önerdiği şekilde Osmanlı vesayeti altında mı özerklik verileceği ya da Yunanlıların asıl istekleri çerçevesinde doğrudan Yunanistan'a mı devredileceğiydi. Büyük devletler, bu sorunun ancak kendilerinin ortaklaşa verecekleri karar ile çözülmesi gerektiğini söylüyorlardı. Nihayet Osmanlı Devleti Mart 1913 sonlarında bunu kabul etmek durumunda kalacaktı¹⁸⁷.

İtalya, Ağustos 1913 sonlarına doğru Adalar'ı Osmanlı Devleti'ne iade etmeden önce ekonomik ayrıcalıklar talep edeceğinin belirtilerini göstermeye başladı. İtalya'nın müttefikleri onu bu konuda desteklediler. İtilâf Devletleri ise, her ne kadar İtalyanlar'ın Doğu Akdeniz'deki varlıklarının doğurabileceği stratejik sonuçlardan rahatsız da olsalar, İtalya'nın bu tavrına itiraz etmediler. İtalya, Osmanlı Devleti'nin Uşi Antlaşması'nın hükümlerini özellikle yerine getirmediğini iddia ediyordu. Buna göre İtalya, 12 Ada'dan çekilmemek için mazeret ileri sürüyor ve böylelikle Adalar'ın Yunanistan'ın eline geçmesi önlenmiş oluyordu¹⁸⁸.

12 Ada'nın denetimini ellerine geçiren İtalyanlar, doğal olarak Adalar'ı başka hedefleri ele geçirmede bir pazarlık unsuru olarak kullanmaya çalışıyorlardı. 12 Ada'nın diplomatik işlevi en başından beri bu olmuştu. San Giuliano bu kez de 12 Ada'nın tahliye edilmesi konusunu, İngiliz ve İtalyan uzmanlar arasında imzalanmış olan antlaşmanın İngiltere tarafından resmen onaylanması için bir pazarlık unsuru olarak kullanmaya çalışacaktı. İtalyan Hükümeti'ne göre, bu durumda İtalya'nın 12 Ada'yı işgal altında tutmaktan ve Trablusgarb'da Osmanlı İmparatorluğu'nun el

¹⁸⁶ De Fabo, Atena M., **Aegean Island Question And Greece: A Diplomatic History 1911-1914**, Washington D. C. 1981, 273.

¹⁸⁷ HELMREICH, **a.g.k.**, 327.

¹⁸⁸ Kaldis ve Lagoe, "Background For Conflict: Greece, Turkey, And The Aegean Islands 1912-1914", **The Journale Of Modern History**, London 1979, s. D1131.

altından desteklediği direnişçilerle savaşmaktan doğan zararlarının karşılanması için Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya çeşitli ekonomik ayrıcalıklar vermesi gerekecekti¹⁸⁹.

Aslına bakılırsa Osmanlı Devleti, subaylarının çoğunu Trablusgarb'dan geri çağırması ve aralarında Enver ve Mustafa Kemal'in de bulunduğu pek çok subay, sonunda bu emre uyarak Trablusgarb'dan ayrılmıştı. Bölgeden ayrılan Osmanlılar ellerindeki silahları yerli Araplar'a vererek İtalyanlar'a karşı direnişi sürdürmelerine yardımcı oluyorlardı. Ancak, bazı Osmanlı subaylarının bölgeden ayrılması bizzat Araplar tarafından engellenmişti. Trablusgarb'da da direniş, Osmanlı Meclis-i Mebusânı'nda Cebel Mebusu Süleyman el-Barunî'nin komutası altında Mart 1913 tarihine kadar devam edecek, bu tarihte İtalyanlar tarafından bozguna uğratılan el-Barunî Tunus'a sığınmak zorunda kalacaktı. Süleyman el-Barunî bu beş aylık direniş döneminde bir Trablus millî hükümeti kuracak ve Trablusgarb'a ilk bayrağını kazandıracaktı¹⁹⁰.

Trablusgarb'daki Arap direnişinin şiddeti, İtalyanlar'a Bâbîâli'yi antlaşma hükümlerine uymamakla suçlama imkânını verirken, Bâbîâli de muhtemelen Libya'daki direnişçileri el altından desteklemeye devam ediyordu. Bir süre Osmanlı Devleti'nden kalan silahlar ve subaylarla organize olan Trablusgarb ve Bingazi yerlileri, liderleri Seyyid Ahmet Şerif es-Senûsî yönetiminde savaşı sürdürdüler. Savaş İtalyanlar'ın tahmin ettikleri gibi hemen bitmedi. Çünkü Trablusgarb'daki direniş bağımsızlığa kadar devam etmiştir. Ancak Trablusgarb, Uşi Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin elinden tamamen çıkmıştır.

¹⁸⁹ BOSWORTH, **a.g.k.**, 327.

¹⁹⁰ Kaldis ve Lagoe, **a.g.m.**, s. D1133, 34.

SONUÇ

Trablusgarb Meselesi askerî harekât, iç ve dış politika, uluslararası ilişkiler ve medyanın iç içe bulunduğu karmaşık bir meseledir. Bu tezde meselenin medya boyutunu ele almak ve Osmanlı basını ile kamuoyunun Trablusgarb Meselesi'ne bakışı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu çerçevede Trablusgarb Meselesi'nin 1878 Berlin Kongresi'nden 1912 yılında imzalanan Uşi Antlaşması'na kadar geçen zaman zarfında ortaya çıkan en önemli sonuçlar belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu tezde ele alınan konunun analizinden çok önemli bir sonuca ulaşılmıştır. Bu da Trablusgarb Meselesi'ne Osmanlı ve İtalya basınında büyük yer verilmesi hususudur. Ayrıca Trablusgarb Meselesi'nin bu olayı sürekli takip eden uluslararası kamuoyuna etkisinin de büyük olduğunu söylemek mümkündür. Ancak burada işaret edilmek istenen konu, Osmanlı basınının bu meselede büyük rol oynamış olması ve Osmanlı kamuoyunu etkilemeye çalışmasıdır. Çünkü basın, Kuzey Afrika'daki son kale olan Trablusgarb'da gerçekçi adımlar atması için Osmanlı Devleti'ne bir nevi tazyik yapmaktaydı. Bunun yanı sıra İtalya basını da Libya'yı işgal etmesi için İtalya Hükümeti'ne baskı uygulamaktaydı.

Trablusgarb Meselesi'nin sadece 1911 yılında Osmanlı Devleti ile İtalya arasında yaşanan savaşla anılması bir yanılgıdır. Maalesef birçok araştırmacı ve tarihçi bu meseleyi Osmanlı-İtalya Savaşı'nın içerisine hapsetmiş ve bu savaşın Trablusgarb'ın merkezi idareye bağlandığı yani doğrudan Bâbiâli tarafından yönetilmeye başlandığı 1835 yılından sonra cereyan eden bir dizi siyasî olayın bir araya gelmesi sonucunda ortaya çıktığı gerçeğini görememiştir. Cezayir'in 1830 yılında Fransız işgalinden sonra, Trablusgarb'ı dış tehditlere karşı daha korunaklı

kılmak için eyaletin merkeze bağıllığını esas alan düzenlemeler 1878 Berlin Kongresi'ne kadar belli ölçüde başarılı olmuştur. Hatta bu dönemin kazanımları, Avrupa sömürgecilik yarışının Afrika'ya ve özellikle Kuzey Afrika'ya kaydığı 1880'li yıllardan sonra, Trablusgarb ve Bingazi'nin İtalya'ya kolayca yutulacak bir lokma olmasını en azından bir süreliğine engellemiştir. Bu süreçte basın önemli rol oynamıştır.

Hazırlanan bu tezde, 1878 yılında Berlin Kongresi ile başlayıp İtalya-Osmanlı Savaşı ile devam eden ve Uşi Antlaşması ile biten süreçte Osmanlı, İtalya ve dünya medyasının Trablusgarb Meselesi'ne bakışı ortaya konmaya çalışılmıştır. *Vakit* ve *Tercüman-ı Hakikat* gibi Osmanlı gazeteleri, Berlin Kongresi'nden itibaren Avrupa sömürge devletlerinin Kuzey Afrika'yı ve özellikle de İtalya'nın Trablusgarb'ı işgal niyetlerini yazmışlardır. Fransa'nın Tunus'u işgalinin ardından Osmanlı basını bu konuya büyük yer vermiştir.

Osmanlı basını, bölgesel ve uluslararası kamuoyunu etkileyerek dünyada yeni uluslararası dengelerin kurulmasına yol açan Trablusgarb Meselesi'nin politik ve stratejik boyutlarını gözler önüne sermekteydi. Ayrıca basın, İtalya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı yürüttüğü Trablusgarb Savaşı ve buradaki direnişi kırma çabaları sırasında uyguladığı vahşeti ve hunharca işlediği suçları da ortaya çıkarmaktaydı. Buna karşılık İtalya basını, Osmanlı Devleti'ni karalamaya çalışıyor ve Osmanlı'ya karşı uluslararası kamuoyunu arkasına almaya çabalıyordu. Ayrıca İtalya basını, Trablusgarb'ın işgali konusunda İtalyan Hükümeti'ne uyguladığı baskı politikasıyla da savaşın taraflarından biri durumunda bulunuyordu. Osmanlı basını ise Trablusgarb'ın gizli yönlerini açığa çıkarma konusunda büyük görev üstlenmişti. Gerek yerel gerekse uluslararası kamuoyunun tavrını yayın organlarına yansıtan Osmanlı basını, savaşan iki devletle diğer büyük devletlerin tavırlarına da değinmekteydi.

Bu tez çalışmasıyla elde edilen bir dizi önemli sonuç maddeler halinde şu şekildedir:

1-Trablusgarb Meselesi aslında XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında had safhaya ulaşan ekonomik ve askerî sömürge hareketinin parçalarından sadece biridir. Bu sömürge hareketi uluslararası ittifaklar, siyasî anlaşmalar ve sömürgeye dayalı karşılıklı çıkarların paylaşımı şeklinde tezahür etmiştir. Zira Avrupa devletleri sömürge hedeflerini gerçekleştirmek adına birbirlerinin çıkarlarını gözetmekte idiler.

2-Trablusgarb Meselesi ile Sultan II. Abdülhamid'den sonra Osmanlı Devleti gücünü kaybetmeye başlamış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasî zaafiyeti ortaya çıkmıştır. Çünkü Osmanlı Devleti en önemli stratejik bölgelerini kaybetmiştir. Bu bölgelerden biri de Cezayir ile başlayıp 1912 yılında Trablusgarb'la son bulan Kuzey Afrika bölgesiydi. Osmanlı Devleti'nin içinden çıkılmaz sorunlar yumağıyla boğuştuğu ve birçok bölgesini kaybetmeye başladığı gerçeği, Avrupa devletlerinin 1878 yılında Berlin Kongresi'nde hemfikir oldukları bir konuydu.

3-Trablusgarb Meselesi, Osmanlı Devleti ile İtalya arasında meydana gelen 1911 savaşından ibaret değildir. Bu savaş aslında Kuzey Afrika'daki bir dizi siyasî olay ve gelişmenin sonucunda ortaya çıkmıştır. Ayrıca bu savaş bir yandan Osmanlı-Avrupa, diğer yandan Osmanlı-İtalya ilişkilerini tabii olarak yansıtmıştır.

4-Osmanlı basını, Trablusgarb Meselesi'ni XIX. yüzyılın sonlarından itibaren erken zamanda ele almıştır. Oysa İtalya ve Avrupa gazeteleri o tarihlerde bu konuya dolaylı olarak işaret ediyor ve Osmanlı gazetelerinden alıntılar yapıyordu. Bu tür haberler Osmanlı kamuoyunu büyük ölçüde etkilemiştir.

5-“İtalya Hükümeti'nin Trablusgarb'ı işgal konusunda İtalyan basınının etkisi altında kaldığı” iddiasının aslında gözden geçirilmesi gereken ve gerçekten uzak bir iddia olması. Her ne kadar İtalya basınının baskı uygulamaya çalıştığı doğruysa da, aslında bunun bizzat İtalya Hükümeti tarafından tertip edildiği, bunu uluslararası kamuoyu önünde Libya'yı işgal gerekçesi olarak gösterdiği ve aynı zamanda İtalya kamuoyunun baskısı altında Libya'yı işgal etmek zorunda kaldığı gerekçesiyle

muhalefeti ikna etme çabasıdır. Daha açık bir ifadeyle, İtalya siyasetçileri ile basın organları arasında bir nevi anlaşma söz konusuydu. Çünkü her iki taraf, eskiden Roma İmparatorluğu'nun merkezi olan İtalya'nın itibarını yeniden kazanmasını arzulamaktaydı. Ancak yine de bazı İtalyan gazeteleri olaya farklı çerçeveden bakıyor ve Osmanlı Devleti ile yapılacak bir savaşın İtalya'ya zarar vermesinin yanı sıra bölgedeki uluslararası konumunu olumsuz yönde etkileyeceği görüşünü savunuyordu.

6-“Osmanlı kamuoyunun Trablusgarb Meselesi'nin farkında olduğu” iddiasının kısmen doğru olması. Çünkü bu meselenin çehresi XIX. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı-İtalya Savaşı'na varıncaya dek geçen süreçte iyice belirmişti. Trablusgarb Savaşı, dünya basınındaki haberleri takip edip kendi kamuoyuna ileten Osmanlı basını içerisinde yoğun bir şekilde işlenmekteydi. Yine de bu farkındalık pek yeterli değildi. Zira Osmanlı basını, devlet içerisinde hâkimiyeti elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin hatalarına değinemeyecek kadar bu meselesinin siyasî boyutundan habersizdi. Ayrıca basın, gerçekleri ve gelişmeleri olduğu gibi Osmanlı vatandaşına yansıtamamıştır. Bu konuda başarısız olan Osmanlı basını, haber kaynakları olarak bazen savaşı savunan bazen de savaşa karşı olan Batılı gazeteleri kullanmıştır.

7-İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin yanı sıra İtalya ile gizli ilişkiler kuran ve hatta Trablusgarb'ı İtalya'ya vermeye hazır olduğunu açıklayan Hakkı Paşa hükümetine karşı Osmanlı basınının bir baskı gücünün olmayışı.

8-Trablusgarb Meselesi bir yandan Osmanlı'nın güçsüzlüğünü ortaya çıkarmış, diğer yandan da İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Osmanlı Devleti'nin temellerini sarsmıştır. Bu sebeple Osmanlı basını bile Trablusgarb'dan geri çekilme konusunda İttihat ve Terakki Cemiyeti ile işbirliği yapmakla itham edilmiştir. Bu işbirliği, basının hükümete baskı uygulamaması ve komplo ile ihanetlerini açığa vurmaması şeklinde görülmektedir.

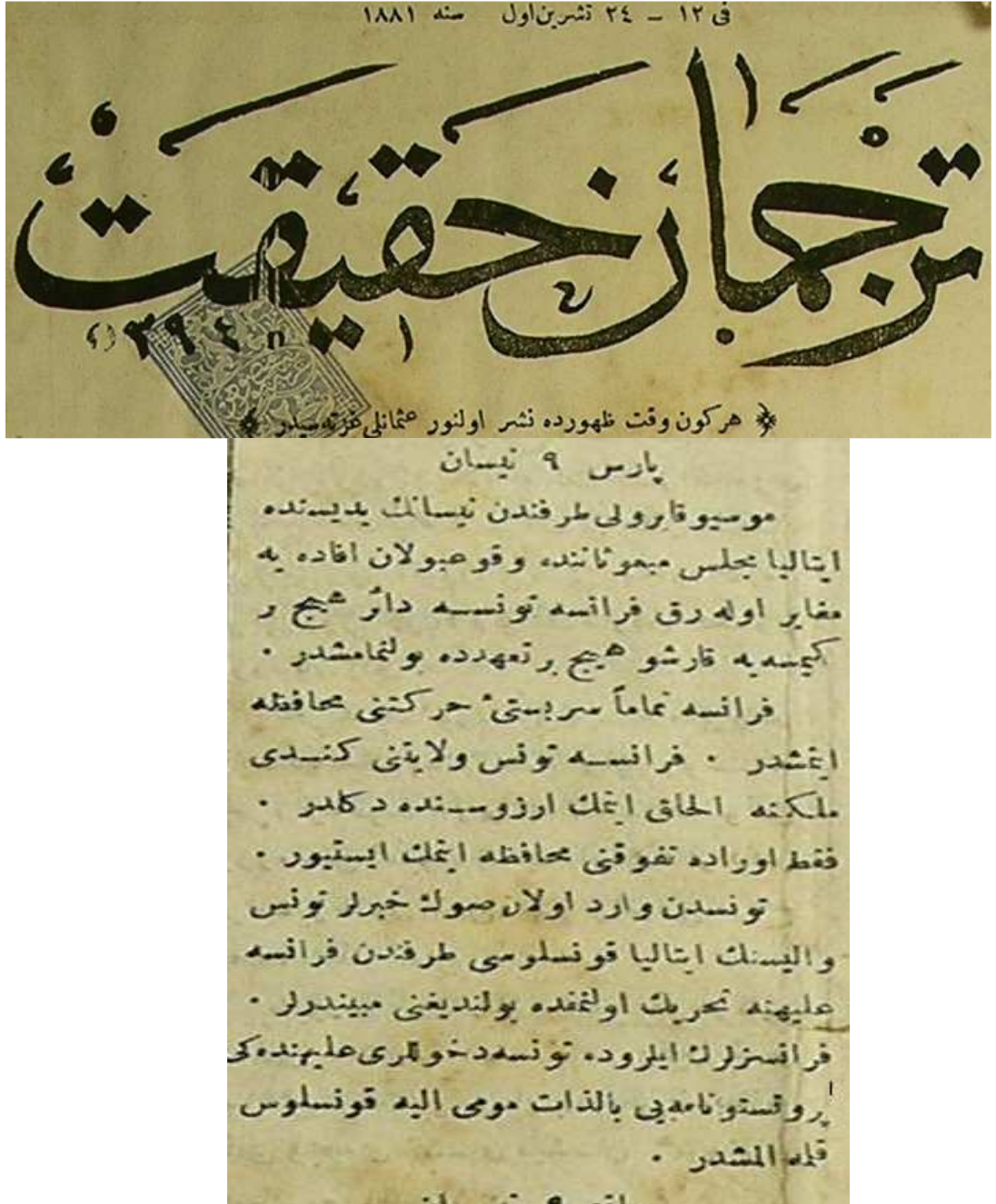
9-Avrupa devletlerinin hasta adam ilân ettikleri Osmanlı'yı parçalama konusunda ne kadar istekli oldukları Trablusgarb Meselesi ile daha çok belirginleşmiştir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için ülke içinde ve dışında büyük çabalar harcanmıştır. Sonuç Osmanlı Devleti ve devleti oluşturan halklar için acı olmuştur. Dış güçler arasında Osmanlı topraklarından pay kapmak ve Müslüman halkların birliğine son vermek isteyen Fransa, İngiltere ve Almanya devletleri yer alırken, iç güçler arasında oluşumu Batı'da gerçekleşen ve yine Batı'nın desteğiyle yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki Cemiyeti görülmektedir. Söz konusu cemiyet, iktidarı ele alır almaz Batılı dostlarının kendilerine muhalefetteyken verdikleri sürdürmediklerini üzüntüyle görmüşlerdir. Çare olarak II. Abdülhamid'in "İslam Birliği" politikasına dönmeyi denemekten başka bir şey yapamamışlardır. Bunda tam anlamıyla inandırıcı olmamışlardır. Buna rağmen Ahmed Şerif el-Senûsî ittihaçların yönetimde olduğu zaman bile Osmanlı Devleti'ne sadık kalarak Trablusgarb ve Bingazi'nin bağımsızlığı için savaşmıştır.

Her ne kadar İtalya, Uşi Antlaşması ile Trablusgarb'ı Osmanlı Devleti'nden koparmayı başarmışsa da bu antlaşmadan önce Trablusgarb halkının Türkler ile birlikte başlattığı direnişi ortadan kaldırmaya gücü yetmemiştir. Çünkü direniş Senûsî ailesinden gelen millî kahramanların önderliğinde devam etmiştir. Trablusgarb halkı ağır bedeller ödeyerek sonunda İtalya'yı yenilgiye uğratmayı başarmış ve bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır.

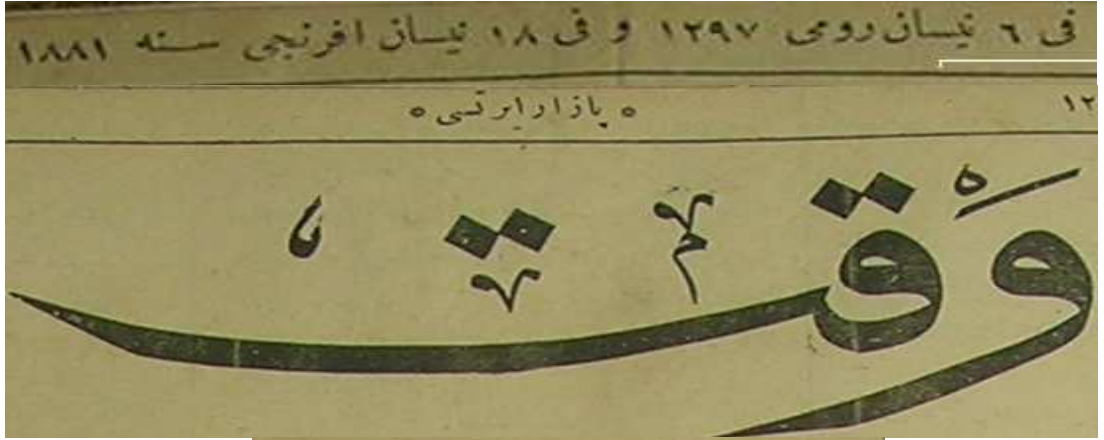
EKLER

BELGELER

1. GAZETELER

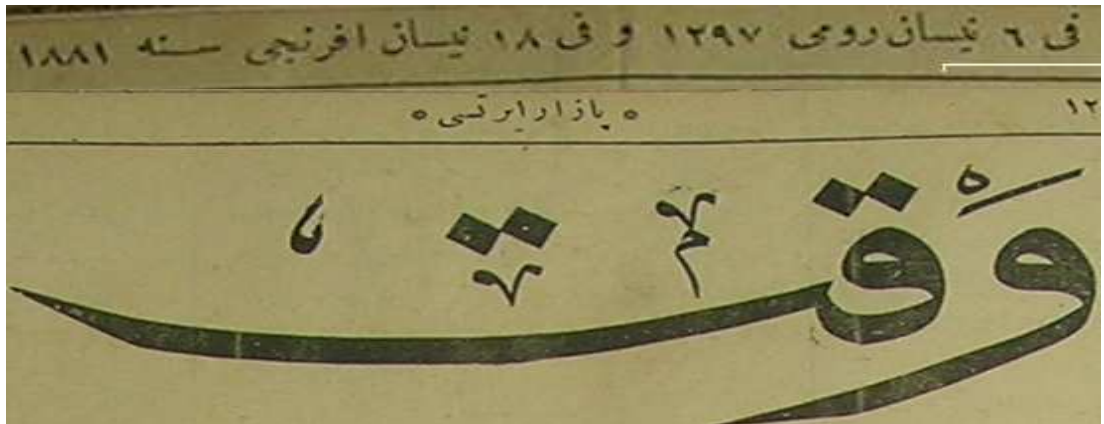

Tercüman-ı Hakikat Gazetesi (1881)

اژانس هواس تلغرافنامه لری
 جزاير ۱۷ نیسان
 فرانسه نك (هين) نام طوب چكر واپوری
 (تباركه) المده سی جوارنده استكشافات ایتكده
 ایكن اوزرینه قرق قدر قورشون ایشدر .
 بوقورشونلرك کرومیرل طرفندن می یوقسه تونس
 عسکری طرفندن می ایلدینی هنوز معلوم
 دکلدر .
 طرابلس غربدن النان اخبار جدیده به نظرا توارقرك
 میرالای (فلاترس) قوماندہ سنده بولسان
 فرانسزلرك مقتول اولدقلى محقق اولوب بوقسال
 شباطك یکر میسندہ وقوعبولشدر .

دول فنیجه سفراسی طرفندن یونان قاییتوسنده
 اعطا اولنان متعده المائل نوطه نك صورت رسمیده سی
 ترجمه سیدر .
 اتیده واضع امضا بولنان المانیا و اوستریا و فرانسه
 و ایٹالیا و روسیه سفراسی دولتری طرفندن ویریلان
 امر اوزره اشبو نوطه یی یونانستان خارخیه
 ناظرینه اعطا ایله کسب فخر ایملر .
 برلین قونفرانس نك نهایتده کی مضیطه سنده مندرج
 اولان نتائج حسب الضروره صلحا اجرا اولدیغندن
 ودولتلك ارزومى بونك صلحا اجراستندن عبارت
 بولدیغندن دول متوسطه درسعادته مقیم سفیرلرینه

پارس ۲۷ نیشان

فرانسه ده مشهور غزنه محرر لرندن اولوب (لافرانس)
 غزنه سی سر محرری (موسیو امیل دوژ براردن)
 وفات ایشدر .

ایتالیا دولتنک تونس مسئله سی اوزرینه نمایلاتی دها
 زیاده اعتدالکارانه اولدیغی محققدر .

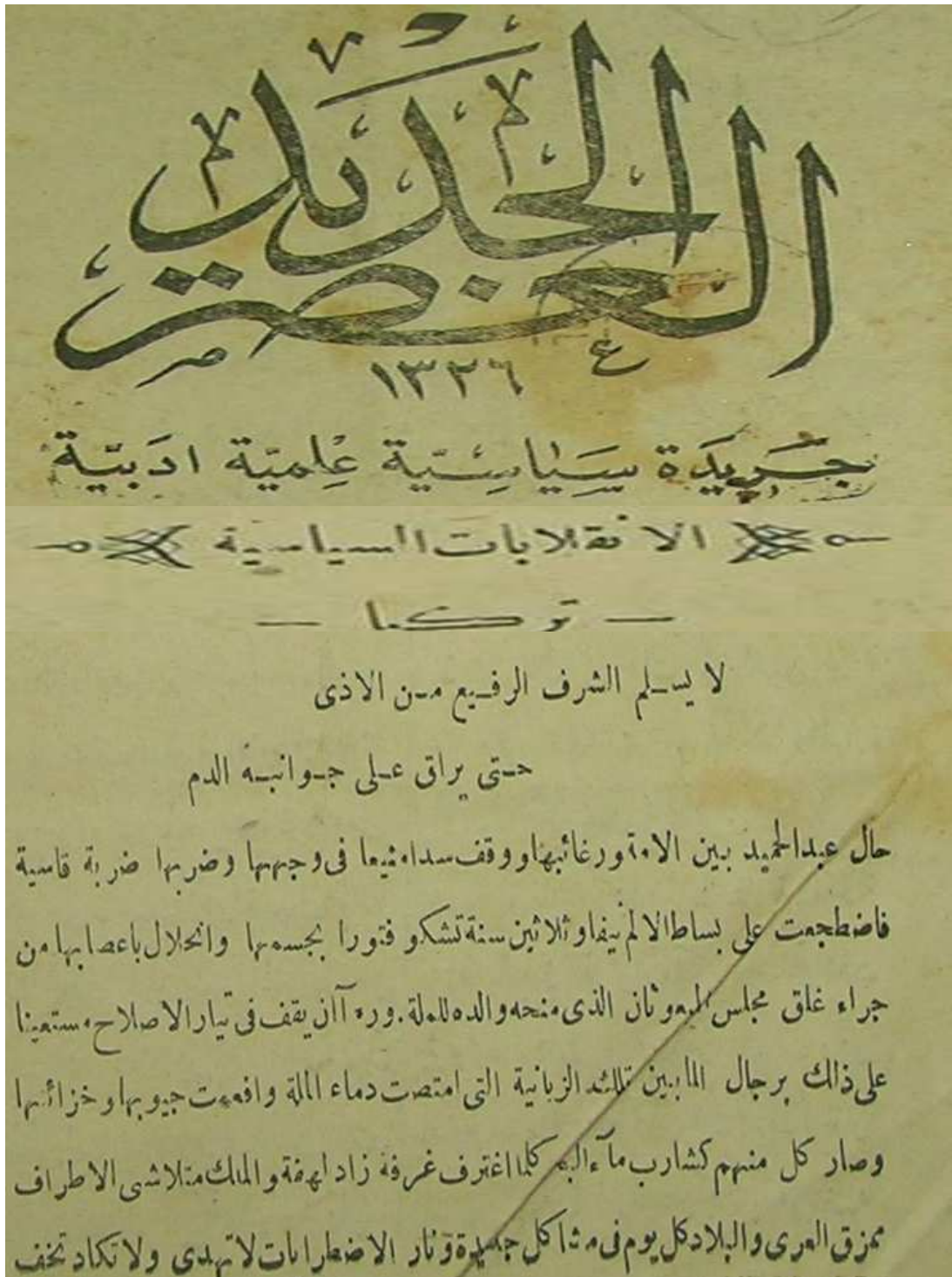
معلومدر که تونس ایله جزایر محدود اولوب
 جزایر ایسه فرانسه نلک تحت استیلا واعتنا سنده در .

فرانسه نلک جزایر استیلا سی تار یخندن یعنی الی
 سنه دنیرو توندسه موقع اقتداره یکن مأمور لر حقوق
 دولتی و بحر سفیده علاقه دار اولان دول سائر نلک
 منافعه نی محافظه ایله برابر فرانسه نلک جلب خوشنودینسه
 چالشمشیر و اولیابده موفق اولمشدر .

بوحال بالسهوله فهم اولنه جغی اوزره بر مدندنیرو
 توندسه فرانسه لر ایله نفوذ قایلنده بولنان ایتالیا نلک
 کشاد چشم حسد ایتلرینه سبب کومستر مشدر .

Trablusgarb Gazetesi (1881)

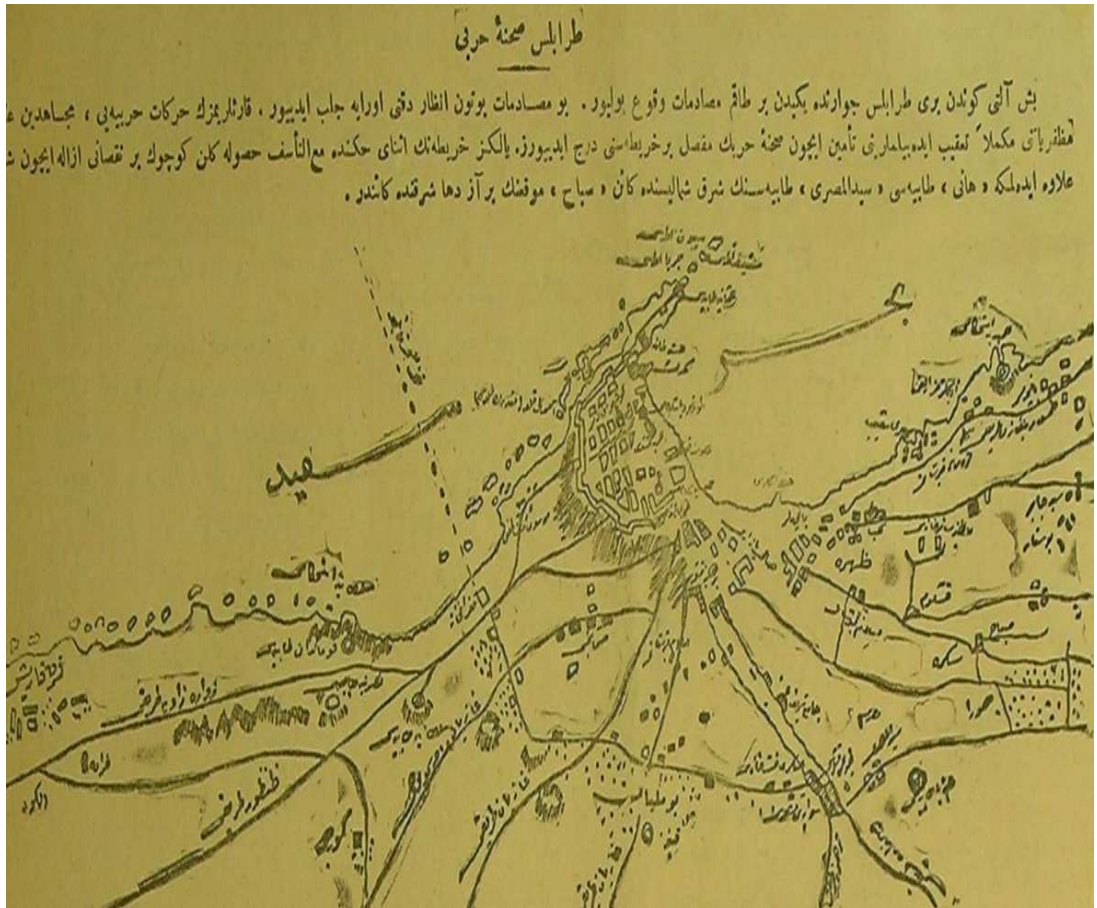
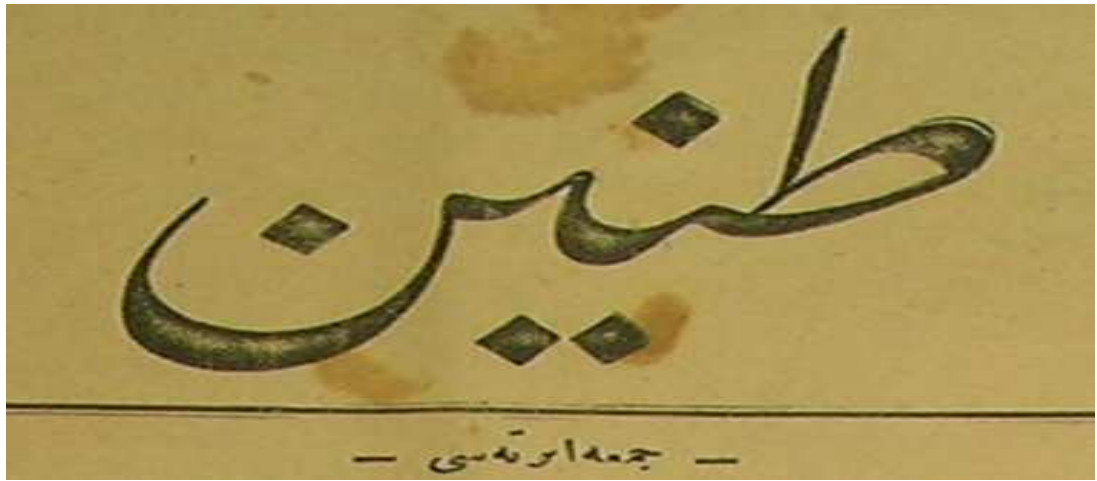

حربى ، صلحى
 حال حاضر سياستك شكل مرئىنى نظرلرده
 يواش يواش تعين ايتدى . حقوق دول
 قواعد موهمه سنه مغاير اوله رق اكثريا
 وقوعه كلديكى كى بوسفرده بز ايتاليانلرك
 معروض هيجومى اولدق ؛ مملكتنه ايتديكى
 فنالقدن دولايى نه كى بروسف تقبيح ايله
 توصيف ايده جكمزى بيله مديكمز سابق
 قابدينه نك اهمالنه قربان اوله رق مع التأسف
 طرابلس غرب استحكاماتنه ايتاليا باراق
 ديكدى . فى الواقع ، عزت نفسى مى وشان و .

Barbaros Gazetesi (1911)

Tanin Gazetesi (1911)

Tanin Gazetesi (1911)

2. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ BELGELERİ

1. Belge: 15 -10–1912 Tarihli İtalya-Osmanlı Uşi Uzlaşması Metni (Fransızca)

- Belgenin Fon Kodu Yoktur. No: 4/74

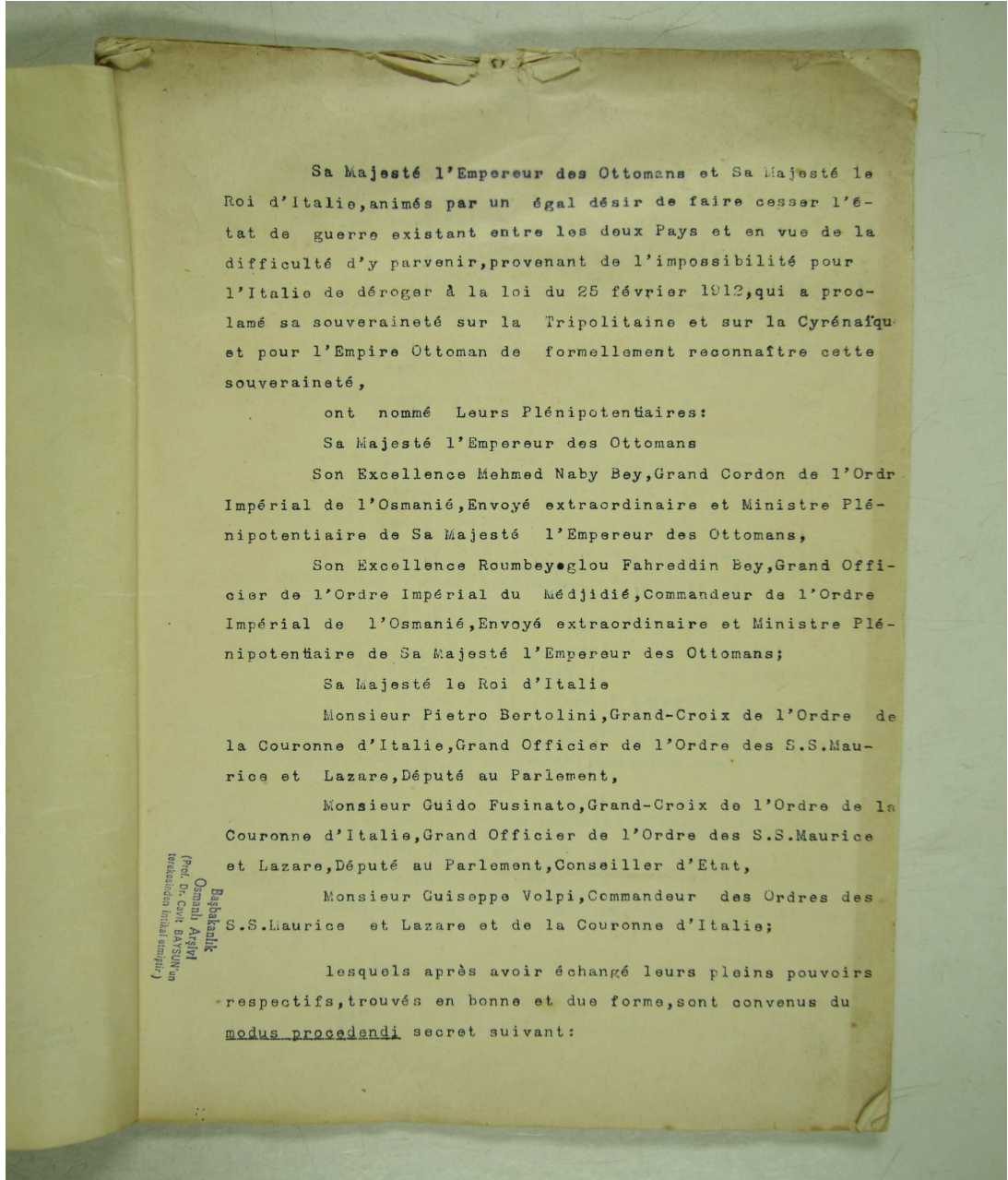
Belgenin Özeti

15. 10. 1912 İtalya-Osmanlı Uşi Uzlaşması- Ateşkese karar verilmesi- Her iki taraftan olağanüstü yetkilerin tayini- Hareket tarzının tespit edilmesi.

Uzlaşma akdinin önemli maddeleri: İtalya, Ege Adaları'ndan Osmanlı İmparatorluğu Trablusgarb ve Libya'dan askerlerini çekecek, buralarda genel af ilan edilecek, esirler iade edilecek. Trablusgarb, Bingazi İtalya'nın olmakla beraber Osmanlı Devleti temsilcisi bulunduracak. Padişah halife olarak tanınmaya devam edecek. Buralardaki kadıları Padişahın seçeceği kadı tayin edecek. Şeriat ahkâmı uygulanmaya devam edecek. Osmanlı vakıfları muhafaza edilecek. Ege Adaları'nda ise halka iyi muamele edilecek. Gerekli reformlar yapılacak. Memurlar mahalli halktan seçilecek. Savaştan önceki ikili ve ticari anlaşmalar aynen yürürlükte olacak. Trablusgarb'daki gelirlerden İtalya Osmanlı Devleti'ne muayyen bir ödeme yapacak. PTT anlaşması yapılacak.

Bu Belge, Prof. Cavid Baysu'nun Terekesinden Satın Alınan Evraktır

(Fon kodu: yok) No: 4/74

1.

Le Gouvernement Impérial s'engage à ce que dans un délai de trois jours au plus tard un Firman Impérial soit émané adressé aux populations de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque conforme au texte ci-joint.(annexe N°1)

II.

Le représentant du Sultan et les chefs religieux devront être préalablement agréés par le Gouvernement Royal

Les appointements du susdit représentant et des Naïbs seront fixés d'accord par les deux Gouvernements et payés sur les recettes locales; ceux du Cadi seront au contraire payés par le Gouvernement Impérial.

Le nombre des susdits chefs religieux ne pourra pas dépasser le nombre de ceux existant au moment de la déclaration de la guerre.

III.

Le Gouvernement Royal s'engage à ce que dans un délai de trois jours au plus tard à dater de la promulgation du Firman Impérial mentionné à l'article 1, un Decret Royal soit émané conforme au texte ci-joint.(annexe N°2).

IV.

Le Gouvernement Impérial s'engage à ce que dans un délai de trois jours au plus tard à dater de la promulgation du Firman Impérial mentionné à l'article 1, un Iradé Impérial soit émané conforme au texte ci-joint (annexe N°3).

V.

Immédiatement après la promulgation des trois actes unilatéraux susdits les Plénipotentiaires des deux Hautes Parties contractantes signeront un Traité public conforme au texte ci-joint.(annexe N°4).

Baskenk
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cahit SAKUR'un
tekeretinden imkân emrine)

VI -

Il reste naturellement entendu et consacré par le présent accord que le Gouvernement Impérial s'engage à ne pas envoyer et à ne pas permettre l'envoi de Turquais en Tripolitaine et Cyrénaïque d'armes, de munitions, de soldats et d'officiers.

VII.

Les dépenses supportées respectivement par les deux Gouvernements pour l'entretien des prisonniers de Guerre et des Stages seront considérées comme compensées.

V111.

Les deux Hautes Parties contractantes s'engagent à maintenir secret le présent Accord.

Toutefois les deux Gouvernements se réservent la faculté de rendre public cet Accord au moment de la présentation du Traité public(annexe N°4)aux Parlements respectifs.

Le présent Accord entrera en vigueur le jour même de sa signature.

IX.

Il est bien entendu que les Annexes mentionnés dans le présent Accord en forment partie intégrante.

En foi de quoi les Plénipotentiaires ont signé le présent Accord et y ont apposé leur cachets.

fait à Lausanne, en deux exemplaires, le 15 Octobre 191

Mehemmed Naby

Pietro Bertolini

Roumbeyoglu Fahrreddin

*Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cavit BAYSUN'un
terekkesinden tıpkal almıştır.)*

Guido Fusinato
Giuseppe Volpi.

Annexe 1

Aux habitants de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque

1/16

Mon Gouvernement, se trouvant d'une part dans l'impossibilité de vous donner les secours efficaces qui vous sont nécessaires pour défendre votre pays, soucieux d'autre part de votre bonheur présent et avenir; voulant éviter la continuation d'une guerre désastreuse pour vous et vos familles et dangereuse pour Notre Empire; afin de faire renaître dans votre pays la paix et la prospérité; Me prévalant de Mes droits souverains Je vous concède une pleine et entière autonomie. Votre pays sera régi par des nouvelles lois et des règlements spéciaux, à la préparation des quels vous apporterez la contribution de vos conseils qafin qu'ils correspondent à vos besoins et à vos coutumes.

Je nomme auprès de vous comme Mon représentant Mon fidèle serviteur Chemseddin Bey avec le titre de Naïb-ul-Sultan que Je charge de la protection des intérêts ottomans dans votre pays. Le mandat que Je lui confère, a une durée de cinq ans; passé ce délai, Je me réserve de renouveler son mandat ou bien de pourvoir à sa succession.

Notre intention étant que les dispositions de la loi sacrée du Chéri restent constamment en vigueur, Nous Nous réservons dans ce but la nomination du Cadi, qui à son tour nommera les Naïbs parmi les ulémas locaux, conformément aux prescriptions du Chéri. Les émoluments de ce cadi seront payés par Nous et ceux du Naïb-ul-Sultan aussi bien que ceux des autres fonctionnaires du Chéri seront prélevés sur les recettes locales.

Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cavit BAYSUN'un
terekkesinden intikal etmiştir.)

Annexe N°2

Sa Majesté le Roi d'Italie

Vu la loi du 25 février 1912 N°83, par laquelle la Tripolitaine et la Cyrénaïque ont été soumises à la souveraineté pleine et entière du Royaume d'Italie;

Dans le but de hâter la pacification des susdites Provinces;

Sur la proposition du Conseil des Ministres;

Nous avons décrété et décrétons:

Art. 1.- Pleine et entière amnistie est accordée aux habitants de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque, qui aient pris part aux hostilités ou qui se seraient compromis en leur occasion, sauf les crimes de droit commun. En conséquence aucun individu de quelque classe ou condition qu'il soit, ne pourra être poursuivi ou trouble dans sa personne ou ses biens ou dans l'exercice de ses droits en raison de ses actes politiques ou militaires ou bien des opinions qu'il aurait exprimées pendant les hostilités. Les personnes détenues et déportées de ce fait seront immédiatement remises en liberté.-

Art. 2.- Les habitants de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque continueront à jouir comme par le passé de la plus grande liberté dans la pratique du culte musulman. Le nom de Sa Majesté Impériale le Sultan, comme Kalife, continuera à être prononcé dans les prières publiques des Musulmans, et Son représentant est reconnu en la personne nommée par Elle; ses appointements seront prélevés sur les recettes locales.

Les droits des fondations pieuses (vakoufs) seront respectés comme par le passé et aucune entrave ne sera apportée aux relations des Musulmans avec le chef religieux appelé Gadi,

Bağbaklık
Osmanlı Arşivi
Genel ve özel bakanlar
Tercümanlık ve tashirât

./.

1/4
qui sera nommé par le Cheik-ul-Islamat et avec les Naïbs nommés par lui-même et dont les appointements seront prélevés sur les recettes locales.

Art.3.- Le susdit représentant est aussi reconnu à l'effet de la protection des intérêts de l'Empire Ottoman et des sujets ottomans, tels qu'ils subsistent dans les deux Provinces après la loi du 25 février 1912 N°83.

Art.4.- Une Commission, nommée par Décret Royal et dont formeront part aussi des notables indigènes, devra proposer les règlements civils et administratifs pour les deux Provinces, en s'inspirant aux principes de la liberté et au respect des usages et des coutumes locaux.

Annexe N°3

Il sera procédé à des réformes administratives et judiciaires afin d'assurer aux habitants des Iles de la mer Egée sujettes à la souveraineté ottomane, la distribution égale de la justice, la sécurité et le bien-être sans distinction de culte et de religion.

Les fonctionnaires et les juges seront nommés parmi les personnes notoires connaissant la langue locale et ayant la capacité voulue.

Pleine et entière amnistie est accordée aux susdits habitants qui aient pris part aux hostilités ou qui se seraient compromis en leur occasion, sauf les crimes de droit commun.

Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cavit BAYSUN'un
terekesinden intikal etmiştir.)

./.

En conséquence, aucun individu de quelque classe ou condition qu'il soit, ne pourra être poursuivi ou troublé dans sa personne ou ses biens ou dans l'exercice de ses droits en raison de ses actes politiques ou militaires ou bien des opinions qu'il aurait exprimées pendant les hostilités. Les personnes détenues et déportées de ce fait seront immédiatement remises en liberté.

Annexe N°4

Sa Majesté l'Empereur des Ottomans et Sa Majesté le Roi d'Italie, animés par un égal désir de faire cesser l'état de guerre existant entre les deux pays, ont nommé Leurs Plénipotentiaires:

(Voir le préambule du présent accord)

lesquels, après avoir échangé leurs pleins pouvoirs respectifs et les avoir trouvés en bonne et due forme, sont convenus des articles suivants:

Art. 1.- Les deux Gouvernements s'engagent à donner immédiatement après la signature du présent Traité, les dispositions nécessaires pour la cessation immédiate et simultanée contemporaine des hostilités. Des commissaires spéciaux seront envoyés sur les lieux pour assurer l'exécution des susdites dispositions.

Art. 2.- Les deux Gouvernements s'engagent à donner immédiatement après la signature du présent Traité l'ordre de rappel de leurs officiers, de leurs troupes, ainsi que de leurs fonctionnaires civils; respectivement le Gouvernement ottoman

Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cevdet BAYSUN'un
terekesinden intikal etmiştir.)

./.

de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque et le Gouvernement Italien des îles qu'il a occupées dans la mer Egée.

L'effective évacuation des îles susdites par les officiers, les troupes et les fonctionnaires civils italiens aura lieu immédiatement après que la Tripolitaine et la Cyrénaïque auront été évacuées par les officiers, les troupes et les fonctionnaires civils ottomans.

Art.3.- Les prisonniers de guerre et les otages seront échangés dans le plus bref délai possible.

Art.4.- Les deux Gouvernements s'engagent à accorder pleine et entière amnistie, le Gouvernement Impérial aux habitants des îles de la Mer Egée, sujettes à la souveraineté ottomane, le Gouvernement Royal aux habitants de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque, qui aient pris part aux hostilités ou qui se seraient compromis en leur occasion, sauf les crimes de droit commun. En conséquence aucun individu de quelque classe ou condition qu'il soit, ne pourra être poursuivi ou troublé dans sa personne ou ses biens ou dans l'exercice de ses droits en raison de ses actes politiques ou militaires ou bien des opinions qu'il aurait exprimées pendant les hostilités. Les personnes détenues et déportées de ce fait seront immédiatement remises en liberté.

Art. 5.- Tous les traités, conventions et engagements de tout genre, espèce et nature, conclus ou en vigueur entre les deux Hautes Parties contractantes antérieurement à la déclaration de la guerre, seront remis immédiatement en vigueur et les deux Gouvernements seront placés l'un vis-à-vis de l'autre, ainsi que les sujets respectifs, dans la situation identique dans laquelle ils se trouvaient avant les hostilités.

Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cavit BAYSUN'un
terekesinden intikal etmiştir.)

./.

11/11
 Art. 6.- L'Italie s'engage à conclure avec la Turquie, en même temps qu'elle renouvellera ses traités de commerce avec les autres Puissances, un traité de commerce sur la base du droit public européen, c'est-à-dire qu'elle consent à laisser à la Turquie toute son indépendance économique et le droit d'agir en matière commerciale et douanière à l'instar de toutes les Puissances européennes et sans être liée par les capitulations et d'autres actes à ce jour. Il est bien entendu que le dit traité de commerce ne sera mis en vigueur qu'en tant que seront mis en vigueur les traités de commerce conclus par la Sublime-Porte avec les autres Puissances sur la même base.

En outre, l'Italie consent à l'élévation de 11% à 15% des droits de douane ad valorem en Turquie, ainsi qu'à l'établissement de nouveaux monopoles ou au prélèvement de surtaxes de consommation sur les cinq articles suivants: pétrole, papier à cigarettes, allumettes, alcool, cartes à jouer. Tout cela à la condition qu'un même traitement soit appliqué simultanément et sans distinction aux importations des autres pays.

En tant qu'il s'agit de l'importation d'articles faisant l'objet d'un monopole, l'administration de ces monopoles est tenue de se fournir d'articles de provenance italienne suivant le pourcentage établi sur la base de l'importation annuelle de ces mêmes articles, pourvu que les prix à offrir pour la livraison des articles de monopole se conforment à la situation du marché au moment de l'achat tout en prenant en considération les qualités des marchandises à fournir et la moyenne des prix, qui ont été notés dans les trois années précédentes à celle de la déclaration de la guerre pour les dites qualités.

./.

110

Il est entendu que, si la Turquie, au lieu d'établir des nouveaux monopoles sur les cinq articles sus-mentionnés, se décidait à les frapper de surtaxes de consommation, ces surtaxes seraient imposées dans la même mesure aux produits similaires de la Turquie et de toute autre Nation.

Art. 7.-Le Gouvernement Italien s'engage à supprimer les bureaux de poste italiens fonctionnant dans l'Empire Ottoman ou même temps que les autres Etats ayant des bureaux de poste en Turquie supprimeront les leurs.

Art. 8.-La Sublime Porte, se proposant d'ouvrir, on con-férence européenne ou autrement avec les Grandes Puissances intéressées, des négociations en vue de faire cesser le régime capitulaire en Turquie, en le remplaçant par le régime du droit international, l'Italie en reconnaissant le bien fon-dé de ces intentions de la Sublime Porte, déclare dès mainte-nant vouloir lui prêter à cet effet son plein et sincère appui.

Art. 9.-Le Gouvernement Ottoman, voulant témoigner de sa satisfaction pour les bons et loyaux services que lui ont été rendus par les sujets italiens employés dans ses admi-nistrations et qu'il s'était vu forcé de congédier lors des hostilités, se déclare prêt à les rétablir dans la situation qu'ils avaient quittée.

Un traitement de disponibilité leur sera payé pour les mois passés hors d'emploi et cette interruption de ser-vice ne portera aucun préjudice à ceux parmi ces employés, qui auraient droit à une pension de retraite.

En outre, le Gouvernement ottoman s'engage à user de ses bons offices auprès des institutions avec lesquelles il

Rasbalkanik
Osmanlı Arsları
(Prof. Dr. CAVI DAVSONOG
teröresinden inihal emirler)

est en rapport (Dettes Publiques, Sociétés de Chemin de fer, Banques etc.) pour qu'il en soit agi de même envers les sujets italiens qui étaient à leur service et qui se trouvent dans des conditions analogues.

Art. 10.-Le Gouvernement Italien s'engage à verser annuellement à la caisse de la Dette Publique Ottomane pour compte du Gouvernement Impérial, une somme correspondante à la moyenne des sommes, qui dans chacune des trois années précédentes à celle de la déclaration de la Guerre, ont été affectées au service de la Dette Publique sur les recettes des deux Provinces. Le montant de la susdite annuité sera déterminé d'accord par deux Commissaires, nommés l'un par le Gouvernement Impérial l'autre par le Gouvernement Royal. En cas de désaccord, la décision sera remise à un collège arbitral composé par les susdits Commissaires et par un surarbitre nommé d'accord entre les deux Parties. Si l'accord ne s'établit pas à ce sujet, chaque Partie désignera une Puissance différente et le choix du surarbitre sera fait de concert par les Puissances ainsi désignées.

Le Gouvernement Royal ainsi que l'Administration de la Dette Publique Ottomane, par l'entremise du Gouvernement Impérial, auront la faculté de demander la substitution de l'annuité susdite par le paiement de la somme correspondante capitalisée au taux du 4%.

Pour ce qui se réfère au précédent alinéa, le Gouvernement Royal déclare de reconnaître dès à présent que l'annuité ne peut être inférieure à la somme de Lire italiennes deux millions et qu'il est disposé à verser à l'Administration de la Dette Publique la somme capitalisée correspondante, aussi-tôt, que demande en sera faite.

Art. 11.-Le présent Traité entrera en vigueur le

Bugbakuile
Osmanniy
(Prof. Dr. Cavit BAKIRIN
terekesinden ititkal emistir.)

11

jour même de sa signature.

En foi de quoi les plénipotentiaires ont signé le
présent Traité et y ont apposé leurs cachets.

Les soussignés Délégués plénipotentiaires déclarent
que les quatre annexes ci-dessus forment partie intégrante du
présent Accord préliminaire secret en conformité de l'article
IX du même Accord.--

Lausanne le 16 Octobre 1912

Kehtammed Naby
Reumbeyoglu Fahrreddin

Pietro Bertolini
Guido Fusinato
Giuseppe Volpi.

Bashkanlık
Osmanlı Devleti
(Prof. Dr. İsmail Hakkı Özalp tarafından
kaydedilmiş ve onaylanmıştır)

1/2

Sa Majesté l'Empereur des Ottomans et Sa Majesté le Roi d'Italie, animés par un égal désir de faire cesser l'état de guerre existant entre les deux pays, ont nommé Leurs Plénipotentiaires:

Sa Majesté l'Empereur des Ottomans

Son Excellence Mehmed Naby Bey, Grand-Cordon de l'Ordre Impérial de l'Osmanie, Envoyé extraordinaire et Ministre Plénipotentiaire de Sa Majesté l'Empereur des Ottomans.

Son Excellence Roubeyoglu Fahreddin Bey, Grand Officier de l'Ordre Impérial du Médjidié, commandeur de l'Ordre Impérial de l'Osmanie, Envoyé extraordinaire et Ministre plénipotentiaire de Sa Majesté l'Empereur des Ottomans;

Sa Majesté le Roi d'Italie

Monsieur Pietro Bertolini, Grand-Croix de l'Ordre de la Couronne d'Italie, Grand Officier de l'Ordre des S.S. Maurice et Lazare, député au Parlement,

Monsieur Guido Fusinato, Grand-Croix de l'Ordre de la Couronne d'Italie, Grand-Officier de l'Ordre des S.S. Maurice et Lazare, député au Parlement, Conseiller d'Etat,

Monsieur Giuseppe Volpi, commandeur des Ordres des S.S. Maurice et Lazare et de la Couronne d'Italie;

lesquels après avoir échangé leurs pleins pouvoirs respectifs et les avoir trouvés en bonne et due forme, sont convenus des articles suivants:

Art. 1.-Les deux Gouvernements s'engagent à prendre immédiatement après la signature du présent Traité, les dispositions nécessaires pour la cessation immédiate et simultanée des hostilités. Des Commissaires spéciaux seront envoyés sur les lieux pour assurer l'exécution des susdites dispositions.

Bagbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cevdet BAYSUN'un
gerekesinden intikal etmiştir.)

116

Art. 2.- Les deux Gouvernements s'engagent à donner, immédiatement après la signature du présent Traité, l'ordre de rappel de leurs officiers, de leurs troupes, ainsi que de leurs fonctionnaires civils, respectivement le Gouvernement Ottoman de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque et le Gouvernement Italien des îles qu'il a occupées dans la mer Egée.

L'effectif évacuation des îles susdites par les officiers, les troupes et les fonctionnaires civils italiens aura lieu immédiatement après que la Tripolitaine et la Cyrénaïque auront été évacuées par les officiers, les troupes et les fonctionnaires civils ottomans.

Art. 3.- Les prisonniers de guerre et les étages seront échangés dans le plus bref délai possible.

Art. 4.- Les deux Gouvernements s'engagent à accorder pleine et entière amnistie, le Gouvernement Royal aux habitants de la Tripolitaine et de la Cyrénaïque et le Gouvernement Impérial aux habitants des îles de la mer Egée sujettes à la souveraineté ottomane, lesquels aient pris part aux hostilités ou qui se seraient compromis en leur occasion, sauf les crimes de droit commun. En conséquence aucun individu de quelque classe ou condition qu'il soit ne pourra être poursuivi ou troublé dans sa personne ou ses biens ou dans l'exercice de ses droits en raison de ses actes politiques ou militaires ou bien des opinions qu'il aurait exprimées pendant les hostilités. Les personnes détenues et déportées de ce fait seront immédiatement remises en liberté.

Art. 5.- Tous les Traités, conventions et engagements de tout genre, espèce et nature, conclus ou en vigueur entre les deux Hautes Parties contractantes antérieurement à la déclaration de la guerre, seront remis immédiatement en vigueur et les deux Gouvernements seront placés l'un vis-à-

Bağbaklılık
Osmanlı Devleti
İçişleri Bakanlığı
Tercüme ve Tashih Şubesi

1/5

vis de l'autre, ainsi que les sujets respectifs, dans la situation identique dans laquelle ils se trouvaient avant les hostilités.

Art. 6. - L'Italie s'engage à conclure avec la Turquie en même temps qu'elle renouvellera ses traités de commerce avec les autres Puissances, un traité de commerce sur la base du droit public européen, c'est-à-dire qu'elle consent à laisser à la Turquie toute son indépendance économique et le droit d'agir en matière commerciale et douanière à l'instar de toutes les Puissances européennes et sans être liée par les capitulations et d'autres actes à ce jour. Il est bien entendu que le dit traité de commerce ne sera mis en vigueur qu'en tant que seront mis en vigueur les traités de commerce conclus par la Sublime Porte avec les autres Puissances sur la même base.

En outre l'Italie consent à l'élévation de 11% à 15% des droits de douane ad valorem en Turquie, ainsi qu'à l'établissement de nouveaux monopoles ou au prélèvement de surtaxes de consommation sur les cinq articles suivants: pétrole, papier à cigarettes, allumettes, alcool, cartes à jouer. Tout cela à la condition qu'un même traitement soit appliqué simultanément et sans distinction aux importations des autres pays.

En tant qu'il s'agit de l'importation d'articles faisant l'objet d'un monopole, l'administration de ces monopoles est tenue de se fournir d'articles de provenance italienne suivant le pourcentage établi sur la base de l'importation annuelle de ces mêmes articles, pourvu que les prix à offrir pour la livraison des articles de monopole se conforment à la situation du marché au moment de l'achat tout en prenant en considération les qualités des marchan-

1/4
dises à fournir et la moyenne des prix, qui ont été notés dans les trois années précédentes à celle de la déclaration de la Guerre pour les dites qualités.

Il est en outre entendu, que, si la Turquie, au lieu d'établir des nouveaux monopoles sur les cinq articles susmentionnés, se décidait à les frapper de surtaxes de consommation, ces surtaxes seraient imposées dans la même mesure aux produits similaires de la Turquie et de toute autre Nation.

Article 7.- Le Gouvernement Italien s'engage à supprimer les bureaux de poste italiens fonctionnant dans l'Empire Ottoman en même temps que les autres Etats ayant des bureaux de poste en Turquie supprimeront les leurs.

Article 8.- La Sublime Porte, se proposant d'ouvrir, en conférence européenne ou autrement avec les Grandes Puissances intéressées, des négociations en vue de faire cesser le régime capitulaire en Turquie, en le remplaçant par le régime du droit international, l'Italie en reconnaissant le bien fondé de ces intentions de la Sublime Porte, déclare dès maintenant vouloir lui prêter à cet effet son plein et sincère appui.

Article 9.- Le Gouvernement Ottoman voulant témoigner de sa satisfaction pour les bons et loyaux services qui lui ont été rendus par les sujets italiens employés dans ses administrations et qu'il s'était vu forcé de congédier lors des hostilités, se déclare prêt à les rétablir dans la situation qu'ils avaient quittée.

Un traitement de disponibilité leur sera payé pour les mois passés hors d'emploi et toute interruption de service ne portera aucun préjudice à ceux parmi ces employés qui auraient droit à une pension de retraite.

En outre le Gouvernement Ottoman s'engage à user de ses

Basbakanlık
Osmanlı Devleti Hazine-i
Maliye-i Umumiye
(Ticaret ve Sanayi Bakanlığı)

112
bons offices auprès des institutions avec lesquelles il est en rapport (Dette Publique, Sociétés de Chemins de fer) Banques etc) pour qu'il en soit agi de même envers les sujets italiens, qui étaient à leur service et qui se trouvent dans des conditions analogues .

Article 10.- Le Gouvernement Italien s'engage à verser annuellement à la caisse de la Dette Publique Ottomane pour compte du Gouvernement Impérial une somme correspondante à la moyenne des sommes qui dans chacune des trois années précédentes à celle de la déclaration de la Guerre, ont été affectées au service de la Dette Publique sur les recettes des deux Provinces . Le montant de la susdite annuité sera déterminé d'accord par deux commissaires nommés l'un par le Gouvernement Royal, l'autre par le Gouvernement Impérial . En cas de désaccord, la décision sera remise à un collège arbitral composé par les susdits Commissaires et par un surarbitre nommé d'accord entre les deux Parties . Si l'accord ne s'établit pas à ce sujet, chaque Partie désignera une Puissance différente et le choix du surarbitre sera fait de concert par les Puissances ainsi désignées .

Le Gouvernement Royal ainsi que l'Administration de la Dette Publique Ottomane, par l'entremise du Gouvernement Impérial, auront la faculté de demander la substitution de l'annuité susdite par le paiement de la somme correspondante capitalisée au taux du quatre pour cent .

Pour ce qui se réfère au précédent alinéa le Gouvernement Royal déclare de reconnaître dès à présent que l'annuité ne peut être inférieure à la somme de Li re italiennes deux millions et qu'il est disposé à verser à l'Administration de la Dette Publique la somme capitalisée correspondante, aussitôt que demande

en sera faite .

Article 11.- Le présent Traité entrera en vigueur le
jour même de sa signature .

En foi de quoi les Plénipotentiaires ont signé le
présent Traité et y ont apposé leurs cachets .

Fait à Lausanne en deux exemplaires, le 18 Octobre 1912.

Méhemmed Naby .

Rouhbeyouglou Fahreddin

Pietro Bertolini

Guido Fusinato

Giuseppe Volpi .

Başbakanlık
Osmanlı Arşivi
(Prof. Dr. Cavit BAYSUN'un
terekesinden intikal etmiştir.)

**1912 Yılında Tanin Gazetesinde Yayınlanmış “Muahede-i Sulhiye” adlı
Metnin Transkripsiyonu**

Osmanlı basını, Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki 18 Ekim 1912 tarihinde imzalanmış Uşi Antlaşması’nın maddelerini yayınlamıştır. *Tanin* gazetesinde 24 Ekim 1912 tarihinde yayınlanan söz konusu metin şöyledir:

“Zat-ı Hazret-i Padişahî ile haşmetli İtalya Kralı hazretleri memleketeyn arasında ber-devam olan hâl-i harbe nihayet vermek arzusuyla aynı surette mütehassıs olduklarından taraf-ı eşref-i hazret-i Padişahî’den birinci rütbeden nişan-ı Osmanî’yi haiz fevkalâde murahhas Nabi Efendi ile ikinci rütbeden Mecidî, üçüncü rütbeden Osmanî nişanlarını hâiz fevkalâde murahhas Fahrettin Bey ve haşmetli İtalya Kralı hazretleri cânibinden Kuron D’Itali ve Sen Morise Lazar nişanlarını haiz parlamentoda mebus Mösyö Gida Furinati, Sen Morise Lazar ve Kuron D’Itali nişanlarını haiz Mösyö Volpi murahhas tayin edilmiştir. Müşârunileyhin salâhiyet-i kâmilelerine müş‘ir vesâiki teâtî ettikten ve bunları usul-i muvâzaasına muvâfık bulduktan sonra mevâdd-ı âtîyi kararlaştırmışlardır:

1. Madde: Her iki hükûmet muâhede-i hâzıranın imza edilmesini müteâkib muhasamâtın derhal aynı zamanda nihayet bulması için tedâbîr-i lâzıme ittihâzını taahhüd ederler. Tedâbîr-i merkûmenin mevki‘-i icraya vaz‘ını temin için mahallerine hususî komiserler i‘zâm edecektir.

2. Madde: Her iki hükûmet muahede-i hâzıranın imza edilmesini müteakib zâbitlerine, askerlerine ve kezâlik memurîn-i mülkiyelerine avdet emrini Hükûmet-i Seniyye Trablusgarb ve Bingazi’dekilere, İtalya Hükûmeti’nde Adalar Denizi’nde işgal edilmiş Cezayir’dekilere vermeyi taahhüd ederler. Sâlifü’z-zıkr adaların İtalyan zâbitân ve asâkiri ile memurîn-i mülkiyesi tarafından tahliye-i fiiliyesi

Trablusgarb ve Bingazi kıtalarının Osmanlı zâbitân, asâkir ve memurîn-i mülkiyesi cânibinden tahliyesini müteakib vuku'a gelecektir.

3. Madde: Esna-i harbiye ile rehineler mümkün olduğu kadar çabuk bir zamanda mübadele edilecektir.

4. Madde: Her iki hükûmet tam ve mutlak bir afv-ı umumî bahsetmeyi taahhüd ederler. İtalya Hükûmeti Trablusgarb ve Bingazi ahalisini Hükûmet-i Seniyye'de taht-ı hâkimiyet-i Osmaniye'de bulunup da muhâsamâta iştirak eden ve muhâsamât sebebiyle celb-i töhmet eden Cezair-i Bahr-ı Sefid sekencesine cerâim-i adliye müstesna olmak üzere afv-ı umumî ilân edeceklerdir. Binâenaleyh hangi sınıf ve tabakadan olursa olsun, hiç kimse muhâsamât esnasında icra ettiği harekât-ı askeriye veya siyasiyeden yahud izhâr eylediği efkâr-ı siyasiyeden dolayı ne şahsı ve emvâli takib ve ta'zîb ve hukuku haleldar edilmeyecektir, Bu sebeplerle mevkuf veya menfî bulunan kimseler derhal serbest bırakılacaktır.

5. Madde: Tarafeyn-i âkideyn beyninde ilân-ı harbdan mukaddem akdedilmiş veya mer'ıyyü'l-icra bulunmuş olan bütün muahedât, mukavelât ve her nevi taahhüdât derhal muteber olmaya başlayacaktır. Gerek her iki hükûmet gerek tebaaları birbirlerine karşı muhâsamâttan evvel bulundukları aynı hal ve mevkiye vaz' edecektir.

6. Madde: Hükûmet-i Seniyye düvel-i saire ile ticaret muahedelerini tecdid ettiği zaman İtalya Hükûmeti Devlet-i Osmaniye ile Avrupa hukuk-ı umumiyesi üzerine müessir bir ticaret muahedesini akdetmeye yani Hükûmet-i Seniyye bütün istiklâl-i iktisadîsini ve ticaret ve gümrük işlerinde uhûd-ı atîka ile bağılı olmaksızın sair Avrupa devletleri gibi hareket etmek hakkını bırakmaya muvâfakat eder. Şurası malum olmak iktizâ eder ki, muahede-i mezkûre düvel-i saire ile aynı esas üzerinde Bâbîâli cânibinden mün'akid ticaret muahedeleri mevki'-i fiile konulduğu zaman mer'î olacaktır. Bundan başka İtalya Hükûmeti, Türkiye'de kıymet üzerinden alınan % 11 gümrük resminin 15'ine iblâğı yeni inhisarlar vaziyete yahud petrol, sigara kâğıdı, kibrit, alkol, oyun kâğıdı, istihlâk üzerine yeni zam itâsını aynı muamelenin memâlik-i saire ithalâtına da aynı zamanda bilâ-istisna tatbiki şartıyla muvâfakat

ederler. Bu inhisarlar idaresi taht-ı inhisara alınan mevâddın senevî mikdar-ı ithalâtı nisbetinde İtalyan mahsulâtı iştirâ etmek mecburiyetindedir. İnhisar mevâddının teslimi için teklif edilecek fiat hîn-i istirâde piyasanın haline tevâfuk edecek ve mevâdd-ı mezkûrenin cinsi ile ilân-ı harbten evvelki üç sene zarfında fiatın vasatîsi nazar-ı dikkate alınacaktır. Bundan başka şurası da mukarrerdir ki, Hükûmet-i Osmaniye sâlifü’z-zıkr 5 madde üzerinde yeni inhisarlar tesis edecek yerde bunların istihlâkın resmi vaz‘ etmekte karar verirse rüsûm Memâlik-i Osmaniye veya diğer milletler muamelât-ı müşâveresine de teşmil edecektir.

7. Madde: İtalya Hükûmeti, düvel-i saire Türkiye’deki postahânelerini kaldırdığı zaman Memâlik-i Osmaniye’de bulunan posta idarelerini lağv etmeyi taahhüd eder.

8. Madde: Bâbîâli Türkiye’de cârî olan uhûd-ı atîka usulüne nihayet verilerek hukuk-ı beynelmilel esasâtını ikâme etmek üzere alâkadar olan düvel-i muazzama ile konferans ve saire suretlerle müzakerâta girişmek niyetinde bulunduğundan İtalya Hükûmeti Bâbîâli’nin a‘mâlindeki isabeti teslim ederek bu bâbda kendisine müzâheretnâme ve samimiyesini ibrâz edeceğini şimdiden beyan eyler.

9. Madde: Hükûmet-i Osmaniye devâir-i resmiyesinden müstahdem olup da muhâsamât esnasında çıkarmaya mecbur olduğu İtalyan tebaasının ifa ettikleri hidemât-ı hasenelerine karşı memnuniyetini izhâr etmeye müheyyâ olduğunu beyan eder. Memuriyet maaşına tevdi edilecek ve bu inkılâbı hizmeti bir tekaüt maaşına hakkı olan memuriyete zarar vermeyecektir. Bundan başka Hükûmet-i Osmaniye münesebâtında bulunduğu müessesât Düyûn-ı Umumiye şimendifer şirketleri bankalar nezdinde vaktinde istihdam edilmek ve aynı şerâit dahilinde bulunan İtalya tebaalarına karşı aynı surette muamele edilmesi için tavassut ve şefaatte bulunmayı taahhüd ederler.

10. Madde: İtalya Hükûmeti ilân-ı harbten evvelki üç sene zarfında iki vilâyet hâsılatı üzerinde Düyûn-ı Umumiye’ye tahsis edilen mebâliğin vasatîsine muadil bir meblağı Devlet-i Aliyye-i Osmaniye hesabına Düyûn-ı Umumiye Veznesi’ne her sene te’diye etmeyi taahhüd eyler. Bu mikdar ise evini yekûnu biri Hükûmet-i

Osmaniye, diğeri İtalya Devleti tayin edilecek iki komiser tarafından müttifikan tayin edilecektir. İhtilâf vukuunda karar itâsı her iki taraftan riayet edilen bir heyet-i hakimeye tevdi edecektir. Hakem ale'l-hakem tayininde ittifak husule gelemediği takdirde tarafeynden her biri muhtelif bir devlet gösterecek ve intihab bu devletlerle müşterek vukua gelecektir. İtalya Hükûmet-i Osmaniye İdaresi sâlifü'z-zikr mikdar yine nev'inin yerine % 4 faizle re'sü'l-mâla kalb edilmiş bir meblağı te'diyesini talep etmek hakkına mâlik olacaktır. İtalya Hükûmeti fırka-i sâbika mûcebince tesviye edilecek mikdar-ı senevînin 2 milyon franktan aşağı olmayacağını ve kendisinden talep vuku bulur bulmaz re'sü'l-mâla kalb edilmiş meblağı tesviye edileceğini şimdiden kabul eder.

11. Madde: Muahede-i hâzıra imza edildiği günden itibaren mer'î yıl icra olacaktır. Murahhaslar mevâdd-ı sâlife üzerine bi'l-ittihâd muahede-i saireyi imza ve takdim etmişlerdir.

Lozan, 18 Teşrîn-i Evvel 1912

Pietro	Cozepe	Gida	Mehmet	Rumbeyoğlu
Bertolini	Volpi	Fuzinati	Nabi	Fahreddin ¹

¹ Tanin, "Muahede-i Sulhiyenin Metni", 24 Ekim 1912.

HARİTALAR

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

HRT.0114

Fas, Cezayir, Tunus, Trablusgarb, Bingazi ve Büyük Sahra'yı Gösteren Kuzey Afrika Haritası
(BOA, HRT. h, 114)

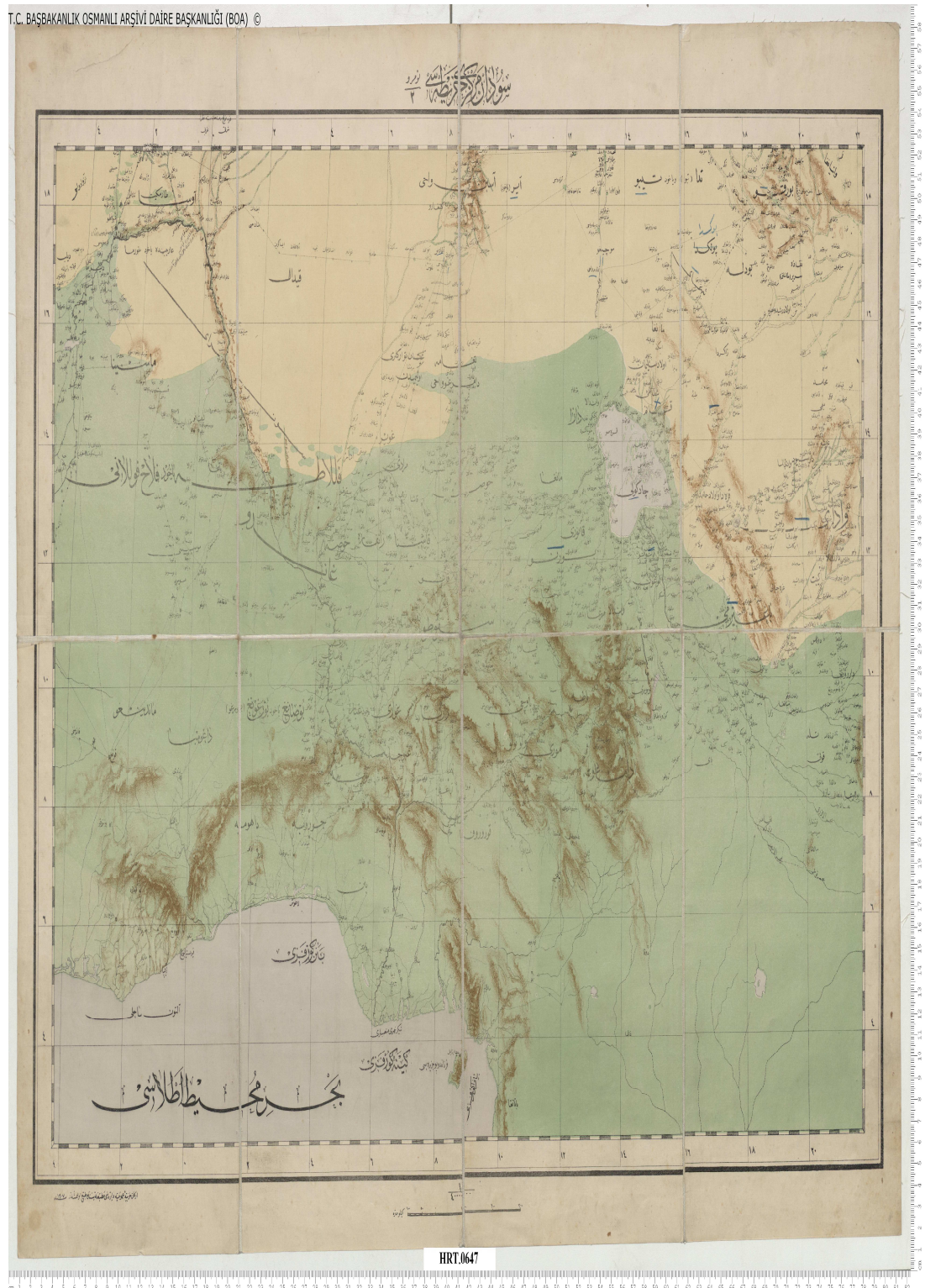
Trablusgarb Haritası

(BOA, A. MKT. HR (20), 1/7, Tarih: 1327)

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

Yerleşim Bölgeleri, Nehirleri, Yükselteleri ve Gölleri Gösteren Trablusgarb Haritası
(BOA, HRT. h, 662)

**Osmanlı Devleti Afrikası, Trablusgarb ve Bingazi ile Sahra-yı Kebîre'nin
Kısmî ve Sudan Merkezi Haritası
(BOA, HRT. h, 647)**

T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI (BOA) ©

HRT.0652

Trablusgarb Vilâyeti'nden Cezayir ve Sudan'a Giden Ticaret Yollarını ve Bazı Mevkileri Gösterir Harita
(BOA, HRT. h, 652)

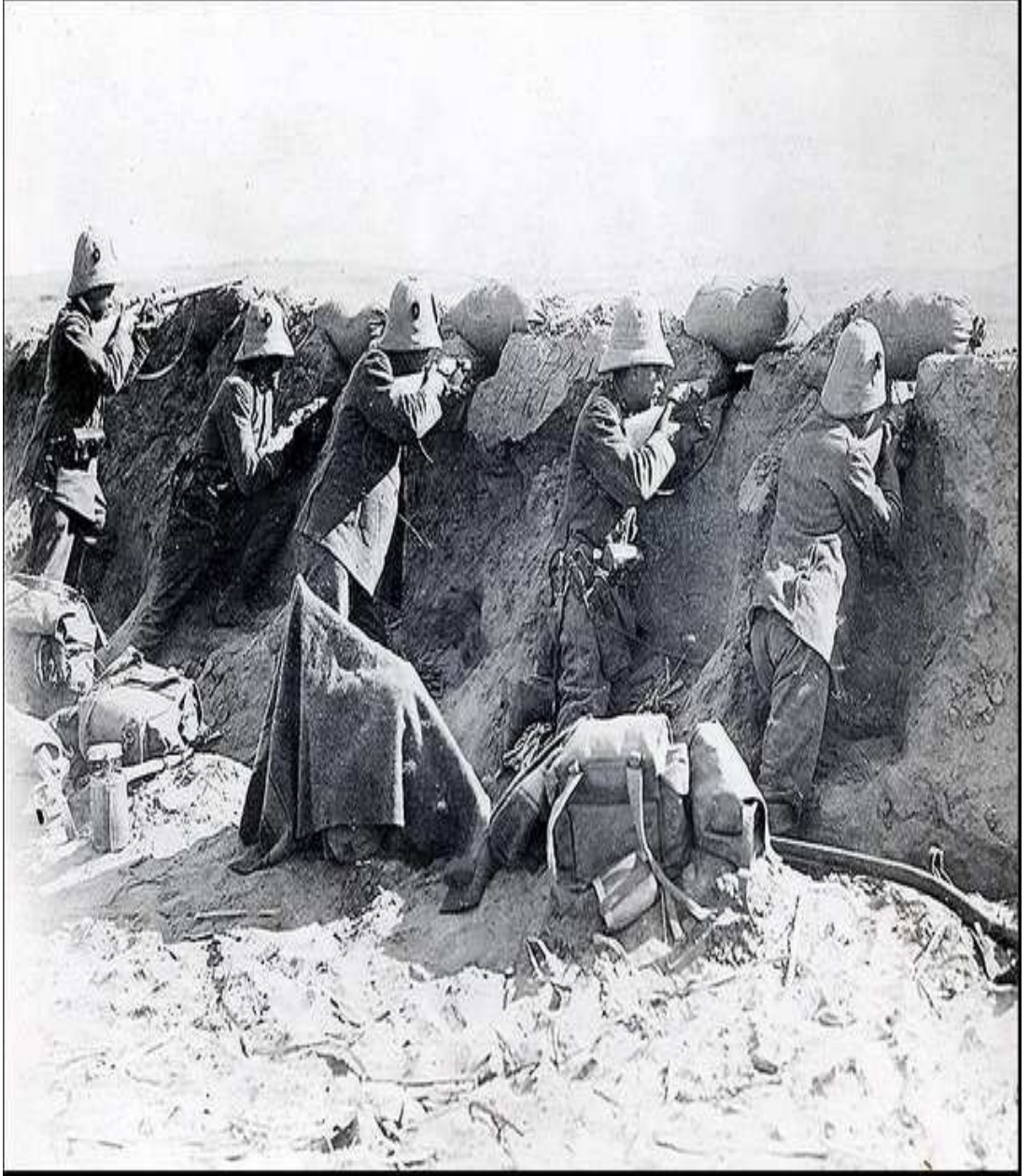
1911-1912 Yılları Arasında Osmanlı Devleti ile İtalya Krallığı Arasında Geçen Trablusgarb Savaşı

RESİMLER

Mustafa Kemal ve Silah Arkadaşları, Derne'deki Kızılay Çadırı Önünde (1912)

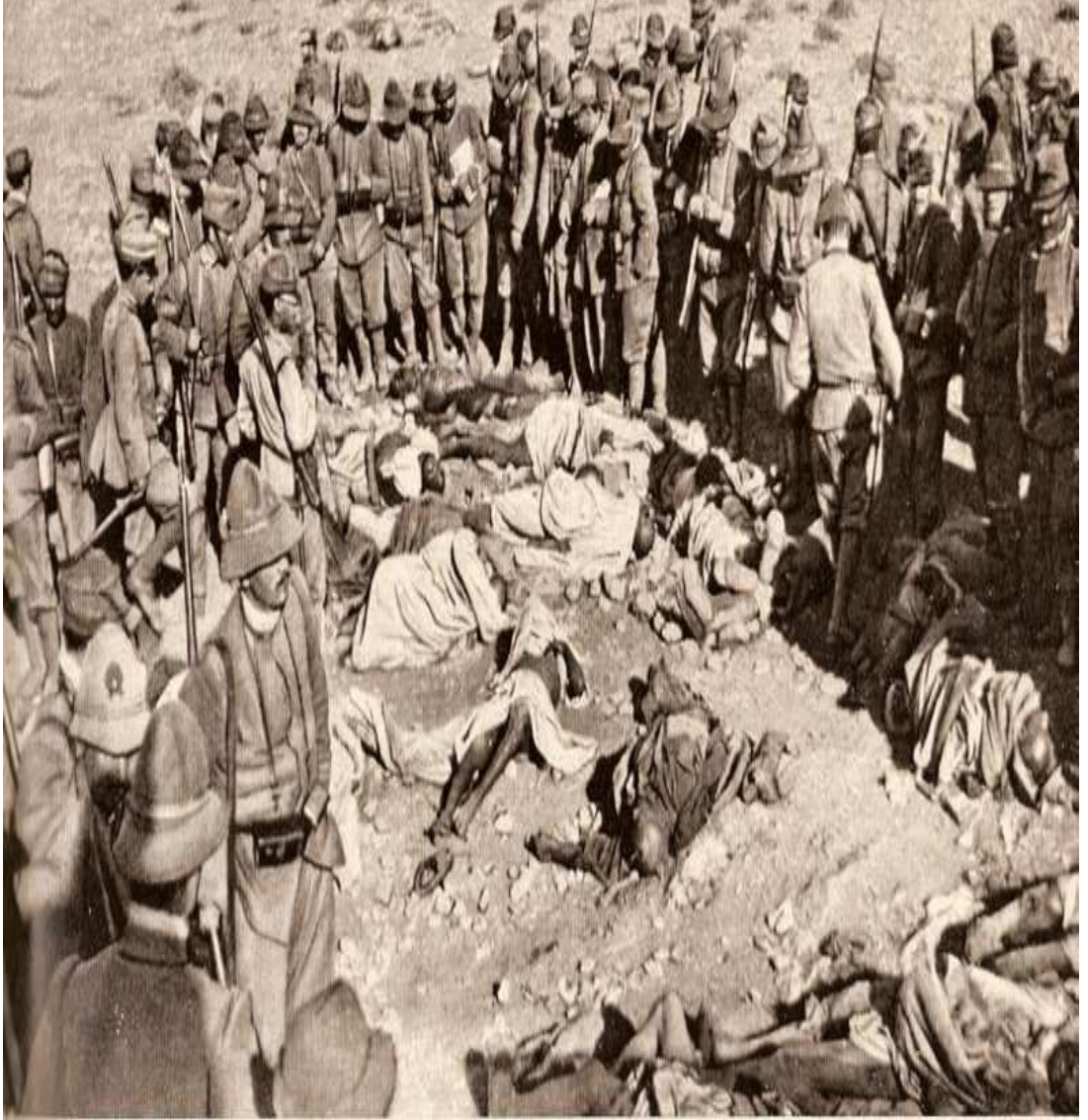
Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, Bedevî Mücahitler Önünde Emirlerini Yazdırırken (1912)

İtalyan Askerleri Mevzilerinde Beklerken

İtalya'nın İşgalinden Sonra İdam Edilen Libyalı Vatanseverler

İtalyan Soykırımı ve Katliamı

Trablus'u Bombalayan İtalyan Zeplinleri

BİBLİYOGRAFYA

1. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (BOA)

A. MKT. HR (20), 1/7

A. MKT. MHM, 738/23; 738/27; 745/1; 745/31; 745/32; 745/36; 745/39

DH. İD, 94-1/10

DH. MKT, 1004/43; 2418/50

HR. SYS, 2391/10

HR. TO, 386/33

HRT. h, 114, 647; 652; 662

HSD. CB, 4/78

İ. DH, 857/20; 1465/1326 Ra.-15; 1466/1326 R.-39, 116/16, 654/490, 655/106, 655/164.

İ. HUS, 94/1319 Za.-022; 116/1322 S.-039, 75/14, 37/19, 39/11

İ. MBH, 7/1329

İ. MTZ (04), 175/12; (05), 33/1917.

MV, 158/28; 160/10; 160/21

Y. A. HUS, 116/39; 167/92; 196/27, 197/1; 208/86; 215/63; 216/44; 237/108; 238/108; 299/62; 310/93; 319/18; 321/1; 424/74; 424/92; 427/11, 518/61

Y. EE, 43/83; 51/49; 127/39

Y. MTV, 311/22

Y. PRK. DH, 1/37

Y. PRK. EŞA, 45/89

Y. PRK. MK, 4/62

Y. PRK. PT, 6/116; 20/29

Y. PRK. TKM, 10/28, 11/35; 20/22; 20/24; 20/29; 41/53

2. RESMÎ YAYINLAR

Meclis-i Ayan Zabıt Ceridesi (1911-1912)

Meclis-i Mebusan Zabıt Ceridesi (1911-1912)

Takvim-i Vekâyi (1911-1912)

3. GAZETELER

Action (1911)

Ahvâl-i Hazıra (1911-1912)

Alemdar (1911-1912)

Almirsad (1911-1912)

Anadolu (1911-1912)

Babalık (1911-1912)

Barbaros (1911)

Beyrut (1911-1912)

El-Asru'l-Cedid (1910)

Le Figaro (1911)

Frankfurter Çaytonaz (1911)

İktihâm (1912)

Neue Freie Presse (1911)

Sabah (1911-1912)

Şehbal (1911-1912)

Tanin (1911-1912)

Tercüman-ı Hakikat (1881, 1911, 1912)

The Times (1911)

Le Matin (1911)

Trablusgarb (1911-1912)

Vakit (1881)

Yeni Gazete (1911-1912)

Yeni İkdam (1911-1912)

4. HATIRATLAR

BİREN, Mehmed Tevfik (1993), **“Bir Devlet Adamının” Mehmed Tevfik Bey'in (Biren) II. Abdülhamid, Meşrutiyet ve Mütareke Devri Hatıraları**, Arma Yayınları, İstanbul.

ÇAĞALI, Gül (1991), **Kamil Paşa'nın Anıları: Belgelerle Mısır, Ermeni, Kürt ve Doğu Rumeli Meseleleri**, Arba Yayınları, İstanbul.

İLETİŞİM, Halil Erdoğan (1991), **Enver Paşa, Enver Paşa'nın Hatıraları(1881–1908)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KUTLU, Şemsettin (1977), **Sadrazam Sait Paşa, Sait Paşa'nın Hatıratı**, Hür Yayın ve Ticaret AŞ, İstanbul.

Naciye Sultan (Tarihsiz), **Acı Zamanlar: Enver Paşa'nın Eşi Naciye Sultan'ın Hatıraları**, Burak Yayınları, İstanbul.

NAZİF, Süleyman (2007), **Bir Abdülhamid Müdafaaanamesi Hatırat-ı Sultan Abdülhamid-i Sani**, Lotus Yayınları, Ankara.

OSMANOĞLU, Ayşe(1984), **Babam Sultan Abdülhamid : Hatıralarım**, Selçuk Yayınları, İstanbul.

SELAHATTİN, Mehmet (2006), **Bildiklerim: İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Maksad-ı Teessüs ve Suret-i Teşekkülü ve Devlet-i Aliyeye-i Osmaniye'nin Sebeb-i Felaket ve İnkısamı: Muhalif Hatıraları**, Vadi Yayınları, Ankara.

SULTAN II.Abdülhamid (1984), **Siyasî Hatıralarım**, Dergah Yayınları, İstanbul.

Şerif Paşa (1990), **Bir Muhalifin Hatıraları: İttihat ve Teraki'ye Muhalefet**, Nehir Yayınları, İstanbul.

Tahsin Paşa (1931), **Abdülhamit ve Yıldız Hatıraları**, Muallim Ahmed Halit Kütüphanesi, İstanbul.

Zeki Paşa (1919), **1912 Balkan Harbine Ait Hatıratım**, Matbaa-i Askeriye, Dersaadet.

5. KİTAPLAR

ABULAFİA, David (2005), **Tarihte Akdeniz**, Çev. Nurettin Elhüseyni, Oğlak Yayıncılık, İstanbul.

AK, Mahmut (2006), **Osmanlı'nın Gezinleri**, 3F Yayınevi, İstanbul.

AKARLI, Engin Deniz (1976), **The Problems Of External Pressures, Power Struggles And Budgetary Deficits In Ottoman Politics Under Abdulhamid II (1876-1909): Origin And Solutions**, Princeton University.

AKIN, İlhan F. (1983), **Siyasi Tarih 1870-1914**, İstanbul.

AKIN, Kenan (2003), **Cezayir'de Fransız Vahşeti ve Ötesi**, Derin Yayınları, İstanbul.

ALBERTINI, Luigi (1965), **The Origins Of The War Of 1914**, Oxford University Presse.

ALKAN, Necmettin (2006), **Avrupa Karikatürlerinde II. Abdülhamid ve Osmanlı İmajı**, Selis Kitaplar, İstanbul.

AMMERİ, Ahmed (1988), **Tüvat fî Meşruî't-Te vessui'l-Fransi bi'l-Magrib min Havali 1850 ilâ 1902**, Külliyyetü'l-Adab ve'l-Ulûmü'l-İnsaniyye, Dârü'l-Beyza.

ARMAOĞLU, Fahir H. (2003), **Siyasî Tarih 1789-1960**, Ankara.

ARSLAN, Emir Şekib (2005), **İttihatçı Bir Arap Aydınımın Anıları**, Çev. Halit Özkan, Klasik Yayınları, İstanbul.

ASELİ, Bessam (1986), **el-Cezair ve'l-Hamaletü's-Salibiyye**, Dârü'n-Nefâis, Beyrut.

ATEŞ, Toktamış (1982), **Siyasi Tarih**, c. I, İstanbul.

AVANZÂDE, Mehmed Süleyman (1327), **Trablusgarb ve Devlet-i Aliyye-İtalya Vekâyi-i Harbiyyesi**, İstanbul.

AYDOĞAN, Erdal (2005), **İttihat ve Terakki'nin Doğu Politikası (1908-1918)**, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

BALLI, Feriştat (2004), **İnebahtı Deniz Seferi'nin Akdeniz Dünyasındaki Önemi**, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

BARCLAY, Thommas (1912), **The Turco-Italyano War And Its Problems**, London.

BARDIN, Pierre (1979), **Algeriens et Tunisiens dans l'Empire Ottoman de 1848 à 1914**, Centre National de la Recherch Scientifique, Paris.

BAYRAM, H. (2004), **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.

BAYUR, Yusuf Hikmet (1940), **Türk İnkılâbı Tarihi**, c. I-III, Ankara.

BELEN, Fahri (1967), **Birinci Cihan Harbinde Türk Harbi**, Ankara.

BENNETT, Ernest Nathaniel (1912), **With The Turks In Tripoli: Being Some Experiences In The Turco-Italian War Of 1911**, London.

BERGNA, Costanzo (1985), **Trablus min 1510 ilâ 1850**, Trc. Halife Muhammed Tüleysi, Dârü'l-Cemahiriyye, Mısırata, Libya.

BERKTAY, Halil (2004), **Rönesans İtalyası ve Osmanlılar -Tarihin Örtüşme ve Ayrışmaları-**, Sabancı Üniversitesi Sakıp Sabancı Müzesi, İstanbul.

BESBELLİ S. - MUSTAFA Ü. (1980), **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Osmanlı Devri: 1911-1912: Osmanlı-İtalyan Harbi: Deniz Harekâtı**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.

BOSTAN, İdris (2003), **Trablusgarb ve Balkan Harplerinde İşgal Edilen Ege Adaları ve İşgal Telgrafları**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara.

BOSTAN, İdris (2003), **Ege Adaları'nın İdari, Mali ve Sosyal Yapısı**, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara.

BOSWORTH, Richard J. B. (1979), **Italy The Least Of The Great Power: Italian Foreign Policy Before The First World War**, Cambridge University Press, Cambridge.

BRAUDEL, Fernand (1989), **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, Trc. Mehmet Ali Kılıçbay, Eren Yayıncılık, İstanbul.

CAHİT, Hüseyin (2002), **İttihatçı Liderlerin Gizli Mektupları: Bir Devri Aydınlatan Tarihi Mektuplar**, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul.

CARRETTO, Giacomo E. (1992), **Akdeniz’de Türkler**, Trc. Gülbende Kuray - Durdu Kundakçı, TTK, Ankara.

CHILDS Timothy W. (1990), **Italo-Turkish Diplomacy And The War Over Libya 1911-1912**, Leiden.

CİPOLLA, Carlo M. (1998), **Silahlar ve Avrupa Sömürgeciliği**, Çev. Aşkın Temiz, Yöneliş Yayınları, İstanbul.

COLES, Paul (1975), **Avrupa’da Osmanlı Tesirleri**, Trc. Vecdi Bürün, Ötüken Neşriyat, İstanbul.

ÇAKIR, Hamza (2002), **Osmanlıda Basın İktidar İlişkileri: (Azınlık Basını, Türkçe Basın ve Dış Basın)**, Siyasal Kitabevi, Ankara.

ÇAYCI, Abdurrahman (1992), **La Question Tunisienne et La Politique Ottomane**, Ankara.

ÇAYCI, Abdurrahman (1995), **Büyük Sahra’da Türk-Fransız Rekabeti (1858-1911)**, TTK, Ankara.

ÇELEBİ, Evliya (1982), **Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Akdeniz Adaları ve Girit Fethi 1093/1682**, Ankara.

ÇELEBİ, Mevlüt (1999), **Milli Mücadele Döneminde Türk-İtalyan İlişkileri**, Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırmalar Merkezi, Ankara.

ÇEŞMECİOĞLU, Senem (2003), **Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Türkiye**, İstanbul.

ÇEVİK, Mehmet (2003), **Sömürgecilik Hareketlerinde Fransa ve Anadolu'da Fransız-Ermeni İşbirliği**, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi. İstanbul.

ÇEVİKEL, Nuri (2006), **Kıbrıs: Akdeniz'de Bir Osmanlı Adası (1570-1878)**, İstanbul.

DANIŞMEND, İsmail Hami (1955), **İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi**, c. IV, İstanbul.

DE FABO - Atena M. (1981), **Aegean Island Question And Greece: A Diplomatic History 1911-1914**, Washington D.C.

DEBIDOUR, N. (1912), **Vers La Grande Guerre**, Paris.

DECCANİ, Ahmed Sıdkı (1973), **Vesâiku Tarihi Libya el-Hadis: el-Vesâiku'l-Osmaniyye 1881-1911**, Trc. Abdüsselam Edhem, Câmiatu Bingazi, Bingazi.

DEMİROĞLU, Faiz (1955), **Abdülhamid'e Verilen Jurnaller: 50 Yıl Gizli Kalmış Vesikalar**, Tarih Kütüphanesi, İstanbul.

DONALD, Quataert (1987), **Osmanlı Devleti'nde Avrupa İktisadi Yayılımı ve Direniş (1881-1908)**, Trc. Sabri Tekay, Yurt Yayınevi, Ankara.

EL-EŞHEB, Tayyib (1952), **Mehdi es-Senûsî**, Trablus.

EMİR, Ali Haydar (1339), **1327-1328 Türk-İtalyan Harbi Tarih-i Bahrîsi**, İstanbul.

ENGİN, Vahdettin (2007), **II. Abdülhamid ve Dış Politika**, İstanbul.

ERİM, Nihat (1953), **Devletlerarası Hukuk ve Siyasî Tarih Metinleri: Osmanlı İmparatorluğu Andlaşmaları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Ankara.

ERTUNA, Hamdi (1984), **1911/1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal**, Ankara.

ESKYO, William S. (1988), **Avrubba ve'l-Gazvu'l-İtali li-Libya: 1911-1912**, Çev. Milâd Makrahi, Merkezi Cihadi'l-Libiyin, Trablus.

ESMER, A. Şükrü (1944), **Siyasi Tarih**, Siyasal Bilgiler Okulu, İstanbul.

FAY, Sidney Bradshaw (1950), **The Origins Of The World War**, c. I, New York.

FEROZ AHMAD (1972), **İttihat ve Terakki: 1908-1914**, Trc. Nuran Ülken, Sander Yayınları, İstanbul.

FİLÂLÎ, Abdülkerim (2006), **et-Tarihu's-Siyasî li'l-Mağribi'l-Arabî el-Kebîr**, Kahire.

GOVESSİS, Georgios (2002), **1878'de Şark Meselesi ve Osmanlı Rum Basını**, Yaprak Yayınları, İstanbul.

GÖZENÇ, Selami (1985), **Avrupa Ülkeler Coğrafyası: Akdeniz Avrupası ve Balkan Ülkeleri**, İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü, İstanbul.

GRAMMON, Jean-Louis Bacquet (1986), **L'Empire Ottoman La Republique De Turquie et La France**, Association Pour le Developpement des Etudes Turques, Paris.

GRAVES, Philip P. (1999), **İngilizler ve Türkler: Osmanlı'dan Günümüze Türk-İngiliz İlişkileri (1790-1939)**, Çev. Yılmaz Tezkan, Ankara.

GRAVES, Sir Robert (1975), **Storm Centres Of The Near East**, AMS Press, New York.

GURU, Francisco (Tarihsiz), **Libya: Esnaü'l-Ahdi'l-Osmanî es-Sânî**, Trc. Halife Muhammed Tillisi, Libya.

HANİOĞLU, M. Şükrü (1985), **Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük: (1889-1902)**, İletişim Yayınları, İstanbul.

HARTMANN, Anja V. (2006), **Tarih Boyunca Avrupa'da Savaş ve Barış**, Çev. Onur Atalay, Etkileşim Yayınları, İstanbul.

HATİPOĞLU, Halil N. (2005), **Orta Çağda Akdeniz'de Deniz Güçlerinin İncelenmesi: Anadolu'da İlk Türk Denizciliği (Umur Bey'in Epir Harekâtı)**, Deniz Kuvvetleri Komutanlığı, Ankara.

HAYDUSÎ, Gazi (1997), **el-Cezair: et-Tahrirü'n-Nakıs**, Trc. Halil Ahmed Halil, Dârü't-Talia, Beyrut.

HELMREICH, Ernst Christian (1938), **The Diplomacy Of The Balkan War 1912-1913**, Cambridge Mass.

HİLALÎ, Muhammed Mustafa (2004), **es-Sultan Abdülhamid es-Sânî Beyne'l-İnsaf ve'l-Cuhud**, Dârü'l-Fikr, Dımaşk.

HİLMÎ, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed (1914), **Senûsiler ve Onüçüncü Asrın En Büyük Mütefekkir-i İslâmiyyesi Seyyid Muhammed es-Senûsî : Abdülhamid ve**

Seyyid Muhammed el-Mehdi ve Asr-ı Hamidiyye ve Âlem-i İslâm ve Senûsîler, İkdâm Matbaası, İstanbul.

HİLMİ, Şehbenderzâde Filibeli Ahmed (1992), **Senûsîler ve Sultan Abdülhamid**, Haz. İsmail Cömert, Ses Yayınları, İstanbul.

HUREWTIZ, J. C.(1958), **Diplomacy In The Near And Middle East**, Princeton, N. J., Van Nostrad Co. Inc.

HÜNOĞLU, Burhanettin(1978), **Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi: Fas Seferi (1551-1578)**, Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.

IMBERT, Paul(1911), **Avrupa Siyasetinin En Gizli Safahatı: Osmanlı İmparatorluğu'nun Teceddüdü**, Trc. Hasan Ferhat, Sırat-ı Müstakim Matbaası, İstanbul.

İĞDEMİR, Uluğ (1988), **Atatürk'ün Yaşamı**, c. I, TTK, Ankara.

İLERİ, Suphi Nuri(1940), **Siyasi Tarih**, Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi, İstanbul.

İLTER, Aziz Samih (1937), **Şimali Afrika'da Türkler**, Vakit Gazete Matbaa ve Kütüphanesi, İstanbul.

JULIEN, Charles (1978), **Le Maroc Face Aux Imperialismes: 1415-1956**, Editions J. A., Paris.

JULIEN, Charles (1980), **Histoire de L'Afrique du Nord: Tunisie-Algerie-Maroc**, Librairie Payot, Paris.

KARABEKİR, Kâzım (1993), **İttihat ve Terakki Cemiyeti 1896-1909**, Emre Yayınları, İstanbul.

KARAL, Enver Ziya (1996), **Osmanlı Tarihi**, c. VII-VIII, XI, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

KARASAPAN, Celal Tefik (1960), **Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan**, Resimli Posta Matbaası, Ankara.

KAYA, Gökhan (1999), **İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Basın Yayın Faaliyetleri (1876-1908)**, Ankara Üniversitesi, Ankara.

KELEKYAN, Diran (1918), **On Dokuzuncu Asırda İctimaî ve Siyasî Avrupa**, Mihran Matbaası, Darsaâdet.

KIDWAI, Müşir Hüseyin (2004), “Önsöz”, **Osmanlı'nın Son Dostları** (Haz: Ahmet Zeki İzgöer), Nehir Yayınları, İstanbul.

KIRMIZI, Abdülhamit (2007), **Abdülhamid'in Valileri: Osmanlı Vilâyet İdaresi 1895-1908**, Klasik Yayınları, İstanbul.

KIZILTOPRAK, Süleyman (2001), **Mısır'ın İngiltere Tarafından İşgali ve Osmanlı Devleti'nin Diplomasi Mücadelesi: 1882-1887**, Marmara Üniversitesi Ortadoğu Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul.

KOCABAŞ, Süleyman (2003), **İngiliz Tuzağı Osmanlı'nın Yaşatılması ve Yıkılmasında İngiltere'nin Rolü 1783-1923**, Vatan Yayınları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (1979), **Trablusgarp Savaşı ve Türk Subayları 1911-1912**, Basın Yayın Genel Müdürlüğü, Ankara.

KOLOĞLU, Orhan (1992), **Osmanlıdan Günümüze Türkiye'de Basın**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (1998), **Avrupa Kışkacında Abdülhamid**, İletişim Yayınları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (1999), **Osmanlı-İtalya Libya Savaşında İttihatçılar, Masonlar ve Sosyalist Enternasyonal**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

KOLOĞLU, Orhan (2003), **Osmanlı Meclislerinde Libya ve Libyalılar**, Boyut Kitapları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (2006), **Osmanlı'dan 21. yüzyıla Basın Tarihi**, Pozitif Yayınları, İstanbul.

KOLOĞLU, Orhan (1981), **Muştala Kemal'in Yanında İki Libyalı Lideri Ahmed Şerif ve Süleyman Barûni**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

KOLOĞLU, Orhan (2007), **500 Years in Turkish-Libyan Relations**, Center for Strategic Research (SAM), Ankara.

KORKUD, Refik (1992), **Tanzimat, Birinci Meşrutiyet, İkinci Meşrutiyet ve Matbuat**, Türkiye Fikir Ajansı, Türkiye.

KURAN, Ahmet Bedevi (1959), **Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele**, Çeltüt Matbaası, İstanbul.

KURAN, Ercüment (1957), **Cezayir'in Fransızlar Tarafından İşgali Karşısında Osmanlı Siyaseti (1827-1847)**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

KURÇEREN, Seher Dilber (2001), **1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşının Türk Basımına Yansıması**, İÜ. SBE. Yakınçağ Tarihi Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

KURŞUN, Zekeriya (2004), **Basra Körfezi'nde Osmanlı-İngiliz Çekişmesi, Katar'da Osmanlılar 1871-1916**, TTK, Ankara.

KURT, N. (1975), **Trablusgarp Savaşı'nın Başlaması ve Neticeleri**, İstanbul.

KURTCEPHE, İsrail (1995), **Türk-İtalyan İlişkileri (1911-1916)**, TTK, Ankara.

KUTAY, Cemal (1963), **Trablusgarp'da Bir Avuç Kahraman**, Tarih Yayınları, İstanbul.

KÜÇÜK, Abdurrahman (2005), **Misyon Anlayışı ve Misyonerlik**, Ensar Neşriyat, İstanbul.

LARŞER, M. (1928), **Büyük Harpte Türk Harbi**, c. I, Çev. Bursalı Nihat, İstanbul.

LEWIS, Bernard (1979), **The Emergence Of Modern Turkey**, Oxford University Pres, Londra.

MAGDOFF, Harry (2005), **Sömürsüz Emperyalizm**, Çev. Çiğdem Çıdamlı, Devin Yayınları, İstanbul.

MAKARİF, Muhammed Yusuf (2004), **Libya Beyne'l-Mazi ve'l-Hazır: Safahat Mine't-Tarihi's-Siyasî**, Merkezü'd-Dirasati'l-Libiyeye, Libya.

MAKSUTOĞLU, Mehmet (1966), **Tunus'ta Osmanlı Hâkimiyeti**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara.

MARTEL, A. (1965), **Les Confins Sahro-Tripolitaine De La Tunisie**, c.II, Paris.

MEHMED, Faik (1327), **Trablusgarb, İtalyan Vahşeti Sulh ve İntibah**, Diyarbekir.

MERCAN, Mehmet (1973), **Harb Ceridesi (I-İtalya ve Osmanlı Muharebesi, 1328; II-Balkan Harbi, 1328)**, Marmara Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

MORSY, Magali (1984), **North Africa: 1800-1900 A Survey From The Nile Valley To The Atlantic**, Longman, London.

MUHTAR, Mahmut (1999), **Maziye bir Nazar: Berlin Antlaşması'ndan Birinci Dünya Savaşı'na Kadar Avrupa ve Türkiye-Almanya İlişkileri**, Yay. Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Ankara.

MUSTAFA, Sait Bey (2004), **Avrupa Seyahatnamesi (1898)**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

MUTLU, Şamil (2005), **Osmanlı Devletinde Misyoner Okulları**, Gökkuşbu Yay., İstanbul.

NACİ, Hikmet (1955), **Tarih Boyunca Kuzey Afrika ve Berberiler**, Sulhi Garan Matbaası, İstanbul.

NURİ, M. – NACİ, M. (1330), **Trablusgarb 1912/1330**, Tercüman-ı Hakikat Matbaası, İstanbul.

ORTAYLI, İlber (1981), **İkinci Abdülhamid döneminde Osmanlı İmparatorluğu'da Alman Nüfuzu**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

OSMAN, Avad (1989), **et-Tedahhülü'l-Ecnebiyyi'l-Emeriki ve'l-Fransi fî Şimal ve Vasati İfrikiyya**, Ma'hadü'l-İnmai'l-Arabi, Beyrut.

ÖMER, Subhi (Tarihsiz), **Trablusgarb, Bingazi ve Sahra-yı Kebir**, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul.

ÖZKAN, Abdullah (1992), **Cezayir: Sömürü Düzenine Asil Başkaldırı**, Emre Yayınları, İstanbul.

ÖZTUNA, Yılmaz (1967), **Türkiye Tarihi**, 12.c., İstanbul.

PINON, R. (1912), **L'Empire de La Mediterranee**, Paris.

PRITCHARD, E. E. Evans (1949), **The Sanusi Of Cyrenaica**, Oxford.

PROSIN, N. I. (1988), **Tarihu Libya Min Nihayeti'l-Karni't-Tâsi' Aşer Hattâ Am 1969**, Trc. İmad Hatim, Merkezi Cihadi'l-Libiyyin Zıddi'l-Gazvi'l-İtali, Trablus.

PROSIN, N. I. (2001), **Tarihu Libya fi'l-Asri'l-Hâdis Min Muntasifi'l-Karni's-Sâdis Aşer Hattâ Matlai'l-Karni'l-İşrîn**, Trc. İmad Hâtim, Dârü'l-Kütübi'l-Cedid el-Müttehida, Beyrut.

RAHUME, Mustafa Hamid (1988), **el-Mukavemetü'l-Libiyyeti't-Türkiyye Zıdde'l Gazvi'l-İtali: Oktober 1911 M. - October 1912 M.**, Menşuratu Câmiatü'l-Fatih, Trablus.

RAMSOUR, Ernest Edmondson (2001), **Genç Türkler ve İttihat Terakki: 1908 İhtilâlinin Hazırlık Dönemi**, Çev. Hacasan Yüncü, Kayıhan Yayınevi, İstanbul.

RASCH, Gustav (2004), **19. Yüzyılın Sonlarında Avrupa’da Türkler**, Çev. Hüseyin Salihoğlu, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

RENOUVIN, P. (1947), **La Paix Armee et La Grande Güme (1871-1919)**, Paris.

ROSSİ, Ettore (1974), **Libya: Münzü’l-Fethi’l-Arabî Hattâ Sene 1911**, Dârü’s-Sekâfe, Beyrut.

ROSSİER, Edmond (1943), **Avrupa’nın Siyasi Tarihi 1815-1919**, Çev. Ali Kemali Aksüt, Fazilet Basımevi, İstanbul.

RUF, W.K. (1975), **Introduction à l’Afrique du Nord Contemporaine**, Centre National de la Recherche Scientifique, Paris.

SAİDUNİ, Nasırüddin (1984), **Dirasat ve Ebhas fî Tarihi’l-Cezair: el-Ahdü’l-Osmani**, el-Müessesetü’l-Vataniyye li’l-Kitab, Cezayir.

SANÇAR, Nejdett (1942), **Tarihte Türk-İtalyan Savaşları**, Aylık Kurt Yayınları, İstanbul.

SARAÇOĞLU, Hüseyin (1989), **Akdeniz Bölgesi**, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara. Sayı:113.

SEIGNOBOS, Charles (1324), **Tarih-i Siyasi: 1814’den 1896’ya Kadar Asr-ı Hazırda Avrupa**, Trc. Ali Reşad, Kader Matbaası, İstanbul.

SEYİRCİ, Musa (2000), **Batı Akdeniz Bölgesi Yörükleri**, Der Yayınları, İstanbul.

SHAW J. Stanford (1977), **History Of The Otoman Empire And Modern Turkey**, Cambridge, c. II, İngiltere.

SHORROCK, William (1976), **French Imperialism In The Middle East**, Madison University of Wisconsin Press.

SIMON, Rachel (1987), **Libya Between Ottomanism And Nationalism: The Ottoman Involvement In Libya During The War With Italy (1911-1919)**, Klaus Schwarz Verlag, Berlin.

SOY, Bayram (2004), **Almanya'nın Osmanlı Devleti Üzerinde İngiltere İle Nüfuz Mücadelesi (1890-1914)**, Phoenix Yayınevi, Ankara.

SÖNMEZ, Zeki (2006), **Türk-İtalyan Siyaset ve Sanat İlişkileri**, Bağlam Yayınları, İstanbul.

SULTAN II. Abdülhamid Han (1976), **Devlet ve Memleket Görüşlerim**, Yay: A. Alaaddin Çetin, İstanbul.

SÜMER, Faruk (1980), **Osmanlı Devrinde Kuzey Afrika ve Libya**, İstanbul.

ŞERİF, Ahmed (1999), **Arnavutluk'da, Suriye'de, Trablusgarb'da Tanin Gazetesi**, Yay. TTK, İstanbul.

ŞIVGIN, Hale (1989), **Trablusgarp Savaşı ve Türk-İtalyan İlişkileri 1911-1912**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara.

TANSU, Samih Nafiz (1975), **İki Devrin Perde Arkası**, Hilmi Kitabevi, İstanbul.

TERRASSE, Michel (2001), **Islam et Occident Meditteraneen de La Conquete Aux Ottomans**, Comite des Travaux Historiques et Scientifiques, Paris.

TİN, Hasan (2004), **Akdenizlilik, Batı ve Biz**, Senfoni Yayınları, İstanbul.

TITTONI, Tomasso (1914), **Italy's Foreign And Colonial Policy (1903-1910)**, Londra.

TREADWAY, John D. (1983), **The Falcon And The Eagle, Montenegro And Austria-Hungari 1908-1914**, West Lafayette.

TUKİN, Cemal (1947), **Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul.

TUNCER, Hüner (2000), **XIX. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa İlişkileri (1814-1914)**, Ümit Yayıncılık, Ankara.

UÇAROL, Rifat (1978), **1878 Kıbrıs Sorunu Ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması**, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, İstanbul.

UÇAROL, Rifat (1987), **Siyasî Tarih**, Harp Akademileri Komutanlığı, İstanbul.

UÇAROL, Rifat (1989), **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919)**, İstanbul.

ÜLMAN, Haluk (1966), **1860-1861 Suriye Buhranı: Osmanlı Diplomasisinden Bir Örnek Olay**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara.

VALENSI, Lucette (1969), **Le Maghreb Avant La Prise d'Alger (1790-1830)**, Flammarion, Paris.

VANDEWALLE, Dirk (2006), **A History of Modern Libya**, Cambridge University Press, Cambridge.

VELAY, Charles (1911), **Anadolunun İstikbali ve Akdeniz Meselesi**, Trc. Yusuf Ziya, İstanbul.

VİBE, Kâmil Ali Mes'ud (2005), **el-İdaretü'l-Osmaniyye fî Trablusgarb (1842-1911 M.)**, Merkezu Cihadi'l-Libiyin li'd-Dirasati't-Tarihiyye, Trablus.

WADE, David (1940), **European Diplomacy In The Near Eastern Question 1906-1914**, Urbana.

WINTERSTETTEN, Karl Von (2001), **XX. Yüzyılın Başında Alman Emperyalizmi ve Türkiye**, Trc. Faruk Yılmaz, Berikan, Ankara.

WOLF, John B. (1936), **The Diplomatics History Of The Bagdad Railroad**, Columbia.

WRIGLEY, W. David (1980), **Germany And The Turco-Italian War 1911-1912**, International Journal Of Middle East Studies.

YALÇIN, Hüseyin Cahit (1976), **Siyasal Anılar**, İstanbul.

YILMAZAT, Mehmet (2005), **Avrupa Devletlerinin Bloklaşma Sürecinde (1908/1909) Bosna'nın İlhak Krizi**, Marmara Üniversitesi, İstanbul.

ZAİM, Fouad (1990), **Le Maroc et Son Espace Mediterranéen: Histoire Economique et Sociale**, Rabat.

ZAVİ, Tahir Ahmed (2004), **Cihadü'l-Ebtal fî Trablusgarb**, Dârü'l-Medari'l-İslâmî, Beyrut.

ZIYADE, Nicola (1958), **Sanusiyah a Study Of a Revivalist Movement In Islam**, Beyrut.

ZIYADE, Nicola (1958), **Sufi Orders In North Africa**, Beyrut.

ZIYADE, Nicola (1963), **Tunus fî Ahdi'l-Himayeh 1881-1934**, Ma'hadü'd-Dirasati'l-Arabiyyeti, Beyrut.

6. MAKALELER

BANSE, Evald, “Bingâzi”, **DİA** , c. II.

ÇETİN, Atilla (1996), “ Garp Ocakları ”, **DİA**, c.XIII.

ÇETİN, Atilla, “Derne”, **DİA**, c.IX.

DURŞUN, Davut (1990), “Sömürgecilik”, **Sosyal Bilimler Ansiklopedisi**, c. III, İstanbul.

ERİNÇ, Sırn, “Bingazi”, **DİA**, c.VI.

GÖKBİLGİN, Tayyib (1946), “1840’dan 1861’e Kadar Cebel-i Lübnan Meselesi ve Dürzîler”, **Belleten**, c. X, sayı 40, Ankara.

KALDIS ve LAGOE (1979), “Background For Conflict: Greece, Turkey, And The Aegean Islands 1912-1914”, **The Journale Of Modern History. London.**

KIZILTOPRAK, Süleyman (2008), “Mısır Sorunu Çerçevesinde Osmanlı Devleti’nin Üçlü İttifaka Yaklaşım (1882-1992) ”, **TTK**. Ankara.

KODAMAN, Bayram (1989), “Sömürgecilik (Kolonyalizm-Emperyalizm)”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, c. XII, Çağ Yayınları, İstanbul.

KODAMAN, Bayram (1989), “Avrupa Emperyalizminin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtası 1833-1914”, **Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi**, c. XI, Çağ Yayınları, İstanbul.

MANTRAN, Robert (1999), “ Trablusgarp eyaletinde 1711-1835 yıllarında hüküm süren bir türk ailesi: karamanlılar”, **DİA**, c.XIX.

MERT, Özcan (1986), “Osmanlı Belgelerine Göre Banco Di Roma’nın Trablusgarb’daki Faaliyetleri”, **Belleten**, Ankara.

ÖZCAN, Abdülkadir (1997), “Osmanlı İmparatorluğu’nun Duraklama ve Gerilemesinin Sebepleri Hakkında Bazı Tesbitler ve Alınan Tedbirlere Genel Bir Bakış”, **İlim ve Sanat** , sayı 44-45.

REVOL, I. (1940), “1911-1912 "Türk-İtalyan Harbi”, **Askerî Mecmua**, sayı 58, Çev. Kadri Demirkaya.

ŞIVGIN, Hale (1987), “Mustafa Kemal’in İlk Savaşı”, **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, c. IV, sayı 10, Ankara.

TURAN, Şerafettin (1970), “Rodos ve 12 Ada’nın Türk Hâkimiyetinden Çıkışı”, **Belleten**, c. XXIX, sayı 200, Ankara.

PERÇEMİ, Civan (1993), “Misyonerlik”, **Yeni Rehber Ansiklopedisi**, c.XIV, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

Zoubeir Khalfallah, Kasrin ili Tala şehrinde 13.05.1968 tarihinde doğdu. Tala Darus'Sakafe İlkokulu, 2 Mart Lisesi, Tunus Mannuba Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümünden mezun oldu. Bir müddet Tunus liselerinde öğretmenlik yaptıktan sonra Tunus Devleti'nden yüksek lisans programını yapmak için burs kazanıp Türkiye'ye geldi. Türkçe'yi öğrendikten sonra 1999 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümünde yüksek lisansa başladı. 2002 yılında **16-17. Asırda Osmanlı Döneminde Cerbe Adası** adlı yüksek lisans tezini aldı. 2003-2004 öğretim yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Bölümü Ortaçağ Tarihi programında doktora eğitimine başladı. Bu bölümde **Trablusgarb Meselesi ve Osmanlı Kamuoyunun Tutumu (1878-1912)** isimli doktora tezini hazırladı. Khalfallah, Türkiye'de kaldığı sürede birçok özel kurumda Türkçe ve Arapça öğretmenliği yaptı. Türk-Arap ilişkileri üzerine makaleler kaleme aldı. Zoubeir Khalfallah, Arapça, Türkçe, Fransızca, İngilizce ve Osmanlıca bilmektedir. 2007 yılından beri kurduğu Türk Arap Araştırmacıları Derneği başkan yardımcılığı görevinde bulunmaktadır.